

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**OPERATÖR EMİN (ERKUL) BEY'İN HAYATI, MEBUSLUĞU VE
ŞEHREMİNLIĞI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Umut DERE**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

İstanbul 2018

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**OPERATÖR EMİN (ERKUL) BEY'İN HAYATI, MEBUSLUĞU VE
ŞEHREMİNLIĞI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Umut DERE
2901150001**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

İstanbul 2018

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **Umut DERE**
Danışman : **Prof.Dr.Cezmi ERASLAN**

Numarası : **2901150001**
Tez Savunma Tarihi : **29.08.2018**

Anabilim/Bilim Dalı : **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**

Tez Savunma Saati : **14.00**

Tez Başlığı : **"Operatör Emin (Erkul) Bey'in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminliği"**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof.Dr.Cezmi ERASLAN (Danışman)		Kabul.
2-Prof.Dr.Bülent BAKAR (Marm.Üniv.Fen.Ede.Fak)		Kabul
3-Dr.Öğr.Üyesi Ramazan Erhan GÜLLÜ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Doç.Dr.Ş.Can ERDEM (Marm.Üniv.Fen.Ede.Fak)		
2-Doç.Dr.Abdurrahman BOZKURT		

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Operatör Emin (Erkul) Bey’in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminliği” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../.....

Umut DERE

İmza

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10138479
Yazar Adı / Soyadı	UMUT DERE
T.C.Kimlik No	43576573202
Telefon	5321394720
E-Posta	umtdere@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Operatör Emin (Erkul) Bey'in Hayatı, Mebusluğu ve Şehreminiği
Tezin Tercümesi	The Life, The Deputyship and The Mayoralty of Surgeon Emin Erkul
Konu	Tarih = History ; Türk İnkılap Tarihi = History of Turkish Revolution
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2018
Sayfa	241
Tez Danışmanları	PROF. DR. CEZMİ ERASLAN
Dizin Terimleri	Türkiye Büyük Millet Meclisi= ; İstanbul Büyükşehir Belediyesi=İstanbul Metropolitan Municipality ; Türk tarihi=Turkish history ; Milli Mücadele=National Struggle ; Biyografi=Biography
Önerilen Dizin Terimleri	Operatör Emin Erkul, Şehremini Emin Bey, İstanbul Şehremaneti

31.08.2018

İmza:

ÖZ

OPERATÖR EMİN (ERKUL) BEY'İN HAYATI, MEBUSLUĞU VE ŞEHREMİNLİĞİ

Umut DERE

Çalışmamız, Osmanlı Devleti'nin son dönemiyle Türkiye Cumhuriyeti'nin yaklaşık yarım asırlık bir sürecine tanıklık etmiş olan doktor ve siyaset adamı Operatör Emin Erkul'un (1881-1964) hayatı ve siyasi faaliyetlerinin incelenmesinden oluşmaktadır. Bu çalışma ile Emin Erkul'un tarihteki yerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda tez hazırlanırken Emin Erkul'un faaliyetleri hakkında bilgi içeren arşiv belgeleri, yayınlanmış belgeler, hatırat ve inceleme türünde eserlerden yararlanılmıştır.

1881 yılında günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde yer alan Serfiçe Sancağı'nın Grebene kazasında doğan Emin Erkul, ilk ve orta tahsilini tamamladıktan sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'ye girmiş, mezuniyetinin ardından 6 Aralık 1905 tarihinde yardımcı tabip yüzbaşı rütbesi ile Gülhane Askeri Hastanesi cerrahi servisinde asistan olarak göreve başlamıştır. 1910 yılına gelindiğinde sağlık sebeplerini gerekçe göstererek askerlikten istifa eden Erkul, mesleki hayatına açtığı özel hastanelerde devam etmiştir. Diğer yandan 1913 yılında Bursa'ya Sıhhat Müdürü olarak atanmış ve yeniden devlet hizmetine girmiştir. Ayrıca Bursa Hilal-i Ahmer Reisliği ve vekil belediye reisliği vazifesini de altı aylığına üstlenerek Bursa'ya önemli hizmetlerde bulunmuştur.

23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM'ye çeşitli hizmetlerde bulunduğu Bursa'dan mebus olarak seçilerek katılan Emin Erkul, meclisin en aktif vekillerinden biri olmuştur. Ayrıca Millî Mücadele'ye cephe gerisinde yürüttüğü tıbbi faaliyetlerle ciddi derecede katkı sağlamıştır.

1924 Haziran'ın da İstanbul'a şehremini olarak atanan Emin Erkul, Cumhuriyet yönetiminin İstanbul'a atadığı ilk şehreminidir. 1926 yılının Ocak ayına kadar sürdürdüğü eminlik döneminde İstanbul'a önemli hizmetlerde bulunan Erkul, bu görevinden ayrıldıktan sonra bir süreliğine mesleği ile ilgilenmiş, daha sonra ise

hem ticaret hem de ekonomi alanında çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Operatör Emin Erkul 3 Haziran 1964 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Operatör Emin Erkul, Şehremini Emin Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millî Mücadele.

ABSTRACT

**THE LIFE, THE DEPUTYSHIP AND THE MAYORALTY OF
SURGEON EMIN ERKUL**

Umut DERE

This thesis is composed of the examination of the life and the political activities of doctor and politician Emin Erkul who was a witness to the late Ottoman Empire and the Republic of Turkey. It is aimed at determining the importance of Emin Erkul in history. Therefore, archive records, published documents, memoirs and particular works have been used when the thesis was written.

Emin Erkul was born in Grevena, in today's Greece in 1881 and he graduated the School of Medicine (Mekteb-i Tibbiye-i Askeriye) and he began his mission as an assistant in Gulhane Military Medical Academy in 1905. After he resigned from military service with the reason of health problems in 1910, he continued his professional life in private hospitals. In addition, he was assigned to Bursa as health director and he took office in public service. At the same time, he served in Bursa as a chief in Red Crescent (Hilal-i Ahmer) in Bursa and as a proxy mayor.

He joined the Grand National Assembly of Turkey, founded on 23 April 1920, as a deputy from Bursa and he became one of the most active deputies. In addition to these, he contributed to the Turkish War of Independence fairly behind the front with his medical support.

Emin Erkul was assigned to Istanbul as mayor in June 1924 and he became the first mayor assigned to Istanbul by the Republican governance. Before he left his duty in January 1926 and started to deal with economy and commerce, he served as mayor of Istanbul with his important efficiency. Surgeon Emin Erkul died on 3 June 1964 in Istanbul.

Key Words: Surgeon Emin Erkul, Emin Erkul Mayor of Istanbul, the Grand National Assembly of Turkey, the Turkish War of Independence

ÖNSÖZ

Operatör Emin Erkul, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, Millî Mücadele esnasında ve Cumhuriyetin ilk yıllarında doktor ve siyaset adamı olarak birçok önemli görevde bulunmuştur. Bu araştırma, Operatör Emin Erkul'un hayatı ve siyasi faaliyetlerini kapsamlı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede çalışmanın giriş bölümünde, Operatör Emin Erkul'un ailesi, eğitimi, Millî Mücadele dönemi öncesi mesleki faaliyetleri, siyasi ve sosyal hayatı ile ölümüne kadar olan dönem incelenmiştir.

Birinci bölümde, Erkul'un Millî Mücadele esnasında Batı Cephesi'nde yürüttüğü tıbbi faaliyetler ve yapılan savaşlar özelinde Millî Mücadele'ye olan katkısı ortaya konmaya çalışılmıştır. Nitekim Erkul, hiçbir askeri rütbesi olmadığı halde Millî Mücadele döneminde Batı Cephesi'nin fahri cerrahi müşavirliğini üstlenmiş ve İkinci İnönü Harbi'ne kadar olan dönemde cephenin tek operatörü olarak tüm ameliyatları gerçekleştirmiştir.

İkinci bölümde, Büyük Millet Meclisi'ne Bursa mebusu olarak katılan Erkul'un mebus olarak seçilmesi süreci ve birinci meclisin yapısı ele alınmıştır. Ayrıca meclisin fikri yapısı çerçevesinde Erkul'un konumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Kendisinin meclis riyasetine sunduğu tüm tavr ve kanun teklifleri taranarak Erkul'un diğer mebusların fikirlerinden farklı düşünce özelliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Son bölümde ise Emin Erkul'un 1924-1926 yılları arasında yürüttüğü İstanbul Şehreminliği dönemi incelenmiş, Türk belediyeçiliğinin tarihsel gelişiminden bahsedildikten sonra istifasına kadar olan süreçte Erkul'un belediyeçilik hizmetleri ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmayı hazırlarken tanıştığım, elindeki mevcut bilgileri ve aile arşivini benimle paylaşarak çalışmaya büyük katkı sağlayan Emin Erkul'un torunu F. Bengi SEYYİDOĞLU hanımefendiye ve kendisiyle tanışmaya vesile olan Doç. Dr. Melih TINAL'a teşekkür ederim.

Çalışmam esnasında hatalarımı sabır ve titizlikle düzelteren, aynı zamanda gerek bu çalışmayı hazırlarken gerekse hayatımın diğer alanlarında karşılaştığım tüm zorluklarda desteğini ve sevgisini her zaman hissettiğim saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Cezmi ERASLAN'a teşekkür ederim. Ayrıca bu konunun belirlenmesinde büyük katkıları olan ve çalışmam sırasında fikirlerini benimle paylaşan hocam Doç. Dr. Ö. Kürşad KARACAGİL'e, dönemle ilgili arşiv kaynaklarını incelememde büyük yardım ve desteğini gördüğüm Öğr. Gör. Aydın ÇAKMAK'a, çalışmam boyunca metni okuma zahmetine katlanarak katkılarını ve desteklerini esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Bülent BAKAR, Doç. Dr. Ş. Can ERDEM ve Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer ERDEM'e, mesai yükümü üzerimden alarak çalışmamın olgunlaşmasına katkı sağlayan Arş. Gör. Duygu SAYGIN'a teşekkür ederim.

Öte yandan lisans dönemimden bugüne hem ilmi hem de insani olarak üzerimde büyük emekleri olan değerli hocalarım Prof. Dr. Halil BAL, Doç. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR, Doç. Dr. Abdurrahman BOZKURT ve Dr. Öğr. Üyesi Murat AYDOĞDU'ya teşekkür ederim. Yine lisans döneminden bugüne gurbet İstanbul'unda beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan ve çalışmamın olgunlaşmasında büyük katkıları olan değerli hocam/ağabeyim Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Erhan GÜLLÜ'ye, ve sevgili kardeşim Mehmet Ekrem GÖL'e teşekkür ederim.

Son olarak öğrencilik yıllarımdan bugüne hayallerimi küçümsemeden bana inanan ve çalışmam esnasında onu çokça ihmal etmeme rağmen anlayışla beni destekleyen, fikirlerini paylaşan, varlığından büyük güç aldığım sevgili eşim Mine ÖZTÜRK DERE'ye ve bugünlere gelmemde büyük emekleri olan canım annem ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	vi
ABSTRACT	viii
ÖNSÖZ	ix
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xvi
AMAÇ VE YÖNTEM	xviii
GİRİŞ	1

HAYATI VE TAHSİL YILLARI

A. AİLESİ VE EĞİTİMİ	1
B. MİLLÎ MÜCADELE ÖNCESİNDE EMİN BEY'İN MESLEK HAYATI / FAALİYETLERİ	3
1. Bursa'ya Tayininden Önce Emin Bey	3
2. Emin Bey'in Bursa'ya Tayini ve Burada Yürüttüğü Faaliyetler	4
3. Bursa'da Ermeni Tehcirinin Uygulanması ve Emin Bey	11
4. Bursa'da Millî Mücadele Hazırlıkları ve Emin Bey	18
5. Bursa'da Meclis-i Mebusan Seçimleri İçin Hazırlıklar ve Emin Bey	20
C. EMİN BEY'İN SİYASİ VE SOSYAL HAYATI	25
D. ÖLÜMÜ	29

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE ESNASINDA EMİN BEY'İN BATI CEPHESİNDE YÜRÜTTÜĞÜ TIBBÎ FAALİYETLER

1.1. MİLLÎ MÜCADELE ÖNCESİNDE ÜLKEDEKİ SAĞLIK TEŞKİLATLARININ GENEL DURUMU VE ALINAN TEDBİRLER.....	30
1.2. MİLLÎ MÜCADELE VE EMİN BEY	32
1.2.1. Millî Mücadele Öncesi Anadolu'nun Durumu ve Kuva-yı Millîye	32
1.2.2. Orduda Yapılan İlk Düzenlemeler ve Emin Bey'in Cephe Gerisindeki Faaliyetleri.....	33
1.2.3. Kuva-yı Milliyeden Düzenli Orduya Geçiş Uygulamaları Sırasında Baş Gösteren Ayaklanmalar ve Emin Bey.....	37
1.2.4. Birinci İnönü Muharebesi ve Emin Bey.....	41
1.2.5. Londra Konferansı	45
1.2.6. İkinci İnönü Muharebesi ve Emin Bey	46
1.2.7. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ve Emin Bey.....	49
1.2.8. Sakarya Meydan Savaşı ve Emin Bey'in Cephe Gerisindeki Faaliyetleri.	52
1.2.9. Türk Ordusu'nun Taarruz Hazırlıkları Esnasında Yaşanan Gelişmeler ve Emin Bey'in Olaylar Karşısındaki Tutumu	54
1.2.10. Büyük Taarruz ve Emin Bey.....	59
1.2.11. Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın İmzalanması ve Emin Bey	61
1.2.12. Barış Konferansı Hazırlıkları, Saltanatın Kaldırılması ve Yeni Halifenin Seçimi	63
1.2.13. Cumhuriyet'in İlânı.....	69

İKİNCİ BÖLÜM

EMİN BEY'İN BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDEKİ FAALİYETLERİ

2.1.	BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILMASI	70
2.1.1.	Seçim Hazırlıkları	70
2.1.2.	Bursa'da Seçim Hazırlıkları ve Emin Bey'in Mebus Olarak Seçilmesi	72
2.1.3.	Meclisin Açılışı	74
2.1.4.	Birinci Meclisin Yapısı ve Mebus Sayısı	76
2.2.	BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN FİKRİ YAPISI ÇERÇEVESİNDE EMİN BEY'İN KONUMU	77
2.2.1.	Selamet-i Umumiye Komitesi ve Emin Bey	84
2.3.	BİRİNCİ MECLİSTE EMİN BEY / FAALİYETLERİ.....	87
2.3.1.	Emin Bey'in Meclise Sunduğu Takrirler (Önergeler).....	87
2.3.1.1.	Millî, Ekonomik ve Sosyal Alanlarda Verilen Takrirler.....	87
2.3.1.2.	İdari Alanda Verilen Takrirler	99
2.3.1.3.	Sağlık Alanında Verilen Takrirler.....	101
2.3.1.4.	Eğitim ve Kültür Alanında Verilen Takrirler	102
2.3.2.	Emin Bey'in Meclise Sunduğu Teklifler	106
2.3.2.1.	Millî, Ekonomik ve Sosyal Alanlarda Verilen Teklifler.....	106
2.3.2.2.	İdari Alanda Verilen Teklifler.....	112
2.3.2.3.	Sağlık Alanında Verilen Teklifler	117
2.3.3.	Lozan Görüşmelerinin Kesildiği Dönemde Mecliste Yaşanan Tartışmalar ve Emin Bey	120
2.3.4.	Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Döneminin Sona Ermesi ve Emin Bey.....	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EMİN BEY'İN İSTANBUL ŞEHREMLİLİĞİ VE FAALİYETLERİ

3.1.	TARİHSEL SÜREÇTE TÜRK BELEDİYECİLİĞİ	125
3.2.	EMİN BEY'İN TAYİNİ ÖNCESİNDE İSTANBUL ŞEHREMANETİ.....	134
3.2.1.	Ali Haydar (Yuluğ) Bey Dönemi'nde İstanbul	134
3.3.	EMİN BEY'İN ŞEHREMİNİ OLARAK TAYİNİ, İLK İCRAATLAR VE TEPKİLER.....	136
3.4.	EMİN BEY DÖNEMİNDE GÖREV YAPMIŞ OLAN İSTANBUL VALİLERİ VE EMANET-VİLAYET İLİŞKİSİ.....	142
3.5.	ŞEHREMİNİ EMİN BEY'İN İSTANBUL'DAKİ BELEDİYECİLİK FAALİYETLERİ	146
3.5.1.	Hamal Gediklerinin İlgası	146
3.5.2.	İstanbul Şehremaneti Mecmuası	150
3.5.3.	Memurların Durumu ve İlk Belediye Bareminin Hazırlanması.....	151
3.5.4.	Zabıta-i Belediye Mektebi.....	152
3.5.5.	Fenni İşlerin Tanzimi, Şehir Suları ve İlk Kanalizasyon İnşasına Başlanması	153
3.5.6.	İstanbul'un İaşesi ve Halk Sağlığı.....	156
3.5.7.	İmar Faaliyetleri	162
3.5.8.	Emin Bey'in Şehremliliği Döneminde Yaşanan Diğer Gelişmeler.....	169
3.5.8.1.	Türk Seyyahin Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Emin Bey Dönemindeki Faaliyetleri.....	169
3.5.8.2.	Şapka İnkılâbına Hazırlık.....	170
3.5.8.3.	Emin Bey'in Şehremliliği Döneminde Yapılan Ara Seçimler ve Mebus Adayı Olarak Gösterilmesi.....	173
3.5.8.4.	Yıldız Sarayı'nın Şehremanetine Devri ve Emin Bey.....	176

3.6. EMİN BEY'İN ŞEHREMANETİNDEN İSTİFASI.....	180
SONUÇ.....	185
KAYNAKÇA.....	189
EKLER.....	205

KISALTMALAR

a.e:	Aynı eser
a.g.b:	Adı geçen bölüm
a.g.e:	Adı geçen eser
a.g.m:	Adı geçen makale
a.g.md.:	Adı geçen madde
a.g.t:	Adı geçen tez
ATAM:	Atatürk Araştırma Merkezi
BCA:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO:	Bâb-ı Âli Evrak Odası
Bkz.:	Bakınız
BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.:	Cilt
D.:	Devre
DBİA:	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
DH. UMVM:	Dâhiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyat Müdüriyeti Belgeleri
DH.İ.UM.EK:	Dâhiliye Nezareti İrade-i Umumiye Müdüriyeti
DİA:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.:	Editör
HR. HMŞ. İŞO:	Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Belgeleri
İ. DUİT:	İrade, Dosya Usulü İradeler Tasnifi

İ. TAL:	İradeler Taltifat
İ.S.:	İçtima Senesi
MMZC:	Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi
nr:	Numara
s.:	Sayfa
S.:	Sayı
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMGCZ:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TBMMZC:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
Yay. Haz.:	Yayına Hazırlayan

AMAÇ VE YÖNTEM

Çalışmamızın konusu olan Operatör Emin Erkul, yakın dönem Türk siyasetini yakından ilgilendiren ve gelişmelere yön veren kişilerden biri olup, buna rağmen pek tanınmayan ve çoğu insanın adını bile duymadığı bir şahsiyettir. Sürükleyici bir hayatı olan Operatör Emin Bey, 1881-1964 yılları arasında yaşamış bir doktor ve siyaset adamıdır. Bu nedenle çalışma bu yıllar arasında faaliyetleri ile dikkat çeken Operatör Emin Erkul'un tarihi yerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda Erkul'un mücadeleleri, başarıları ve yaşamının önemli evrelerinde etkisi olan faktörler neden-sonuç ilişkisi esas alınarak incelenmeye çalışılacaktır.

Araştırma, Operatör Emin Erkul'un hayatı ve siyasi faaliyetlerine endeksli olduğundan zaman aralığı olarak bu dönem merkeze alınmıştır. Ayrıca bu tarihler arasında meydana gelen önemli siyasi gelişmelerden de Erkul'u ilgilendirdiği derecede bahsedilecektir. Araştırmanın mekânsal çerçevesi ise Erkul'un faaliyetlerinin geçtiği yerlerdir.

Çalışmanın Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Cumhuriyetin ilk yıllarını kapsamaması nedeniyle, bahsi geçen dönemleri inceleyen telif eser, makale ve hatıralar incelenerek çalışma büyük oranda bu eserlerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Diğer yandan arşiv çalışması da yapılarak Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri, Türk Kızılay Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Arşivi ve TBMM Arşivi'nden faydalanılmıştır.

Emin Erkul'un ailesi, eğitimi ve çocukluk yıllarına ait bilgilerin oldukça kısıtlı olması sebebiyle bu döneme ait mevcut bilgiler telif ve ansiklopedik eserler ile hatıralardan sağlanmıştır. Kendisinin Millî Mücadele dönemi öncesinde gösterdiği başarılar ve görev değişikliklerine ilişkin belgelere ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden ulaşılmış ve bulgular telif eser ve hatıralarla desteklenmiştir.

Emin Erkul'un 23 Nisan 1920 tarihinde açılan Birinci Dönem TBMM'de Bursa mebusu olarak bulunması sebebiyle meclis zabıt cerideleri ayrıntılı bir şekilde taranmıştır. Ayrıca Erkul'un TBMM'de bulunan Özlük Dosyası'na da ulaşılmıştır. 1924-1926 tarihleri arasında İstanbul Şehremini olarak görev yapması nedeniyle ise

İstanbul Büyükşehir Belediyesi arşivlerinde araştırmalarda bulunmak istenmiş; ancak belediye arşivinin dijital olarak veri sağlamaması ve belgelerin çoğunlukla Erkul'un belediyecilik faaliyetlerine yönelik olmaması sebebiyle ilgili bölümde kaynak olarak genelde belediyenin resmi yayın organı olan İstanbul Şehremaneti Mecmuası, dönem gazeteleri ve çeşitli telif eserler kullanılmıştır.

Son olarak Operatör Emin Erkul hakkında daha fazla bilgiye ulaşabilmek adına aile bireylerinden torunu F. Bengi Seyyidoğlu ile iletişime geçilmiş ve kendisi çalışmaya dedesi hakkında verdiği şifahi bilgilerin yanı sıra paylaştığı aile arşivi ile de büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Emin Bey'in Millî Mücadele'nin yokluk zamanlarında tedavi amaçlı çözüm olarak icat ettiği tıbbi aletlerin fotoğraflarına ise Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'nden ulaşılmıştır.

Operatör Emin Erkul kimdir? sorusuna yanıt bulmak adına çalışmaya karar verdiğimiz bu konuda daha önce bir yüksek lisans veya doktora tezi hazırlanmamış olması bizi böyle bir çalışma yapmaya teşvik eden en önemli husus olmuştur. Ancak 2017 yılında çalışmalarımızın devam ettiği esnada Yusuf Yıldırım tarafından Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde "*Emin Erkul'un Mesleki ve Siyasi Biyografisi*" isimli bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Genelde Emin Bey'in tarihi konumunu belirleme noktasında sınırlı kalan bu çalışmanın, ortaya koymuş olduğu orijinal bulgulara çalışmamızın ilgili yerlerinde gerekli atıflar yapılmıştır. Bizim çalışmamız ise gerek daha önce yayınlanmayan belgelerin gerekse aile ile kurulan irtibat sonucu edinilen bilgilerin çizdiği istikamet doğrultusunda Operatör Emin Erkul hakkında en kapsamlı bilgiyi vermeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın, kendisi hakkında bundan sonra yapılacak olan çalışmalara katkı sağlaması ümit edilmektedir.

GİRİŞ

HAYATI VE TAHSİL YILLARI

A. AİLESİ VE EĞİTİMİ

Operatör Doktor (Seyidoğlu)¹ Mehmet Emin Erkul Bey, 1881 yılında bugün Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Serfiçe sancağının Grebene kazasında doğmuştur. Çocukluk dönemine dair ayrıntılı bir malumata rastlanılmayan Emin Bey'in babası bir dönem Erzurum vilayetinde vergi müdürlüğü yapmış ve son olarak da Edirne Vergi Müdürlüğü'ne tayin edilmiş olan² Yahya Efendi'dir. Annesinin adı ise Hasbiye'dir.³ İlk tahsilini memleketinde tamamlayan Emin Bey, İstanbul'a gelerek sırasıyla Soğukçeşme Askeri Rüştîyesi ve Çengelköy İdadisi'nden mezun olmuştur.⁴ Daha sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'ye giren Emin Bey, tıp eğitimine başladığı ilk yıllardan itibaren operatör olmayı kendisine hedef olarak belirlemiştir. Bu nedenle anatomi ve fizyoloji gibi derslere büyük önem vermiş, fırsat buldukça kadvralar üzerinde ameliyatlar yapmış, dönemin zor şartlarına ve kısıtlı imkânlarına rağmen ideallerine ulaşmaya gayret etmiştir.⁵

Emin Bey'in tıp eğitimi aldığı yıllar Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasi açıdan zor bir dönemden geçtiği yıllara tesadüf eder. Nitekim Emin Bey, mezuniyetinden yarım asır sonra, 5 Kasım 1955 tarihinde düzenlenen toplantıda talebelikleri döneminde elektrik ve havagazı olmadan, yetersiz petrol ışığı altında

¹ Soyadı kanununun çıkarılmasından sonra Erkul soyadını alan Emin Bey, Atatürk'ün de uygun görmesiyle aile lâkabı olan Seyidoğlu'nu resmi alanlar dışında kullanmaya devam etmiştir. Bkz.: Melih Tınal, **Op. Dr. Emin Erkul'un Millî Mücadele Anıları**, İzmir, Zeus Yayınları, 2011, s. 1.

² Yahya Bey'in Erzurum Vergi Müdürlüğü'nden Edirne Vergi Müdürlüğü'ne tayini için Bkz.: Sadaretten, Maliye Nezareti'ne gönderilen 6 Haziran 1324 (19 Haziran 1908) tarihli evrak, **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)**, nr. 3339/250398, lef 1.

³ Osman Nuri Ergin, **İstanbul Şehreminleri (Büyükşehir Belediye Başkanları) 1855-1928**, Yay. Haz.: Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul, İşaret Yayınları, 2007, s. 970; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi (TBMM Arşivi)**, Mehmet Emin Erkul Sicil Dosyası, Sicil No: 79.

⁴ Ergin, **a.g.e.**, s. 970.

⁵ Emin Erkul, "Mesleki Hatıralarım" **Poliklinik-Aylık Tıp Gazetesi**, S. 167-168, Ayrı Basım, İstanbul, Tan Matbaası, 1948, s. 1; Tınal, **a.g.e.**, s. 3.

çalıştıklarını, bu da yetmezmiş gibi bir de mektepten kovularak sürgün edilmek korkuları içerisinde tahsillerini tamamladıklarını ifade eder.⁶

Emin Bey, mezuniyetine birkaç ay kala Erzurum'a ailesinin yanına gitmiş, burada babasının yakın arkadaşı olan Erzurum Askeri Hastanesi Başhekimî Binbaşı İbrahim Bey'in de teşvikiyle ufak çaplı cerrahi operasyonlar yapmaya başlamıştır.⁷ Böylece cerrahlık alanında ilk tecrübelerini edinen Emin Bey, o dönemin ilmi ve sihi yetersizliklerini meslekî hatıralarında şöyle ifade etmiştir:

*"... Erzurum ve Van havalisinde Hummayı Râcia salgını başladı (1320-21 Aralık ve Ocak ayları). Salgının önüne geçmek ödevile, İstanbul Tıbbiyelilerinin bütün yardımcı hocaları gelerek çalışmağa başladılar. O zamanlar (Obermeyer) Spirilinden haberimiz yoktu. Neosalvarsan da henüz keşfedilmemişti. İlaç olarak yüksek doz Kalomel kullanılmakta ve hastanın umumi durumunun gerektirdiği kalb ve böbrek ilaçları verilmekte idi. Hastalığın bitlerle bulaştığına inanıldığı için temizliğe ve bitlerden sakınmağa çalışılıyordu. Mevcut hekimlerin yetişemediği bazı hastalar için, ben de çağrılıyor ve yazdığım reçeteler muhterem İbrahim Bey tarafından tasdik edilmek suretiyle kanuna uygun bir hale getiriliyordu. Bu suretle birkaç ay dahiliyeci çömezliği de yapmış oldum ve birçok fakir hastaya yardım ettim. Sonradan mektebe gelerek son sene kliniklerine ve derslerine devam ettim. 1321 senesi Ağustos ayı ortalarında Yüzbaşılıkla ve yirmi iki yaşında doktor diplomasını aldım..."*⁸

Emin Bey, 6 Aralık 1905 tarihinde yardımcı tabip yüzbaşı rütbesiyle Gülhane Askeri Hastanesi cerrahi servisinde asistan olarak göreve başlamış ve 28 Temmuz 1906'da ilk operatörlük sertifikasını almıştır. 15 Haziran 1908 tarihinde ünlü hekim Dayke Paşa'nın⁹ yardımcılığına atanan Emin Bey, yaklaşık bir buçuk senelik eğitimin ardından 12 Kasım 1909'da hastane operatörü olmuştur.¹⁰ Daha sonra Gülhane Hastanesi cerrahi hastalıklar ikinci muallimliğine tayin edilmiş, Mekteb-i

⁶ Askerî Tıbbiye Mezunu Olan ve Halen Hayatta Bulunan On Altı Doktorumuzun Ellinci Yıl Jübilesi Hatırası, İstanbul, Vakıf Matbaası, 1955, s. 5; Tinal, a.g.e., s. 5.

⁷ Tinal, a.e., s. 4.

⁸ Erkul, "Mesleki Hatıralarım", s. 2.

⁹ Osman Nuri Ergin'in eserinde "Deycke Paşa" olarak bahsedilmektedir. Ergin, a.g.e., s. 970.

¹⁰ Ergin, a.e; Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, C. III, Yay. Haz.: Fahri Çoker-Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, Ankara, TBMM Yayınları No: 6, 1995, s. 223.

Tıbbiye-i Askeriye’de sınav ile cerrahi hastalıklar muallim muavini olmuş ve bir buçuk yıl kadar da muallim vekâletinde bulunmuştur.¹¹

B. MİLLÎ MÜCADELE ÖNCESİNDE EMİN BEY’İN MESLEK HAYATI / FAALİYETLERİ

1. Bursa’ya Tayininden Önce Emin Bey

Tıp alanında kendisini iyi bir şekilde yetiştirmek hususunda gayret gösteren Emin Bey, hocası Witing Paşa’nın teşviki ile 1909 senesinde eğitimini tamamlamak üzere Almanya’nın Hamburg şehrine gitmiş, buraya giderken de Budapeşte Uluslararası Tıp Kongresi’ne katılmıştır. Kongrede tıp alanında çeşitli yeni teknikler öğrenen Emin Bey, öğrendiklerinin Türk tıp literatürüne kazandırılmasına da vesile olmuştur.¹² 1910 yılına gelindiğinde ise sağlık sebeplerini gerekçe göstererek tabip yüzbaşı rütbesiyle askerlikten istifa etmiş¹³ ve tahsil masraflarını ödemiştir.¹⁴

¹¹ Ergin, a.g.e., s. 970.

¹² Emin Bey mesleki hatıralarında, Budapeşte Tıp Kongresi’nde öğrendiği bir ameliyat usulünün Türkiye’de uygulanmasına vesile oluşunu şöyle anlatır: “...Bu kongrede o güne kadar ameliyat sahalarını temizlemek için kullandığımız fırça, sabun ve süblime mahlülü yerine, bugün kullanmakta olduğumuz iyod sürme usulü gösterilmiş ve umumiyetle kabul edilmişti. Mesela karaciğer apsesi olan bir hastanın ameliyat bölgesini sabunlu fırçalarla fırçalamak ve sonra üzerine binde bir süblime mahlülü dökerek dezenfekte etmek ne kadar mahzurlu ve kaba bir işti. Fırçalarken apseyi patlatmak ihtimali olduğu gibi, iyice fırçalayamamak da cildi emin bir surette temizleyememek demektir. Fırçalama yüzünden hastaların derisi çok defa tahriş edilir ve hasta için çifte bir eziyet ve ızdırıp hali teşkil eylerdi. Budapeşte Kongresi’nde kabul edilen usul şöyle idi: Binde bir nisbetinde iyodlu benzin ile cilt temizleniyor. Ondan sonra müsavi miktarda karıştırılmış alkol ve eter mahlülüne yüzde bir nisbetinde ilave edilen asit azotik mahlülü ile (ki bu mahlüle “Gemüş” adını vermişlerdi.) benzinli iyod kaldırılıyor daha sonra tentürdiyot sürülüp ameliyat yapılıyordu. Bugün ise bu usulün çok basitleştirilmiş olduğu malumdur. İşte Hamburg’tan avdetimi müteakip vaziyeti hocama anlattım ve bu usulün hemen hastanemizde tatbikine başlanmasını teklif ettim. Hocam Witing Paşa, gülümseyerek, ben de bu işin üstündeydim ama sen takaddüm etmiş oldun (Bugün bir konferans vererek bu usulü kabul eylediğimizi ilan et) dedi. Bu suretle iyodla cildi temizledikten sonra ameliyat usulünün Türkiye’ye girmesine âcizane ben vasıta oldum...” Erkul, “Mesleki Hatıralarım”, s. 3.

¹³ Sadaretten, Harbiye Nezareti Celilesine gönderilen 1 Teşrin-i Sâni 1326 (14 Kasım 1910) tarihli tezkire; BOA, BEO, nr. 3823/286681. Emin Bey’in askerlikten istifa etme nedeni olarak kaynaklarda farklılıklar mevcuttur. Emin Bey mesleki hatıralarında istifa nedeni olarak ailevi yükümlülükleri öne sürmüştür. Erkul, “Mesleki Hatıralarım”, s. 3; Rakım Ziyaoğlu’na göre ise istifa gerekçesi hem arşiv evrakından hem de Emin Bey’in mesleki hatıralarında öne sürdüğü nedenden farklıdır. Ziyaoğlu, Emin Bey’in istifa nedenini şöyle ifade etmiştir: “...Emin Bey 1910 yılında rütbesi bakımından uğradığı bir haksızlığa karşılık binbaşılıktan istifa suretile ayrılmış, Anadolu’da bir seyahat esnasında kararlaştırdığı bir fikre dayanarak Afyonkarahisarına gitmiş ve orada özel bir hastane açarak çalışmaya başlamıştır...” Burada istifa gerekçesi ile birlikte askeri rütbesi de farklılık göstermektedir. Ziyaoğlu’nun ifadesine göre Emin Bey son olarak binbaşı rütbesinde iken istifa etmiştir; ancak arşiv evrakı Emin Bey’in tabip yüzbaşı rütbesiyle askerlikten istifa ettiğini belirtmektedir. Rakım Ziyaoğlu, **İstanbul Kadıları Şehreminleri Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi 1453-1971 İdari-Siyasi**, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1971, s. 309-310.

Hekimlik kariyerine sivil olarak Afyonkarahisar’da açtığı özel hastane¹⁵ ile devam eden Emin Bey, daha sonra gördüğü teşvik üzerine ikinci özel hastaneyi de Konya’da açmıştır. Balkan Harbi esnasında ise Üsküp Hilal-i Ahmer Hastanesi operatörlüğüne tayin edilerek yeniden devlet hizmetine giren Emin Bey, şehrin düşmesi üzerine görevine başlayamamış; ancak Konya’daki savaş yaralılarının ameliyatlarını yapmaya devam etmiştir.¹⁶

2. Emin Bey’in Bursa’ya Tayini ve Burada Yürüttüğü Faaliyetler

Operatör Emin Bey, 1913 yılına gelindiğinde hayatının bundan sonraki kısmına önemli bir etkide bulunacak Bursa Vilayetine Sıhhat Müdürü olarak atanmıştır. 1917 yılında ise Bursa Hastane başhekimliği görevinde bulunan Emin Bey, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Bursa Askeri Nekahathane ve Menzil Hastaneleri başhekimliği ve operatörlüğü görevlerini ifa etmiştir. Göreve devam ettiği dönemde Bursa’daki askeri kaplıcaların kurulması ve yönetilmesi hususunda önemli katkıları olan Emin Bey, ayrıca 15 Aralık 1914 tarihinde Bursa Gureba Hastanesi’nde “Hüdavendigar Etibba Cemiyeti” adı verilen tabipler birliğinin kurulmasına da öncülük etmiştir. Kurucu başkan olarak Darülfünun Muallimi Dr. Reşit Tahsin (Tuğsavul) Bey’in seçildiği bu meslek örgütü, tabip ve dış tabiplerinin yanı sıra veteriner, kimyager ve eczacı gibi meslek gruplarını da üyeliğine kabul ederek tüm Gureba Hastanesi kadrosunun cemiyete üye olabilmesine imkân sağlamıştır. Savaş koşulları nedeniyle çalışmaları sınırlı kalan cemiyet, yerel tabip örgütlenmesi örneği olarak İkinci Meşrutiyet dönemi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Göstermiş olduğu bu gibi faaliyetlerle Bursa’da kısa sürede kendisini tanıtmayı başaran Emin Bey, tüm vazifelerinin yanında 1915 senesinde altı ay kadar Bursa’da belediye reisliği görevini de vekâleten yürütmüştür.¹⁷

¹⁴ Emin Bey’in askerlikten istifa ederken ödediği eğitim masrafları elli iki bin altı yüz kırk dört kuruş iki para tutarındadır; **BOA, BEO**, nr. 3823/286681.

¹⁵ Emin Bey’in mesleki hatıralarının yayınlandığı “Poliklinik Aylık Tıp Gazetesi”, dipnot olarak Afyonkarahisar’da açılan bu hastanenin şahsi teşebbüsle memlekette kurulan ilk özel hastane olduğunu belirtmiştir. Erkul, “Mesleki Hatıralarım”, s. 3.

¹⁶ **TBMM Arşivi**, Mehmet Emin Erkul Sicil Dosyası, Sicil No: 79; Erkul, “Mesleki Hatıralarım”, s. 3; “Askeri Tıbbiye Mezunu Olan...” s. 11.

¹⁷ **TBMM Arşivi**, Mehmet Emin Erkul Sicil Dosyası, Sicil No: 79; Tınal, **a.g.e.**, s. 6; “Emin Erkul”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA)**, C. III, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994,

Emin Bey, vekaleten yürüttüğü belediye reisliği vazifesinde Bursa'ya, belediyeçilik anlamında birçok yenilik getirmiştir. Bursa-Çekirge arasındaki dar caddeyi yirmi beş metre genişletmiş, Osman Gazi türbesine çıkan dar yolu ise on beş metre eninde açmıştır. Ayrıca gaz sıkıntısı nedeniyle karanlıkta kalan Bursa'yı odunla çalıştırılan lokomobiller vasıtasıyla elektrik ile aydınlatmayı başarmış ve geceleri birkaç saatliğine de olsa şehre elektrik verilmesini sağlamıştır.¹⁸ Bu kısa süreli Bursa belediye reisliği vazifesi Emin Bey'e, gelecekte yürüteceği İstanbul Şehreminliği için de bir nevi tecrübe kazandırmıştır. Nitekim Emin Bey İstanbul Şehremaneti'ne atandığı zaman dönemin gazetelerinde İstanbul halkına tanıtılırken, Bursa'da elektriğin kullanılması ve birçok cadde ile yolun inşası gibi şehrin imarına yönelik çalışmalarından bahsedilmiş ve tecrübeli bir belediyece olduğuna vurgu yapılmıştır.¹⁹

Emin Bey'in Bursa'da üstlendiği bir diğer önemli vazife ise Hilal-i Ahmer Bursa Şubesi Başkanlığı'dır.²⁰ Bu vazifeyi diğerlerinden ayıran en önemli özellik şüphesiz Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve Millî Mücadele esnasında üstlendiği önemli roldür.

Hilal-i Ahmer'in kuruluş ve faaliyet dönemi Osmanlı Devleti'nin zor dönemlerden geçtiği yıllara tesadüf eder. Hilal-i Ahmer kurulmadan önce 11 Haziran 1868'de imzalanan bir taahhütname ile Mecruhin ve Marzâ-i Askerîyeye İmdat ve Muavenet Cemiyeti teşkil edilmiş, ancak 1877 yılına kadar olumlu bir varlık gösterememesi üzerine Avrupa'da kurulan Salib-i Ahmer (Kızılhaç) Cemiyeti'ne benzer olarak Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamid himayesinde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet, kurulduktan hemen sonra Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) sebebiyle faaliyete başlamış ve cephe gerisinde dokuz,

s. 180; “Askeri Tıbbiye Mezunu Olan...” s. 11; Erkul, “Mesleki Hatıralarım”, s. 3; Ziyaoğlu, **a.g.e.**, s. 310; “Hüdavendigar Etibba Cemiyeti Nizamnamesi ve Talimatnamesi (Bursa 1914)”, (Çev. Şeref Etker), **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. XIII/2, s. 115 ve 118; Şeref Etker, **İkinci Meşrutiyetin Tabip Örgütleri**, İstanbul, Libra Yayıncılık, 2017, s. 365-366.

¹⁸ Ziyaoğlu, **a.g.e.**, s. 310.

¹⁹ “Yeni Şehremini Dün İcraata Başladı”, **Cumhuriyet**, nr. 35, 10 Haziran 1924, s. 1.

²⁰ **Türk Kızılayı Arşivi**, Kutu 28, Belge 55-3.001. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Bursa şubesi merkez teşkilâtı üyelerinin yer aldığı listede, Emin Bey'in ismi Reis-i Umum sıfatı ile en üst sırada yer almaktadır.

İstanbul’da dört seyyar hastane açarak 25.000’den fazla yaralı ve hastanın tedavisini sağlamıştır.²¹

Hilal-i Ahmer Cemiyeti’ne özellikle İslam ülkelerinden ve Hindistan’dan maddi yardımda bulunulmuştur. Haziran 1878 sonuna kadar gelen bu yardımlar yaralı ve hasta askerlerle göçmenlerin ihtiyaçları dahilinde harcanırken, kalan kısım ise cemiyetin sermayesini teşkil etmiştir. Osmanlı-Rus Harbi sona erip Rusya ile barış antlaşması yapıldıktan sonra Hilal-i Ahmer’in parası Osmanlı Bankası’na yatırılmıştır. Cemiyet 93 Harbi’nin sona ermesiyle birlikte faaliyetlerine ara vermek durumunda kalmış ve bu etkisizlik 1897 Türk-Yunan Savaşı başlayıncaya kadar sürmüştür. Aslında cemiyet 93 Harbi sonrasında II. Meşrutiyet’in ilanına kadar olan süreçte düzenli bir faaliyette bulunamamıştır. Çünkü Hilal-i Ahmer mensupları arasında II. Abdülhamid’e karşı bir muhalefet söz konusudur. Abdülhamid’in tahttan indirildiği 1909 yılı sonrasında ise Hilal-i Ahmer’in yeniden ihyası için çalışmalar yapılmış, ilk nizamnamesi hazırlanmıştır. Bu nizamname Şûrâ-yı Devlet’te kabul edildikten sonra, 20 Nisan 1911 tarihinde cemiyet üyeleri Sadrazam Hakkı Paşa’nın başkanlığında toplanarak otuz kişilik genel merkez heyetini seçmiştir. Bununla birlikte cemiyetin fahri başkanlığını da hanedan veliahtı Yusuf İzzettin Efendi üstlenmiştir.²²

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, 1911 senesinde ikinci defa kurulduktan sonra yine mühim ve zor zamanlarda devletin sağlık ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Şöyle ki; cemiyet, Trablusgarp ve Balkan Savaşları’nda da aktif olarak faaliyet göstermiş olup yaralılara, esir ve göçmenlere yardımda bulunmuştur. Osmanlı Devleti’nin zor günler geçirdiği bu dönemde, devlete sağlık hizmetleri hususunda büyük destekleri görülen cemiyetin yöneticileri, Dr. Bahaddin Şakir, Dr. Esad Paşa, Dr. Akil Muhtar ve Dr. Adnan (Adıvar) gibi isimlerdir. Bu isimler aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin de önde gelen üyeleriydiler. Bu sebeple İttihat ve Terakki Fırkasının iktidarı terk etmesinden sonra kurulan hükümetlerden olan Damat Ferit Paşa Hükümeti, sivil toplum kuruluşları üzerindeki İttihatçı etkiyi kırmaya çalışmış ancak tüm gayretlerine rağmen Osmanlı Hilal-i

²¹ Mesut Çapa, “Kızılay”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. XXV, Ankara, 2002, s. 544-545.

²² Mesut Çapa, **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Ankara, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2009, s. 12-14.

Ahmer Cemiyeti'ni kaldırmayı başaramamıştır. Hükümetin gönderdiği müfettişler aracılığı ile denetlenen ancak hesaplarında bir tutarsızlığa rastlanılmayan cemiyet, baskıya rağmen faaliyetlerine devam etmiştir.²³

Cemiyet üyelerinin çoğunun dönemin hekim ve aydınlarından olması, ülkenin geleceği açısından da bir nevi şansı olmuştur. Çünkü Millî Mücadele yıllarına gelindiğinde cemiyet üyelerinin mücadelenin liderleriyle aynı fikriyat ve hissiyatta olması, mücadelenin halka anlatılışı ve engellerin aşılması hususunda çok büyük fayda sağlamıştır. Sağlanan fayda yalnızca harp yıllarındaki yaraların sarılmasında değil, savaş sonrası ülkenin imarı ve muhacirlerin iskanı noktasında da büyük önem taşımaktadır.²⁴

Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi savaş esnasında ve sonrasında toplum ihtiyaçlarını karşılamada belirleyici rol üstlenen bir cemiyetin Bursa Şubesi Başkanı olarak görev yapmış olan Emin Bey, göstermiş olduğu başarılarından dolayı, cemiyetin genel merkezinin 8 Eylül 1332 (21 Eylül 1916) tarihli toplantısında aldığı bir kararla gümüş Hilal-i Ahmer Madalyası'na layık görülmüştür. Bunun üzerine cemiyet, Emin Bey'in de içerisinde bulunduğu başarılı üyelerinin listesini sadarete sunarak taltif edilmelerini istemiştir.²⁵ Cevaben gönderilen irade ile on yedi kişinin Hilal-i Ahmer madalyası ile ödüllendirildiği bildirilmiş ve bu on yedi kişi içerisinde yalnızca üç kişi gümüş madalyaya layık görülürken, diğerleri tunç madalya almışlardır. Emin Bey, gümüş madalyaya layık görülenler arasındadır.²⁶

Bursa'da görev yaptığı dönem içerisinde Emin Bey, Hilal-i Ahmer madalyasının yanı sıra birçok madalya ile daha ödüllendirilmiştir. Aldığı madalyalar arasında önemli olanlardan biri de Donanma Madalyası'dır.

II. Meşrutiyet'in 1908 yılında ilan edilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde dernek kurma faaliyetleri artış göstermiştir. Daha önce gizlice kurulan cemiyetler, meşrutiyetin ilanı ile birlikte alenen kurulmaya başlamıştır. Ortaya çıkan muhalefeti

²³ Fatih M. Dervişoğlu, **Millî Mücadele'de Sağlık Teşkilatına Bir Bakış**, Ankara, Cedit Neşriyat, 2009, s. 32-33

²⁴ Dervişoğlu, **a.e.**, s. 50-51.

²⁵ Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden, Sadaret'e gönderilen 11 Eylül 1332 (24 Eylül 1916) tarihli tezkire; **BOA, İrade, Dosya Usulü İradeler Tasnifi (İ. DUİT)**, nr. 73/73, lef 3.

²⁶ 11 Eylül 1332 (24 Eylül 1916) tarihli tezkireye cevaben 13 Eylül 1332 (26 Eylül 1916) tarihinde çıkan irade; **BOA, İ. DUİT**, nr. 73/73, lef 1-2. Madalyanın fotoğrafı için Bkz.: Ek: 1

kontrol altına almak ve merkezi yönetimi güçlendirmek amacıyla, 16 Ağustos 1909 tarihinde Cemiyetler Kanunu çıkartılmış böylece Osmanlı toplumunda dernek kurma hakkı yasal bir boyut kazanmıştır.²⁷

Kurulan ilk derneklerden biri de Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti'dir. Osmanlı donanmasını güçlendirmek amacıyla yardım toplamak üzere 6 Temmuz 1325 (19 Temmuz 1909) tarihinde kurulan ve nizamnamesinin 22 Teşrîn-i Evvel 1325 (4 Kasım 1909) tarihinde onaylanmasının ardından çalışmalarına başlayan cemiyet, faaliyetlerini on yıl boyunca sürdürmüştür. Geniş bir teşkilatlanma ağına sahip olan cemiyetin örgütlendiği vilayetlerden biri de Emin Bey'in görev yaptığı Hüdavendigar Vilayetidir. Bu vilayet aynı zamanda ekonomik açıdan iyi bir durumda olduğundan, cemiyetin güçlü teşkilat ağına sahip olduğu yerlerden biridir. Devlet yardımlarının yanı sıra halktan da büyük destek alan cemiyet, yapmış olduğu çalışmalarla toplum nezdinde olumlu yankılar uyandırmıştır.²⁸

Dönemin önemli teşkilatlanmalarından olan Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti'ne yardımları görülen şahsiyetler, devlet tarafından Donanma Madalyası ile taltif edilmişlerdir. Emin Bey de cemiyete yapmış olduğu yardımlar sebebiyle bu madalyayı almaya hak kazananlar arasındadır. Üstelik bu madalyaya iki kez layık görülmüştür. İlk olarak Dâhiliye Nezareti Osmanlı Donanması'nın güçlenmesi hususunda yardımları bulunan kişilerin isimlerini sadarete sunmuş ve bu kişilerin yaptıkları yardıma göre altın, gümüş, nikel ve tunç gibi madalyalar ile taltif edilmelerini istemiştir.²⁹ Çıkan irade ile 70 kişi madalyaya layık görülürken kimlerin kaç kuruş bağışla ne tür madalya aldıkları da bildirilmiştir. Bu irade ile Bursa Sıhhiye Müdürü Operatör Emin Bey, yapmış olduğu bağışla tebdilen altın Donanma Madalyası almaya hak kazanmıştır.³⁰ İkinci olarak ise yine Dahiliye Nezareti, Osmanlı bahriyesinin gelişmesine katkıda bulunanların altın, gümüş, nikel ve tunç

²⁷ Kenan Olgun, **1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM) Yayınları, 2014, s. 301-302.

²⁸ Nurşen Gök, "Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesine İlişkin Gözlemler", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 2008, C. XXVII, S. 43, s. 77-79 ve 91.

²⁹ Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 26 Temmuz 1331 (8 Ağustos 1915) tarihli tezkire; **BOA, İrâdeler Taltifat (İ.TAL)**, nr. 503/11, lef 1.

³⁰ Emin Bey, yapmış olduğu on iki bin yüz seksen yedi kuruş bağışla bu madalyayı almaya hak kazanmıştır; 26 Temmuz 1331 (8 Ağustos 1915) tarihinde gönderilen tezkireye cevaben 29 Temmuz 1331 (11 Ağustos 1915) tarihinde çıkan liste şeklindeki irade; **BOA, İ.TAL**, nr. 503/11 lef 2.

gibi Donanma Madalyaları ile taltif edilmelerini sadaretten talep etmiş³¹ çıkan irade ile de Emin Bey, yapmış olduğu bağışla bir kez daha altın Donanma Madalyası'na layık görülmüştür.³²

Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti, süreç içerisinde göstermiş olduğu başarılı faaliyetlerine rağmen kapatılmaktan kurtulamamıştır. Özellikle 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile birlikte, İttihat-Terakki Cemiyeti ve onunla özdeşleşen diğer cemiyetler aleyhindeki yayınlar giderek artış göstermiştir. Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti de bu olumsuz propagandalardan nasibini almış ve kapatılma ihtimali ortaya çıkmıştır. Cemiyet üyelerinin çeşitli girişimlerinden de bir sonuç alınamaması üzerine önce 1 Şubat 1919 tarihinde Bahriye Nezareti'ne devredilen cemiyet, ardından 2 Nisan 1919 tarihinde lağvedilmiş ve faaliyetlerine son verilmiştir.³³

Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti'nin kapatılması birtakım tepkileri de beraberinde getirmiştir. Bu duruma tepki gösteren kişilerden biri de Operatör Emin Bey'dir. Nitekim 6 Ekim 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, içerisinde Emin Bey'in de bulunduğu kişiler, geçmişte birçok hizmetleri görülen cemiyetin, Ferit Paşa kabineleri döneminde keyfi bir suretle kapatıldığından yakınmışlar ve cemiyetin tekrar tesis edilerek faaliyetlerde bulunmasını talep etmişlerdir.³⁴ Ancak bu girişimden herhangi bir sonuç alınamamıştır.

Emin Bey, Donanma ve Hilal-i Ahmer Madalyaları dışında Bursa'da görev yaptığı dönem içerisinde, 22 Teşrîn-i Evvel 1335 (22 Kasım 1919) tarihinde ise

³¹ Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e gönderilen 21 Eylül 1334 (21 Eylül 1918) tarihli tezkire; **BOA, İ. DUİT.**, nr. 74/106, lef 4.

³² Emin Bey ikinci olarak elli bin bir kuruş bağışla bu madalyayı almaya hak kazanmıştır; 21 Eylül 1334 (21 Eylül 1918) tarihli tezkireye cevaben 24 Eylül 1334 (24 Eylül 1918) tarihinde çıkan liste şeklindeki irade; **BOA, İ. DUİT.**, nr. 74/106, lef 3.

³³ Selahittin Özçelik, **Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 226-233.

³⁴ Emin Bey ve arkadaşları tarafından Dahiliye Nezareti'ne çekilen 6 Teşrîn-i Evvel 1335 (6 Ekim 1919) tarihli telgraf; **BOA, Dâhiliye Nezareti İrade-i Umumiye Müdüriyeti (DH.İ.UM.EK)**, nr. 57/5.

İslam mücahidi Şeyh Sünusi'ye³⁵ yaptığı başarılı ameliyat nedeniyle altın Liyakat Madalyası ile taltif edilmiştir.³⁶

Emin Bey, 1333 (1917) senesinin sonlarına gelindiğinde Bursa Gureba Hastanesi sertabip ve operatörlüğü görevinden azledilmiştir. Hüdavendigâr Vilayet-i Celilesi'ne gönderdiği yazıda Emin Bey, hiçbir kanuni sebep gösterilmeksizin hakkında tahkikat yapılmadan keyfi bir şekilde Bursa eski valisi İsmail Hakkı Bey tarafından azledildiğini iddia etmiş, eğer öyle değilse hangi kanun gerekçesiyle görevden alındığını öğrenmek istemiştir.³⁷ Emin Bey, azledildiği Bursa Gureba Hastanesi'ndeki görevi için Sadarete gönderdiği yazıda ise hiçbir sebep ve tahkikata tabii tutulmaksızın görevden alınmasıyla ilgili olarak kanuni gerekliliğin ifasını istirham etmiştir.³⁸ Cevaben gönderilen tezkire de ise; Bursa Gureba Hastanesi'nin tanzimi için ortaya çıkan durumdan dolayı -Bursa Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi adına ikinci derece memur olarak addedilen Emin Bey'in- vazifesine son verildiği, Hüdavendigâr Vilayetinin 5 Kânun-i Sâni 1334 tarihli ve 801 rakamlı yazısıyla da bu durumun bildirildiği ifade edilmiştir. Ayrıca tezkirede; tabip Emin Bey'in Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'nce şimdiye kadar azlini icap eden ve vazifesine son verilecek bir hal ve hareketinin olmadığı belirtilmiş bu sebeple de Bursa Gureba Hastanesi'nden ihraç edildikten sonra Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'nce Batum Sıhhiye Müdüriyeti'ne tayin edildiği ifade edilmiştir. Belirtilen bir diğer husus ise Emin Bey'i memuriyet mahalline göndermek imkânı olamadığıdır.³⁹ Çünkü 1918

³⁵ Emperyalist güçlerin Afrika'ya yönelik olarak gerçekleştirmiş oldukları tüm saldırılara karşı ilk mukavemeti gösteren Sünusi ailesinin temsilcisi Şeyh Ahmet Şerif es-Sünusi tüm İslam aleminde olduğu gibi Osmanlı Devleti nezdinde de büyük bir itibara sahiptir. Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmasından sonra 5 Kasım 1918 tarihinde Bursa'ya geçen Şeyhin, Operatör Emin Bey tarafından ameliyat edilmesi de bu döneme rastlamaktadır. Daha sonra Millî Mücadele'ye destek veren kişiler arasında bulunan Şeyh Sünusi, mücadelenin zafere ulaşması yolunda ciddi uğraşlar göstermiş ve mücadelenin lideri Mustafa Kemal Paşa kendisinden birçok kere övgüyle bahsetmiştir. Şeyh Sünusi'nin Anadolu'daki faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.; Cezmi Eraslan, "Millî Mücadele Döneminde Anadolu'da Büyük İslam Kongresi Tartışmaları Üzerine Değerlendirmeler", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi (2007)**, S. 46, İstanbul 2009, s. 293-317.

³⁶ 22 Teşrin-i Sani 1335 (22 Kasım 1919) tarihli irade-i seniyye; **BOA, İ. DUİT.**, nr. 68/46.

³⁷ Emin Bey'in, Hüdavendigâr Vilayet-i Celilesi'ne 29 Teşrin-i Evvel 1334 (29 Ekim 1918) tarihinde azledilmesi ile ilgili gönderdiği yazı için Bkz.; **BOA, Dâhiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyet Müdüriyeti Belgeleri (DH. UMVM)**, nr. 157/88, lef 1.

³⁸ Emin Bey'in, Sadaret'e 31 Teşrin-i Evvel 1334 (31 Ekim 1918) tarihinde gönderdiği yazı; **BOA, DH. UMVM.**, nr. 157/88, lef 2.

³⁹ Sıhhiye Müdüriyeti'nden Dahiliye Nezareti Celilesi'ne gönderilen 13 Kânûn-ı Evvel 1334 (13 Aralık 1918) tarihli tezkire; **BOA, DH. UMVM**, nr.157/88, lef 3.

yılında Batum Sıhhat Müdürlüğü'ne tayin edilen Emin Bey istifa etmiş ve bu görevi yerine getirmemiştir.⁴⁰ Bursa'daki faaliyetlerine ise ara vermeden devam etmiştir.

3. Bursa'da Ermeni Tehcirinin Uygulanması ve Emin Bey

Emin Bey'in Bursa'da görev yaptığı döneme dair hatıralarında geniş yer verdiği meselelerden biri de Ermenilerin sevk ve iskânı meselesidir. Bursa'da Sıhhat Müdürü ve belediye reis vekili olduğu dönemde Bursa Heyet-i Merkeziyesi'nde azâ olarak bulunan Emin Bey, Ermeni olaylarına yakından tanık olmuştur.⁴¹

Daha önce örgütlenmiş olan Ermeni komiteleri, 1914 yılının başlarından itibaren Anadolu'daki kiliseler üzerinde baskı kurarak etkinliklerini artırmaya çalışmış ve bazı vilayetlerdeki Ermeni kiliselerinin rahipleri, artan baskı karşısında ya azledilmiş ya da değiştirilmiştir. Esas tehlike ise Eçmiyazın'de görülmektedir. Eçmiyazın Katagigosluğu I. Cihan Harbi sırasında açıktan Ermeni-Rus ittifakı için faaliyetler yürütmüş, katagigosluğun teşvikiyle hem Rusya hem de Türkiye Ermenileri arasında Rus ordusuna destek için gönüllü birlikler oluşturulmaya başlanmıştır. Tüm bu gelişmelerin ardından başlayan Ermeni ayaklanmaları, Nisan ayı içerisinde Van vilayetinde ciddi boyutlara ulaşmış ve hükümet bu durum karşısında yeni tedbirler almak zorunda kalmıştır. 24 Nisan 1915 tarihine gelindiğinde can ve mal güvenliğini sağlamak adına Dâhiliye Nezareti vilayetlere ve mutasarrıflıklara genelge yollayarak Türkiye'deki ihtilalci Ermeni komitelerinin kapatılmasını istemiştir. Van'da gittikçe ciddileşen durum karşısında Başkumandanlık Vekâletinden 2 Mayıs 1915 tarihinde Dâhiliye Nâzırı Talat Bey'e gönderilen yazıda ise Van ve çevresinde bulunan Ermenilerin isyan hareketlerine devam etmek üzere hazır ve toplu halde bulundukları belirtilmiş, bu Ermenilerin Rus sınırları veya Anadolu içlerine gönderilerek yerlerine Müslümanların yerleştirilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir. Ermenilerin sevkine ilişkin bu yazı ile Başkumandanlık Vekâleti, Ermenilerin isyan çıkarmayacak şekilde dağıtılmasını istemiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Nâzırı Talat Bey, Meclis-i Vükela'dan karar alınmadan inisiyatif kullanarak sevkıyatı başlatmıştır. Ardından Başkumandanlıktan

⁴⁰ TBMM Arşivi, Mehmet Emin Erkul Sicil Dosyası, Sicil No: 79.

⁴¹ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 2, **Vakit**, nr. 10853, 8 Şubat 1954, s. 3; Tinal, **a.g.e.**, s. 33.

26 Mayıs 1915 tarihinde Dâhiliye Nezâreti'ne talimat gönderilmiş, verilen emirler çerçevesinde 27 Mayıs 1915'te "*Vakt-i seferde icraât-ı hükümete karşı gelenler için cihet-i askeriyece ittihaz olunacak tedâbir hakkında kanun-u muvakkat*" adıyla çıkan kanun, 1 Haziran 1915 günü Takvim-i Vekâyî'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁴²

Bursa'da ise yaz aylarının ortalarına kadar Ermenilere dönük bir sevk ve iskân uygulaması görülmemiştir. Anadolu'nun Ermenilerin yaşadığı vilayetleri ve bağlı sancaklarında rastlanılan örgütlenmelere Bursa'da göreceli olarak rastlanmıştır.⁴³

Doğu vilayetlerinde ortaya çıkan ayaklanmalara karşı alınan tedbirlere rağmen, cephelerdeki başarısızlıklar üzerine Bursa Ermenilerinde de önemli bir hareketlilik görülmüştür. Özellikle Burçin, Pazarköy ve Yeniköy taraflarında yaşayan Ermeniler faaliyete geçerek birçok katliama girişmiş, bunun üzerine şüpheli bazı Ermeniler tevkif edilmeye ve haklarında çeşitli araştırmalar yapılmaya başlanmıştır.⁴⁴

Yapılan araştırmalar ve yerel yönetimin çabaları sonucunda Taşnak Fedai Cemiyeti'nin Bursa'da örgütlenme içerisinde olduğu ve Baltayan isimli bir şahsın liderliğinde Bursa'nın geleceği açısından tehlikeli icraatlara giriştikleri tespit edilmiştir.⁴⁵ Talat Paşa da anılarında, Bursa'da başlayan hareketlenme dolayısıyla Osmanlı ordusunun önemli bir kısmının burada sabit tutulmak zorunda kaldığını belirterek araştırmalar sonucunda yüzlerce silah, tabanca ve bomba bulunduğunu, bununla birlikte komitenin örgütüne ilişkin belgeler elde edildiğini ifade etmiştir.⁴⁶

Hatırlarında bahsi geçen bu örgütlenmenin işgal planlarına ilişkin bilgiler veren Emin Bey, İnegöl- Burçin Boğazı- Yeniköy ve Pazarköy Ermenilerinin Bursa'yı doğudan kuşatacaklarını, Kırmasti ve Karacabey Ermenilerinin ise batıdan

⁴² Ramazan Erhan Güllü, **Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015, s. 455-464.

⁴³ Turgay Akkuş, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Bursa'da Sevk ve İskân Uygulamaları ve Sonuçları" **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, (Bahar 2008), S. 23, Ankara 2010, s. 16.

⁴⁴ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 2, **Vakit**, nr. 10853, 8 Şubat 1954, s. 3; Tınal, **a.g.e.**, s. 33.

⁴⁵ Akkuş, **a.g.m.**, s. 17.

⁴⁶ **Talat Paşa'nın Anıları**, Yay. Haz.: Alpay Kabacalı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 67.

Bursa'yı kuşatarak şehri ele geçirmeyi planladıklarını ifade etmiştir. Amaçlarına ulaşmaları halinde görev dağılımlarını da planlayan örgütün, Bursa Merkezindeki ihtilalcilerden eczacı Parnak Acemyan'ı Bursa'nın müstakbel valisi olarak, Lütifik adındaki bir eczacıyı da Bursa Polis Müdürü olarak tasarladığı anlaşılmıştır.⁴⁷ Bunun üzerine Parnak Acemyan, milliyetçi amaçlar benimseyip, bunları yaşama geçirmeye çalışmak ve evinde İhtilal Komitesi'ne üyeliğini kanıtlayan evraklar bulundurmaktan idam cezasına çarptırılmış ve karar onaylanmıştır.⁴⁸

Bursa'daki örgütlenmelerin deşifre edilmesi ve özellikle Bursa'nın merkez sancağı olan Hüdavendigâr Vilâyetinde ayrılıkçı Ermeni ayaklanmalarının yoğunlaşması sebebiyle, doğuda başlamış olan sevk ve iskân uygulaması vilâyet içerisindeki Ermenileri de kapsayacak şekilde genişletilmiş, uygulamaya ise Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Müdürlüğü'nün 5 Ağustos 1915 tarihli telgrafının vilâyete ulaşması ile geçilmiştir. Zorunlu sevk uygulamasını öngören emrin kente ulaşması ile meydana gelebilecek olası karışıklıkların önüne geçmek ve asayiş sağlayabilmek adına Bursa Valiliği, 14 Ağustos 1915'te bir beyanname⁴⁹ yayınlamıştır.⁵⁰

Emin Bey hatıralarında, Bursa'da sevk ve iskân kararı alınmasından sonra Bahaeddin Şakir Bey'in⁵¹ Bursa'ya gelerek görüp öğrendiklerini İttihat ve Terakki

⁴⁷ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 2, **Vakit**, nr. 10853, 8 Şubat 1954, s. 3; Tinal, **a.g.e.**, s. 33-34.

⁴⁸ Akkuş, **a.g.m.**, s. 17.

⁴⁹ Vali adına komisyon reisi Ali Raif Bey'in ismiyle 14 Ağustos 1915'te yayınlanan bu beyanname 8 maddeden oluşmaktadır. Beyannamede sevk ve iskâna tabi tutulacak Ermenilerin, saklanmaları ve göç ederken başka yerlere saldırmaları durumunda ağır cezalara çarptırılacakları belirtilirken, göç sırasında ev eşyalarını taşıma ücretlerini kendileri ödemeleri şartıyla yanlarına alabilecekleri de belirtilmiştir. Beyanname bu bağlamda hem Müslüman ahalinin hem de göçe tabi Ermenilerin hukukunun devlet tarafından korunmaya çalışıldığını göstermektedir. Beyannamenin tam metni için Bkz.: Akkuş, **a.g.m.**, s. 18-19.

⁵⁰ Akkuş, **a.g.m.**, s. 17-18.

⁵¹ 1874 yılında İstanbul'da doğan Dr. Bahaeddin Şakir, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de önde gelen kişilerindendir. 1891 yılında çalışmaları nedeniyle Erzincan'a sürülmüş, oradan Mısır ve Paris'e kaçmıştır. Ahmet Rıza ile çalışarak Şura-yı Ümmet gazetesini çıkartmıştır. 1908'de meşrutiyetin ilanından sonra da ne mebus ne de nazır olan Bahaeddin Şakir Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iç örgütünde çalışmıştır. İttihat ve Terakki denilince çoğu kez akla Enver, Talat ve Cemal Paşalar gelmiş Dr. Bahaeddin Şakir Bey gibi isimler iç örgütlerde çalışmaları sebebiyle çoğu kez geri planda kalmışlardır. Hâlbuki Alaattin Uca'ya göre Dr. Bahaeddin Şakir, Paşalara çok yakın olmakla birlikte çoğu zaman onları yönlendiren kişidir. 1912-1918 arasında İttihat ve Terakki merkez komitesi üyesi ve 1914 yılında Teşkilât-ı Mahsusa'nın siyasi bölüm şefi olan Dr. Bahaeddin Şakir, Cihan Harbi'nin sonlanmasıyla birlikte savaş suçlusu ilan edilince Berlin'e kaçmış ve 1922 yılında Ermeniler tarafından öldürülmüştür. Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, Çev. Nuran Yavuz,

Cemiyeti'nin merkez heyetine bildirdiğini, lüzumlu olan tedbirlerin alınması ve Ermenilerin bölgeden uzaklaştırılırken can, ırz ve mallarına dokunulmamasını istediğini ifade etmiştir. Emin Bey, Bahaeddin Şakir Bey'in Bursa'daki ipek fabrikalarının işlevsiz kalmaması için merkez heyetinin kararıyla uygun görülecek sanatkârların sevkten istisna edilebileceğini söylemesi üzerine bu durumu memleketin lehine çevirebilmek adına birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bir ustabaşı ile oğlunu ordu ihtiyaçlarını karşılamak ve üretimi sağlamak amacıyla tehirden istisna tutabilmek için teşebbüslerde bulunan Emin Bey, bir fabrikaya da Hilal-i Ahmer adına el koymuş, bir yandan Türk kızlarını kumaş tezgâhlarında yetiştirmeye gayret gösterirken, diğer yandan savaş yaralılarının tedavisi noktasında Hilal-i Ahmer'in ihtiyaç duyduğu gaz bezi ve hortuç bezi imal ettirerek orduya zor zamanlarında hizmette bulunmuştur.⁵²

Cihan Harbi'nin son günlerine gelindiğinde ise savaşın Osmanlı Devleti'nin de aralarında bulunduğu İttifak Devletleri'nin kesin yenilgisiyle sonuçlanacağını anlaşılmaması üzerine, devleti yöneten İttihat ve Terakki kabinesi 4 Ekim 1918 tarihinde istifa etmiştir. Yeni hükümeti kurma görevi ilk olarak Ahmed Tevfik Paşa'ya verilmiş; ancak Ahmed Tevfik Paşa'nın hükümeti kuramayacağını bildirmesi üzerine sadaret mührü Ahmed İzzet Paşa'ya verilmiştir.⁵³ Ahmed İzzet Paşa kabinesi göreve başlar başlamaz, Ermenilerin sevk ve iskânına yönelik olarak geriye dönük ilk adımı atmıştır. Meclis-i Mebusan'da hükümet programını okuyan Ahmed İzzet Paşa, öncelikle devletin zor bir döneminde göreve geldiklerini belirtmiş, ardından Cihan Harbi sebebiyle bir yerden başka bir yere nakil veya tehcir edilmiş vatandaşların geri dönmelerine karar verdiklerini belirterek bu hususta çalışmaların başladığını bildirmiştir.⁵⁴

İstanbul, Kaynak Yayınları, 2013, s. 220; Alaattin Uca, **İttihat ve Terakki Liderlerinden Bahaeddin Şakir Bey**, C. I, Konya, Kömen Yayınları, 2015, s. 5-7.

⁵² Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 3, **Vakit**, nr. 10854, 9 Şubat 1954, s. 3; Tınal, **a.g.e.**, s. 35-36.

⁵³ Metin Ayışığı, "Ahmed İzzet Paşa", **DİA**, C. XXIII, İstanbul 2001, s. 563-564. Ahmed İzzet Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Metin Ayışığı, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa Askerî ve Siyasî Hayatı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

⁵⁴ **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)**, D. III, İ.S. V, C. I, Oturum IV, (19 Teşrin-i Evvel 1334), s. 28-29.

Ahmed İzzet Paşa, padişah Vahideddin'in Mondros Mütarekesi'ni imzalayacak heyete Damat Ferit Paşa'yı başkan yapmak istemesine ise şiddetle karşı çıkmıştır. Bundan dolayı Damat Ferit Paşa ve Meclis-i Âyan reisi Ahmed Rızâ Bey, Ahmed İzzet Paşa aleyhine çalışmalar yapmışlardır. Enver, Talat ve Cemal Paşaların ülkeyi terk etmeleri üzerine ağır ithamlara maruz kalan Ahmed İzzet Paşa, padişahın da kabinede İttihatçılar var diyerek kendisine baskı yapması neticesinde 8 Kasım 1918 tarihinde kabinesiyle birlikte istifa etmiştir. Ahmed İzzet Paşa döneminin en önemli hadisesi şüphesiz 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıdır.⁵⁵

1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi sonucu Türkiye işgal altına girince, İngiliz ve Fransız hükümetleri, Ermeni meselesi hakkında daha önce verdikleri sözleri yerine getirmek amacıyla harekete geçmişlerdir. İngiliz ve Fransız hükümetleri daha savaşın sürdüğü esnada Ermenilerin Türkler tarafından katledildiğini iddia etmiş ve bu olaylara katılmış veya katılacak olan kişilerin sorumlu tutulacağını bildirmişlerdir. İngilizler bu bağlamda harekete geçme arifesinde iken Ahmed İzzet Paşa'nın istifasıyla, yeni hükümeti kurma görevi Tevfik Paşa'ya verilmiş ve nihayetinde 18 Kasım 1918 tarihinde Tevfik Paşa hükümeti güvenoyu alarak göreve başlamıştır. Diğer yandan padişah Vahideddin'in isteği ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası⁵⁶ İstanbul'da yeniden faaliyete geçerken, buna mukabil İttihat ve Terakki karşıtlığı ise giderek artmıştır. Bu olaylar karşısında Tevfik Paşa, İngilizlerin de tazyikiyle harp suçlusu gibi tutuklanacak olan kişileri yargılamak için hususi bir mahkeme kururmuştur. İsimlerinin çoğunluğu İngilizler tarafından verilen 27 eski İttihatçı, 30 Ocak 1919 tarihinde tutuklanıp Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilmiştir. Tevfik Paşa kabinesinin İttihatçılara karşı uyguladığı bu politikaya rağmen işlerin padişahın istediği kadar hızlı yürümemesi üzerine Tevfik Paşa ve kabinesi istifa etmek zorunda kalmış, 4 Mart 1919 tarihinde yeni hükümeti Damat Ferit Paşa kurmuştur. Kurulan hükümette kabinenin çoğunluğunu ise yeniden

⁵⁵ Ayışığı, **a.g.md.**, s. 563-564.

⁵⁶ II. Meşrutiyet devrinde faaliyet gösteren bir parti olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, dönemin ikinci fırkası olmakla birlikte bu devrede kurulmuş fırkalar içerisindeki en büyük fırkadır. 1912 seçimlerinde Meclis'ten tasfiye edilerek siyaset sahnesinden uzaklaştırılan fırka, Mondros Mütarekesi'nden sonra yeniden siyaset sahnesindeki yerini almıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilâf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1990.

faaliyete geçen Hürriyet ve İtilâf Fırkasının mensupları oluşturmuştur. Damat Ferit Paşa, hükümeti kurar kurmaz Mustafa Paşa⁵⁷ riyasetinde Nemrut Mustafa Paşa Divan-ı Harbi⁵⁸ diye bilinen mahkemeyi kurdurmuş ve 10 Mart 1919 tarihinde 60 İttihatçı daha tevkif edilmiştir. İttihatçıların asıl muhakemesine ise 27 Nisan 1919 tarihinde başlanmıştır.⁵⁹

İstanbul'da başlayan yargılama süreci, kısa süre sonra diğer vilayetlerde olduğu gibi Bursa'da da işlemeye başlamıştır. Bursa valiliği yaptığı duyuru ile tehcir esnasında meydana gelen suçlara karışanların yargılanabilmeleri için bir Divan-ı Harp heyetinin oluşturulduğunu bildirmiş ve tehcir esnasında herhangi bir suçtan mağdur olanların, savcılığa başvurarak maruz kaldıkları durumu ihbar etmelerini istemiştir.⁶⁰

Hatıralarında bu sürece temas eden Emin Bey, Hürriyet ve İtilâf Fırkasının hükümette olduğu dönemde, Ermenilerin İstanbul'da birçok olaya karıştığını ve herhangi bir Türk'e karşı yapılan şikâyetin mahkemelerce derhal kabul edildiğini ifade etmiştir. Bursalı Ermenilerin de durumu fırsata çevirdiğini belirten Emin Bey'in, kendisi de bu süreçten olumsuz şekilde etkilenmiştir. Nitekim Emin Bey, bir Ermeni'nin şikâyeti üzerine başından geçen bir hadiseyi anılarında şöyle ifade etmiştir:

“...Günün birinde muayenehanemde hastalarla meşgul bulunduğum bir sırada bir polis ile birlikte muayenehaneye gelen Köleyan ismindeki bir Ermeni: “İşte budur” hitabıyla beni polise gösteriyor; polis de birlikte polis müdüriyetine gitmemiz icab ettiğini söylüyor. Hakkımda tevkif müzekkereniz var mı? Diye soruyorum, “Hayır” cevabını alınca, “Öyle ise ben bu adamın emriyle tevkif edilemem; fakat sen

⁵⁷ Mütarekeden sonra İstanbul'da Divan-ı Harb-i Örfi'de üye olarak görev alan Mustafa Paşa, Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey'in idamına karar veren mahkemede yer almıştır. Halkın baskısı sonucu bu mahkemenin üyeleri değiştirilince, kendisi 25 Eylül 1919 tarihinde Bursa Valiliği'ne atanmıştır. Millî Mücadele'ye karşıtlığı ile bilinen Mustafa Paşa'ya İstanbul Divan-ı Harb-i Örfi başkanı olduğu 5 Nisan 1920 tarihinden sonra Millî Mücadele önderleri hakkında peş peşe idam kararı vermesi dolayısıyla “Nemrut” ismi verilmiş ve Millî Mücadele sonrası oluşturulan yüz ellilikler listesinin 31. Sırasında, “Divan-ı Harb Reislerinden Nemrut Mustafa” olarak yer almıştır. Kâmil Erdeha, **Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975, s. 338-340.

⁵⁸ Gürün, Divan-ı Harb mahkemelerinin hangi tarihte çalışmaya başladığının kesin olarak tespit edilemediğini belirtmekle beraber muhtemel olarak bu mahkemelerin 1919 yılının Mart ayı sonlarında faaliyete geçmiş olabileceğini ifade etmiştir. Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, s. 240.

⁵⁹ Gürün, **a.e.**, s. 238-240.

⁶⁰ Akkuş, **a.g.m.**, s. 42-43.

vazifeni yap, yakama sarıl, beni sürükleyerek polis müdüriyetine götür. Ben başka suretle gidemem” diyorum. Bunun üzerine beni yakından tanıyan Canbaz Hafız denilmekle tanınan bu temiz adam, “Ben seni bu tarzda götüreceğime polislikten istifa ederim. Bir ekmek parası değil mi? Ben başka taraftan da kazanabilirim” dedi. Bu asil duygulu memurun cezalandırılmasına sebep olmamak için beyaz gömleğim arkamda olduğu halde muayenehanemden çıkarak polis müdüriyetinin bulunduğu Ulu Cami karşısındaki binaya doğru yürümeye başladık. Benim beyaz gömlekle sokakta polis refakatinde gitmekte olduğumu gören Bursalı vatandaşlar birer ikişer aramıza takılarak büyücek bir kalabalık teşkil ettiler. Müdüriyet binasına yaklaştığımız sırada Ermeni bir de yüksek sesle: “Nasıl? Damadımı Altranos’da öldürten sizler değil misiniz? Haydi bakalım! Şimdi sıra senin!” tarzında söylenmez mi? Hâlbuki tehcir sırasında ben bu adamı da korumuş, onun hasta olan kızı yüzünden en son kafile ile sevkini temin etmiş ve başkaca iyilikler de yapmışım. Bu adamın küstahça hareketi karşısında durakladım.”⁶¹

Bahsedilen bu hadiseden sonra serbest bırakılan Emin Bey’in, başına gelenler bunlarla da sınırlı kalmamıştır. İngiliz Müfettişi Atkinson ile birlikte Bursa’ya gelen mülkiye müfettişi Nedim Nazmi Bey, kendisine gizli ibareli bir mektup yollayarak belediyeye çağırılmış ve burada Emin Bey’e çeşitli soruların olduğu bir kâğıt verilmiştir. Hatıralarında tek tek sorulara verdiği yanıtları aktaran Emin Bey, aslında yine bir şikâyet üzerine böyle bir duruma maruz kalmış ve kışkırtılan Atkinson, Emin Bey’in derhal tevkifini istemiştir. Buna karşılık araya giren Nedim Nazmi Bey’in, kesin kararın verilmesi için iki tarafın dinlenmesinin daha doğru olacağını belirtmesi üzerine ifadeye çağırılan Emin Bey, kendisine atılan iftira anlaşılmıca ceza almaktan kurtulmuştur.⁶² Netice itibarıyla Emin Bey’in başına gelen bu iki olay, dönemin şartlarını ve Ermeni meselesinin geldiği noktayı anlama açısından da ayrı bir öneme haizdir.

⁶¹ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 5, **Vakit**, nr. 10856, 11 Şubat 1954, s. 3; Tinal, **a.g.e.**, s. 40-41.

⁶² Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 6, **Vakit**, nr. 10857, 12 Şubat 1954, s. 3; Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 7, **Vakit**, nr. 10858, 13 Şubat 1954, s. 3; Tinal, **a.g.e.**, s. 41-44.

4. Bursa’da Millî Mücadele Hazırlıkları ve Emin Bey

Bursa, tarihin her döneminde olduğu gibi Millî Mücadele esnasında da ayrıcalıklı bir yere sahip olmuş gerek İstanbul gerekse Ankara Hükümetleri Bursa’yı kazanmak için büyük çaba göstermişlerdir.

4 Mart 1919 tarihinde kurulan Damat Ferit Paşa hükümeti, göreve gelmesinden tam olarak dokuz gün sonra, Hürriyet ve İtilâf Partisi’nin önde gelen isimlerinden olan Gümülcineli İsmail Hakkı Bey’i Bursa Vali Vekili olarak tayin etmiştir. 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir’in işgal edilmesi her vilayette olduğu gibi Bursa’da da derin üzüntü yaratmış, bunun üzerine Gümülcineli İsmail Hakkı Bey İstanbul’dan işgale karşı silahlı bir direnişe geçmeyi talep etmiştir. Bu talebin hoş karşılanmaması üzerine İsmail Hakkı Bey Bursa’da çete örgütleri kurmaya başlamış, ancak bu örgütleri düşmana karşı değil, vatansever insanlara karşı kullanmıştır.⁶³ İlerleyen süreçte milli direniş karşıtlığını daha da ileri boyutlara taşıyan İsmail Hakkı Bey, Millî Mücadele yanlılarını Bursa’dan sürmüş ve yerel basını baskı altına almıştır. Bursa vali vekilinin Millî Mücadele açısından daha kötü sonuçlar doğuracak hareketlerde bulunmasını ise iki önemli olay engellemiştir. Bunlardan birincisi Kurmay Albay Bekir Sami Bey’in⁶⁴ 56. Tümen Kumandanı olarak Bursa’ya gelmesi, ikincisi ise Hürriyet ve İtilâf Fırkasında yaşanan iç çekişmelerdir. Bekir Sami Bey zayıf da olsa elinde bir askeri güç bulundurmasından dolayı İsmail Hakkı Bey’in hareketlerini kontrol altına almış, diğer yandan parti içerisinde gelişen olaylar nedeniyle Damat Ferit Paşa, İsmail Hakkı Bey’i kendisine rakip olarak görmeye başlamıştır. Böylece hem hükümeti hem basını hem de Kuva-yı Milliye hareketini

⁶³ Erdeha’nın dönemin P.T.T Genel Müdürü Refik Halit Karay’ın anılarından aktardığına göre, Hüdavendigar Valisi Gümülcineli İsmail Hakkı Bey, aslında Kuva-yı Milliye fikrini uygulamaya herkesten önce can atmış ancak bunu hesapsız olarak sadece şöhrat maksatlı ve samimi olmayarak düşünmüştür. Samimiyetsizliğinin en büyük delili ise İstanbul Hükümeti, kendisinin aldığı kararı onaylamayınca Kuva-yı Milliye aleyhine harekete geçmesidir. Erdeha, **a.g.e.**, s. 335.

⁶⁴ Millî Mücadelenin başlangıcından itibaren ülkenin kurtuluşu için faaliyette bulunan Bekir Sami Bey, Damat Ferit Paşa kabinesinin 5 Mart 1920 tarihinde hükümeti yeniden kurmasıyla İstanbul Divan-ı Harb-i Örfi başkanı olarak atadığı Nemrut Mustafa Paşa tarafından 6 Haziran 1920 tarih ve 24 sayılı kararla suçlu görülerek idama mahkûm edilmiştir. Hakkındaki idam kararına rağmen Bursa’nın Yunanlar tarafından işgal edildiği tarihe kadar yörede canla başla çalışmıştır. Muhittin Ünal, **Miralay Bekir Sami Günsav’ın Kurtuluş Savaşı Anıları**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1994, s. 17; Erdeha, **a.g.e.**, s. 340.

karşısına alan Gümülcineli İsmail Hakkı Bey, 29 Temmuz 1919 tarihinde vali vekilliğinden ayrılmıştır.⁶⁵

Gümülcineli İsmail Hakkı Bey vali vekilliğinden ayrılmış olsa bile Bursa'da İstanbul Hükümeti'nin etkisi hissedilmeye devam etmiş ve 25 Eylül 1919 tarihinde Damat Ferit Paşa Hükümeti bu defa da Divan-ı Harp mahkemeleri ile tanınmış (Nemrut) Mustafa Paşa'yı Bursa Vilayeti'ne vali vekili olarak atamıştır. Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu zor durumdan faydalanarak bağımsız bir Kürt devleti kurmak için çalışan Mustafa Paşa, şartların müsait olmaması dolayısıyla bu amacında muvaffak olamamıştır. 4 Eylül'de toplanan Sivas Kongresi'nde İstanbul Hükümeti ile tüm ilişkinin kesilmesi kararının alınması ve 2 Ekim 1919'da Damat Ferit Paşa'nın hükümetten çekilmesi üzerine bu durumdan faydalanan Bekir Sami Bey, valiyi görevden alarak İstanbul'a göndermiş, böylece 11 Ekim 1919 tarihi itibarıyla Mustafa Paşa'nın vali vekilliği görevi sona ermiştir.⁶⁶

İstanbul Hükümeti'nin Bursa üzerindeki faaliyetlerine karşın, özellikle İzmir'in işgalinden sonra pek çok yerde olduğu gibi Hüdâvendigar Vilayeti'nde de direniş örgütleri oluşturulmaya başlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, Albay Bekir Sami Bey'in öncülüğünde ilk olarak Redd-i İlhak Cemiyeti kurulmuştur. Önde gelen üyeleri arasında Operatör Emin Bey'in de bulunduğu örgüt Temmuz 1919'da çalışmalarına önce Bursa Setbaşı'ndaki Avcılar Kulübü'nde başlamış, ardından Edremit Oteli'ni kendisine merkez edinmiştir.⁶⁷

4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi'nde alınan kararlar neticesinde, milli direniş örgütleri daha etkin bir hale gelmiş ve Bursa da bu süreçten olumlu şekilde etkilenmiştir. Kongrenin ardından Millî Mücadele'nin hukuki açıdan daha meşru hale gelmesi ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşkilatlanarak Sivas'ta Heyet-i Temsiliye'nin emrine girmesi ile birlikte Bursa'da 5

⁶⁵ Erdeha, **a.e.**, s. 333-337.

⁶⁶ Erdeha, **a.e.**, s. 337-342.

⁶⁷ "Bursa" **Yurt Ansiklopedisi**, C. III, İstanbul, Anadolu Yayıncılık, 1982, s. 1651.

Ekim 1919 tarihinde Redd-i İlhak Cemiyeti, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dönüştürülmüştür.⁶⁸

Hatıralarında Bursa'daki Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'na temas eden Emin Bey, teşkilatın başında Bekir Sami Bey, Merkez Kumandanı Kaymakam Rahmi Bey, Fırıncı Salih Efendi, Memduh Bey ve kendisinden oluşan bir idare heyetinin varlığından söz etmiştir.⁶⁹ Millî Mücadele döneminde Bursa'da önemli hizmetlerde bulunan ve bir süreliğine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı da yapmış olan⁷⁰ Mümtaz Şükrü Bey (Eğilmez)'in hatıralarında ise bu idare heyetinden bahsedilmemiş ve yalnızca merkez heyetinde bulunan şahsiyetlerin isimlerine yer verilmiştir.⁷¹ Emin Bey, bir İngiliz müfrezesinin işgali altında bulunan Bursa'da, toplantıların Bekir Sami ve Rahmi Beylerin riyasetinde geceleri yapıldığını ve bununla birlikte yalnızca Salih Efendi'nin mümessil gibi hareket ettiğini belirtmiş, diğer üyelerin ise kimlerden oluştuğunun bilinmediğini ifade etmiştir.⁷²

5. Bursa'da Meclis-i Mebusan Seçimleri İçin Hazırlıklar ve Emin Bey

Damat Ferit Paşa kabinesinin 2 Ekim 1919 tarihindeki istifasının ardından sadrazamlık görevi padişah tarafından Ali Rıza Paşa'ya verilmiştir. Kısa sürede kabinesini teşkil eden Ali Rıza Paşa, 3 Ekim 1919 tarihinde çıkan Hatt-ı Hümayun ile hükümeti resmen kurmuştur. Padişah tarafından hükümete verilen ilk görev ise bir süredir ortaya çıkan karışıklıkları ve anlaşmazlıkları çözmek amacıyla bir an önce Meclis-i Mebusan seçimlerine gidilmesi olmuştur.⁷³

⁶⁸ Orhan Hülagü, "Mondros Mütarekesi Sonrası Bursa Bölgesindeki Millî Mücadele Hazırlıkları ve Kuva-yı Millîyenin Teşkili", **ATAM Dergisi Prof. Dr. Fahir Armaoğlu Özel Sayısı**, C. XIV, S. 41, Temmuz 1998, s. 463-464.

⁶⁹ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 10, **Vakit**, nr. 10861, 16 Şubat 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 49-50. Emin Bey'in Millî Mücadele Hatıraları 14 Şubat 1954 tarihi itibarıyla **Vakit** gazetesinin ikinci sayfasından yayınlanmıştır.

⁷⁰ "Bursa", **Yurt Ansiklopedisi**, C. III, s. 1652.

⁷¹ Mümtaz Şükrü Eğilmez, **Millî Mücadele'de Bursa**, Yay. Haz. İhsan Ilgar, İstanbul, Tercüman Tarih Yayınları, 1980, s. 189.

⁷² Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 10, **Vakit**, nr. 10861, 16 Şubat 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 50

⁷³ Taha Niyazi Karaca, **Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004, s. 164-165

Yeni kabinenin kurulduğunu haber alan Mustafa Kemal Paşa yayınladığı bir genelge ile bu haberi duyurmuş⁷⁴ ve hükümetle uyuşma şartlarını ileri sürmüştür. Mustafa Kemal Paşa genelgenin bir nüshasını Ali Rıza Paşa'ya göndermesine rağmen hemen cevap alamamış, genelge, Meclis-i Vükela'da görüşülmesine rağmen cevap bir müddet geciktirilmiştir. Aslında bu hareket İstanbul Hükümeti'nin Anadolu Hareketi'ni hala bir isyan hareketi olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.⁷⁵

İstanbul Hükümeti her şeye rağmen biran evvel seçimleri gerçekleştirmek istemiş ve nihayetinde alınan seçim kararı, yapılan çalışmalar neticesinde 6 Ekim 1919 tarihinde bir hükümet beyannamesi ile kamuoyuna duyurulmuştur. 7 Ekim 1919 tarihinde ise seçimler için kararname yayınlanmıştır. Hemen akabinde Dâhiliye Nezareti de bir genelge yayınlayarak bütün vilayetlerin çıkan kararnameye göre hareket etmelerini istemiştir.⁷⁶

Hükümet ve Anadolu Hareketi arasındaki anlaşma sürecinde atılan en önemli adımlardan biri ise Amasya Görüşmeleridir. Bu görüşmeler neticesinde Anadolu Hareketi ve İstanbul Hükümeti, seçimlerin serbestçe yapılması hususunda mutabakata varmış ve mebus seçimlerinde İttihat ve Terakki üyelerinin seçilmeye uygun olmadığını bildirmişlerdir. Görüşmelerde Mustafa Kemal Paşa, meclisin İstanbul'da toplanmasının uygun olmayacağını özellikle belirtse de nihayetinde Meclis-i Mebusan İstanbul'da toplanmıştır. Diğer yandan Heyet-i Temsiliye tarafından 11 Ekim 1919 tarihinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine yazılan tamimlerde mebus seçimlerine dikkat gösterilmesi ve aday olan kişilerin Heyet-i Temsiliye'ye bildirilmesi istenmiştir.⁷⁷

Tüm bu gelişmelerin ardından Meclis-i Mebusan seçimleri için çalışmalara başlanmış, vilayetlerde seçim hazırlıkları yapılmıştır. Hatıralarında Bursa'daki seçim hazırlıklarına değinen Emin Bey, o dönem vilâyet idare meclisinde aza olarak bulunduğundan dolayı seçimleri daha yakından takip edebilmiştir. Hilal-i Ahmer,

⁷⁴ “Ferit Paşa kabinesinin sukutu ve A'yandan Birinci Ferik Ali Rıza Paşa kabinesinin makam-ı iktidara geçmesi üzerine Ali Rıza Paşa kabinesinden talep edilecek mavaddın zikr olunarak başka bir mutaleaları varsa iş'ârının bilumum Heyet-i merkeziyelerden istifsârına karar verildi.” Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 11.

⁷⁵ Karaca, **a.e.**, s. 169.

⁷⁶ Karaca, **a.e.**, s. 176-177.

⁷⁷ Kenan Olgun, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları” **ATAM Dergisi**, C.XXVII, S. 79, Ankara, Mart 2011, s. 8-9.

Donanma, Milli Müdafaa ve Ticaret Odası gibi kuruluşların idare heyetlerinin bir araya gelerek komisyon seçimi yaptıklarından bahseden Emin Bey, bu komisyonun reisliğine de kendisinin getirildiğini ifade etmiştir. Kurulan komisyon, yapılan birkaç toplantı sonrasında Bursa mebusluğu için seçilecek dört aday yerine, bir misli yani sekiz aday gösterme kararı almış ve aday olacaklar için bazı kriterler tespit ederek aykırı harekette bulunanların başvurularının reddedilmesine karar vermiştir.⁷⁸ Emin Bey'in hatıralarında zikrettiği kriterler şunlardır:

1. *Komisyonu dahil azâdan hiç kimse namzetler arasında bulunmayacak, bu suretle komisyon azâsı tam bir tarafsızlık içinde vazife görmüş olacak.*
2. *Feshedilen eski Meclis-i Mebusan azâsından hiçbir intihab edilmeyecek ancak adaylar halkın her veçhile itimadını kazanmış ilmen ve ahlâken değerli zevattan olacak.*
3. *Adaylar ya Bursalı ya da Bursa ile çok yakından alâkası olan zevattan olacak ve kuvvetli bir intihab kabiliyeti bulunacak.*
4. *İtilâfçılara katiyyen rey verilmeyecek; fakat körü körüne İttihatçılara da bağlanılmayacak. Şayet içlerinde yukarı ki şartlara uyanlar olursa bu gibiler namzet gösterilebilecek.*⁷⁹

Komisyon, belirlenen bu dört şartın tespiti noktasında hata yapmamak ve doğru adayları Meclis-i Mebusan'a göndermek için yoğun çaba harcamıştır. Aday olarak başvuranların sayısının bir hayli fazla olduğunu belirten Emin Bey, titizlikle çalıştıklarını ve bir kişinin vasıfları aykırı olarak tespit edilirse onun bir daha aday olarak ortaya atılmadığını ifade etmiştir. Nihayetinde komisyon, bu çalışmalar sonucunda yedi isim tespit etmiş ancak sekizinci isim için uygun aday bulunamamıştır. Komisyon üyeleri sekizinci isim olarak Emin Bey'i önermiş, ancak konulan şartlar gereği aday olamayan Emin Bey kurallara riayet edip arkadaşlarının bu talebini reddetmiştir. Daha sonra ise arkadaşları tarafından ikna edilen Emin Bey'in ismi listeye eklenmiş ve böylece sekiz kişilik liste oluşturulmuştur. Listede isimleri bulunan mebus adayları şunlardır:

1. *Münir Bey (Dahiliye sabık müsteşarı ve Habeşistan sefir-i esbakı)*

⁷⁸ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 11, **Vakit**, nr. 10862, 17 Şubat 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 52.

⁷⁹ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 12, **Vakit**, nr. 10863, 18 Şubat 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 53.

2. *Hasan Fehmi Bey (İstinaf Mahkemesi Reisi)*
3. *Osman Nuri Bey (Avukat)*
4. *Hafız Ahmet Efendi (Müftü ve esbak mebus)*
5. *Mahmut Muhtar Paşa*
6. *Nurettin Paşa*
7. *Şefik Bey (Nafia Başmühendisi)*
8. *Operatör Doktor Emin Bey.*⁸⁰

İkinci seçmen seçimlerinin tamamlanmasının ardından⁸¹ Münir Bey, Hasan Fehmi Bey, Osman Nuri Bey ve Hafız Ahmet Bey’ler seçilerek İstanbul’a Meclis-i Mebusan’a gitmişlerdir.⁸²

Belirtildiği üzere Heyet-i Temsiliye, aday olan kişilerin kendisine bildirilmesini istemişti. Bu nedenle Heyet-i Temsiliye, seçim işlemleri tamamlandıktan sonra da sonuçları yakından takip etmiştir. Mustafa Kemal Paşa 20 Kasım 1919 tarihinde 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey’e bir telgraf çekerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin gösterdiği adayların seçilip seçilmediğini sormuş,⁸³ Bekir Sami Bey de cevaben gönderdiği telgrafında Bursa’dan çıkan dört mebusun da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ne mensup olduğunu bildirmiştir.⁸⁴

Seçimlerin yapılması ve mebusların İstanbul’a gitmesinin ardından tarihe Son Osmanlı Mebusan Meclisi olarak geçen meclis, 12 Ocak 1920 tarihinde toplanmıştır. Ancak Mebusan Meclisi, daha önce Mustafa Kemal Paşa’nın meclise giden mebuslardan talep ettiği iki şartı yerine getirememiştir. Bunlardan ilki Mustafa Kemal Paşa’nın meclis başkanlığı meselesidir. Mebusan Meclisi’nde yapılan seçimlerde Mustafa Kemal Paşa, meclis başkanı olarak seçilememiş; ikinci olarak da

⁸⁰ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 12, **Vakit**, nr. 10863, 18 Şubat 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 53-54.

⁸¹ Özellikle II. Meşrutiyet döneminde sıkça tartışılan seçim sistemi olan iki dereceli seçim sistemine göre; mebusların doğrudan doğruya ilk seçmenler tarafından değil, müntehib-i saniler tarafından seçilmesine imkân tanınıyordu. Böylece muntehib-i saniler güvendikleri kişileri mebus seçerek göreve daha “uygun” kişileri meclise gönderiyordu. II. Meşrutiyet döneminde seçim ve seçim sistemi ile ilgili tartışmalar için Bkz.: Fatih Mehmet Sancaktar, **II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908-1925)**, Ankara, ATAM Yayınları, 2009, s. 288-298.

⁸² Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 12, **Vakit**, nr. 10863, 18 Şubat 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 54.

⁸³ Ünal, **a.g.e.**, s. 229.

⁸⁴ Ünal, **a.e.**

Müdafaa-i Hukuk Grubu kurulamayıp Felah-ı Vatan grubu oluşturulmuştur. Tüm bu gelişmelere rağmen milli kurtuluşa inanan mebusların çabalarıyla 28 Ocak 1920 tarihinde Millî Mücadele'nin yol haritası diyebileceğimiz Misak-ı Milli⁸⁵ ilan edilmiştir. Her ne olursa olsun Türk Milleti'nin bağımsızlığını ve haklarını muhafaza etmek için mücadele edeceğini gösteren bu belge ile işgalcilere boyun eğilemeyeceği tüm dünyaya duyurulmuştur. Misak-ı Milli ile kapitülasyonlar, idari ve siyasi müdahaleler reddedilmiş böylece tam bağımsız bir devlet anlayışı hedeflenmiştir.⁸⁶

İtilâf Devletleri cephesinde ise Misâk-ı Millî'nin ilanıyla beraber bir hoşnutsuzluk belirmiş ve müttefikler, karar alındıktan sonraki 1-2 aylık süreçte Meclis-i Mebusan'ı cezalandırmak için birtakım girişimlerde bulunmuşlardır. 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u resmen ve fiilen işgal eden İtilâf Devletleri, bununla yetinmeyerek Osmanlı Mebusan Meclisi'ne bulunan bazı mebusları da zorla tevkif etmişlerdir. İşgalden iki gün sonra Osmanlı Mebusan Meclisi son defa toplanmış ve aralarında Sinop mebusu Dr. Rıza Nur ve Bolu mebusu Tunalı Hilmi'nin de bulunduğu on dört mebus tarafından verilen bir önerge ile mevcut durum protesto edilerek meclisin fiili olarak feshi sağlanmıştır. 18 Mart tarihi itibarıyla çalışmalarına ara vermiş gibi görünen meclis, bir daha toplanamamıştır. 11 Nisan 1920 tarihine gelindiğinde ise padişah iradesiyle en geç dört ay içerisinde yeni seçimlerin yapılmasına karar verilmiş ve Osmanlı Mebusan Meclisi resmi olarak da feshedilmiştir.⁸⁷

Mustafa Kemal Paşa ise İstanbul'un işgali karşısında İstanbul Hükümeti ile ilişkileri keserek Heyet-i Temsiliye'yi adeta geçici hükümet gibi çalıştırmaya gayret göstermiştir. Yaşanan tüm gelişmelerin bir sonucu olarak Ankara'da bir meclisin toplanmasına karar verilmiş ve 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM açılmıştır.⁸⁸

⁸⁵ Misâk-ı Milli ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.: Mustafa Budak, **Misâk-ı Millî'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası**, İstanbul, Küre Yayınları, 2014.

⁸⁶ Mustafa Balcıoğlu, "Meclis-i Mebusân'ın Toplanması, Misak-ı Milli'nin Kabulü", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, İçinde, Ankara, ATAM Yayınları, 2012, s. 185-187.

⁸⁷ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, C. I, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2010, s. 342-347.

⁸⁸ Selek, **a.e.**, s. 343.

C. EMİN BEY'İN SİYASİ VE SOSYAL HAYATI

Bursa'da yürüttüğü faaliyetleriyle ön plana çıkan Emin Bey, Birinci Dönem TBMM'ye Bursa mebusu olarak seçilmiş⁸⁹ ve meclisin en aktif üyelerinden biri olmuştur.

Millî Mücadele esnasında hem cephede hem de ilk mecliste başarılı faaliyetlerde bulunmuş, zafer sonrası oluşturulan İkinci Meclis'e ise yeterli oy alamadığı için katılamamıştır. Sonrasında faaliyetlerine Bursa'da devam etmiş, Bursa vilâyet idare meclisi üyeliğine ikinci defa seçilmiştir. Hatıralarında Bursa'nın imarı hususunda çeşitli çalışmalara katıldığını belirten Emin Bey, Ulucami-Setbaşı caddesinin genişletildiğini, pazaryerlerinin tanzim edildiğini, Mudanya ve Bursa şimendiferlerinin işler hale getirildiğini ve Bursa'da işgal kaynaklı tahribatın bir kısmının bu dönemde giderildiğini ifade etmiştir.⁹⁰ 5 Haziran 1924 tarihine gelindiğinde ise İstanbul'a "Şehremini" olarak atanmış, bu görevini de 19 Ocak 1926 tarihine kadar sürdürmüştür. Cumhuriyet döneminde İstanbul'a atanan ilk şehremini olan Emin Bey, cumhuriyet belediyeçiliğinin *hazırlık evresi*⁹¹ diyebileceğimiz bir dönemde İstanbul gibi Türkiye'nin en kalabalık ve en köklü şehrinde iş başına gelmiş ve aktif bir şehremini olarak İstanbul'a birçok önemli hizmette bulunmuştur.⁹²

Şehreminliği vazifesinden ayrıldıktan iki ay sonra, kendisine, Mario Serra tarafından işletilen Yıldız Gazinosu'nda idare heyeti reisliği görevi teklif edilmiştir.⁹³ Bir süre bu görevi icra eden Emin Bey, gazinonun kapanmasının ardından ticarete atılmış ve bir yazıhane açarak çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Hatıralarında bu kararın, hayatında aldandığı en büyük nokta olduğunu vurgulayan Emin Bey, doktorluk mesleğini icra etmek dururken ticarete atılmaktan dolayı büyük bir

⁸⁹ Emin Bey'in Birinci Dönem TBMM'deki faaliyetleriyle ilgili ayrıntılı bilgi çalışmamızın ikinci bölümünde verilecektir.

⁹⁰ Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 1, **Vakit**, nr. 18479, 15 Nisan 1955, s. 2.

⁹¹ İlhan Tekeli, **Cumhuriyetin Belediyeçilik Öyküsü (1923-1930)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009, s. 32.

⁹² **TBMM Arşivi**, Mehmet Emin Erkul Sicil Dosyası, Sicil No: 79. Emin Bey'in İstanbul Şehreminliği vazifesi ile ilgili detaylı bilgi çalışmamızın üçüncü bölümünde verilecektir.

⁹³ Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 29, **Vakit**, nr. 18507, 13 Mayıs 1955, s. 2.

pişmanlık yaşamıştır.⁹⁴ Sonraki süreçte kendi mesleği ile ilgilenerek⁹⁵ Nuruosmaniye caddesindeki otuz dört numaralı binada bulunan muayenehanesinde, cuma günleri hariç hastalarını muayene etmiştir. Ameliyatlarını da Tophane civarındaki İtalyan Hastanesi'nde yapmıştır.⁹⁶ 3 Mart 1932 tarihinde Milli Reasürans T.A.Ş.'in⁹⁷ yönetim kuruluna seçilen Emin Bey, burada üye, başkanvekili ve başkan olarak 29 Mart 1950 tarihine kadar görev yapmıştır. 1 Ocak 1934 tarihinde ise Osmanlı Bankası yönetim kurulu üyeliğine seçilmiş ve bu görevini de 10 Temmuz 1953'e kadar⁹⁸ sürdürmüştür. 2 Mayıs 1939 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Askerî Cerrahlar Derneği'nin fahri üyeliğine seçilerek Washington'da düzenlenen bir törenle kendisine üyelik beratı ve nişanı verilmiştir. 7 Şubat 1947'de Bursa Belediye Meclisi'nin 131 sayılı kararıyla "Bursa Fahri Hemşehriliği" ile ödüllendirilmiş olup kendisi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu ile Türkiye Satranç Federasyonu Derneği'nin de kurucuları⁹⁹ arasındadır. Aynı zamanda Türkiye Satranç

⁹⁴ Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 32, **Vakit**, nr. 18510, 16 Mayıs 1955, s. 2.

⁹⁵ Tinal, **a.g.e.**, s. 14.

⁹⁶ "Sabık Şehremini Operatör Emin Bey", **Cumhuriyet**, nr. 2562, 25 Haziran 1931, s. 8.

⁹⁷ Milli Reasürans, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yabancıların elinde bulunan sigortacılığın ulusallaşması amacıyla İş Bankası tarafından 1929 tarihinde kurulmuştur. Müessese, reasürans yoluyla diğer ülkelere devredilen primin yurtiçinde kalmasını ve böylece döviz tasarrufu ve hazineye gelir sağlamayı amaçlamaktadır. <http://www.millire.com/Tarihce.html> (Erişim Tarihi: 14.03.2018).

⁹⁸ Kaynaklardan tespit edildiği kadarıyla Milli Reasürans ve Osmanlı Bankası yönetim kurulu üyelikleri Emin Bey'in hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Nitekim ilerleyen yaşı dolayısıyla mesleğini icra edemeyen Emin Bey, kurum üyeliklerinin maddi önemini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektubunda şu şekilde ifade etmiştir:

"Cumhurbaşkanımız ve Milli Şefimiz İsmet İnönü Hazretlerinin Yüksek Huzurlarına

Velinimet Efendim Hazretleri

Yüksek bir lütuf eseri olarak on iki sene evvel Osmanlı Bankası ile Milli Reasürans şirketi yönetim kurulu üyeliğini ihsan buyurmuştunuz. Bugüne kadar o sayede hayatımı uzatabildim. Başka hiçbir gelirim olmadığı için bu iki vazifeden almakta bulunduğum ücret bendelerini güçlükle geçirebiliyorum. Hal böyle iken Maliye Bakanlığınca vazifelerimden birini terk etmeliğim teklif edilmiştir.

Yaşımın hayli ilerlediği bir sırada ve on iki senedir muhafaza ve hizmet ettiğim bu müesseselerdeki vazife ve mesaiden ayırmamaları hususunun icap edenlere emir buyurulmasını hâkipaylerine yüz sürerek dilediğimi arz ederim. En büyük şefim ve velinimetim." Emin Bey'in bu mektubu gönderdiği tarih 19 Aralık 1945'tir. Yani Emin Bey mektup tarihinden sonra beş yıl Milli Reasürans, sekiz yıl ise Osmanlı Bankası üyeliği yapmaya devam etmiştir. **Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi**, Yer No: 2/6-10, Fihrist No: 3228-267.

⁹⁹ Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü'nün 1931 tarihli nizamnamesinde Kocaeli mebusu Raşid Saffet (Atabinen) Bey, eski şehremini Yusuf Razi Bey, eski Kudüs mutasarrıfı Cevdet Bey birinci kurucu sıfatıyla belirtilirken; Kütahya mebusu Recep Bey, eski şehremini Operatör Emin Bey ve eski şehremini muavini Şükrü Ali Bey ise sonradan katılarak cemiyeti teşkil edenler arasında gösterilmişlerdir. Türkiye Turing ve Otomobil Klübü'nün İstanbul Vilayetine 23 Mart 1931 tarihli ve 299 Numaralı İlmühaberile Musaddak, Tadil Olunmuş Nizamnamesi, **BOA, Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Belgeleri (HR. H.M.Ş. İŞO)**, nr. 00242/00007, lef 3. Kulübün nizamnamesi hakkında

Mecmuasının imtiyaz sahibi olan Emin Bey, mecmuanın yazı işleri müdürü olarak da görev yapmıştır. Bunların yanı sıra Amerikan Koleji Türkiye vekili ve müessisi olup, Rumca, Fransızca, İngilizce ve Almanca bilmekteydi.¹⁰⁰

Millî Mücadelede Garp Cephesi'nin fahri cerrahi müşaviri ve operatörü olarak görev yapan Emin Bey, cephedeki başarılı hizmetlerinden dolayı İstiklal Madalyası ile taltifi için dilekçe vermiş; bunun üzerine TBMM Başkanı, Başvekil İsmet Paşa'dan bu hususla ilgili mütalaalarını rica etmiştir.¹⁰¹ İstiklâl Madalyası Kanunu'na göre Birinci Meclis'te görev yapan mebuslara yeşil şeritli İstiklâl Madalyası verilirken, cephede bulunanlara kırmızı, cephe gerisinde olanlara ise beyaz şeritli madalya verilmiştir.¹⁰² İsmet Paşa, meclis riyasetine gönderdiği cevapta, İnönü Muharebesi ve onu takip eden zaman zarfında Garp Cephesi emrindeki sağlık hizmetlerinde görev yapan Emin Bey'in kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası ile taltifini arz ve teklif etmiştir.¹⁰³ TBMM Başkanı ise İsmet Paşa'ya gönderdiği yazıda, Birinci Meclis üyelerinin kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edilebilmeleri için kanun maddesi¹⁰⁴ gereği İstiklal Harbi zamanında bilfiil ateş altında görev yapmaları gerektiğini hatırlatmış ve bu sebeple cephedeki sağlık hizmetlerinde görev yapan Emin Bey'in ateş altında hizmet edip etmediğini sormuştur.¹⁰⁵ İsmet Paşa cevabında, Emin Bey'in Garp Cephesinde bilfiil ateş altında hizmet ettiğini bildirmiş ve kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası ile taltifini meclis riyasetine arz etmiştir.¹⁰⁶ Sonuç olarak; Emin Bey, hem birinci mecliste mebus

ayrıntılı bilgi için Bkz.: **BOA, HR. HMŞ. İŞO**, nr. 0042/00007, lef 4-5-6-7-8. Ayrıca Emin Bey Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nda Reis Vekilliği görevini de üstlenmiştir. **Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi**, Yer No: 4/2-36, Fihrist No: 1950.

¹⁰⁰ **TBMM Arşivi**, Mehmet Emin Erkul Sicil Dosyası, Sicil No: 79; **Türk Parlamento Tarihi**, s. 224

¹⁰¹ TBMM Reisi'nin Başvekil İsmet Paşa'ya gönderdiği 04.04.1341 (4 Nisan 1925) tarihli yazı, **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, Fon Kodu: 030.10, Yer No:194.330.2, lef 4.

¹⁰² **Düstur**, Üçüncü Tertip, C. I, İstanbul, Milliyet Matbaası, 1929, s. 154.

¹⁰³ Başvekil İsmet Paşa'dan Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesi'ne gönderilen 06.04.1341 (6 Nisan 1925) tarihli yazı, **BCA**, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 194.330.2, lef 3.

¹⁰⁴ İstiklal Madalyası Kanunu'nun beşinci maddesi şu şekildedir: "*Büyük Millet Meclisi azalarına verilecek madalyanın şeridi yeşil ve cephede bulunanların kırmızı ve cephe gerisinde olanların beyaz olacak. Şu kadar ki mebus olupta aynı zamanda cephede bilfiil hidematı mesbuk ve birinci madde mucibince de madalyaya kesbi istihkak edenlerin şeridi nısfı yeşil ve nısfı diğeri kırmızı olacaktır ve bu baptaki teklifin meclis reisinin inhasile Büyük Millet Meclisi'nce kabul ve tasdiki lâzımdır.*" **Düstur**, Üçüncü Tertip, C. I, s. 154.

¹⁰⁵ TBMM Reisi'nin Başvekil İsmet Paşa'ya gönderdiği 12.04.1341 (12 Nisan 1925) tarihli yazı, **BCA**, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 194.330.2, lef 2.

¹⁰⁶ Başvekil İsmet Paşa'dan Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesi'ne gönderilen 21.04.1341 (21 Nisan 1925) tarihli yazı, **BCA**, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 194.330.2, lef 1.

olarak hem de Garp Cephesi'nde ateş altında bilfiil yürütmüş olduğu hizmetlerinden ötürü TBMM tarafından kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyası'na layık görülmüştür.¹⁰⁷

Emin Bey, siyasi faaliyetlerine ilerleyen yıllarda da devam etmek istemiş ve Cumhuriyet Senatosu seçimleri için İstanbul'dan bağımsız adaylığını koymuştur.¹⁰⁸

27 Mayıs 1960 tarihli askerî darbenin ardından 1961 yılında oluşturulan anayasanın beşinci maddesine göre yasama yetkisi TBMM'ye verilirken yasama organı kendi içerisinde iki kısma ayrılmıştır. Bunlardan ilki Millet Meclisi iken ikincisi ise Cumhuriyet Senatosu'dur. Bir denge ve denetim organı olarak düşünülen bu senatonun üyeleri, milletvekilleri gibi halk tarafından seçilmiş; ancak Millet Meclisi üyeliği için 30 yaş ve okur-yazarlık yeterliyken, senatör olabilmek için 40 yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim görmüş olmak şartı aranmıştır.¹⁰⁹ Emin Bey de senatör olma şartlarını taşıyan bir birey olarak bağımsız adaylığını koymuş, ancak seçimi kazanamamıştır. Bunun üzerine Emin Bey, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e mektup yazmış ve seçim sürecinde uğradığı fırsat eşitsizliğini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Sayın Cemal Gürsel

Cumhurreisimiz

Ankara

Muhterem Büyüğüm

Her türlü siyasi ihtirastan âzâde ve mafıza milletime son bir hizmette bulunmak emeliyle İstanbul senato üyeliği bağımsız namzetliğimi koymuştum; fakat bağımsız adaylara radyoda konuşma ve sandıklarda müşahit bulundurma hakkı verilmedikten başka ilçe kurullarına teslim ettiğim oy pusulalarım sandıkların çoğuna dağıtılmamıştır. Buna rağmen 2289 oy almaya muvaffak oldum.

Memleketimizde bağımsızlığın iltifat yüzü görmeyişi ve partililer tarafından sabote edilişi karşısında intihabı kazanamadım ve büyük zarara uğradım.

Son bir ümit olarak kontenjanınıza ithalim için yüksek ve lütufkâr müsaadelerinize başvurmaktayım. Takdir ve lütuf siz sayın büyüğümündür.

¹⁰⁷ TBMM Arşivi, Mehmet Emin Erkul Sicil Dosyası, Sicil No: 79.

¹⁰⁸ Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi, Yer No: 4/3-8, Fihrist No: 2289-351.

¹⁰⁹ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2013, s. 394-395.

Birinci Millet Meclisinde Bursa Milletvekili ve Emekli Şehremini Operatör Emin Erkul.”¹¹⁰

Emin Bey’in dönemin cumhurbaşkanına böyle bir mektup yazmasının asıl nedeni ise genel oy ve parti dışından gelen denge unsuru olması açısından cumhurbaşkanının senatoya 15 kontenjan üyesi atama hakkı bulunmasından kaynaklanmaktadır.¹¹¹ Ancak Emin Bey’in bu mektubu bir netice vermemiş ve kendisi Cumhuriyet Senatosu üyesi olarak atanamamıştır.

D. ÖLÜMÜ

Operatör Emin Bey, 3 Haziran 1964 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir. Cenazesi 5 Ağustos 1964 Cuma günü Kadıköy Osmanağa Camii’nde kılınan cenaze namazının ardından Merdivenköy’de bulunan aile kabristanına defnedilmiştir. Hürrem ve Reşit isimli iki çocuğu bulunan¹¹² Emin Bey’in ölüm nedeni prostat kanseridir. O dönem Cerrahpaşa Tıp Fakültesi’ndeki talebelerinin yoğun ısrarlarına rağmen ameliyat olmayı reddeden Emin Bey, kansere yenik düşmüş ve 83 yaşında hayata gözlerini yummuştur.¹¹³

¹¹⁰ Emin Bey tarafından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’e gönderilen 28 Ekim 1961 tarihli mektup; **Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi**, Yer No: 4/3-8, Fihrist No: 2289-351. Bkz.: Ek: 2.

¹¹¹ Tanör, **a.g.e.**, s. 395.

¹¹² “Vefat”, **Milliyet**, nr. 5034, 5 Haziran 1964, s. 7.

¹¹³ Emin Bey’in prostat kanserine yakalandığı ve ameliyatı reddettiği bilgisine torunu Bengi Seyidoğlu ile yapılan görüşme neticesinde ulaşılmıştır. Nitekim kaynaklarda Emin Bey’in ölüm nedeni ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE ESNASINDA EMİN BEY'İN BATI CEPHESİNDE YÜRÜTTÜĞÜ TIBBİ FAALİYETLER

1.1. MİLLÎ MÜCADELE ÖNCESİNDE ÜLKEDEKİ SAĞLIK TEŞKİLATLARININ GENEL DURUMU VE ALINAN TEDBİRLER

Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıktığı 1919 yılı başlarında ülkedeki sağlık teşkilâtları, harp halindeki bir ülkenin değil sulh halindeki bir ülkenin ihtiyaçlarını karşılamaktan bile aciz bir durumdaydı.¹¹⁴ Osmanlı Devleti, 1911 Trablusgarp Savaşı'ndan beri ardı arkası kesilmeyen bir savaşlar dönemine girmiş ve sağlık teşkilâtlarının yetersizliği daha Birinci Cihan Harbi'nde gün yüzüne çıkmıştı. Nitekim 1914-1918 Cihan Harbi'nde hastalıktan ölenlerin sayısı, savaşarak ölenlerin sayısını geçmişti.¹¹⁵

Devletin bulunduğu bu zor durum içerisinde bir Millî Mücadele hareketi başlatan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları için öncelikli ele alınması gereken meselelerden biri de sağlık konusu olmuştur. Bu bağlamda özellikle İstanbul Hükümeti ile ilişkilerin kesilmesinden sonra Anadolu Hareketi'nin bünyesinde kalan sağlık teşkilâtları, Mustafa Kemal Paşa'nın Sıhhiye Reisi Miralay İbrahim Tali (Uzgören) tarafından Sahra Sıhhiye Müfettişi Umumisi sıfatı ile idare edilmiştir.¹¹⁶

16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce resmen işgal edilmesi ve 11 Nisan 1920'de Mebusan Meclisi'nin kapatılmasının ardından, milli iradeyi hâkim kılmak amacıyla bir millet meclisinin oluşturulmasına karar verilmiştir. Nihayet 23

¹¹⁴ Dervişoğlu, **a.g.e.**, s. 50.

¹¹⁵ Hikmet Özdemir, **Salgın Hastalıklardan Ölüm 1914-1918**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005, s. 153.

¹¹⁶ Kemal Özbay, **Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri**, C. I, İstanbul, Yörük Basımevi, 1976, s. 388.

Nisan 1920’de Ankara’da Büyük Millet Meclisi açılmış ve meclis bünyesinde mücadeleyi başarılı kılmak adına çeşitli kararların alınmasına ihtiyaç duyulmuştur.

“Hükümet kurulmalı mı? Kurulmamalı mı?” tartışmalarından sonra, Mustafa Kemal Paşa’nın desteği ile bir geçici hükümetin kurulmasının yolu açılmıştır. Neticede yedi kişiden oluşacak geçici hükümet üyelerinin seçiminde önce mutlak, daha sonra izafi çoğunluk benimsenerek üyelerin aday gösterilmeden seçilmesine geçilmiş ve 25 Nisan 1920 tarihinde ilk geçici hükümet teşkil edilmiştir. Geçici hükümetten asıl hükümete geçişi sağlamak için ise bir Layiha Encümeni oluşturulmuş ve bu encümen 1 Mayıs 1920 tarihine kadar çalışarak icra heyetinin seçimi konusunda bir yasa tasarısı hazırlamıştır.¹¹⁷

Geçici hükümetten asıl hükümete geçiş aşamasında yapılan pek çok tartışmanın ardından 1 Mayıs 1920 tarihli Meclis oturumunda Mustafa Kemal Paşa ve Afyonkarahisar Mebusu Mehmed Şükrü’nün teşkil-i hükümet hususundaki teklifleri görüşülmüş ve içerisinde konumuzla doğrudan alakalı olması hasebiyle önemli gördüğümüz Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye komisyonunun da bulunduğu on komisyon kurulmuştur.¹¹⁸ Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye komisyonu vekâletine Meclis’in 3 Mayıs 1920 tarihinde yapılan oturumunda 127 oy ile Dr. Adnan (Adıvar) Bey seçilmiş ve komisyon, sağlık ve sosyal alanlarda yardım götürmek üzere görevine başlamıştır.¹¹⁹

Teşkil edildiğinde elinde mevcut bir kayıt ve bilgi olmayan Vekâlet, vazifede bulunan tüm hekimlerin isimlerini talep ederek İstanbul Hükümeti’nden sıhhi örgütlenmenin tüm kanun ve nizamnamelerini temin etmenin gayreti içerisine girmiştir. Ulaşılan bilgilerin kontrolü sonucu ihtiyacın karşılanamayacağı anlaşıncı, Vekâlet kendine göre birtakım usuller geliştirmiştir. Bu doğrultuda eldeki tıbbi araç-

¹¹⁷ İhsan Güneş, **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Hükümetler Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 290-294.

¹¹⁸ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)**, D. I, İ.S. VIII, C. I, Oturum I, (1 Mayıs 1920), s. 156-158.

¹¹⁹ **TBMMZC**, D. I, İ.S. X, C. I, Oturum III, (3 Mayıs 1920), s. 198.

gereçlerin israf edilmeden kullanılması ve çok elzem olanların ithal edilmesi gibi tedbirler alınarak azami surette fayda sağlanmaya gayret gösterilmiştir.¹²⁰

Alınan tedbirlere ve kurulan komisyonlara rağmen ordunun ve ülkenin sıhhi ihtiyaçları tam anlamıyla karşılanamamış, özellikle İstiklal Harbi başladığı dönemlerde yaralanan Türk askerlerini ameliyat edecek yeterli sayıda operatör bulunamamıştır.¹²¹ Hekim eksikliğinin yanı sıra yeterli sayıda hastane binası ve tıbbi aletin olmaması, cephede yokluktan dolayı zorluklar yaşayan askerlerin, bir de cephe gerisindeki tedavileri noktasında ciddi sıkıntılar yaratmıştır. Nitekim yaşanan yokluk ve zorlukların ne denli büyük olduğu Emin Bey'in "*Millî Mücadele Hatıralarına*" da konu olmuştur. 23 Nisan 1920'de faaliyete başlayan Meclis'e Birinci Cihan Harbi esnasında atandığı ve çeşitli hizmetlerde bulunduğu Bursa Vilâyetinden seçilmiş bir mebus olarak katılan Emin Bey, meclis bünyesinde görev yapan diğer doktor milletvekilleri gibi bir yandan meclis faaliyetlerini yerine getirmeye çalışırken diğer yandan ise cepheden cepheye koşarak yaralıların tedavisi için ciddi uğraşlar vermiştir.

1.2. MİLLÎ MÜCADELE VE EMİN BEY

1.2.1. Millî Mücadele Öncesi Anadolu'nun Durumu ve Kuva-yı Milliye

İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edilmesinin ardından, işgale karşı koymak ve vatani müdafaa etmek maksadıyla bir taraftan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulurken, diğer taraftan ise silahlı mücadeleden başka bir yol kalmadığı takdirde çare olarak düşünülen ve gönüllülerden oluşan bir Kuva-yı Milliye¹²² teşekkülü için hazırlıklara girişilmiştir.¹²³

¹²⁰ Zafer Koylu, Sadet Altay, "Sıhhiye ve Muavenet-i İçtamaie Vekâleti'nin Kuruluşu ve Yapılan Yasal Düzenlemeler (1920-1923), **1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, C. II, Mayıs 2008, s. 1065.

¹²¹ Tinal, **a.g.e.**, s. 25.

¹²² Kuva-yı Milliye ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ali Fuat Cebesoy, **Kuva-yı Milliye'nin İçyüzü**, İstanbul, Temel Yayınları, 2002; Yücel Özkaya, "Kuva-yı Milliye", **ATAM Dergisi**, C. VIII, S. 24, Temmuz 1992, s. 451-480.

¹²³ Nuri Köstüklü, "Batı Cephesi", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, İçinde, Ankara, ATAM Yayınları, 2012, s. 256.

Yunanların İzmir'e çıkmasıyla başlayan işgal hareketleri yavaş yavaş Anadolu'nun içlerine doğru yayılmış, buna karşın Kuva-yı Milliye ruhu da giderek alevlenmiştir. Diğer yandan 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'ni takiben Anadolu'da kongreler dönemi¹²⁴ başlamış ve bir taraftan gönüllü milis kuvvetler vatanı müdafaa amacıyla örgütlenirken diğer taraftan düzenlenen kongrelerle vatanın kurtuluş çareleri aranmıştır.

1.2.2. Orduda Yapılan İlk Düzenlemeler ve Emin Bey'in Cephe Gerisindeki Faaliyetleri

Gittikçe çoğalan gönüllüler sayesinde İzmir'in işgalinden 1920 yılının ortalarına kadar geçen sürede Kuva-yı Milliye ruhu, artan Yunan taarruzlarına rağmen ülkeyi müdafaadan vazgeçmemiş ve Yunan işgalleri karşısındaki en büyük engel olmuştur.¹²⁵ Kuva-yı Milliye düşman ordularını yok etmekte yetersiz kalsa bile onları geciktirmiş ve her istediklerini yapmaktan alıkoymuştur. Ancak sonraki süreçte yaşananlar, Kuva-yı Milliye birliklerinin fedakârlıklarına karşın eğitimli ordular karşısında yetersiz kaldıklarının anlaşılmasına vesile olmuş ve bu nedenle bir takım yeni düzenlemelerin yapılmasına karar verilmiştir.¹²⁶ Bu anlamda ilk adım Sivas Kongresi'nde atılmış ve kongrenin 9 Eylül 1919 tarihinde yapılan toplantısında Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle Batı Anadolu Umum Kuva-yı Milliye Komutanı olarak atanmıştır. Diğer yandan o zamana kadar Demirci Mehmet Efe kuvvetleri tarafından muhafaza edilen Aydın-Salihli cephesinin düzenlenmesi görevi de Refet Bey (Bele)'e verilmiştir.¹²⁷

Bu kararın alınmasına San Remo konferansından sonra İngilizlerden güç alan Eleftherios Venizelos¹²⁸ liderliğindeki Yunanların, Anadolu'da yeni işgallere karar

¹²⁴ Düzenlenen kongrelerle ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.: Bülent Tanör, **Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.

¹²⁵ Köstüklü, **a.g.b.**, s. 264.

¹²⁶ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, C. II, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2012, s. 230.

¹²⁷ Turan, **a.e.**, s. 225.

¹²⁸ 1864 yılında Girit'te doğmuştur. 1910-1930 yılları arasında Yunanistan siyasetini belirleyen en önemli aktörlerden biri olan Venizelos, bu dönem içerisinde çeşitli defalar başbakanlık görevinde bulunmuştur. Yunan kitlelerini peşinden sürükleyebilecek bir yeteneğe sahip olan Venizelos, Erdem'e göre; *"karakteri itibarıyla Yunanistan için öncesinde de sonrasında da eşi benzeri olmayan bir siyasetçidir."* Nilüfer Erdem, **Mizah Penceresinden Yunanistan'da Halk, Savaş ve Siyaset 1919-1923**, İstanbul, Ötügen Neşriyat, 2018, s. 46.

vermeleri sebep olmuştur.¹²⁹ Beklenen bu sistemli taarruza karşı koyabilmek maksadıyla Büyük Millet Meclisi tarafından ilk olarak, 16 Mayıs 1920 tarihinde tüm birliklerin yiyecek ve cephane ihtiyaçlarının Millî Müdafaa Vekaleti'nce karşılanmasına karar verilmiştir. Yunan taarruzlarının devam ettiği 25 Haziran 1920 tarihine gelindiğinde ise cephelerde Büyük Millet Meclisi tarafından yeni bir düzenleme yapılarak Umum Kuva-yı Milliye Komutanlığının ismi Batı Cephesi Komutanlığı olarak yeniden düzenlenmiştir. Düzenleme sonucu Bursa-Nazilli arası cephe Ali Fuat Paşa'nın komutasına bırakılırken, Yunan taarruzlarına karşı verilen mücadeleye ciddi katkılar sağlayan Ethem Bey'e de Umum Kuvva-yi Seyyare Komutanı unvanı verilmiştir. Ancak tüm bu düzenlemelere rağmen Yunan taarruzu sonunda Balıkesir, Bursa ve Uşak civarı işgal altına düşmüş, Gediz'de Yunan kuvvetlerini yok etmek amacıyla 24 Ekim 1920 tarihinde girişilen saldırı ise umulanı vermeyerek başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹³⁰

Yunan taarruzu ve muharebeler karşısında cephelerde zor günler geçiren Türk birlikleri, cephe gerisinde de birçok zorlukla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu noktada Emin Bey, mesleği gereği muharebe gerisindeki sıhhi hizmetlerin gerçekleştirilmesinde karşılaşılan zorluklara hatıralarında geniş bir yer ayırmıştır.

Yunan taarruz hareketleri devam ettiği esnada Meclis'te görüşmelere katılan Emin Bey, bölgede yaralıları ameliyat edecek operatör bulunamadığından dolayı milis kuvvetler komutanı Ali Fuat Paşa'nın Meclis'te bulunan operatörlerin cepheye gönderilmesine dair bir telgrafi üzerine, teklifi kabul ederek Eskişehir'e hareket etmiştir. Emin Bey, Meclis'te kendisinden başka operatör olmadığı için teklifi kabul ettiğini; ancak Eskişehir'e ulaştığında durumun vahim olduğunu, bölgede yalnızca operatör eksikliği değil her türlü tıbbi malzeme eksikliği yaşandığını aktarmıştır. Kısıtlı imkanlara rağmen, mevcut olanlarla kendi imkanlarını yaratma konusunda mahir ve hevesli olan Emin Bey, o dönem Eskişehir Hastanesi Başhekimisi olan arkadaşı Albay Doktor Haşim Bey ile birlikte mümkün olanı yapmaya karar vermiş ve kendi şahsına ait tıbbi malzemeleri Ankara'daki evinden Eskişehir'e getirtmiştir. Sargı bezi için manifatura tüccarlarından kaput bezi toplayan Emin Bey, gaz bezi yerine ise salaşpur

¹²⁹ Turan, **a.g.e.**, s. 228-229.

¹³⁰ Turan, **a.e.**, s. 230-231.

bezi toplatarak tıbbi malzeme eksikliğine çözüm bulmaya çalışmıştır¹³¹. Hastanede yalnızca bir otoklav¹³² bulunduğunu ifade eden Emin Bey, eldeki bu bir tane otoklavın bile kullanılmasında karşılaştığı zorlukları ve zorluk karşısında ürettiği çözümleri hatıralarında şöyle ifade etmiştir:

“...Hastanede bir otoklav vardı. Fakat bunu yakabilecek kadar gazyağımız yoktu. Otoklavı yaksak hastaneyi aydınlatmaya kâfi gazyağı bulamayacaktık. Buna benim çare bulmaklığım icab ediyordu; ihtiyaç denilen heyûlâ keşfin anasıdır derler. İşte ben de gazyağı tenekelerinden uydurma birkaç buyuvar otoklav yaptırıp ki bu da şöyle yapıldı: Bir gaz tenekesinin üst kısmından ve kenarlar muhafaza edilmek şartıyla açtırdım. Tenekenin tam orta yerine tesadüf eden iç köşelerine telden mamul bir ızgarayı tutabilecek şekilde köşebendler lehimlettirdim. Bu tenekenin alt kısmına bir beze sarılı vaziyette aletleri ve ızgara üstüne de kompres, pamuk, gaz bezi ve ipek iplik gibi pansuman ve ameliyat malzemesi yerleştirildi ve muhkem surette yapılan bir teneke kapağı ile kapatılarak kuru odunlardan yakılmış ateşin üzerinde oturtularak kaynamağa bırakıldı...”¹³³

Anlaşılabileceği üzere Emin Bey, sadece cephelerde gösterdiği tıbbi faaliyetlerle değil, yokluk ve sıkıntılar içerisinde ürettiği çözümlerle de Millî Mücadele’ye katkı sağlamıştır. Eldeki imkanlarla ürettiği uydurma otoklavlar, yapılan ameliyatlarda esnasında ihtiyacı karşılamış ve Emin Bey’in ilerleyen yıllarda büyük bir takdir toplamasına vesile olmuştur. Uydurma otoklavların bir numunesini 1939 yılında Amerika Washington’da toplanan uluslararası askerî cerrahlik ve eczacılık kongresine katıldığında oranın askerî tababet müzesine bağışlamıştır. Diğer bir numunesini ise Ankara’daki İnkılâp Müzesi’ne¹³⁴ vermiştir. Bunun yanı sıra Washington ve New York’un Valdorf Astorya Oteli’nde toplanan kongre huzurunda vermiş olduğu bir konferans neticesinde kendisi, fahrî doktor diploması¹³⁵ ve nişanla

¹³¹ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 26, **Vakit**, nr. 10877, 4 Mart 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 81-82.

¹³² Sterilizasyon amacıyla yüksek ısıda buhar meydana getiren alettir. Utkan Kocatürk, **Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1986, s. 85.

¹³³ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 26, **Vakit**, nr. 10877, 4 Mart 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 82.

¹³⁴ Emin Bey tarafından İnkılâp Müzesine bağışlanan otoklav için Bkz.: Ek: 3.

¹³⁵ Emin Bey’e verilen diploma için Bkz.: Ek: 4.

taltif edilmiştir. Ankara’da toplanan İnkılâp Tarihi Heyeti de kendisini hizmetleri dolayısıyla şeref diploması ile ödüllendirmiştir.¹³⁶

Cephe gerisinde ameliyatların ve tıbbî müdahalelerin başarıya ulaşması için Emin Bey’in icat ettiği aletler, uydurma otoklavlarla sınırlı kalmamıştır. Kırılmış kol ve ayak kemikleri için kullanılan demir telden yapılmış ve “cebire” denilen tıbbi oluk bulunamadığı için, söğüt ağacının ince dallarını yan yana dizerek ve bunları da sicimle birbirine bağlayarak kendi hatıralarındaki ifadesi ile “cibremsi” bir şeyler yapmıştır.¹³⁷ Bu noktada Emin Bey, iyi bir cerrah olmasının yanı sıra elindeki kısıtlı imkanlarla pratik çözümler üretmeyi başarabilen bir şahsiyet olarak da değerlendirilebilir.

Emin Bey, cephe kumandanı Ali Fuat Paşa ile de ilk defa Eskişehir’de görüştüğünü ve Ali Fuat Paşa’nın, askerlikten ayrıldığını ve son olarak da yüzbaşı rütbesi ile Gülhane de harp cerrahisi hocalığı yaptığını öğrenince kendisine miralay (albay) rütbesini tevcih etmek istediğini ifade etmiştir. Ancak dönemin olağanüstü şartlarında hiçbir zaman rütbeyi düşünmediğini belirten Emin Bey, teklifi de bu nedenle kabul etmediğini açıklamıştır. Bununla birlikte hiçbir askerî rütbesi bulunmadığı halde yalnızca mebusluk unvanını muhafaza eden Emin Bey, cephenin fahri cerrahi müşavirliğini yapmış ve İkinci İnönü Harbi’ne kadar geçen aşağı yukarı bir buçuk senelik süreçte garp cephesinin tek operatörü olarak tüm ameliyatları gerçekleştirmiştir.¹³⁸

Emin Bey, Eskişehir’de yürüttüğü tıbbî faaliyetleri esnasında yalnızca alet eksikliğini gidermek ve yaralıları ameliyat etmekle kalmamış, buna ilaveten garp cephesi sıhhiye reisliği teşkilâtındaki arkadaşlarıyla birlikte bir taraftan da hastabakıcı ve sıhhiye efradı yetiştirmekle meşgul olmuştur. Aynı zamanda meclis

¹³⁶ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 27, **Vakit**, nr. 10878, 5 Mart 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 83.

¹³⁷ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 27, **Vakit**, nr. 10878, 5 Mart 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 84. Cebire için Bkz.: Ek: 5.

¹³⁸ Emin Erkul, “Garp Cephesinde Benden Başka Operatör Yoktu” **Dün Bugün**, C. I, S. 9, 30 Aralık 1955, s. 20; **TBMM Arşivi**, Mehmet Emin Erkul Sicil Dosyası, Sicil No: 79.

faaliyetlerine de katılmaya gayret gösteren Emin Bey, Ankara-Eskişehir arasında adeta mekik dokumuştur.¹³⁹

1.2.3. Kuva-yı Milliye'den Düzenli Orduya Geçiş Uygulamaları Sırasında Baş Gösteren Ayaklanmalar ve Emin Bey

Emin Bey'in Eskişehir'deki yaralıların tedavisini bitirdiği esnada Batı Cephesi'nde tekraren birtakım yeni düzenlemelere gidilmiştir. Daha öncede vurgulandığı üzere Kuva-yı Milliye birlikleri büyük Yunan taarruzu esnasında, tüm gayretlerine rağmen düzenli Yunan orduları karşısında yetersiz kalmıştır. Ayrıca bazı yerlerde Kuva-yı Milliye komutan ve mensuplarının keyfi tutumları ile uyguladıkları baskılar, artık tam anlamıyla bir düzenli orduya geçişi kaçınılmaz hale getirmiştir. Diğer yandan düzenli orduya geçiş yalnızca Yunan orduları karşısında güçlü mukavemet ve taarruz için değil, Büyük Millet Meclisi'nin otoritesini tesis ve ispat etmek için de bir gereklilik haline gelmiştir. Tüm bu sebeplerin bir araya gelmesiyle birlikte yapılan hazırlıklar neticesinde 1920 Ekim'inden itibaren Kuva-yı Milliye'nin tasfiyesine başlanmış ve 9 Kasım 1920 tarihli kararname ile batı cephesi, batı ve güney olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Batı cephesi denen kuzey bölgesine İsmet Bey (İnönü), güney cephesine de Refet Bey (Bele) atanmışlardır. Mevcut cephe kumandanı Ali Fuat Paşa ise Ankara'ya çağırılmış ve açılmasına karar verilen Moskova Elçiliği'ne tayin edilmiştir.¹⁴⁰ Bu düzenlemeyle aynı zamanda Kuva-yı Seyyare'nin de bir tümene dönüştürülmesi kararlaştırılmış; ancak bu dönüşümün hayata geçirilmesi ileriki süreçte pek de kolay olmamıştır.¹⁴¹

Düzenli orduya geçiş noktasında yapılan bu düzenlemelerin ardından batı cephesinin yeni kumandanı tayin edilen İsmet Bey, cephenin operatörü Emin Bey'e Kütahya'da ameliyata muhtaç olanlar bulunduğunu bildirmiş ve oraya gitmesini emretmiştir. Bunun üzerine Kütahya'ya hareket eden ve orada çeşitli ameliyatlara

¹³⁹ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 28, **Vakit**, nr. 10879, 6 Mart 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 84.

¹⁴⁰ Köstüklü, **a.g.b.**, s. 264-266; Turan, **a.g.e.**, s. 230-231.

¹⁴¹ Turan, **a.e.**, s. 231.

yapan Emin Bey, burada bir iki gün konakladıktan sonra yaralıları tıbbiye mektebindeki arkadaşlarından birine emanet ederek Eskişehir'e geri dönmüştür.¹⁴²

Eskişehir'e döndüğünde operatör azlığının meydana getirmiş olduğu sıkıntılarla baş etme zorunluluğu devam eden Emin Bey, mektepten yeni çıkmış staj aşamasındaki genç meslektaşlarını çeşitli kademelerde görevlendirmiş; ancak yine yalnız kalmış bir vaziyette bazen bir dahiliyeciyi, bazen de bir hastabakıcıyı karşısına bir asistan gibi alarak ameliyatları bu şekilde gerçekleştirmiştir.¹⁴³

Emin Bey, Eskişehir-Ankara arasında hastaların tedavisi ve meclis faaliyetlerine katılma noktasında gayret gösterirken, Büyük Millet Meclisi ise düzenli orduya geçiş uygulamalarında çeşitli problemlerle karşı karşıya kalmıştır.

İlk ciddi problem Demirci Mehmet Efe ve birliklerinin düzenli orduya katılmayarak başlatmış olduğu ayaklanmadır. Cihan Harbi esnasında karşılaştığı bir olay üzerine dağa çıkan Demirci Mehmet Efe, Yunanların İzmir'i işgal etmesiyle birlikte birçok kişi gibi Kuva-yı Milliye'ye katılarak işgale karşı mukavemet göstermiştir. Dağlarda başına buyruk olarak hareket eden ve alayının düzenli ordu içerisine alınmasının getireceği kısıtlamaları ve disiplini kabul etmeyen Demirci Mehmet Efe birtakım problemler çıkartmıştır. Aynı günlerde Ethem Bey de düzenli ordu fikrine karşı gelerek ayaklanma başlatmış ve kendisi gibi büyük potansiyeli olan Demirci Mehmet Efe'yi de yanına çekmek istemiştir. Ancak Demirci Mehmet Efe, Ethem Bey'in çağrılarına cevap vermediği gibi gelişmelerden Büyük Millet Meclisini de haberdar etmiştir. Bu anlamda Demirci Mehmet Efe'nin birçok yanlış hareketine rağmen isyan noktasında bir tutum sergilemediği görülmektedir.¹⁴⁴

Ordudaki düzenlemeler esnasında karşılaşılan sorunlardan en ciddi olanı kuşkusuz başında Ethem Bey'in bulunduğu Kuva-yı Seyyare'nin tasfiyesidir. Serbest hareket etme tarzına alışmış çete veya efe ruhunun hâkim olduğu kuvvet mensupları, düzenli orduya geçiş sürecinde ciddi sıkıntılar çıkartmışlardır. Ethem Bey'in dilediği şekilde hareket etmesindeki diğer unsurlar Meclis'te Manisa mebusu olarak bulunan

¹⁴² Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 28, **Vakit**, nr. 10879, 6 Mart 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 84-85.

¹⁴³ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 29, **Vakit**, nr. 10880, 7 Mart 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 86-87.

¹⁴⁴ Turan, **a.g.e.**, s. 231-232.

ağabeyi Reşit Bey ve kardeşi Yüzbaşı Tefrik'ten aldığı güçtür. Batı cephesinde yapılan düzenlemelere karşı çıkan Ethem Bey, Refet Bey'in cephe kumandanlığına atanmasına da karşı çıkmış, yeni düzenleme gereği emri altındaki birlikleri diğer gezginlerden ayırmak için verilen I. Kuva-yı Seyyare ismine de muhalefet göstererek¹⁴⁵ Umum Kuva-yı Seyyare ve Kütahya Havalisi ismini kullanmak noktasında ısrarcı olmuştur. Bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı ile girişilen uzlaşma çabalarına rağmen Ethem Bey bir türlü ikna edilememiş ve Kuva-yı Seyyare üzerinde meclis otoritesini tesis etmekten başka bir çare kalmamıştır. Nitekim Ethem Bey'in üzerine ordu birlikleri gönderilmiş; ancak Ethem Bey teslim olmayarak karşı çıkmıştır. En sonunda düzenli birlikler karşısında tutunamayacağını anlayan Ethem Bey, Yunan işgal bölgesine geçerek Yunanlara sığınmıştır. Buna karşın Kuva-yı Seyyare'nin büyük bir bölümü ise Ethem Bey'e itaat etmemiş ve düzenli ordu birliklerine katılmışlardır.¹⁴⁶

Operatör Emin Bey, Ethem Bey ve kuvvetlerinin isyan haberini mecliste bulunduğu bir anda almış ancak bu haber Emin Bey'in psikolojisinde birçok kişiden daha farklı bir etki yaratmıştır. Bunun nedeni kardeşi Cevdet Bey'in Kuva-yı Seyyare birliklerinde beşinci müfreze kumandanı olarak bulunmasıdır. Hatıralarında bu hususu Mustafa Kemal Paşa'nın da öğrendiğini belirten Emin Bey, Paşa'nın kendisine hemen Eskişehir'e hareket etmesi noktasında talimat verdiğini, orada İsmet Bey ile görüşmesini ve onun talimatları doğrultusunda hareket etmesini söylediğini ifade etmiştir.¹⁴⁷

Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emir üzerine Eskişehir'e hareket eden Emin Bey, İsmet Bey'in talimatıyla kardeşine bir telgraf çekerek hemen Eskişehir'e dönmesini istemiştir. Ancak Kütahya telgrafhanesinin Ethem Bey'in kontrolünde

¹⁴⁵ Mustafa Kemal Atatürk'te Nutukta bu hususla ilgili olarak “...*Cephe Kumandanı, Ethem Bey Kuvve-i Seyyaresinin, diğer kuvve-i seyyarelerden tefriki için <<Birinci Kuvve-i Seyyare>> namıyla yadedilmesini emrettiği halde, Ethem Bey ve kardeşi bunu nazar-ı dikkate almak şöyle dursun, bu emre rağmen kendi kendine <<Umum Kuva-yı Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandan>> suretinde bir kumanda vaziyeti ihdas eyledi. Görülüyor ki, Ethem Bey ve kardeşi, taht-ı emirlerindeki kıtaatı teftiş ettirmiyorlar ve haiz olmadıkları sâlahiyet ve unvanları kendi kendilerine takınıyorlardı...*” diyerek Ethem Bey'in verilen emirlere itaat etmediğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Ankara, ATAM Yayınları, 1997, s. 342.

¹⁴⁶ Turan, **a.g.e.**, s. 234; Köstüklü, **a.g.b.**, s. 267.

¹⁴⁷ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 29, **Vakit**, nr. 10880, 7 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 86-87.

olması sebebiyle telgraf direkt Ethem Bey'in eline geçince, Cevdet Bey bir süre daha Kuva-yı Seyyare birlikleriyle beraber olmak zorunda kalmıştır. Düzenli ordu birlikleriyle çarpışa çarpışa Demirci'ye kadar çekilen Ethem Bey'in kontrolündeki birlikler, kaybettiklerini anladıklarında Yunanlar ile temasa geçerek ellerindeki mühimmatı onlara teslim kalkanmışlardır. Bu hareketi tasvip etmeyen ve Ethem Bey'in birlikleri içerisinde yer alan Cevdet, Küçük Halil Efe ve Pardi Pehlivan'dan ibaret olan Rumeli müfrezelerinin kumandanları, Cevdet Bey'in civarda bulunan fırka kumandanı Derviş Bey'le görüşerek emir almasını kararlaştırmışlardır. Görüşmeler sonucunda bu birliklerin silah ve hayvanlarının Derviş Bey fırkasına teslimi, müfreme içerisindeki birliklerin ihtiyaçlarının ise Eskişehir Kuva-yı Milliye teşkilatı tarafından karşılanmasına karar verilmiştir.¹⁴⁸

Ethem'in isyan ve firar hadisesi daha sonraki yıllar içerisinde Emin Bey'in hatıralarında olduğu gibi, “Çerkez Ethem Nasıl İsyani Etmisti?”¹⁴⁹ başlıklı yazısında da temas ettiği hususlar arasındadır. Hem kardeşi Cevdet'ten duydukları ile hem de Ethem Bey'i bizzat tanımış biri olarak yaşanan hadiseler hakkında birçok görüş bildiren Emin Bey, Ethem'in şöret ve kabadayılığa önem veren bir şahsiyet

¹⁴⁸ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 30, **Vakit**, nr. 10881, 8 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 88-89.

¹⁴⁹ Zeynel Besim Bey'in “Çerkez Ethem Tarih Karşısına Nasıl Çıkacak? Hain mi Değil mi?” başlıklı yazısına cevaben Emin Bey, Zeynel Besim Bey'in bir çok isabetli görüşü olmasına rağmen hadiselerin seyri içerisinde bizzat bulunmayışının neticesi olarak eksik tespitlerinin bulunduğunu; ancak kendisinin olayların yaşandığı dönemde garp cephesi cerrahi müşaviri olması nedeniyle Ethem'le sık sık temas halinde bulunduğunu, isyan ve firar hadisesini ise Ethem'in yanında bulunan kardeşi Cevdet Bey'den dinlediğini belirterek olaylara tarafsız yönden açıklık getirmeye çalıştığını ifade etmiştir. Yazısının sonunda Ethem'i müdafaa amacı taşımadığını, yalnızca hakikate ve tarihe hizmet maksadı ile böyle bir yazı kaleme aldığını belirten Emin Bey, böyle anlaşılmasının kendisini bahtiyar edeceğini ifade etmiştir. Emin Bey'i yazısının sonunda böyle bir açıklama yapmaya sevk eden durum ise kardeşi Cevdet Bey'den öğrendiği bazı hadiselerdir. Şöyle ki Ethem, hükümetin kendisine ya kaymakam (Yarbay) rütbesiyle muntazam bir alay kumandanlığı ya da elli bin lira nakit para ile bir çiftlik hediye ederek milislikten çekilmesini teklif ettiğini dile getirmiş ve Emin Bey'in kardeşi Cevdet'ten görüş talep etmiştir. Cevdet ikinci teklifin daha uygun olduğunu belirtince Ethem, kendisinin de böyle düşündüğünü ancak ağabeylerinin buna izin vermediğini ifade etmiştir. Ethem'in çapulculuk yapıp yapmadığına dair “meçhul” yorumlarına da katılmadığını dile getiren Emin Bey, kendi şahit olduğu bir hadiseden yola çıkarak durumu açıklamaya çalışmıştır. Şöyle ki Ethem'in isyanından sonra, Yozgat'a sürülen bütün aile efradının Ankara'dan yola çıkarılacağı günün arifesinde Ethem'in babası Ali Bey'i uğurlamak isteyen Lazistan mebusu Doktor Abidin Bey'in paraları olmadığını söyleyerek kendilerinden yardım istemesi üzerine ellişer lira vermek suretiyle yardımda bulunduklarını ifade etmiştir. Bu hadise üzerine çıkarımda bulunan Emin Bey, Ethem'in yaptığı birçok yanlış karşılık çapulculuk faaliyetleri ile kendisine gelir sağlamadığını “Ethem'de çapulculuk bulunsaydı pek sevip saydığı anasını babasını parasız puluz bırakır mı idi?” diyerek açıklamıştır; Emin Bey'in “Çerkez Ethem Nasıl İsyani Etmisti?” başlıklı yazısının tam metni için Bkz.: Ek: 6; Zeynel Besim Bey'in “Çerkez Ethem Tarih Karşısına Nasıl çıkacak? Hain mi Değil mi?” başlıklı yazısının tam metni için Bkz.: Ek: 7.

olduğunu ifade etmiştir. Ağabeyi Reşit'in ise başkumandan, başvekil ve Büyük Millet Meclisi reisliği gibi en yüksek makamlara geçme ihtirası olan bir şahsiyet olduğuna vurgu yapan Emin Bey, Ethem'in kendisini ağabeyinin ihtirasından kurtaramayarak mahvettiğini ileri sürmüştür.¹⁵⁰

1.2.4. Birinci İnönü Muharebesi ve Emin Bey

Ethem Bey hadisesinin yol açtığı tahribat devam ederken, 1921 yılının Ocak ayında Anadolu'daki Yunan ordusu, Türk ordusuna karşı yeni bir taarruzun hazırlıklarına başlamıştır. Bu taarruzun nedeni olarak kaynaklarda farklı gerekçeler ileri sürülmekle birlikte harekât başlamadan evvel iki ülkenin ordularında ciddi düzenlemelere gidilmiş ve bu düzenlemeler hem savaşın ortaya çıkışında hem de seyrinde önemli bir rol oynamıştır.

İlk olarak Yunanistan, 1920 yılının Kasım ayında bir seçim kararı almış ve bu seçimin sonucunda mevcut Başbakan Venizelos seçimi kaybederek Kral Konstantin taraftarları iktidara gelmiştir. Seçim, Yunan halkı ile beraber ordusunu da geniş ölçüde etkilemiş ve yeni kurulan hükümet orduyu kendi görüşlerine göre yeniden düzenleyerek Venizelos karşıtı subayları göreve getirmiştir.¹⁵¹

Yunanistan'da bu hadiseler yaşanırken Türk hükümeti de düzenli orduya geçiş çalışmalarını hızlandırmış, bu süreçte özellikle Ethem Bey'in isyanı ordu kuvvetlerini çokça uğraştırmış olsa da düzenli birliklerin ve merkezi ordunun oluşturulması tüm hızıyla devam etmiştir. İki ordu içerisinde bu hadiseler cereyan ederken Yunanlar, 6 Ocak 1921 tarihinde Bursa-Uşak çizgisinden, Eskişehir-Afyon

¹⁵⁰ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 33, **Vakit**, nr. 10884, 11 Mart 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 94. Batı Cephesi kumandanlığı yapmış ve isyan hareketlerinin en yakın tanıklarından biri olan Ali Fuat Paşa, hatıralarında Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Efe isyanlarına geniş yer vermiş ve Ethem'in, Demirci Mehmet Efe'ye göre daha isyankâr davranmasının sebebi olarak bazı hadiseleri örnek göstermiştir. Bunların başında Ethem Bey'in Ankara'ya çağırılarak Büyük Millet Meclisi salonuna girmesi ve burada kendisine mebuslar tarafından hürmet gösterilmesi gelmektedir. Ali Fuat Paşa, Ethem Bey'i Ankara'ya çağırmanın doğru olmayacağını en başta belirttiğini ancak kendisinden yüksek rütbeli bazı arkadaşlarının sözüne itimat etmeyerek Ethem Bey'i Ankara'ya davet ettiklerini ifade etmiştir. Ali Fuat Paşa'ya göre, Ethem Bey kendisine gösterilen bu ilgi karşısında şaşırmış ve şırmıştır. Demirci Mehmet Efe'nin ise çıkardığı huzursuzluklara rağmen isyan hareketine girişmemesini, Ankara'ya çağırılmaması nedeniyle içinde daima bir hükümet korkusunun kalmasına bağlamıştır. Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul, Temel Yayınları, 2017, s. 518-519.

¹⁵¹ 1920 seçimlerinin Anadolu'daki Yunan orduları üzerindeki etkisi için Bkz.: Nilüfer Erdem, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)**, İstanbul, Derlem Yayınları, 2010, s. 278-301.

yönüne saldırıya geçmişlerdir. Şüphesiz Yunanların kış aylarına denk gelen bu taarruzu göze almalarının önemli sebepleri vardır. Öncelikle 1920 Kasım seçimlerinden sonra kurulan yeni hükümet, Venizelos döneminden beri devam eden İngiliz desteğini kaybetmemek için böyle bir harekate girişmiş ve Yunan hükümeti, Konstantin'in krallığını müttefiklere Anadolu'da bir zafer kazanarak kabul ettirmek istemiştir. Ayrıca Yunan birliklerinin başına Konstantin taraftarlarının getirilmesi sonrasında, ordunun savaşa devam edip etmeyeceği ile ilgili kuşkular artmıştır. Diğer yandan Yunanlar Bursa, Uşak, Sarayköy hattına geldikleri halde, yörede bulunan Türk kuvvetlerini ortadan kaldıramamış, siyasi yönden de Ankara Hükümeti'ne isteklerini kabul ettirememişlerdir. Tüm bu nedenler henüz iki ay önce kurulmuş olan yeni hükümeti bir muharebenin gerekliliğine inandırmış ve Yunanlara mevsimsiz bir taarruz kararı aldırıştır.¹⁵²

Savaşın orduların lojistik arka planına bakıldığında Yunanların, silah, cephane ve araç bakımından üstün olduğu görülmektedir. Ancak Türkler, topyekûn savaşarak genç, yaşlı veya makam mevki ayırt etmeden hep birlikte Yunanlara karşı koymaya çalışmışlardır. Yusuf Ziya, Ziya Hurşit gibi Türk milletvekillerinden bazıları bu savaşta er olarak görev alırken, Dr. Fuad ve Âbidin Beylerle birlikte Operatör Emin Bey de hekim olarak meclisten cepheye koşmuş ve Yunanlara karşı mücadele etmiştir.¹⁵³

Ordular 9 Ocak 1921'de karşı karşıya gelmiş, muharebenin en çetin günü ise 10 Ocak 1921 tarihi olmuştur. Türk kuvvetleri Ethem Bey hadisesinden dolayı cepheye yorgun bir halde yetişmiş olsa da Yunan iradesini çökertmeyi başarmış ve bunun üzerine Yunan ordusu 11 Ocak 1921 günü geri çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁴

İsmet Bey (İnönü), Birinci İnönü'yü askeri bakımdan mütevazî ölçüde bir muharebe olarak değerlendirmesine karşın anılarında en çok bunaldığı ve sıkıldığı devre olarak bu dönemi işaret etmektedir. Çünkü birtakım isyanlarının bertaraf edilip düzenli orduya geçişin sağlandığı bu dönem, Millî Mücadele'nin en zor safhalarından birini oluşturmaktadır. Bu anlamda Çerkez Ethem ile Yunanların eş

¹⁵² Erdem, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...**, s. 311.

¹⁵³ Turan, **a.g.e.**, s. 240.

¹⁵⁴ Erdem, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...**, s. 315; Turan, **a.g.e.**, s. 241.

zamanlı olarak başlattıkları harekâtın başarısızlıkla sonuçlanması, neticeleri itibariyle büyük önem taşımaktadır. Nitekim bu savaş Anadolu Hükümeti'nin prestijini arttırmış ve İnönü'nün tabiriyle Millî Mücadele, dağınık bir şekilde idare edilmekten kurtularak normal bir harbin tertiplerine geçildiği bir devreye girmiştir.¹⁵⁵

Hatıralarında Birinci İnönü Muharebesi'nden bahseden Emin Bey, bu savaşta cephe gerisindeki sağlık hizmetlerini değerlendirmekten ziyade, cephede yaşadığı ve tanık olduğu olayları¹⁵⁶ aktarmayı tercih etmiştir. Türk Ordusunun lojistik ve sayısal açıdan eksikliklerini ifade eden Emin Bey, askerî açıdan bir ihtisasa sahip olmadığı için anlattığı meselelerin yalnızca tanık olduklarından ibaret olduğunu da ayrıca vurgulamıştır.¹⁵⁷ Muharebe sona erdikten sonra Eskişehir'e gelen İsmet Bey'in coşkulu bir şekilde karşılandığını belirten Emin Bey, merasim sona erdiğinde kendisinin İstiklal Mahkemesi'nin bulunduğu binaya uğrayarak bir telgrafname kaleme aldığını ifade etmiştir. Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya çekildiği belirtilen bu telgraf metni, İsmet Bey'in İnönü'de kazanmış olduğu zaferin önemine binaen rütbesinin mirlivalığa terfiinin teklif edilmesiyle alakalıdır. Emin Bey hatıralarında bu teklif metnini, Antalya mebusu Rasih Bey, Bursa mebusu

¹⁵⁵ **İsmet İnönü Hatıralar**, Yay. Haz.: Sabahattin Selek, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2014, s. 233.

¹⁵⁶ Emin Bey cephede tanık olduğu olayları hatıralarında şu cümlelerle ifade etmiştir: "...*Ethem hadisesi bastırılmamış olduğu sırada fırsattan istifade İnönü'de kuvvetlerimize saldırdılar. Bu suretle Birinci İnönü Muharebesi başlamıştı. Koca İnönü Meydanı'nı biz iki fırkamızla hem de rüşeym halinde olan 11 ve 24 numaralı fırkalarla karşılayacak idik. Bu fırkalardan biri Gündüzbey sırtlarında diğeri de İnönü köyüne hâkim sırtlarda ahz-ı mevki etmişti. Hattâ 11. Fırkanın bir alayı Ethem isyanını bastırmağa memur edilmiş olduğundan cepheye ancak son saatlerde yetişebilmişti. Bu çetin şartlar altında muharebeyi kabule mecbur olan kumandan İsmet Beyefendi tarafından icra edilmiş olan harekât-ı askeriye'nin şekil ve suret-i cereyanını izah edebilecek ihtisasa sahip değilim ve bu cihet benim için mevzâbahis bile değildir. Ben ancak rü'yet zaviyemden görebildiğim ve işitebildiğim şeyleri tesbit ve iktifaya mecburum. Bozüyük sırtlarında yani Gündüzbey'de yirmi dördüncü fırkanın kumandanı süvari kaymakamı Atif Bey (ki millî hareketlerde önyak olmuş vatanperver ve cesur bir kumandandı) İnönü tarafındaki 11. Fırkaya Kaymakam Arif Bey kumanda etmekte idi. Kurmay Binbaşı Nazım Bey kumandasındaki 4'üncü fırka ise henüz cepheye gelmemişti. Bu fırka hesapça merkezde ahz-ı mevki edecekti...*" Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 33, **Vakit**, nr. 10884, 11 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 95. Emin Bey, Birinci İnönü Muharebesi'nin kendi ifadeleriyle "*kritik bir hal aldığı*" süreci ise şu şekilde ifade etmiştir: "...*Vaziyet o kadar kritik bir hal almıştı ki, kumandan İsmet Beyefendi Kandilli sırtlarına çekilerek ters cephe almayı bile düşünmüş ve fakat M. Kemal Paşa ile Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa bunu tasvip etmedikleri gibi tam bu sırada Dördüncü Fırka Kumandanı Binbaşı Nazım Bey (şehit Albay Nazım merhum) fırkasının bir alayı ile yetişerek Çukurhisar Ovası'na sarkmış olan düşman müfrezelerini görünce vaziyeti kavramış ve hemen açıkta yani olduğu yerde alayı avcıya yaymış ve yanlarında bulunan biricik on beşlik top ile ateş açmıştır...*" Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 34, **Vakit**, nr. 10885, 12 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 96.

¹⁵⁷ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 33, **Vakit**, nr. 10884, 11 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 95.

Muhiddin Baha Bey, Kütahya mebusu Haydar Bey ve Lazistan mebusu Dr. Abidin Beylerin imzalarıyla gönderdiklerini ifade etmiştir.¹⁵⁸

Birinci İnönü Muharebesi'nin sona ermesiyle birlikte İsmet Bey'in terfi meselesi Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmüş ve İzmir mebusu Mahmut Esat Bey ile Bursa mebusu Muhiddin Baha Bey, meclise dört maddeden oluşan bir karar sunmuşlardır. Bu kararın ilk maddesi Garp Cephesi kumandanı ve Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi İsmet Bey'in livalığa terfi, ikinci maddesi, harpte yararlılık gösteren efrat ve kumandanların birer derece terfi, üçüncü maddesi Birinci İnönü'de harbe iştirak etmiş tüm efrada beşer, onbaşılara sekizer, çavuşlara onar, mülazımlarla yüzbaşılara otuzar lira mükâfat-ı nakdiye verilmesi, dördüncü ve son maddesi ise yüzbaşılardan yukarı rütbelerde bulunanlara meclis namına hatıra olmak üzere tebrik ve teşekkür gönderilmesi ile ilgilidir. Sunulan bu karar meclis tarafından kabul edilmiştir.¹⁵⁹

Emin Bey de telgrafı göndermelerinden birkaç gün sonra İsmet Bey'in paşalığa terfi haberini aldıklarını ve kendisini tebrik etmeye gittiklerini ifade etmiştir. İsmet Paşa tebrikleri kabul eder etmez Afyon bölgesindeki çarpışmaların devam ettiğini belirterek Emin Bey'i, Dördüncü Fırka Kumandanı Nazım Bey'in tedavisi için Kovalca Köyü'ne göndermiştir. İsmet Paşa'nın emri ile Kovalca Köyü'ne giden Emin Bey, burada Sıhhiye reis muavini Dr. Binbaşı Kemal Bey ile birlikte Nazım Bey'in tedavisine başlamıştır. Nazım Bey tedavi esnasında Emin Bey ile sohbet ederken, muharebenin safhalarıyla ilgili olarak süngü hücumu yaptıklarını dile getirmiş, ancak süngü eksikliğinden dolayı ciddi zorluklar yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu konuşmadan sonra Nazım Bey'in tedavisine bir süre daha devam eden Emin Bey, hasta iyileşir iyileşmez Ankara'ya hareket ederek meclis faaliyetlerine katılmıştır. Ankara'ya ulaştığında Nazım Bey'den işittiği süngü meselesini meclisteki arkadaşlarıyla paylaşan Emin Bey, görüşmeler neticesinde meseleyi çözmek amacıyla birtakım girişimlerde bulunmuştur. Aralarında bir miktar para toplayan mebuslar bir anonim şirketi kurarak iki dükkân kiralamışlar ve bir imalathane şeklinde kağıt arabalarının tekerleklerinden arta kalmış işe yaramaz

¹⁵⁸ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 35, **Vakit**, nr. 10886, 13 Mart 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 98-99.

¹⁵⁹ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VII, Oturum II, (13 Ocak 1921), s. 286.

demirleri toplayarak süngü imal etmeye başlamışlardır. Bu girişim sonucunda imalât-ı harbiye hesabına on bin süngü imal edilmiştir.¹⁶⁰

Kurulan bu imalathanede, süngü dışında on bin adet bomba ve beş yüz adette mitralyöz şarjörü yapılmıştır. Bomba imali için gerekli olan bakır ve kalay Ankara halkından işe yaramaz bakırlar toplanarak tedarik edilmiştir.¹⁶¹ Aralarında Emin Bey'in de bulunduğu birkaç mebusun gayretiyle kurulmuş olan bu imalathane, cephedeki askerin silah ve mühimmat ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir rol oynamıştır.

1.2.5. Londra Konferansı

Türk Ordusu'nun Birinci İnönü'deki başarısından sonra İtilâf Devletleri, bir takım yeni adımlar atma gereği duymuşlardır. Sevr Antlaşması hükümlerini ufak tefek değişikliklerle kabul ettirmek gayesinde olan müttefikler, diğer yandan toparlanmaya çalışan Yunan Ordusu'na zaman kazandırmak amacıyla Londra'da bir konferans toplama kararı almışlardır.¹⁶²

Sevr Antlaşmasını görüşmek üzere Londra'da toplanacak konferansa Türk ve Yunan Hükümetlerinin katılması kararı alınmış; ancak müttefikler İstanbul Hükümeti'nin göndereceği heyette Ankara'nın da temsilci bulundurmasını istemişlerdir. Bâb-ı Ali açısından Londra Konferansı, ülkenin bölünmüş vaziyetinin sona erdirilmesi için bir fırsat olarak değerlendirilirken Sevr Antlaşması üzerinde Ankara'yı tatmin edecek bir tadilatın, ülkenin bütünlüğünü yeniden sağlama hususunda faydalı olacağı düşünülmüştür.¹⁶³ Ankara ise ülkenin geleceği hakkında söz söylemeye tek yetkili olarak kendisini görmüş ve konferanstan millî menfaatlere uygun sonuçlar elde etmenin ancak Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen delegelerle mümkün olabileceğini belirtmiştir. Büyük Millet Meclisi'nde yapılan

¹⁶⁰ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 35, **Vakit**, nr. 10886, 13 Mart 1954, s. 2; Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 36, **Vakit**, nr. 10887, 14 Mart 1954, s. 2; Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 37, **Vakit**, nr. 10888, 15 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 99-103.

¹⁶¹ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 38, **Vakit**, nr. 10889, 16 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 104.

¹⁶² Köstüklü, **a.g.b.**, s. 271.

¹⁶³ Murat Aydoğdu, "Mütareke Döneminin Son İstanbul Hükümeti Son Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti (21 Ekim 1920-4 Kasım 1922)", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 233-236.

müzakereler neticesinde planlanan konferansın samimi olmadığı yönünde değerlendirmeler yapılmasına rağmen yine de resmi davet gelmesi ihtimali göz önünde bulundurularak Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet oluşturulmuştur. Önce Roma'ya giden heyet, İtilaf Devletleri'nin İtalya kanalıyla yaptıkları davet üzerine Londra'ya hareket etmiştir.¹⁶⁴

Konferans 21 Şubat 1921 tarihinde açılmış, 23 Şubat tarihli oturumda ise Türk delegeleri dinlenmiştir. Konferansta Tevfik Paşa'dan sonra söz alan Bekir Sami Bey, Ankara Hükümeti'nin barış için gerekli gördüğü şartları içeren metni okumuş, ancak müttefikler, Ankara'nın öngörülerini yanıltmayarak genelde Sevr'in özünden ayrılmayan bir tutum sergilemişlerdir. Konferansın ardından Ankara'ya eli boş dönmek istemeyen Bekir Sami Bey, orada bulunan İtilaf Devletleri delegeleriyle görüşüp bazı anlaşmalar yapmıştır. İngiliz, Fransız ve İtalyanlarla yapılan ikili anlaşmalar, Ankara'nın görüşü alınmadan imzalandığı ve karşılıklı menfaatlere uymadığı gerekçesiyle Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmamıştır. Neticede konferanstan olumlu bir sonuç çıkmamış, müttefikler Sevr Antlaşması'nın birkaç maddesini kendilerince Türkler lehine değiştirerek bir ay içerisinde yanıt vermeleri şartıyla Türk ve Yunan delegelerine bildirmişlerdir.¹⁶⁵

Londra Konferansı, Ankara Hükümeti'nin uluslararası meşruluğunun kabulü açısından ise büyük önem taşımaktadır. Nitekim Ankara Hükümeti, İtilaf Devletleri tarafından resmi davet suretiyle ilk defa tanınmış ve konferans vesilesiyle Ankara delegeleri, Misak-ı Millî kararlarını dünya kamuoyuna duyurma fırsatı yakalamışlardır.¹⁶⁶

1.2.6. İkinci İnönü Muharebesi ve Emin Bey

Yunanlar, Londra Konferansı'nın sonunda verilen bir aylık sürenin dolmasını dahi beklemeden Türk cephelerine karşı yeni bir saldırının hazırlıklarına başlamışlardır. Aslında daha konferanstan iki gün önce yaptıkları özel bir toplantıda, Türkleri zayıf bir halka ve kuru bir kalabalık olarak nitelendiren Yunanlar, konferansın açılış günü olan 21 Şubat oturumda ise Türk kuvvetlerini üç ay

¹⁶⁴ Köstüklü, **a.g.b.**, s. 272-273.

¹⁶⁵ Turan, **a.g.e.**, s. 244-247.

¹⁶⁶ Köstüklü, **a.g.b.**, s. 275.

içerisinde yok edip temizleyebileceklerini öne sürmüşlerdir. Buna ilaveten konferansın bitiminden önce İngilizler de Yunanların Türklere karşı yeni bir saldırıya geçmesinin uygun olduğunu tasdik etmişler ve durumu Yunan heyetine bildirmişlerdir.¹⁶⁷

23 Mart 1921 tarihinde Bursa ve Uşak yörelerinden harekete geçen Yunanlar, önce Bilecik'i ardından Adapazarı'nı işgal etmiş, Türk birlikleri ise İnönü mevkiine çekilerek Yunan hücumunu burada durdurmayı planlamıştır. Bunu fırsat bilerek ilerleyen Yunan birlikleri, 28 Mart 1921 tarihinde Afyon'u işgal etmiştir. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya bir telgraf göndererek cephenin durumu hakkında ne düşündüğünü sormuş, İsmet Paşa'nın anlattıklarından sonra kendisine Büyük Millet Meclisi muhafız taburunun cephe emrine girmek üzere yola çıktığını bildirmiştir. İyi eğitilmiş ve neredeyse bir tümene denk olan bu taburun gelişyle birlikte Türk kuvvetleri, 31 Mart 1921 tarihinde karşı saldırıya geçmiş ve bu karşı saldırı karşısında tutunamayan Yunan birlikleri 31 Mart'ı 1 Nisan'a bağlayan gece geri çekilmek zorunda kalmışlardır.¹⁶⁸

İsmet Paşa, 1 Nisan 1921 tarihinde Metristepe'den, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta “...*düşman binlerce maktulleriyle doldurduğu muharebe meydanını silahlarımıza terketmiştir.*”¹⁶⁹ diyerek zaferi müjdelemiştir. Mustafa Kemal Paşa da cevap olarak gönderdiği telgrafta “... *üstünde durduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir meydan-ı şeref seyrettirdiği kadar milletimiz ve kendiniz için şaşaa-i itilâ ile dolu bir ufk-ı istikbale de nazır ve hâkim olduğunu söylemek isterim.*”¹⁷⁰ diyerek zaferin önemini vurgulamıştır.

İkinci İnönü zaferi sonuçları itibarıyla hem yurtiçinde hem de yurtdışında geniş yankılar uyandırmıştır. Yunanların savaşı kaybetmesiyle, İtilaf Devletleri'nin Yunan ordusuna güveni azalmış ve bunun neticesinde Fransa, Ankara Hükümeti ile görüşmelere başlayarak Zonguldak'tan çekilmiştir. Diğer taraftan İtalyanlar Anadolu'dan yavaş yavaş çekilirken, Sovyetlerin daha önce vaat ettiği yardımlar da Anadolu'ya gönderilmeye başlamıştır. Yurtiçinde ise hem Anadolu'da hem de

¹⁶⁷ Turan, **a.g.e.**, s. 245-248.

¹⁶⁸ Köstüklü, **a.g.b.**, s. 277-278; Turan, **a.g.e.**, s. 248; **İsmet İnönü Hatıralar**, s. 238-240.

¹⁶⁹ **İsmet İnönü Hatıralar**, s. 241; Atatürk, **Nutuk**, s. 386.

¹⁷⁰ Atatürk, **Nutuk**, s. 387; **İsmet İnönü Hatıralar**, s. 241.

İstanbul’da zafer kutlamaları yapılmış, şehitler için mevlit okutulmuştur. İkinci İnönü zaferi İstanbul ve Ankara Hükümetleri arasında bir yumuşamaya da vesile olmuş ve Damat Ferit Hükümeti döneminde Kuva-yı Milliyeciler aleyhine açılan davalar durdurularak dosyalar kapatılmıştır.¹⁷¹

İkinci İnönü Harbi cephede zaferle sonuçlanmış; ancak cephe gerisinde verilen mücadele Birinci İnönü Muharebesi’ne göre çok daha çetin ve zorlu geçmiştir. Birinci İnönü Muharebesi’nden sonra sağlık hizmetleri açısından birtakım düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen, İkinci İnönü Harbi’ndeki yaralı sayısı, birincisiyle mukayese edilemeyecek kadar fazla olmuştur. Bunun nedeni Yunanların çok daha kalabalık şekilde taarruz etmesidir. Nitekim İsmet Paşa hatırlarında İkinci İnönü Harbi’nin tam anlamıyla bir askerî harekât olduğunu belirtmiş ve savaşın çok kanlı bir şekilde dört gün sürdüğünü ifade etmiştir.¹⁷²

Hatırlarında İkinci İnönü Harbi’ne temas eden Emin Bey, savaş öncesinde Birinci İnönü Harbi’nden çıkardığı derslere ve edindiği tecrübelerle dayanarak ordu sağlık hizmetlerinde bazı düzenlemeler yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Özellikle hasta bakıcı gibi geri hizmetlerde bulunan sıhhiye personelinin işe yarar hale getirilmesi hususunda ısrarcı olan Emin Bey, meseleyi Büyük Millet Meclisi’ne de taşımıştır. İsteklerinin Erkan-ı Harbiye Reisi ve diğer Paşalar tarafından önemli görülerek olumlu karşılandığını ifade eden Emin Bey, ordu sıhhiye reisinin ise tedbirleri fazla bularak önerilerine gereken önemi vermediğini ve belirtilenin yarısı kadar bir teşkilatla durumu idare edebileceğini düşündüğünü ifade etmiştir.¹⁷³

Savaşın başlamasının ardından yaralı vagonlarının Eskişehir istasyonuna ulaşmasıyla birlikte ilk yaralı tahliyesine başlanmıştır. Emin Bey tahliye ve savaş şartlarının getirdiği zorlukları ise şu cümlelerle ifade etmiştir:

“... İkinci İnönü Harbinin en curcunalı zamanında, o kadar çok yaralı geliyordu ki; Eskişehir istasyonunun makasları yaralı vagonlarıyla tıkanı. Boşaltamıyorduk. Çünkü elimizde talim ve terbiye görmüş hastabakıcı yoktu. Mevcut olanlar derme çatma şeylerdi. Cephe Kumandanı İsmet Paşa ise <<Dört beş tren

¹⁷¹ Selek, **a.g.e.**, s. 607-608; Turan, **a.g.e.**, s. 249; Köstüklü, **a.g.b.**, s. 279.

¹⁷² **İsmet İnönü Hatıralar**, s. 238.

¹⁷³ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 38, **Vakit**, nr. 10889, 16 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 105.

yaralı gönderdik. Bunları bir an evvel boşaltın bu trenlerle cephaneye yetiştirin... Henüz bir tanesini bile iade etmediniz. Cephaneye bekliyorum... Yetiştiremezseniz sizi şiddetle tecziye ederim.>> diye telgraflar yağdırıyordu. Haklı idi. Fakat bizde imkansızlıklar içinde bunalmıştık... ”¹⁷⁴

Emin Bey’in ifadeleri, kendisinin savaş öncesi sıhhi hizmetlerin eksikliğine dair olan endişelerinde haklı olduğunu göstermektedir. Nitekim yaralıların tahliyesi meselesi bile, işlerin sıhhiye reisinin öngördüğü kadar kolay çözülemeyeceğinin açık bir göstergesi olmuştur. Birinci İnönü Muharebesi’ne nazaran düşman çok daha büyük kuvvetlerle taarruz ettiğinden yaralı sayısı artmış ve hafif yaralılar tedavileri için tedbir amaçlı boşaltılan binalara yerleştirilirken, ağır yaralılar ise askeri hastanelere yatırılmıştır. Yaralıların tahliyesinin yanı sıra bir cerrah olarak onların ameliyatlarını ve pansumanlarını da yapmaya gayret gösteren Emin Bey’in cephe gerisindeki faaliyetleri, mücadelenin sıhhi boyutu açısından büyük önem taşımaktadır. Zaferden sonra çoğu yaralının taburcu olduğunu belirten Emin Bey, bir doktor olarak görevini tamamladıktan sonra Ankara’ya geri dönmüştür.¹⁷⁵

Harp sonrası süreçte ise sağlık hizmetleri açısından birtakım gelişmeler yaşanmış ve harpten sonra İstanbul’dan cepheye çok sayıda sağlık personeli getirilmiştir. Hatıralarında artan personel sayısı nedeniyle Eskişehir’e gidip gelme zorunluluğunun ortadan kalktığını belirten Emin Bey, böylece meclis oturumlarına daha fazla katılma imkânı bulduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁶

1.2.7. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ve Emin Bey

Yunanlar, İkinci İnönü Harbi sonrası vazgeçemedikleri Megali İdea’larını¹⁷⁷ gerçekleştirmek amacıyla yeni bir saldırının hazırlıklarına başlamışlardır. Türk

¹⁷⁴ Erkul, “Garp Cephesinde...”, s. 21.

¹⁷⁵ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 40, **Vakit**, nr. 10891, 18 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 108-109; Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 42, **Vakit**, nr. 10893, 20 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 112-113.

¹⁷⁶ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 43, **Vakit**, nr. 10894, 21 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 114.

¹⁷⁷ “Büyük Fikir”, “Büyük Mefkure” gibi anlamlara gelen Megali İdea, Yunanların emperyalist amaçlar içeren ideolojilerine verilen isimdir. Buna göre Yunanlar önce Yunanistan’ı bağımsızlığa kavuşturmayı sonrasında da Yedi Adalar’ı, Teselya’yı, Epir’i, Makedonya’yı ve Trakya’yı ele geçirmeyi amaçlamışlardır. Nihayetinde Girit Adası, Oniki Adalar, Kıbrıs Adası ve Anadolu’nun Sakarya’ya kadar olan kesimini (İstanbul dahil) ve Karadeniz kıyılarını zapt ederek ele geçirmeyi

Ordusu daha fazla güçlenmeden saldırmanın doğru olacağını düşünen Yunanlar, müttefiklerin, Sevr Antlaşması üzerinde bazı değişiklikler yaparak önerdikleri arabuluculuğu da kabul etmemişlerdir.¹⁷⁸

Yunanların planladıkları bu taarruz, Yunan kaynaklarında “Umumi (Genel) Taarruz” olarak adlandırılmakta ve iki evreden oluşmaktadır. Bu evrelerin ilki, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, ikincisi ise Sakarya Savaşı’dır.¹⁷⁹ Yunanlar, İnönü Muharebelerini kaybetmiş olmanın verdiği hırsla bu taarruzdan önce genel seferberlik ilan etmiş, Türk Ordusu’nun genel seferberlik ilan edebilmesi ise ancak Sakarya Savaşı ile mümkün olabilmiştir. Bu nedenle Türk Ordusu, Kütahya-Eskişehir muharebelerinde mevcudunun iki katı bir Yunan Ordusu ile mücadele etmek durumunda kalmıştır.¹⁸⁰

Yunanlar ilk olarak 8 Temmuz 1921 tarihinde İnönü, Kütahya ve Döğer hattını tutarak, Türk birliklerini kuşatmak üzere harekete geçmiştir. Türk Ordusu ise 14-18 Temmuz 1921 tarihleri arasında süren şiddetli çatışmaların ardından, Yunan orduları karşısında kesin bir netice alınamayacağının anlaşılması üzerine geri çekilme kararı almıştır.¹⁸¹

Türk Ordusu, Eskişehir’i bırakarak doğuya çekilince Eskişehir muharebelerinin kaybedildiği yönünde havadisler yayılmış ve meselenin ciddiyet taşıdığını düşünen Mustafa Kemal Paşa, mevcut durumu görüşmek üzere cepheye hareket etmiştir. Burada İsmet Paşa ile görüşen Mustafa Kemal Paşa, yapılan durum değerlendirmesi sonucunda ordunun en son çare olarak Sakarya’nın doğusuna çekilmesinin uygun olacağını İsmet Paşa’ya bildirmiştir.¹⁸²

Alınan kararlar neticesinde Türk Ordusu önce Eskişehir’in doğusundaki Seyitgazi hattına çekilmiş ve burada konumlanmıştır. Yunan Ordusu ise ileri harekâtını sürdürerek Eskişehir’in doğusuna ilerlemiş ve 21 Temmuz 1921 tarihinde iki ordu karşı karşıya gelmiştir. Dört gün süren savaşın sonucunda etkili Yunan

planlayan Yunanlar, Anadolu Harekatı’nı da bu amaçları doğrultusunda gerçekleştirmişlerdir. Megali İdea hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Erdem, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...**, s. 36-41.

¹⁷⁸ Turan, **a.g.e.**, s. 249.

¹⁷⁹ Erdem, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...** s. 386.

¹⁸⁰ **İsmet İnönü Hatıralar**, s. 244-246.

¹⁸¹ Köstüklü, **a.g.b.**, s. 288.

¹⁸² **İsmet İnönü Hatıralar**, s. 247.

taarruzlarına dayanamayan Türk birlikleri, son çare olarak Sakarya'nın doğusuna çekilmek durumunda kalmıştır. Bu harekâtın sonunda stratejik öneme sahip olan Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar Yunanların eline geçmiştir.¹⁸³ İç dinamikler açısından büyük hayal kırıklığı yaratan savaş, mecliste birçok tartışmanın yaşanmasına vesile olmuştur. Meclis, kaybedilen muharebenin sorumlusunu aramaya yönelmiş ve Fevzi Paşa (Çakmak) bu sorumluluğu üstlenmesine rağmen tartışmalar sona ermemiştir.¹⁸⁴ 22 Temmuz 1921 tarihinde ise Yunan tehlikesinin Ankara'ya yaklaştığı düşünülerek meclisin Kayseri'ye taşınması ile ilgili kararname yayınlanmış ancak bu karar meclis tarafından kabul edilmemiştir.¹⁸⁵ Nihayetinde 5 Ağustos 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya üç aylığına geniş yetkiler veren Başkomutanlık Yasası çıkarılmış ve böylece tartışmalar bir süreliğine de olsa sonlanmıştır.¹⁸⁶

Hatıralarında Kütahya-Eskişehir muharebelerinin kaybedilmesi sonucu yaşanan zor döneme temas eden Emin Bey, mecliste Ankara'nın tahliyesinin gündeme geldiğinden bahsetmiş ve büyük tartışmaların yaşandığını ifade etmiştir. Ayrıca bu kritik dönemde Ankara'da bulunan belli başlı büyük binalar hastaneye çevrilerek bu hastanelerin cerrahi sorumluluğu Emin Bey'e verilmiştir. Ailesini olası Yunan taarruzuna karşı korumak amacıyla Kayseri'ye götüren Emin Bey, daha sonra tekrar Ankara'ya dönmüştür. Döndüğünde Ankara'nın tenhalaştığını ve bomba seslerinin arttığını ifade eden Emin Bey, düşmanın Türk Ordusu'na son darbeyi vurup Ankara'yı işgal ederek, Kral Konstantin'e meclis kürsüsünde bir konuşma yaptırmak gayesinde olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁷

¹⁸³ Köstüklü, **a.g.b.**, s. 288-289.

¹⁸⁴ Turan, **a.g.e.**, s. 250.

¹⁸⁵ **BCA**, Fon Kodu: 030.18, Yer No: 3.30.17'den naklen, **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**, Ankara, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 62, 2003, s. 224-225.

¹⁸⁶ Turan, **a.g.e.**, s. 250.

¹⁸⁷ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 43, **Vakit**, nr. 10894, 21 Mart 1954, s. 2; Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 45, **Vakit**, nr. 10896, 23 Mart 1954, s.2; Tunalı, **a.g.e.**, s. 114-121.

1.2.8. Sakarya Meydan Savaşı ve Emin Bey'in Cephe Gerisindeki Faaliyetleri

Yunan ordusu, Kütahya-Eskişehir muharebelerinin neticesinden aldığı moralle, Türk ordusuna tam anlamıyla bir mağlubiyet yaşatmak istemiş ve bu doğrultuda yeni bir taarruzun hazırlıklarına başlamıştır. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa, meclisin kendisine başkomutanlık yetkisi vermesinin hemen ardından ordunun lojistik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla birtakım girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimler içerisinde şüphesiz en önemli olanı Tekâlif-i Milliye Emirlerinin¹⁸⁸ yayınlanmasıdır. Bununla birlikte Doğu Cephesi'ndeki bazı birlikler Batı Cephesi'ne kaydırılmış ve olası Yunan taarruzuna karşı ciddi boyutta önlemler alınmıştır.¹⁸⁹

Taarruz hazırlıklarını tamamlayan Yunan birlikleri, 13 Ağustos 1921 tarihinde Eskişehir'den ilerlemeye başlamış ve Sivrihisar'ı ele geçirmişlerdir. Yunan birlikleri, Türk mevzilerine karşı ilk ciddi saldırıya ise 23 Ağustos 1921 tarihinde başlamış ve aralıksız yirmi saat süren çatışmaların ardından ciddi bir Türk mukavemetiyle karşılaşmışlardır. Ağustos'un 23'ünden 31'ine kadar süren mücadelelerin sonucunda iki taraf da ciddi derecede kayıplar vermiştir.¹⁹⁰

Muharebenin devamında Türk ordusu batıdan güneye doğru yön değiştirmiş, bu esnada Yunanlar harekete geçerek 2 Eylül 1921 tarihinde Çal Dağı'nı ele geçirmişlerdir. Ankara'nın muhafazası açısından stratejik öneme sahip olan Çal Dağı'na yerleşen Yunanlar, yeni bir taarruza başlamış; ancak başarılı olamayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. 4, 5 ve 6 Eylül'de yapılan Yunan taarruzları karşısında ise Türk Ordusu ciddi kayıplar vererek saldırıyı püskürtmüş, böylece Yunanların kesin sonuca ulaşmasını engellemiştir. Ayrıca Türk birliklerinin yaptığı keşif taarruzlarının olumlu sonuç vermesi, askerin psikolojisinde olumlu bir etki yaratmıştır. 10 Eylül 1921 tarihine gelindiğinde savunmadan taarruza geçişin zamanının geldiğine inanan ordu, Beylikköprü'nün doğusundan saldırıya başlamış ve

¹⁸⁸ Tekâlif-i Milliye Emirleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.: Serpil Sürmeli, **Millî Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri**, Ankara, ATAM Yayınları, 1998.

¹⁸⁹ Köstüklü, **a.g.b.**, s. 289.

¹⁹⁰ Köstüklü, **a.g.b.**, s. 290; Turan, **a.g.e.**, s. 251.

Yunanlar, 12 Eylül'de gerçekleşen Türk taarruzuyla ağır bir hezimete uğratılmıştır.¹⁹¹

13 Eylül 1921 tarihinde Yunanlar Sakarya'nın doğusundan tamamen temizlenmiş ve 21 gün süren Sakarya Savaşı ordu ve milletin göstermiş olduğu büyük gayretler neticesinde zaferle sonuçlanmıştır.

Savaşın zaferle sonuçlanması Ankara Hükümeti açısından birçok olumlu gelişmeyi beraberinde getirmiş hem iç hem de dış politikada önemli gelişmeler yaşanmıştır. Dış politikada öncelikle 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması¹⁹² imzalanmış ve Türk-Sovyet ilişkileri önemli bir ivme kazanmıştır. Fransa ile de Güney Cephesi hakkında görüşmeler yapılmış ve 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşması¹⁹³ imzalanmıştır. Sakarya zaferi yurtiçinde de büyük yankı uyandırmış, Anadolu'nun birçok yerinde kutlamalar yapılmıştır. Ayrıca kazanılan zaferin başkomutanı olan Mustafa Kemal Paşa, Kozan mebusu Fevzi Paşa (Çakmak) ve Edirne mebusu İsmet Paşa (İnönü)'nün meclise verdiği önergenin kabul edilmesi sonucu Müşir (Mareşal) ve Gazi unvanlarına layık görülmüştür.¹⁹⁴

Hatıralarında Sakarya Muharebesi'ne değinen Emin Bey, Ankara'ya döndüğünde savaşın başlamış olduğunu ve yaralı askerlerin tedavi için Ankara'ya getirildiğini aktarmıştır. Yaralıları muhtelif binalarda ameliyat eden Emin Bey, pansuman işini ise sınıf arkadaşı olduğunu söylediği Diyarbakır mebusu Haydar Bey'e havale etmiştir. Ellerindeki imkânlarla mümkün olan her şeyi yaptıklarını

¹⁹¹ Turan, **a.e**; Köstüklü, **a.g.b.**, s. 291-292.

¹⁹² Kars Antlaşması aslında Moskova Antlaşmasının tekrarı olarak değerlendirilebilir. Nitekim Birinci İnönü Zaferi'nden sonra 18 Mart 1921 tarihinde imzalanan Moskova Dostluk Antlaşması ile Batum sancağı Gürcülere bırakılarak bugünkü Gürcistan-Türkiye sınırı kabul edilmiştir. Ayrıca Sovyet Rusya Misak-ı Millîyi tanımış, Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki tüm antlaşmalar geçersiz sayılmış ve Sovyet Rusya kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmiştir. Sakarya Savaşı'ndan sonra imzalanan Kars Antlaşmasıyla ise Türk-Sovyet ilişkileri daha da kuvvetlendirilmiştir. Süleyman Beyoğlu, "Tam Bağımsızlığa Giden Yol: Kurtuluş Savaşı", **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi**, içinde, Ed.: Cemil Öztürk, Pegem Yayınları, İstanbul, 2009, s. 144-145.

¹⁹³ Türk Ordusunun Anadolu'da kazandığı başarılar üzerine Moskova ve Kars Antlaşmalarının imzalanması, Fransa'nın da Türkiye ile bir antlaşma zemini aramasına neden olmuştur. Yapılan görüşmelerde Türkiye Misak-ı Millî de yer alan kararların da direnç gösterirken Sakarya Savaşı'nın patlak vermesi görüşmelerin kesilmesine neden olmuştur. Bir süre bekleyen Fransızlar TBMM'nin gücü ve kalıcılığı noktasında emin olduktan sonra görüşmelere yeniden başlamış ve Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye'nin Suriye sınırı tespit edilmiş ve bölgedeki çatışmalara son verilerek taraflar belirlenen sınırlarına çekilmişlerdir. Beyoğlu, **a.g.b.**, s. 140 ve 144.

¹⁹⁴ Köstüklü, **a.g.b.**, s. 294-297.

belirten Emin Bey, yaralılara gereken özenin gösterildiğini ve böylece savaşın tıbbi anlamda da başarıyla neticelendiğini ifade etmiştir.¹⁹⁵

1.2.9. Türk Ordusu’nun Taarruz Hazırlıkları Esnasında Yaşanan Gelişmeler ve Emin Bey’in Olaylar Karşısındaki Tutumu

Sakarya Savaşı’ndan sonraki süreçte tarafların savaş düzenlerinde değişimler meydana gelmiş, mağlup olan Yunan ordusu Eskişehir-Afyon hattında savunmaya geçerken, Türk ordusu ise yeni bir taarruzun hazırlıklarına başlamıştır.¹⁹⁶

Taarruz hazırlıklarının yapıldığı süreç, içeride ve dışarıda çeşitli sorunların baş gösterdiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle Sakarya zaferinden sonra mecliste ciddi fikir ayrılıkları ortaya çıkmış, bunun sonucunda gerginlik ve hassasiyet baş göstermiştir. Bu süreçte meclisteki muhalefetin en fazla tepki gösterdiği husus, Mustafa Kemal Paşa’ya daha önce verilmiş olan başkomutanlık yetkisinin yeniden uzatılmak istenmesidir. Çıkan tartışmalara ve bazı mebusların muhalif tutumuna rağmen meclis, verilen önergeyi kabul ederek Mustafa Kemal Paşa’nın başkomutanlık yetkisini 5 Kasım 1921 tarihi itibarıyla üç ay daha uzatmıştır.¹⁹⁷ Hedefin düşmanı Anadolu’dan atmak olduğunu bildiği halde bunu başarmanın mümkün olmadığını düşünen bazı muhalifler, düşmanla anlaşma yolunun tercih edilmesini istemiş ve memleketin siyaseten müdafaasının daha doğru olacağını düşünmüşlerdir.¹⁹⁸

Mustafa Kemal Paşa ise yaşanan gelişmeler karşısında hem muhalefeti tatmin etmek hem de İtilaf Devletleri’nin Ankara’nın tavrı ile ilgili gerçek fikirlerini öğrenmek amacıyla, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey’i Avrupa’ya göndermeyi düşünmüştür. Avrupa’ya geçmeden evvel İstanbul ile görüşmesi planlanan Yusuf Kemal Bey, 7 Şubat 1922’de Ankara’dan yola çıkmış, 15 Şubat 1922 tarihinde İstanbul’a ulaşmıştır. İstanbul’da temaslardan bulunan Yusuf Kemal Bey’in yapmış

¹⁹⁵ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 48, **Vakit**, nr. 10899, 26 Mart 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 124.

¹⁹⁶ **İsmet İnönü Hatıralar**, s. 256.

¹⁹⁷ Selahattin Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, C. IV, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991, s. 121-122.

¹⁹⁸ **İsmet İnönü Hatıralar**, s. 256-257.

olduğu görüşmelerden istenilen netice elde edilememiştir. Çünkü İstanbul Hükümeti, milli menfaatler açısından Ankara ile uyum içerisinde olmayı faydalı bulsa da kendi başına hareket etme tarzından¹⁹⁹ vazgeçmemiştir. 7 Mart 1922 tarihinde Marsilya'ya geçen Yusuf Kemal Bey, burada Fransız temsilcilerle görüşmüştür. Fransızlar özellikle Sakarya Savaşı'nın ardından Türklere karşı daha ılımlı bir tavır sergilemiş olsalar da Misak-ı Milli'nin kabulü noktasında çekince göstermişlerdir. Fransa'daki temaslarının ardından Londra'ya geçen Yusuf Kemal Bey, İngiliz temsilcileriyle de görüşmüş ve İngilizler öncelikle Türklerle Yunanlar arasında bir mütarekenin imzalanması gerektiğini belirtmişlerdir. Yusuf Kemal Bey, Yunanların Anadolu'dan tahliyesinin mütarekeden daha kuvvetli olacağını ifade etse de İngilizler mütareke hususunda ısrarcı olmuşlardır.²⁰⁰

Yusuf Kemal Bey'in temasları ve Sakarya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan durum karşısında İtilaf Devletleri, şark meselesini görüşmek üzere 21-26 Mart tarihleri arasında yeniden bir araya gelmişlerdir. Müttefikler ilk olarak, olası bir Türk taarruzuna karşı Yunan birliklerini korumak amacıyla orduların konumları ile ilgili birtakım kararlar²⁰¹ almışlardır. Bu kararlar ve mütareke teklifi Yunanlar tarafından hemen kabul edilmiş, Ankara ise ortaya çıkan durum karşısında teklifi reddetme kararı almıştır. Ancak İtilaf Devletleri daha karar açıklanmadan ikinci bir nota göndermiş ve üç hafta içerisinde yeni bir konferans toplanmasını teklif ederek birtakım barış şartları²⁰² ileri sürmüşlerdir.²⁰³

¹⁹⁹ Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta İstanbul Hükümeti'nin ve padişah Vahideddin'in tutumunu şöyle açıklamıştır: "... Yusuf Kemal Bey, İzzet Paşa ve rüfekaıyla ve arzu ve taleb-i hakiki vukuunda Vahideddin ile de görüşecekti. Vahideddin'in, Meclis'i tanınması, İzzet Paşa ve rüfekaının, bizim tespit ettiğimiz hedefe müteveccih olarak yürümesi lüzumunu, teklif edecekti. Yusuf Kemal Bey, İstanbul'da, aldığı talimat dairesinde hareket etti. Fakat, maatteessüf İzzet Paşa ve rüfekaı, kendini işgal ve iğfal ederek padişaha bir müracaatçı suretinde götürdüler. İzzet Paşa ve rüfekaı bununla da iktifa etmiyerek, Yusuf Kemal Bey'in Avrupa'daki teşebbüsünü iğlak ve işkâl etmek üzere İzzet Paşa'yı, Yunan taht-ı işgalinde bulunan yerlerden geçirerek Yusuf Kemal Bey'den evvel Paris'e ve Londra'ya gönderdiler. İzzet Paşa, bu seyahatini son dakikaya kadar gizlemiştir..." Atatürk, **Nutuk**, s. 430.

²⁰⁰ Tansel, **a.g.e.**, s. 122-124.

²⁰¹ İtilaf Devletleri yaptıkları toplantı sonucu, iki tarafın birlikleri arasında on kilometrelik askersiz bir alan bırakılmasını, insan ve savaş gereçleri bakımından takviye alınmamasını, kuvvetlerin mevcut durumunun değiştirilmemesini, Türk ordusunun ve askeri durumunun müttefiklerin komisyonları tarafından teftiş edilmesini, çarpışmaya üç ay ara verilmesini ve barış için uygun zemin bulununcaya kadar mütarekenin üç ayda bir kendiliğinden yenilenmesi kararlarını almışlardır. Tansel, **a.e.**, s. 129.

²⁰² Bu şartlar incelendiğinde İtilaf Devletleri'nin Sevr Antlaşması'ndaki anlayışlarını değiştirmedikleri, antlaşma maddelerinin neredeyse tamamına yakınına muhafaza ettikleri, sadece

Yusuf Kemal Bey'in yaptığı görüşmelerden Ankara'nın çıkarmış olduğu sonuç İtilaf Devletleri arasında tam bir uyumun olmadığıdır. Bunu göz önünde bulunduran Ankara, 5 Nisan 1922 tarihinde müttefiklerin notasına cevaben kendi şartlarını ileri sürmüştür. Mütarekenin dört ayla sınırlı olmasını ve imzaların atılması ile birlikte Anadolu'nun dört ay içerisinde tahliye edilmesini isteyen Ankara, yapılacak konferansa da ancak bu şartlar kabul edilirse heyet gönderebileceğini bildirmiştir. İtilaf Devletleri ise 15 Nisan 1922 tarihinde bu isteklere olumsuz cevap vermiş, böylece yapılan görüşmelerden kesin bir sonuç alınamamıştır.²⁰⁴

İtilaf Devletleri'nin koyduğu şartların Türkler tarafından kabul edilmemesi üzerine Yunanlar, birtakım yeni işgallere girişmişlerdir. İtalyanların Nisan 1922 sonlarında Menderes vadisindeki askerlerini çekmesini fırsat bilen Yunanlar, Söke ve Kuşadası'nı işgal etmiş, daha sonra ise Batı Anadolu'da "İonia" isimli bir devlet kurarak bölgeyi kendi hakimiyetleri altına almak istemişlerdir. Yunanlar bu doğrultuda önce 24 Temmuz'da İzmir polis idaresinin kendileri tarafından üstlenildiğini bildirmiş, ardından Atina, 27 Temmuz 1922 tarihinde aldığı kararla²⁰⁵ İonia idaresinin kurulmasına karar verildiğini açıklamıştır. 30 Temmuz'da ise İzmir'de bulunan Yunan Yüksek Komiseri Steryadis, Atina'nın aldığı bu kararı uygulamaya koymuştur. Ancak Yunanların bu girişimi hem Türklerin hem de İtilaf Devletleri'nin tepkilerine neden olmuş, nitekim müttefikler, Yunan hükümetine İonia muhtariyetini tanımadıklarını bildiren bir nota vermişlerdir.²⁰⁶

Verilen notaya rağmen Yunanlar İonia muhtariyetini ilan etmekle sınırlı kalmamış dahası İonia'dan daha büyük yankı uyandıracak yeni bir işgalin hazırlıklarına girişmişlerdir. İstanbul'u işgal ederek kendi kontrolleri altına almak isteyen Yunanlar, 29 Temmuz 1922 tarihinde Atina'daki İngiliz elçisine nota vererek İstanbul'un işgali için izin istemişlerdir. Buna karşılık bu girişimden ve yapılan

maddelerde kullandıkları üslubu değiştirerek kabul ettirmeye çalıştıkları görülmektedir. İtilafçıların ileri sürdükleri şartlar için Bkz.: Tansel, **a.e.**, s. 130-131.

²⁰³ Tansel, **a.e.**, s. 129-131.

²⁰⁴ Tansel, **a.e.**, s. 131-132.

²⁰⁵ Yunan Hükümeti'nin Steryadis'e verdiği emir ve Steryadis'in Anadolu halkına yaptığı duyurunun tam metni için Bkz.: Nilüfer Erdem, "Yunan Kaynaklarına Göre 1922 Yılında Batı Anadolu'da Otonom Devlet Kurmaya Yönelik Faaliyetler", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. XIV, S. 29, 2014, s. 125-127.

²⁰⁶ Turan, **a.g.e.**, s. 264-265.

hazırlıklardan haberdar olan Türk birlikleri, İstanbul'un olası Yunan saldırısı karşısında savunulması için birtakım önlemler almışlardır. Müttefiklerden İtalya ve Fransa, İstanbul'da şiddetli bir çatışmanın başlamasını istemedikleri için işgal girişimine karşı çıkarken, İngilizler de fikir ayrılıklarını derinleştirmemek adına müttefikleriyle aynı yolu izlemiştir. Böylece İstanbul'un kendilerine verilmeyeceğini anlayan Yunanlar, İstanbul yakınlarındaki birliklerini geri çekme kararı almışlardır.²⁰⁷

İç politika da ise memleketin böyle kritik bir dönemden geçtiği günlerde mecliste yaşanan tartışmalar tekrar gün yüzüne çıkmış ve Müdafaa-i Hukuk grubundan ayrılmış olan muhalifler, birleşerek eleştirilerinin dozunu arttırmışlardır. Bunlardan bazıları ordunun taarruz yapacak kabiliyette olmadığını söylerken, bazıları ise işin sadece Yunan ordusunu yenmekle sınırlı kalmayacağını ve daha sonra İngilizlerle de savaşmak gerekeceğini ifade etmiştir. Bu tartışmalar sürerken meclis, başkomutanlık yasasının yeniden uzatılmasını görüşmek amacıyla 4 Mayıs 1922 tarihinde toplanmıştır. Muhafızlar başkomutanlık kanunundaki yetkilerin kaldırılmasını istemiş ve yapılan oylama sonucunda 171 mebusun 114'ü yetkilerin kaldırılması için olumlu oy kullanmıştır. Bu gelişme üzerine Mustafa Kemal Paşa, 6 Mayıs 1922 tarihinde yapılan gizli oturumda mebuslara içerisinde bulundukları durumun ciddiyetini izah etmiş ve sonrasında tekrar oylamaya sunulan yasa, bu defa öncekinden farklı olarak 177 evet oyu ile kabul edilmiştir.²⁰⁸

Meclisteki tartışmalar devam ederken İçişleri Bakanı Fethi Bey (Okyar) 5 Temmuz 1922 tarihinde temaslarda bulunmak üzere Avrupa'ya gönderilmiştir. Fethi Bey'in bu ziyareti dönemin tanıkları tarafından farklı yorumlanmış bu nedenle kaynaklara da birbirinden farklı yansımıştır. Örneğin Kazım Özalp, Yunan politikacılarının Anadolu Harbi'nde başarılı olamayacaklarını açıkça ifade etmeleri ve Avrupa basınında Anadolu'nun Yunanlar tarafından boşaltılması ile ilgili haberler çıkması üzerine bu ziyaretin tertip edildiğini belirtmiştir. Özalp'e göre Fethi Bey, Avrupa'da basına yansıyan bu görüşlerden lehimize bir sonuç çıkıp çıkmayacağını

²⁰⁷ Turan, **a.e.**, s. 265. Yunanların İstanbul'u işgal girişimi hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Abdurrahman Bozkurt, "Yunanistan'ın İstanbul'u İşgal Planı (1922)" **İstanbul Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S. 18, Ağustos 2014, s. 133-153.

²⁰⁸ Tansel, **a.g.e.**, s. 124-127.

tespiti için kendi isteğiyle Avrupa'ya gitmiştir.²⁰⁹ Emin Bey ise hatıralarında, Fethi Bey'in Avrupa'ya gönderilmesini “*taarruz hareketini maskeleyen en güzel bir diplomasi taktiği*” olarak yorumlamıştır. Emin Bey'e göre Mustafa Kemal Paşa, muhalif mebuslara şüpheli gözle bakmış ve taarruzla ilgili planlarını onlara sezdirmemek için gayret göstermiştir.²¹⁰ Şartlar değerlendirildiğinde her iki yaklaşımın da doğruluk payının olduğu görülmektedir. Nitekim taarruz hazırlıkları tüm hızıyla devam ederken Fethi Bey'in Avrupa'ya gönderilmesi, muhalif mebuslardan ve Yunanlardan taarruzu gizlediği gibi; Avrupa'nın gelişen olaylara karşı yaklaşımını tespit etmek amacına da yardım etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise hem Yusuf Kemal Bey'in hem de Fethi Bey'in Avrupa ziyaretlerini “*Biz kemal-ı ciddiyetle cihan nazarında vereceğimiz imtihana hazırlanırken, bir taraftan müşahitlerin de vaziyet ve ahval-i ruhiye ve fikriyelerini, nazardan dûr tutmamağı daima faydalı buluyorduk...*”²¹¹ şeklinde değerlendirmiştir.

Sonraki süreçte muhalif mebuslar tekrar harekete geçmiş ve vekiller heyetinin seçim şekli hakkındaki kanun²¹² mecliste çok şiddetli tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Hüseyin Avni, Ziya Hurşit, Kara Vasıf ve Selahattin Beylerin de içerisinde bulunduğu muhalif mebuslar, mevcut kanunu eleştirmiş ve aralarından Kara Vasıf Bey, vekiller ile Heyet-i Vekile reisinin ayrı ayrı ve doğrudan meclisin kararıyla seçilmesine dair bir önerge vermiştir. 80 vekilin imzasıyla verilen bu önerge mecliste kabul edilmiş ve 8 Temmuz 1922 tarihinde yasalaşmıştır. Yaşanan bu gelişmeler karşısında bir yandan taarruza hazırlanan ordu, diğer yandan muhalefete karşı da ciddi bir mücadele vermek durumunda kalmıştır.²¹³

²⁰⁹ Kazım Özalp, **Millî Mücadele 1919-1921**, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 229-230.

²¹⁰ “Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 50, **Vakit**, nr. 10901, 28 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 128-129.

²¹¹ Atatürk, **Nutuk**, s. 430.

²¹² Mevcut kanuna göre kabine üyeleri, Mustafa Kemal Paşa'nın meclis başkanı sıfatıyla aday olarak gösterdiği mebuslar arasından seçilmekteydi. Ayrıca meclis başkanı aynı zamanda hükümetin de başıydı. Ancak yeni kanunun meclisten geçmesiyle birlikte, muhalifler Mustafa Kemal Paşa'yı hükümet başkanlığı ve heyet için aday gösterme hakkından mahrum bırakmışlardır. Tansel, **a.g.e.**, s. 127. Mustafa Kemal Paşa'da kabul edilen bu önergenin ardından, İcra Vekilleri Riyasetinden uzaklaştırıldığını ve vekillerin bu kanunla artık kendisinin gösterdiği adaylardan seçilemediğini belirtmiştir. Atatürk, **Nutuk**, s. 441.

²¹³ Özalp, **a.g.e.**, s. 230; Tansel, **a.g.e.**, s. 127.

Hatıralarında memleketin hassas bir dönemden geçtiği günlerde meclisteki gruplaşmalar nedeniyle büyük gerginliklerin yaşandığını belirten Emin Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı gelişen muhalefete tepki göstermiş, yaşanan durum karşısındaki düşüncelerini ise şöyle ifade etmiştir:

“...1908/1324 senesinde meşrutiyet ilânı münasebetiyle Sultan Abdülhamid Mebusan Meclisi'nin açılış merasiminde irad etmiş olduğu nutukta (milletin henüz rüştiünü isbat edememiş olmasından dolayı 93 Meclisi'ni kapatmış olduğu) yolundaki ifadesi hafızamda canlandı ve Sultan Hamid'in sözlerinde hakikatin mündemiç olduğuna kanaat getirdim. Bizlerin o günlerde bile tamamıyla reşit olmadığımızı ve hiç olmazsa daha yirmi senelik sıkı bir disiplin ve çalışmaya muhtaç olduğumuzu düşündüm...”²¹⁴

Emin Bey'in bu sözlerinin büyük taarruz öncesi hükümeti hırpalamak dışında bir gayesi olmayanların muhalefet anlayışına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Kanaatimizce Emin Bey, 1876'dan 1922'ye gelene kadar geçen 46 senede istenilen düzeye gelemeyen ve düşmanı yurttan çıkarmak amacıyla planlanan bir taarruz fikrinde bile birleşemeyen muhalefete tarihe atıf yaparak tepki göstermektedir.

1.2.10. Büyük Taarruz ve Emin Bey

İçeride ve dışarıda bu gelişmeler yaşanırken, Türk Ordusu yapılması planlanan taarruzun hazırlıklarını tamamlamış ve temmuz ayının sonlarında cepheye hareket eden Mustafa Kemal Paşa, Akşehir'de ordu kumandanlarıyla görüşmelerde bulunmuştur. 6 Ağustos 1922 tarihinde Ankara'ya geri dönen Paşa, vekiller heyetine görüşlerini açıklamış ve durum son kez müzakere edildikten sonra taarruzun kaçınılmaz olduğuna kanaat getirilmiştir.²¹⁵

Mustafa Kemal Paşa, genel saldırıya geçme kararının verilmesinden sonra 20 Ağustos gecesi yeniden Konya'ya hareket etmiştir. Kimseye hissettirilmeden²¹⁶ yapılan bu cephe ziyaretinde Mustafa Kemal Paşa, aralarında Fevzi (Çakmak), İsmet

²¹⁴ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 50, **Vakit**, nr. 10901, 28 Mart 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 129.

²¹⁵ Özalp, **a.g.e.**, s. 232-233.

²¹⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın cepheye hareket ettiğini hissettirmemek amacıyla 20 Ağustos 1922 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde Paşa'nın 21 Ağustos günü Çankaya'da çay ziyafeti vereceğine dair asparagas bir haber yayınlanmıştır. Böyle bir haber yapılmasının asıl sebebi ise taarruzun yapılacağı tarihi Yunanlardan gizlemek ve önlem almalarını engellemektir. Özalp, **a.e.**, s. 234.

(İnönü) ve Kazım (Özalp) Paşaların da bulunduğu silah arkadaşlarıyla görüşmüş ve yapılan müzakereler sonucunda 26 Ağustos 1922 sabahı taarruza geçilmesi kararlaştırılmıştır.²¹⁷

Hatıralarında belirtilen sürece temas eden Emin Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın harp meclisini toplayarak aldığı taarruz kararının ardından, Ankara da dahil olmak üzere hiç kimsenin savaşın başladığını önceden bilmediğine dikkat çekmiştir. Bu anlamda taktik başarılı olmuş ve taarruz kimseye hissettirilmeden başlatılmıştır. Taarruz kararının alındığı dönemde memleketin içerisinde bulunduğu siyasi vaziyete de temas eden Emin Bey, özellikle Fransız ve İtalyanların güney bölgelerini terk etmeleri sonucu Türk birliklerinin eline geçen silah ve cephanelerin, ordunun mühimmatı açısından olumlu sonuçlar doğurduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Emin Bey yaşanan bu gelişmeleri millî davanın önemli başarıları olarak yorumlamış ve Türk Ordusu'nun tam anlamıyla bir ordu haline geldiğinin yavaş yavaş herkes tarafından kabul edildiğini vurgulamıştır.²¹⁸

Alınan taarruz kararının ardından 25 Ağustos'ta cephe karargahları Kocatepe'nin güney batısına taşınmış ve o gece Anadolu'nun dış ülkelerle olan tüm irtibatı kesilmiştir. 26 Ağustos sabahı Türk topçusunun açtığı top ateşiyle büyük taarruz başlamış ve akşama kadar süren çarpışmalar neticesinde Çayhisar, Kaleciksisirisi ve Tınaztepe ele geçirilmiştir. 27 Ağustos'ta taarruzlarına devam eden Türk birlikleri, stratejik bir mevki olan Erkmentepe'yi ele geçirmiş ve bu tepenin alınmasıyla Yunan cephesinde Kaleciksisirisi'nden, Tınaztepe'ye kadar olan iki kilometrelik ilk gedik açılmıştır. Gedikten geçen Türk birlikleri, baskılarını arttırmış ve sonuçta Afyonkarahisar'ın 40 kilometre ilerisine kadar gidilmiştir. 28 Ağustos'ta Eskişehir-Balmahmut yöresindeki Yunan birlikleri üzerine taarruza geçilmiş ve Yunanların İzmir'e doğru çekilmeleri engellenmiştir. 29 Ağustos'ta ise Dumlupınar Türk birlikleri tarafından tutulmuş ve etraflarının tam anlamıyla sarıldığını anlayan Yunan birlikleri, 30 Ağustos'ta ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır.²¹⁹

²¹⁷ Özalp, **a.e.**, s. 233-234.

²¹⁸ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 51, **Vakit**, nr. 10902, 29 Mart 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 130.

²¹⁹ Tansel, **a.g.e.**, s. 161-170; Turan, **a.g.e.**, s. 268.

Hatıralarında Afyon’da kazanılan zaferin ardından İzmir’in kurtarılışı müjdesini geç vakitte aldıklarını belirten Emin Bey, kazanılan başarının ardından duyduğu sevinci; “... Şehrin muhtelif yerlerinden silâh seslerinin gelmeye başlaması üzerine şenlik hareketine geçilmişti. O dakikanın heyecan ve saadeti kadar tatlı bir duyguya bütün ömrümce rast gelmedim. Gözlerim iki çeşme olmuş, sevinç yaşları akıtırken Allah’a şükürler ediyor ve milletimizin bütün felâketlerden masun kalmasını niyaz ediyordum...”²²⁰ sözleriyle dile getirmiştir.

1.2.11. Mudanya Ateşkes Antlaşması’nın İmzalanması ve Emin Bey

Büyük Taarruzun Türk zaferiyle sonuçlanmasının ardından Yunanlar, Türklerle yapılacak olası bir mütareke için İtilaf Devletleri’ne aracılık teklifinde bulunmuşlardır. Taarruz sonrası herhangi bir tahliye anlaşması beklemeksizin Yunanları 9 Eylül’de İzmir’den çıkartan Türk Ordusu, ardından Bursa’ya girerek²²¹ Marmara kıyılarına kadar dayanmıştır. İtilaf Devletleri ise gelişen bu durum karşısında kendileri açısından problemli gördükleri iki meseleyi çözüme kavuşturmak istemiştir. Bunlardan ilki Trakya’nın, ikincisi ise Boğazların durumuyla ilgilidir. 11 Eylül 1922 tarihinde İngiltere, Fransa ve İtalya, Çanakkale Boğazı’nın Anadolu yakasına asker göndererek Türk Ordusu’nu bu noktada durdurmak istemiştir. Boğazların tarafsızlığı hususunda müttefikler arasında herhangi bir fikir ayrılığı söz konusu değilken, Doğu Trakya meselesinde ise İngilizler, müttefiklerine karşın daha ısrarcı bir tutum içerisinde olmuştur. İngilizler

²²⁰ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 52, **Vakit**, nr. 10903, 30 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 132-133.

²²¹ Emin Bey Türk Ordusu’nun Bursa’ya girişini hatıralarında şu cümlelerle ifade etmiştir: “...Düşmanın İzmir’den tardına rağmen Marmara Havzası’ndan def edilmesi mümkün olmamıştı. Buna sebep Afyon taarruzu başlarken Eskişehir cephesi Şükrü Naili Bey (merhum İstanbul kumandanı Şükrü Naili Paşa) fırkasından ibaret zayıf bir kuvvete bırakılmıştı. Hattâ Gazi Paşa “Şayet düşman bunun farkına varabilse bir süvari alayı ile Ankara’ya kadar gelebilir. Fakat biz neticeyi Afyon’da alacağız” demişlerdi. Tabî-i diğerle cephe adeta müdafaasız bir setir kıtasıyla muhafaza edilir vaziyette bırakılmıştı. Artık biz Bursa mebusları intihab dairemizin kurtuluş savaşlarında bulunmak üzere askerî bir kamyonla hemen cepheye hareket etmiştik. Ordumuzun cüz-i tâmina İnegöl’de yetiştik. Askerlerimiz muntazam ve normal yürüyüşleriyle düşmanı önüne katmış bulunuyordu. Fakat Bursa ile İnegöl arasında Kazancı Bayırı mevkiinde şiddetli bir mukavemetle karşılaşmış ve beş yüz kadar şehit vermiştik. Buradaki mukavemet de kırılarak Bursa’ya doğru harekete devam edilmiş ve şehrin kenar mahallelerinde yine şiddetli bir mukavemetle karşılaşmış, nihayet düşman tard edilerek Bursa’ya girilmişti...” Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 52, **Vakit**, nr. 10903, 30 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 132-133.

tarafsız olarak adlandırdıkları İstanbul ve Boğazlar bölgesinde Türk kuvvetlerinin olası harekâtına karşı birtakım önlemler almış ve Türk-İngiliz ilişkileri oldukça gerilmiştir. İngiliz Başbakanı Lloyd George bu süreçte Türklerle savaş kelimesini telaffuz etmekten bile çekince duymamıştır. Bu sıralarda İstanbul'daki Fransız Olağanüstü Komiseri Pelle İzmir'e gelerek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve tarafsız bölge meselesini açarak Türk Ordusu'nun buna uygun davranmasının daha doğru olacağını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise milli hükümetin böyle bir bölge tanımadığını belirterek, Trakya meselesi çözülmeden orduların durdurulamayacağını ifade etmiştir. Yaşanan gelişmeler üzerine Türk Hükümeti ile mütareke yapmak isteyen İtilaf Devletleri, Dışişleri Bakanları'nın bu amaç doğrultusunda imzalamış oldukları bir notayı 23 Eylül 1922 tarihinde Türk Hükümeti'ne vermiştir. İçerik olarak ateşkes ve barış içeren notaya, Mustafa Kemal Paşa net yanıt vermiş ve ancak Trakya'nın boşaltılması ve Türkiye'ye verilmesi şartıyla konferansa katılabileceklerini bildirmiştir. 1 Ekim tarihinde ise bu defa Büyük Millet Meclisi tarafından müttefiklere nota verilerek, Trakya'nın Edirne'de dahil olmak üzere Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne teslim edilmesi istenmiş ve eğer bu şart sağlınırsa, Türkiye'nin barıştan yana olduğu ifade edilmiştir. Aynı notada konferansın 3 Ekim'de Mudanya'da toplanması da önerilmiştir.²²²

Öneri, İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmiş ve varılan mutabakat neticesinde konferans 3 Ekim 1922 tarihinde Mudanya'da toplanmıştır. Türk tarafını İsmet Paşa (İnönü)'nın temsil ettiği konferansa, İngiliz, Fransız ve İtalyan delegeleri katılırken Yunan delegeleri ise katılmamış ve görüşmeleri müttefik generallerden öğrenmişlerdir. 3 Ekim'den 11 Ekim'e kadar süren Mudanya Konferansı esnasında, özellikle Türk-İngiliz ilişkileri kimi zaman ciddi derecede gerilmiş olsa da anlaşmaya varılmış ve 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır. Bu antlaşmanın sonucunda Türkler ve Yunanlar arasındaki savaş sona ermiş ve Yunan kuvvetlerinin 15 gün içerisinde Trakya'yı boşaltmalarına karar verilmiştir. Ayrıca Büyük Millet Meclisi Hükümeti jandarma kıtalarının Trakya'da asayişini sağlamak üzere bulunmasına; ancak sayılarının 8000'i aşmamasına karar verilmiştir. Yine antlaşmaya göre Türk jandarması ve mülki idaresinin yerleşmesi esnasında

²²² Selek, **a.g.e.**, s. 735-737; Köstüklü, **a.g.b.**, s. 320-322.

karşılaşabilecek olayları önlemek amacıyla, bölgede müttefik heyeti ve yedi taburdan oluşan bir işgal kıtası görevlendirilmiş; ancak bu kıtanın, teslim işi bittikten sonra 30 gün içinde bölgeden ayrılması kararlaştırılmıştır. Bir barış antlaşması imzalanana kadar Meriç'in sağ sahili ve Karaağaç, İtilaf Devletleri'nin işgali altında kalırken, Türk kuvvetlerinin de Trakya'ya askeri kıtalar göndermemelerine karar verilmiştir.²²³

Netice itibarıyla Mudanya Mütarekesi, Türk Millî Mücadelesinin zaferle sonuçlandığını gösteren ilk diplomatik belge olması açısından büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca mütareke ile birlikte Anadolu'daki Yunan işgali sona ermiş ve Sevr Antlaşmasını uygulamanın hayalden öteye geçemeyeceği uluslararası alanda kanıtlanmıştır.²²⁴

Mudanya Mütarekesinin görüşmeleri esnasında konferans salonunda bulunan ve müzakerelere yakından tanık olan kişilerden biri de Emin Bey'dir. Konferansın ilk iki gününde dinleyici sıfatıyla salonda bulunan Emin Bey, bulunduğu süre içerisinde tanık olduğu olaylara hatıralarında temas etmiştir. Delegelerin birbirlerini soğuk karşıladığından ve müzakereler başlar başlamaz İsmet Paşa'nın istiklâl ile birlikte Misak-ı Milli hudutlarını istediğinden bahseden Emin Bey, İngiliz delegesinin ise buna yanaşmadığını ve yoğun tartışmaların yaşandığını belirtmiştir. İkinci gün yapılan müzakerelerden de netice çıkmaması üzerine özellikle Türk-İngiliz ilişkilerinin fazlaca gerildiğine dikkat çeken Emin Bey, sonraki süreçte ise mutabakata varılarak mütarekenin imzalanmasına karar verildiğini ifade etmiştir.²²⁵

1.2.12. Barış Konferansı Hazırlıkları, Saltanatın Kaldırılması ve Yeni Halifenin Seçimi

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması ile birlikte savaş sona ermiş ve sıra barış görüşmelerinin yapılmasına gelmiştir. Bu nedenle Büyük Millet Meclisi hazırlıklarına başlamış ve yapılacak görüşmelerde Türkiye'yi güçlü bir isimle temsil edebilmek için harekete geçmiştir. Bu doğrultuda ilk değişiklik Hariciye

²²³ Selek, **a.g.e.**, s. 737-738; Köstüklü, **a.g.b.**, s. 322-324; Turan, **a.g.e.**, s. 273-274.

²²⁴ Köstüklü, **a.g.b.**, s. 324-325.

²²⁵ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 54, **Vakit**, nr. 10905, 1 Nisan 1954, s. 2; Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 55, **Vakit**, nr. 10906, 2 Nisan 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 136-138.

Nezareti'nde yapılmış ve Yusuf Kemal Bey'in istifasının ardından yerine Türkiye'yi Mudanya Mütarekesinde de temsil etmiş olan İsmet Paşa getirilmiştir.²²⁶

Ankara, barış görüşmelerine hazırlanırken, İtilaf Devletleri ise 13 Kasım 1922 tarihinde toplanması planlanan konferansa, daha önceki tutumlarına benzer olarak hem İstanbul hem de Ankara Hükümetlerini birlikte davet etmişlerdir. Ankara, 29 Ekim 1922 tarihinde barış görüşmelerine katılacağını bildirirken, İstanbul Hükümeti ise aynı gün Ankara'ya bir telgraf çekerek konferansa birlikte katılmayı teklif etmiştir. Sadrazamın göndermiş olduğu bu telgraf, ertesi gün toplanan mecliste okunmuş ve mebusların büyük tepkisine neden olmuştur. Türkiye'nin gerçek temsilcisinin Ankara'da bulunduğunu belirten mebuslar, fikir birliği içerisinde Tevfik Paşa'nın bu isteğine şiddetle karşı çıkmıştır. Mecliste süren tartışmalar esnasında bazı mebusların İstanbul Hükümeti'ne karşı çıkmakla yetinmeyip saltanatın kaldırılmasının gerekli olduğu yönündeki açıklamaları ise, meclisin fikri birliğinin bozulmasına neden olmuş ve kimi mebuslar İstanbul Hükümeti'ne karşı bir tutum içerisinde olmalarına rağmen saltanatın kaldırılmasına sıcak bakmamışlardır. Tartışmalar sürerken Dr. Rıza Nur ve arkadaşlarının verdikleri önerge ise mecliste fikri ayrışmaların en sert haliyle gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur. Bu önergede Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı ve Ankara'nın onun varisi olduğu belirtilmiş, hilafet makamının ise esaretten kurtarılacağı ifade edilmiştir. Verilen önerge teklifi 131 mebus tarafından kabul görse de çoğunluk sağlanamadığından dolayı bu aşamada saltanatın kaldırılması mümkün olmamıştır.²²⁷

Meclis, 1 Kasım 1922 tarihinde meseleyi görüşmek üzere yeniden bir araya gelmiş, Rıza Nur ve arkadaşları ise daha önce vermiş oldukları önergenin altıncı maddesini değiştiren yeni bir önerge teklifinde bulunmuşlardır. Değişikliğe göre hilafet makamının Osmanlı hanedanlığına bırakıldığı belirtilirken, halife olarak ise hanedanlığın ilim ve ahlak yönünden en uygun kişinin seçileceği ifade edilmiştir. Aynı oturumda Hüseyin Avni Bey ve arkadaşları da iki maddelik değişiklik önergesi vermiş ve önergenin ilk maddesinde, Ankara'nın gerçek Türkiye Hükümeti olduğu ve İstanbul Hükümeti'nin 16 Mart 1920'den itibaren tarihe karıştığı belirtilmiştir.

²²⁶ Dursun Ali Akbulut, "Saltanatın Kaldırılması ve Yankıları" **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, İçinde, Ankara, ATAM Yayınları, 2012, s. 359-360.

²²⁷ Akbulut, **a.g.b.**, s. 360.

Verilen önergeler üzerine kürsüye çıkarak görüşlerini belirten Mustafa Kemal Paşa, halifeliğin İslam tarihinde ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi ile ilgili bir konuşma²²⁸ yapmış ve hilafetin saltanattan ayrılabilceğini vurgulamıştır. Sonrasında ise söz konusu önergeler, Anayasa, Şeriat ve Adalet komisyonlarına gönderilmiştir. Özellikle Şeriiye encümeni üyelerinin saltanatın kaldırılması aleyhinde bir tutum sergilemesi üzerine, duruma müdahale eden Mustafa Kemal Paşa, karar tasarısının meclise gönderilmesini sağlamıştır. Saltanatın kaldırıldığını ve hükümet olarak yalnızca Büyük Millet Meclisi Hükümetinin varlığını kabul eden bu tasarıya göre, hilâfet makamı Osmanlı hanedanına bırakılmış ve bu makama hanedan mensupları içerisinde ilmen ve ahlaken en uygun olanının meclis tarafından seçileceği belirtilmiştir. Yapılan oylama sonucunda tasarı kabul edilmiş ve saltanat kaldırılmıştır.²²⁹

Saltanatın kaldırılması tartışmalarının devam ettiği esnada mecliste bulunan Emin Bey, hatıralarında bu sürece de yer ayırmıştır. Emin Bey, teklifin görüşülmesi esnasında tartışmalar yaşandığını belirtirken, müzakerelerin artık silahların da işe karışacağı bir noktaya sürüklendiğini ifade etmiştir. Bu noktada Mustafa Kemal Paşa'nın devreye girdiğini aktaran Emin Bey, Paşa'nın saltanatı savunan Konya mebusu Yalvaçlı Ömer Vehbi Hoca'ya hitaben “...Evet efendi hazretleri saltanatsız hilafet olmaz, yalnız ufak bir şey lazım o da birkaç kafanın koparılmasından sonra saltanatsız hilâfet olabilecek...”²³⁰ demesi üzerine tartışmaların son bulunduğunu ve yapılan oylama sonunda kanunun kabul edildiğini ifade etmiştir.²³¹

Saltanatın kaldırılmasından sonraki süreçte Vahideddin, 1 Kasım kararını tanımak istememiş bu nedenle İstanbul Hükümeti de göreve devam edip etmeme hususunda tereddütte kalmıştır. 2-3 Kasım tarihlerinde yapılan toplantılar sonrasında

²²⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın meclis kürsüsünde yapmış olduğu bu konuşmanın tam metni için Bkz.: **TBMMZC**, D. I, İ.S. III, C. XXIV, Oturum III, (1 Kasım 1922), s. 305-311.

²²⁹ Akbulut, **a.g.b.**, s. 361.

²³⁰ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 56, **Vakit**, nr. 10907, 3 Nisan 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 140. Emin Bey'in bahsetmiş olduğu bu konuşma Nutuk'ta şu şekilde yer almaktadır; “... Şimdi de Türk Milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek, hâkimiyet ve saltanatını, isyan ederek kendi eline, bilfiil almış bulunuyor. Bu bir emr-i vaki olmuş bir hakikati ifadedden ibarettir. Bu, behemehal, olacaktır. Burada içtima edenler, Meclis ve herkes meseleyi tabii görürse, fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde, yine hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir.” Atatürk, **Nutuk**, s. 459.

²³¹ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 56, **Vakit**, nr. 10907, 3 Nisan 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 139-140.

durumu değerlendiren hükümet, istifa etmekten başka bir çare kalmadığını anlamış ve Vahideddin'in karşı yöndeki ısrarına rağmen 4 Kasım 1922 tarihinde istifa etmiştir. İstanbul'da bulunan adli, idari ve mülki yöneticiler de Ankara Hükümeti'nden başka hükümet tanımadıklarını belirterek, İstanbul'un idaresi hususunda yetkinin Ankara'da olduğunu bildirmişlerdir. Bunun üzerine 4 Kasım gecesi Ankara tarafından “*İstanbul vilâyetinin umur-ı idariyesini tanzim hususunda Heyet-i Vekile'nin muhtasar talimatnamesi*” gönderilmiş ve önemli konularda tedbirler alınacağı bildirilmiştir. Talimatname çerçevesinde birçok önemli değişiklik yapılmış ve öncelikle İstanbul'daki mevcut birimler yeniden düzenlenerek bakanlıklar müdüriyete dönüştürülmüştür. Bunun yanı sıra memurların durumları²³² da düzenlenmiş ve bazı memurlar görevden alınarak yerlerine yenileri atanmıştır.²³³

Bu gelişmelerin yaşanması en çok Vahideddin'i etkilemiş ve özellikle dahiliye eski nazırı Ali Kemal'in kaçırılarak linç edilmesi psikolojisini iyice sarsmıştır. Çevresindekilerin birer birer Büyük Millet Meclisi yönetimine bağlanması, saltanat ve hilafetten vazgeçmeyen Vahideddin'i çaresiz bırakmıştır. Bunun üzerine ülkeyi terk etme kararı alan Vahideddin, İngiliz işgal kuvvetleri komutanı Harrington ile irtibata geçmiş ve 16 Kasım tarihinde yazılı olarak sığınma talebinde bulunmuştur. Ertesi gece saraydan ayrılan Vahideddin, Malta, San Remo ve Beyrut arasında geçen üç buçuk senelik sıkıntılı firar sürecinin ardından 26 Mayıs 1926 tarihinde San Remo'da hayatını kaybetmiştir.²³⁴

Vahideddin'in firarı, mecliste halifelik meselesinin tekrar gündeme gelmesine sebep olmuştur. Yeni halife olarak kimin seçileceği tartışmaları sürerken, Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da bulunan Refet Paşa'dan Abdülmecid Efendi ile görüşmesini istemiştir. Yapılan görüşme sonucunda Abdülmecid Efendi ile anlaşmaya varılmış ve Abdülmecid Efendi'nin meclisin 1 Kasım'da almış olduğu kararlara uyacağına dair senedi Ankara'ya gönderilmiştir. Varılan mutabakatın ardından toplanan meclis, 18 Kasım 1922 tarihinde Abdülmecid Efendi'yi halife olarak seçmiş ve karar 19 Kasım

²³² Saltanatın kaldırılmasından sonraki süreçte İstanbul'da bulunan memurların durumlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ramazan Erhan Güllü, “Saltanatın Kaldırılmasının Ardından İstanbul Bürokrasisinin TBMM Hükümeti'ne Bağlanma Süreci ve İstanbul Türklüğü'nün Muhafazası Tartışmaları”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, C. 116, S. 228, s. 119-144.

²³³ Akbulut, **a.g.b.**, s. 364-365.

²³⁴ Akbulut, **a.g.b.**, s. 366-367.

1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa tarafından yazılı olarak kendisine bildirilmiştir.²³⁵

Halifelik seçimleri esnasında birtakım tartışmalar vuku bulmuş ve bazı mebuslar yeni halifeye meclis adına biat edilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Seçimin zaten biat anlamına geldiğine dair görüşler ortaya atılsa da bunlar azınlıkta kalmıştır. Sonuç olarak mecliste kura ile on beş²³⁶ mebus belirlenmiş ve biat için İstanbul'a gönderilmiştir.²³⁷

Çekilen kura sonucu belirlenen heyette yer alan isimlerden biri de Operatör Emin Bey'dir. Hatıralarında bu olaya da değinen Emin Bey, kura işi bittikten iki saat sonra yola çıktıklarını ve heyete Meclis Reis Vekili Müfit Hoca'nın riyaset ettiğini belirtmiştir. Önce trenle ardından da kamyonlarla Bilecik'e gelen heyet, nihayetinde Tuzla'ya ulaşmıştır. İstanbul banliyösüne girdiklerinde çok heyecanlı olduğunu belirten Emin Bey, halkın kendilerini sevinç göz yaşları ve tezahüratlarla karşıladığını ifade etmiştir. Ertesi gün Topkapı Sarayı'na giden heyet, merasimden evvel Bağdat Kasrı'nda halife Abdülmecid Efendi tarafından karşılanmıştır.²³⁸ Emin Bey tören esnasında gerçekleşen olayları ise hatıralarında şöyle ifade etmiştir:

"... Ertesi gün Topkapı Sarayı'na giderek merasimden evvel Bağdat Kasrı'nda bizi beklemekte olan Mecit Efendi tarafından karşılandık. Orada kaldığımız beş dakika zarfında bazılarımızla seyahatimizin nasıl geçtiğinden düşmanın kahredilmiş olmasından mütevellid memnuniyetinden hulâsa suya sabuna dokunmayacak sözler teâtisinden sonra merasimin terası için taht kapısının önüne doğru yürümeye başladık. Kapının önünde padişahlara mahsus taht kurulmuş ve etraf bir askerî kıta ile Enderun müstahdemi tarafından çevrilmişti. Nihayet Mecit Efendi geçip tahta oturdu. Büyük saltanat kapısı kapalı ve arkasında görünmeyen bir kısım insanların (ki bunlar tarihî

²³⁵ Atatürk, **Nutuk**, s. 461-462.

²³⁶ Kura sonucu İstanbul'a gitmeleri kararlaştırılan mebuslar şunlardır:

Rasim Bey (Cebelibereket), Halil İbrahim Efendi (Eskişehir), Mehmed Vasfî Efendi (Karahisarî Şarkî), Operatör Emin Bey (Bursa), Durak Bey (Erzurum), Hamdi Bey (Tokad), Ziya Bey (Kângırı), Eyüp Sabri Bey (Eskişehir), Hacı Mustafa Efendi (Ankara), Şeyh Servet Efendi (Bursa), Feyyaz Âli Bey (Yozgat), Hilmi Bey (Ardahan), Hüseyin Bey (Erzincan), Şerif Bey (Sinob), Mehmet Efendi (Adana), Server Bey (Ardahan). **TBMMZC**, D. I, İ.S. III, C. XXV, Oturum III, (20 Kasım 1922), s. 16-17.

²³⁷ Akbulut, **a.g.b.**, s. 367. Biat töreninde çekilmiş olan fotoğraf için Bkz.: Ek: 8.

²³⁸ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 56, **Vakit**, nr. 10907, 3 Nisan 1954, s. 2; Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 57, **Vakit**, nr. 10908, 4 Nisan 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 140-142.

Akağalar imiş) “Mağrur olma padişahım senden büyük Allah var” diye bağırmaya başlamaları ile önde heyet reisi Kırşehir Mebusu Müfit Hoca olduğu halde Mecit Efendi’ye doğru ilerlemeye başladık. Müşarünileyh tahttan inerek her birimize musâfahaya başladı. Gariptir ki heyete dahil âza arkadaşların çoğu mutaassıp ve muhafazakâr kimselerdi. Bu itibarla çıkacak ki musafaha yerine elleri öpmeye ve adeta secde edecek kadar eğilmeye başladılar. İçlerinde kalpaklı olarak bir ben vardım. Diğer arkadaşlar hep fes giymişlerdi. Hâlbuki Mecit Efendi’ye yapılmakta olan bu biat merasimi bir padişaha değil bir halifeye yapılıyordu. Akağaların ananevi formüle uyarak Padişahım ilâ âhirihi diye feryad edişi bir hata olduğu gibi Büyük Millet Meclisi’ni temsil eden bizlerinde el öpmeye kalkmamız doğru olmazdı...”²³⁹

Emin Bey’in bu ifadeleri dönemi ve dönemin zihniyetini anlamak açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim biat töreni bir halifeye değil de daha çok bir padişaha yapılıyor gibi tertiplenmiş ve Abdülmecid Efendi’de buna uygun davranışlar sergilemiştir. Aslında Abdülmecid Efendi halife olarak seçilmesinden sonraki ilk telgrafında cuma selamlığında Fatih Sultan Mehmed tarzında sarık sarmak ve hil’at giymek istediğini belirtmiş diğer yandan babasının adı münasebetiyle de olsa “Han” unvanından vazgeçmemiştir.²⁴⁰ Halife Abdülmecid’in olaylar karşısındaki tutumu ile meclisteki halifeye tâbi olma eğilimi düşünüldüğünde halifeliğin kaldırılmasına giden sürecin ne şekilde geliştiği daha iyi anlaşılabilmektedir.

Millî Mücadele’nin cephede zaferle sonuçlanmasının ardından barış görüşmeleri için Lozan’da bir konferans toplanması kararlaştırılmıştır. 20 Kasım 1922 tarihinde başlayan görüşmelerde Türkleri verdikleri mücadeleye rağmen yenik sayan Avrupalı devletler, yüzyıllardan beri süregelen eski alışkanlıklarını başka yollarla Türkiye’ye kabul ettirmeye çalışmışlardır. Yapılan görüşmeler çerçevesinde özellikle Doğu Anadolu’da Ermenilere toprak verilmesi ve kapitülasyonlar gibi kabul edilmesi mümkün olmayan hususlarda taviz vermeyen Türk temsilciler, bu nedenle 4 Şubat 1923 tarihinde Avrupalı devletler tarafından sunulan antlaşma tasarısını reddetmiştir. 23 Nisan 1923 tarihinde ise görüşmelere yeniden başlanmış ve üç aylık süre içerisinde halledilemeyen meseleler üzerinde görüşmeler yapılmıştır.

²³⁹ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 57, **Vakit**, nr. 10908, 4 Nisan 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 141-142.

²⁴⁰ Atatürk, **Nutuk**, s. 463.

Nihayetinde varılan mutabakat sonucunda 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması²⁴¹ imzalanmıştır.²⁴²

1.2.13. Cumhuriyet'in İlânı

Barış görüşmelerin kesildiği 4 Şubat'tan 23 Nisan'a kadar geçen dönemde mecliste sert tartışmalar yaşanmış, Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa ağır eleştirilere maruz kalmışlardır. Tartışmaların içinden çıkılmaz bir hâl alması sonucu Mustafa Kemal Paşa, Birinci Meclis'in görevini tamamladığını düşünerek reformların yapılabilmesi için yeni bir meclisin gerekliliğini düşünmüş ve bu nedenle yeni seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir.²⁴³

Seçimlerin ardından İkinci Meclis, 2 Ağustos 1923 tarihinde açılarak görevine başlamış ve sıra devletin yönetim şeklini belirlemeye gelmiştir. Aslında Büyük Millet Meclisi'nin açılışından itibaren tüm gelişmeler devletin cumhuriyete doğru gidişinin birer göstergesi olmuş; ancak toplumdaki mevcut meşruiyet anlayışı müsait hale gelene kadar cumhuriyet fikri dillendirilmeyerek ertelenmiştir. 29 Ekim 1923 tarihine gelindiğinde uygun zeminin oluştuğunu düşünen Mustafa Kemal Paşa, üzerinde çalıştığı ve devletin yönetim şeklinin cumhuriyet olarak belirlendiği maddeleri içeren değişiklik teklifini meclis Anayasa Komisyonuna ileterek müzakere edilmesini istemiştir. Yapılan müzakerelerin ardından cumhuriyeti ilan eden madde alkışlarla kabul edilmiş ve Türkiye Devleti'nin yönetim şekli cumhuriyet olarak belirlenmiştir. Cumhuriyetin ilanı gerçekleştikten hemen sonra cumhurbaşkanlığı seçimi teklif edilmiş ve oturumda bulunan 158 mebusun tamamının oyunu alan Mustafa Kemal Paşa, oybirliği ile cumhurbaşkanı seçilmiştir.²⁴⁴

²⁴¹ Lozan Barış Antlaşması ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.: Sevtap Demirci, **Belgelerle Lozan**, çev. Mehmet Moralı, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2016; Bilal N. Şimşir, **Lozan Günlüğü**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2014.

²⁴² Yaşar Akbıyık, "Zaferin Tescili: Lozan (Lausanne) Antlaşması", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, içinde, Ankara, ATAM Yayınları, 2012. s. 371-380.

²⁴³ Akbıyık, **a.g.b.**, s. 378-379.

²⁴⁴ Cezmi Eraslan, "Cumhuriyet'in İlânı", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, içinde, Ankara, ATAM Yayınları, 2012. s. 428-429.

İKİNCİ BÖLÜM

EMİN BEY'İN BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDEKİ FAALİYETLERİ

2.1. BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILMASI

2.1.1. Seçim Hazırlıkları

Son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920 tarihinde toplanmış ve 28 Ocak 1920 tarihinde Misak-ı Milli'yi kabul ederek İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletlerinin istekleri dışında bir duruş sergilemiştir. Milli sınırlar içerisinde tam bağımsız bir yaşam amacıyla kabul edilen Misak-ı Milli, İtilaf Devletleri'nin tepkisine neden olmuş ve müttetikler İstanbul'un işgaline karar vererek milli çalışmalara son vermek istemişlerdir.²⁴⁵

16 Mart 1920 tarihinde verdikleri kararı uygulamaya koyan İtilaf Devletleri, İstanbul'u fiilen işgal etmişler ve devlet kurumlarına kendi görevlendirdikleri kişileri atamışlardır. Buna karşın dış dünya ile olan ilişkilerin kesilmesini isteyen Mustafa Kemal Paşa, işgali protesto eden bildiriler hazırlamış ve muhataplarına göndermiştir. 18 Mart 1920 tarihinde toplanan Son Osmanlı Mebusan Meclisi çalışmalarını durdurma kararı almış ve fiili olarak kendini feshetmiştir. 11 Nisan 1920'de çıkan padişah iradesi ile de meclisin resmi olarak feshedildiği duyurulmuştur. Yaşanan gelişmeler ve özellikle de İstanbul'un işgali Türk toplumunun yaşamında yeni bir dönüm noktası olmuş ve daha önce yapılan kongrelerle vurgulanan halkın kendi kaderini kendi çizmesi gerektiği anlayışı, İstanbul'un işgali ile daha anlamlı bir hale gelmiştir.²⁴⁶

²⁴⁵ İhsan Güneş, *Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919-1935)*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 109.

²⁴⁶ Güneş, *a.e.*, s. 110.

Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Anadolu Hareketi, yaşanan olaylar karşısında yurt yönetimini üstlenme kararı almış ve birtakım hazırlıklara girişmiştir. Milli iradeyi hâkim kılmak amacıyla yeni bir meclisin toplanması gerektiğine inanan Mustafa Kemal Paşa, ordu kumandanları ve valilerle temasa geçerek çalışmalarına başlamıştır. Bir genelge ile kumandan ve valilere Ankara’da bir kurucu meclis toplanması gerektiğini bildiren²⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa, bu genelge ile meclis üyelerinin seçimine ilişkin esaslar hakkındaki görüşlerini de ifade etmiştir. Genelge içerik olarak tam anlamıyla kabul edilmemiş, bazı ordu kumandanları ve valiler, farklı görüşler dile getirmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa açılacak meclisin “Kurucu Meclis” adıyla tesis edilmesini isterken, On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir ise “Meclis-i Milli” isminin daha uygun olacağını²⁴⁸ ifade etmiştir. Üçüncü Kolordu Kumandanı Selahattin Bey’de, kurucu sıfatıyla açılacak bir meclisin almış olduğu kararları halka kabul ettirme noktasında sıkıntılar yaşanabileceğini belirtmiştir. Açılacak meclise, Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nden kaçıp gelenlerin de katılmasını isteyen Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal Paşa’nın her livadan beş mebus seçilmesini öngören düşüncesine de sayıyı fazla bularak²⁴⁹ karşı çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa ise üye sayısı dışındaki tüm önerilere katıldığını belirtmiş ancak her livadan beş mebus seçilmesi hususunda ısrarcı olmuştur.²⁵⁰

²⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa, Üçüncü Kolordu Kumandanı Selahattin Bey’e göndermiş olduğu telgrafında devlet merkezi ile olan ilişkinin kesilmesinden dolayı denetleme ve yürürlükteki yasaların korunması hükümlerini sağlayacak bir meclisin, milletin kuruculuk yetkisiyle seçeceği mebuslardan oluşması gerektiğini bildirmiştir. Telgrafın tam metni için Bkz.: **Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Ankara, ATAM Yayınları, 2006, s. 276-278.

²⁴⁸ Kâzım Karabekir, Meclis-i Müessisân (Kurucu Meclis) isminin neden kullanılmaması gerektiğini Mustafa Kemal Paşa’ya göndermiş olduğu telgrafında şu cümlelerle açıklamıştır: “*İzah buyurulan mütalaata ve bazı taraflardan yeniden meb’us intihabında görülecek müşkilâta binaen tasavvur buyurulan tarzda bir meclisin intihab ve Ankara’da içtimai muvafık görülmüştür. Yalnız meclis-i müessisân tabiri milletimiz için pek yabancı olduğu gibi bazı su-i tefehhüm ve telâkkilere de sebebiyet vereceğinden bilâhare içtimadan sonra icab ederse bu nam verilmek üzere şimdilik her tarafta padişahsız ve hükümsüz kalan İslâmların müracaat ettiği ve Kitâb-ı Mübînimize mezkûr olmak itibarıyla itikadât-ı diniye ve an’anât-ı milliyemize de muvafık ve ülfet dolayısıyla eskâr-ı umumiyeye de pek mülayim ve pek me’nus geleceği cihetle bu meclise Şûra-yı Millî denilmesini daha münasip buluyoruz...*” Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, C. I, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 608-609.

²⁴⁹ Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal Paşa tarafından beş olarak önerilen mebus sayısının iki veya üç olarak düzenlenmesini istemiş ve gerekçelerini ise şu cümlelerle açıklamıştır: “*Beşinci maddede her livadan beş aza intihab edileceği bildiriliyor ise de gerek kaht-ı rical ve gerekse masrafin fazlalığı ve müreffehen seyahatlerinin teminindeki müşkilât dolayısıyla bu miktarı çok gördüğümüzden 2 ilâ 3 olarak tadilini muvafık gördüğümüzü arz eyleriz.*” Karabekir, **a.e.**, s. 609.

²⁵⁰ Ahmet Demirel, **İlk Meclis’in Vekilleri Millî Mücadele Döneminde Seçimler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 73-74.

Açılacak meclisin adı ve seçim usulü hakkında yapılan istişarelerin ardından Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920 tarihinde yayınladığı genelge ile Ankara’da olağanüstü yetkilerle donatılmış bir meclisin açılacağını duyurmuştur. Genelgede dönemin seçim kanunu gereği uygulanan iki dereceli seçim sisteminin ilk aşamasının uygulanmayacağı ve doğrudan ikinci aşamanın yapılacağı ilan edilmiştir. İkinci aşama seçmenleri olarak oy kullanacak kişilerin ise Son Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerini belirleyen seçmenler, vilayet ve livaların idare ve belediye meclis üyeleri ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin vilayet ve livalardaki idare heyetinde bulunan kişiler olacağı açıklanmıştır. Ayrıca yeni seçilecek mebusların yanı sıra feshedilen Mebusan Meclisi üyelerinin de istedikleri takdirde yeni meclise katılmalarının mümkün olduğu belirtilmiştir.²⁵¹

2.1.2. Bursa’da Seçim Hazırlıkları ve Emin Bey’in Mebus Olarak Seçilmesi

Alınan seçim kararının ardından gerçekleştirilen 1920 seçimleri, bazı liva ve vilayetlerde sorunsuz bir şekilde tamamlanmış, bazı vilayetlerde ise ikinci seçmenleri belirlemek bile uzun zaman almıştır. Yayımlanan 19 Mart 1920 tarihli genelgede seçimin 15 gün içerisinde tamamlanması istense de dönemin olağanüstü şartları dolayısıyla gecikmeler yaşanmıştır. Bu nedenle mebusların hepsi birlikte ve aynı anda değil, ayrı zamanlarda ve belli aralıklarla meclise katılabilmişlerdir.²⁵² Hüdavendigar Vilayeti’nde ise seçimler sorunsuz bir şekilde tamamlanmış, bu nedenle Emin Bey meclisin açılışına yetişerek faaliyetlere zamanında katılmıştır. Hatıralarında Millet Meclisi seçimlerinin yapıldığı dönemin koşullarından bahseden Emin Bey, seçim arifesinde kötü propagandaların yapıldığını ve kamuoyunun bundan olumsuz yönde etkilendiğini belirtmiştir. İstanbul Meclis-i Mebusanı için hevesle aday olanların bu seçimde korkudan seslerini dahi çıkaramadıklarını aktaran Emin Bey, arkadaşları ile yaptığı istişarenin ardından adaylığının gündeme geldiğini; ancak arkadaşlarının bile bu fikre pek sıcak bakmadığını ifade etmiştir. Yapılan olumsuz propagandaya ve söylenenlere aldırmayan Emin Bey ise mebusluğa aday olmuş ve bu kararını belediye reisine bildirmiştir. Hüdavendigar Vilayeti’nde yapılan

²⁵¹ Demirel, a.e., s. 74-75.

²⁵² Demirel, a.e., s. 75.

seçimlere ikinci seçmenlerin dışında vilayet ve belediye meclis yeleri ile ticaret odası yeleri de katılmış ve Emin Bey yapılan oylama neticesinde merkezde birinci, genelde ise ikinci en yüksek oyu alarak mebus seçilmiştir.²⁵³

Hüdavendigar Vilayeti’nde seçimler merkez dahil olmak üzere yedi kazada yapılmış ve Emin Bey merkezde aldığı 52 oyla birinci olmuştur. Toplam olarak 134 oy alan Emin Bey, 139 oy ile birinci seçilen Fehmi Efendi’den sonra ikinci sıradan meclise katılmıştır. Emin Bey’in diğer kazalardan aldığı oylar ise şoyledir: Orhaneli Kazası’ndan 7 oy, Kirmastı Kazası’ndan 23 oy, Karacabey Kazası’ndan 14 oy, Mudanya Kazası’ndan 7 oy, Gemlik Kazası’ndan 9 oy ve Orhangazi Kazası’ndan 22 oy.²⁵⁴

Oy sırasıyla seçilen ve meclise giden Bursa mebuslarının isimleri ise şoyledir:

1. *Fehmi Efendi (Karacabey Müftüsü ve Esbak şeriyye Vekili)*
2. *Operatör Doktor Emin Bey*
3. *Avukat Muhittin Baha*
4. *Mütekait Yüzbaşı Necati Bey (İtihat ve Terakki Ankara Murahhası)*
5. *Servet Efendi*²⁵⁵

Bursa’daki seçimlerin tamamlanmasının ardından mazbatalarının hemen hazırlandığını ve kendilerine bir an evvel yola çıkmalarının tebliğ edildiğini belirten Emin Bey, Anzavur’da devam eden çatışmalar nedeniyle Ankara’ya hareketlerinin geciktiğini ifade etmiştir. Ayaklanma bastırıldıktan sonra yola çıkan heyet, Bursa’dan hareketleri sırasında halk tarafından davul, zurna ve bayraklarla ğurlanmıştır. nce Bilecik’e giden heyet burada iki gece geirmış, ardından asker ve mühimmat taşıyan bir yük treni ile Eskişehir’e ulaşmıştır. Burada Miralay İsmet

²⁵³ Emin Erkul, “Milli Mücadele Hatıraları”, Tefrika 12, **Vakit**, nr. 10863, 18 şubat 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 54.

²⁵⁴ **TBMM Arşivi**, Hüdavendigar Vilayeti Seçim Mazbatası 1920.

²⁵⁵ Emin Erkul, “Milli Mücadele Hatıraları”, Tefrika 12, **Vakit**, nr. 10863, 18 şubat 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 54. Seçilen bu beş mebusun dışında Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde görev yapmış olan Osman Nuri Bey (zpay), 8 Temmuz 1920 tarihinde Bursa mebusu olarak Büyük Millet Meclisine katılmıştır. Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup**, İstanbul, İletifim Yayınları, 2015, s. 96.

Bey (İnönü) ile buluştuklarını belirten Emin Bey, 13 Nisan 1920 tarihinde hep birlikte Ankara'ya vardıklarını ifade etmiştir.²⁵⁶

2.1.3. Meclisin Açılışı

Meclisin açılmasından önceki süreçte Heyet-i Temsiliye, seçimleri Ankara'dan yönlendirmeye çalışmış ancak işler Ankara'nın istediği şekilde biçimlenmemiştir. Nitekim 66 seçim bölgesine ayrılan ülkede her livadan 5 mebus seçilmesi kararlaştırılmış; ancak belirlenen bölgelerde seçimler tam olarak gerçekleştirilemediği gibi Gelibolu, Tekirdağ ve Kırklareli gibi bazı yerlerde ise hiç seçim yapılamamıştır.²⁵⁷ Bu bağlamda meclisi oluşturan mebusların yarısından çoğunun meclise gelmediği durumlarda meclisin açılmasının ertelenmesi geleneğinden hareketle, her davranışını demokratik geleneklere ve kurallara uygun olarak düzenlemek isteyen Heyet-i Temsiliye, bir tek mebusun bile Ankara'ya ulaşmasına büyük özen göstermiştir.²⁵⁸

Hatıralarında bu sürece temas eden Emin Bey, Ankara İstasyonu'nda Mustafa Kemal Paşa'nın yanlarında bulunan İsmet Bey'i karşılamaya geldiğini aktarmış ve kendilerinden evvel Ankara'ya ulaşan mebusların, ertesi gün Paşa'yı ziyaret etmeyi teklif ettiklerini belirtmiştir. Çünkü mecliste yeterli çoğunluk oluşup oluşmayacağı hususunda endişeli olan Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya ulaşan her mebusun hemen kendisiyle temasta bulunmasını istemiştir. Ertesi gün Mustafa Kemal Paşa'yı ziyarete gittiklerini aktaran Emin Bey, bu ziyareti meclise yeni katılmış olan yirmi kişilik bir heyetle gerçekleştirdiklerini ifade etmiştir.²⁵⁹

Anadolu Hareketi her ne kadar geleneklere ve kurallara uygun olarak hareket etmek istese de olağanüstü koşullar nedeniyle meclisin hemen açılması gerekliliği ortaya çıkmış ve durumun mevcut vekillerle çözümü zorunlu hale gelmiştir. Bu nedenle meclisin açılması için birtakım görüşmeler yapılmış ve 11 Nisan 1920

²⁵⁶ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 13, **Vakit**, nr. 10864, 19 Şubat 1954, s. 2; Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 14, **Vakit**, nr. 10865, 20 Şubat 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 55-57.

²⁵⁷ Güneş, **a.e.**, s. 120.

²⁵⁸ İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 64-65.

²⁵⁹ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 14, **Vakit**, nr. 10865, 20 Şubat 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 57-58.

tarihinde yapılan görüşmeler sonucunda meclisin 22 Nisan 1920 tarihinde açılmasına karar verilmiştir. Ancak daha sonra bu karardan vazgeçilmiş ve halkın üzerinde olumlu bir intibah bırakmak amacıyla açılış 23 Nisan Cuma gününe ertelenmiştir. Açılışın 23 Nisan'da yapılmasına karar verildikten sonra bu karar fırka kumandanlıklarıyla birlikte vilayetlere ve Müdafaa-i Hukuk Merkeziyelerine 21 Nisan 1921 tarihli bir telgrafla bildirilmiştir. Meclisin toplanma yerinin belirlenmesi için ise çeşitli binalar gezilmiş son olarak II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti Kulübü olarak yapılmış olan tek katlı binada karar kılınmıştır.²⁶⁰

Yapılan hazırlıkların ardından 23 Nisan 1920 Cuma günü, Hacı Bayram-ı Velî Camii'nde toplanılmış ve kılınan Cuma namazının ardından kurbanlar kesilerek tekbirler eşliğinde toplantı salonuna girilmiştir. Meclisin en yaşlı üyesi olan Sinop Mebusu Şerif Bey kürsüye çıkarak meclisin açılış konuşmasını gerçekleştirmiş ve 23 Nisan 1920 günü saat 13:45'te Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantısı başlamıştır.²⁶¹ Hatıralarında meclisin açılış gününe değinen Emin Bey, yaşananları şu cümlelerle aktarmıştır:

*"...23 Nisan 1336 günü sabahı bütün Ankara halkı sokaklara dökülmüştü. Bilhassa Hacı Bayram Cami civarı mahşeri bir kalabalık tarafından işgal edilmekle kalmamış, civar evlerin içleri ve hattâ kiremitlerine varıncaya kadar kadın, erkek ve çocuklarla dolmuştu. Bunlar camiden itibaren başlayacak olan merasimi seyre gelmişlerdi. Gerek bu cami ve gerek diğer camilerin minarelerinden ezanlar, tekbirler, selâtü selamlar okuyan müezzinlerin ahenkdar sesleri durup dinlenmeden Cenab-ı Hakk'a karşı niyaz ve temennilerde bulunuyordu. Öğle namazını müteakip camiden çıkan bütün mebuslar başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere adeta bir kıta-i askeriye nizamında dizili olarak Millet Meclisi binasına doğru ilerlemeğe başladılar. Mahzun fakat vakur çehrelerinde okunan azim ve iman ile halk safları arasından geçip Meclis binasına geldiler. Burada dualar edildi ve kurbanlar kesildi. Bunu takiben Meclise girip mektep sıralarından ibaret bulunan yerlerimize oturduk..."*²⁶²

²⁶⁰ Güneş, **Birinci TBMM'nin...**, s. 65-68.

²⁶¹ Mahmut Goloğlu, **1920 Üçüncü Meşrutiyet Büyük Millet Meclisi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 167.

²⁶² Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 16, **Vakit**, nr. 10867, 22 Şubat 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 62.

2.1.4. Birinci Meclisin Yapısı ve Mebus Sayısı

Birinci Meclis'te 19 Mart 1920 tarihli genelgede belirtilen esaslara göre seçilen yeni mebusların yanı sıra feshedilen Meclis-i Mebusan üyeleri de yer almıştır. Birinci Meclis bu anlamda iki farklı seçimle gelen mebusların oluşturduğu bir platform olmuş ve diğer Osmanlı parlamentolarından farklı olarak daha geniş bir toplumsal zemine dayanmıştır.²⁶³

Birinci Meclis'te yer alan mebusların sayısı ile ilgili kaynaklarda birçok farklılıklar mevcuttur. Millî Mücadele'nin başarılı komutanlarından biri olan ve aynı zamanda mecliste mebus olarak bulunan Ali Fuat Paşa, mebus sayısının 337 olduğunu belirtirken, bir başka mebus Mazhar Müfit Bey ise meclise 399 mebusun katıldığını meclise katılmayan 38 mebusla birlikte ise toplam sayının 437 olduğunu ifade etmiştir. İstanbul mebusu olarak görev yapmış olan Yenibahçeli Ahmet Şükrü Bey ise birinci meclise 338 mebusun katıldığını belirtmiş ancak çeşitli sebeplerden ötürü meclise katılmayan 199 kişiyle beraber toplam sayının 537'ye kadar ulaştığını ifade etmiştir. Dönemin mebuslarının verdiği rakamlar birbirini tutmazken konuyu sonradan inceleyen araştırmacıların da mebus sayısı olarak birbirinden farklı rakamlar verdiği görülmektedir. Birinci Meclis'in üye sayısı Yılmaz Altuğ'a göre 383, Mahmut Goloğlu'na göre 390, Sabahattin Selek'e göre 300, İhsan Güneş'e göre 378, Suna Kili'ye göre 376, Ahmet Mumcu'ya göre 390, Falih Rıfkı Atay'a göre ise 381'dir.²⁶⁴

Belirtilen rakamların birbirinden farklı olması şüphesiz dönemin kendine özgü koşullarından kaynaklanmaktadır. Dönemin seçim uygulamaları, günümüzde yapıldığı gibi bir günde bitirilememiş, bir livada seçim tamamlanırken diğer livada yeni başlamış, bazı livalardaki seçimler ise meclis açıldıktan sonra bile devam etmiştir. Rakamların tutarsızlığındaki bir diğer önemli neden ise yürürlükteki seçim yasasına göre mebus olmak isteyen kişinin kendi adaylığını koyabilmesinin yanı sıra başkaları tarafından da aday gösterilebilme hakkına sahip olmasıdır. Bunun sonucu olarak bazı mebuslar iki, üç ve hatta dört yerden mebus seçilmiş ve birini tercih etmek durumunda oldukları için kalan yerlerde yeniden seçim yapılmak zorunda

²⁶³ Güneş, **Birinci TBMM'nin...**, s. 74.

²⁶⁴ Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 87-88.

kalınmıştır. Bu uygulama 5 Eylül 1920’de çıkarılan Nisab-ı Müzakere Kanunu’na kadar sürmüştür. Nisab-ı Müzakere Kanunu, meclisteki mebus sayısının yasanın belirlediği miktarın altına düşmedikçe seçim yapılmasını yasaklamıştır. Ayrıca o tarihe kadar seçildiği halde meclise katılmayan mebusların mebuslukları da yine bu kanuna göre düşürülmüştür. 27 Ekim 1920 tarihine gelindiğinde ise Meclis-i Mebusan üyelerinin de artık meclise katılamayacağı hakkında bir karar alınmış ve böylece mecliste bulunan vekil sayısı daha somut hale gelmiştir.²⁶⁵

2.2. BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN FİKRİ YAPISI ÇERÇEVESİNDE EMİN BEY’İN KONUMU

Büyük Millet Meclisinin açıldığı dönemde Türkiye, olağanüstü bir dönemden geçmekteydi. Büyük devletlerin Türkiye üzerindeki emelleri ve imparatorluk bünyesinde bulunan çeşitli etnik grupların bağımsızlık hareketleri ülkeyi içerisinden çıkılmaz bir duruma sürüklemişti. Böyle bir ortamda faaliyete başlayan mecliste partililik ikinci planda kalmış ve mebuslar fikir ayrılıklarını bir kenara bırakarak öncelikle ülkeyi işgalden kurtarmayı amaçlamışlardı. Mebuslar mecliste partileşme eğilimine girmeyeceklerine dair fikir birliği içerisinde olsalar da süreç içerisinde meclise getirmiş oldukları önergeler fikri mensubiyetlerinin belirginleşmesine ve aralarındaki ideolojik ayrımların yeniden göz yüzüne çıkmasına neden olmuştu.²⁶⁶

1920 Ağustosunda bazı milletvekillerinin halkçılık temeline dayanan bir yasa taslağı hazırlamaları meclisteki fikir ayrılıklarını daha belirgin hale gelmesine ve küçük grupların oluşmasına sebep olmuştur. İcra Vekilleri Heyeti’ne ve meclisin hızlı çalışmasına yardımcı bulunmak için kurulduklarını ifade eden gruplar, bu amacına ulaşamamış ve bir süre sonra grup çıkarları belirlenen hedeflerin önüne geçmiştir.²⁶⁷ 1921 yılının başlarında ise halkçılık programı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olarak benimsenmiş ve anayasanın temelini oluşturmuştur. Bu nedenle düzeni iyice bozulan mecliste, grupların birbiriyle mücadelesi artış göstermiş,

²⁶⁵ Güneş, **Birinci TBMM’nin...**, s. 74-78.

²⁶⁶ Güneş, **a.e.**, s. 175-177.

²⁶⁷ Güneş, **a.e.**, s. 177-178.

meclisin karar alması zorlaşmış ve yeni önlemlerin alınması zorunluluk haline gelmiştir.²⁶⁸

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta, özellikle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu çıkarıldıktan sonra meclis üyeleri arasındaki fikri ayrımın daha açık bir şekilde gün yüzüne çıktığını belirtmiştir. Bu durumu ortadan kaldırmak için çaba gösterdiğini belirten Paşa, tüm gayretlerine rağmen fikri çatışmaları kaldırmaya muvaffak olmadığını bu nedenle bir müdahalede bulunmanın zorunlu hale geldiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu doğrultuda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla yeni bir oluşumun teşkiline²⁶⁹ karar vermiş ve grubun ana programı olarak da iki hususa temas etmiştir. Bunlardan ilki Misak-ı Milli etrafında memleketin bütünlüğü ve bağımsızlığı için çalışılacağını vurgularken, ikincisi ise kurulan grubun, devlet ve milletin teşkilatını hazırlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

²⁶⁸ Güneş, a.e., s. 197.

²⁶⁹ Emin Bey, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşuna neden olan siyasi atmosferi ve grubun kuruluşunu hatıralarında şu cümlelerle ifade etmiştir: "...Acı tatlı hareketler arasında müzakerelerine devam eden Meclis'te Reis Paşa'nın daha mühim ve hayati mahiyetteki meşgaleleri dolayısıyla Meclis müzakeratına riyaset edememesi üzerine Meclis müzakerelerinde intizamsızlık başladı. Herhangi bir meselenin müzakeresi akabinde reyler toplanırken aynı madde hakkında lehde de aleyhde de olsa el kaldıranlar bulunduğu gözümde kaçmıyor ve daha fenası müzakereler karşılıklı bir münakaşa ve muhavere şeklini alıyordu. Kendi kendime hiç olmazsa müzakereleri salim bir mecraya sokacak bir grup teşkil etmeyi aklıma koydum ve bu fikrimi yakın arkadaşlarıma ve bize iltihâkı muhtemel zevata açmayı tasarlayarak on yediye varan seçkin arkadaşı bir Cuma günü yani Meclis'in tatil yaptığı günlerden bir günde, Meclis'te toplantıya davet ettim. Bu zevat arasında Doktor Suat, Doktor Fikret, Osman Nuri, Muhiddin Baha, İbrahim Süreyya, Yunus Nadi, Rasim, Hüseyin Atıf Beylerle ismini unuttuğum birkaç arkadaş ve Miralay Refet Bey (Paşa) vardı. Muayyen saatte mevûd mülâkat olan encümen odasına arkadaşlar geldiler. Tam müzakereye başlayacağımız sırada en sonra Refet Bey de geldi ve içeri girer girmez ve daha oturmadan: "Bizi buraya kim çağırdı ve ne maksatla çağırıldık" sualini irad etti. Ben de: Bu toplantıyı benim tertip ettim ve maksadımı izaha başladığımı söyleyerek oturmaya davet ettim ve söze başladım." Arkadaşlar meclisimizde siyasî fırka teşkilâtı bulunmadığından meclis müzakerelerinin nasıl intizamsız bir şekilde devam ettiğini görüyorsunuz. Ben partililik taraftarı değilim, fakat mütenâsib arkadaşlardan müteşekkil bir grup vücuda getirir ve aramızda mesâil-i rûzmerreyi önceden görüşerek Meclise girecek olursak verilecek kararlar daha isabetli olur. İşte içtima hakkındaki marûzâtım budur" dedim. Hemen bütün arkadaşlarca kabul edilen teklifime yalnız Refet Bey itiraz ederek: "Bu fikrinizi evvelde Paşa'ya haber verdiniz mi" dedi. Ben de: "Hayır" diye mukabele edince: "Şu hâlde bunu Paşa ile görüşelim ona göre bir karar alınsın" dedi. Bunun üzerine Paşa ile temasa geçilerek keyfiyeti arz etmesini Refet Bey'e havale eyledik. Ertesi gün Paşa tarafından toplantıda bulunanlara ilâveten birkaç mebus arkadaşın ilâvesiyle Paşa'nın Hükümet Konağı'ndaki dairelerine giderek bu yolda bir grup teşkili tekerriir etti ve Paşa tarafından inkılâpçı zihniyete sahip telâkki edilen arkadaşlardan yirmişer otuzar arkadaş aynı suretle davet edilerek daha geniş ve daha esaslı bir teşekkül halinde birinci grup tabir-i diğerle Müdafaa-i Hukuk grubu kuruldu ve muntazam grup içtimaları ve müzakereleri yapılmaya başlandı..." Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 23, **Vakit**, nr. 10874, 1 Mart 1954, s. 2; Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 24, **Vakit**, nr. 10875, 2 Mart 1954, s. 2; Tinal, a.g.e., s. 76-77.

çerçevesinde oluşturacağını belirtmiştir.²⁷⁰ Grup 10 Mayıs 1921 tarihinde kurulmuş ve belirlenen ilkeler grubun ilk genel kurulunda kabul edilmiştir. Grup kurulduktan sonra bazı mebuslar dışarıda bırakılmış ve bu durum birtakım eleştirilere neden olmuştur. Grubun programında belirtilen iki temel ilkesine de muhalif olmadıklarını belirten mebuslar²⁷¹, böyle bir programla kurulan grubun, mecliste bu gayeye muhalif kimselerin mevcut olduğu izlenimini yaratacağını ifade etmiştir. Bu anlamda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, mecliste bir parti disipliniyle hareket etme hedefiyle yola çıksa da bütüne hitap etmediği için bu amacıyla çelişmiş ve asıl olarak mecliste oyların dağılmasını önleyerek mebusları disiplin altında tutmayı amaçlamıştır.²⁷²

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu ilk toplantısını 133 mebusun katılımıyla gerçekleştirmiş, bu sayı sonradan 261'e kadar yükselmiştir.²⁷³ Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu başkanı olarak yetkiyi elinde bulundurması meclis üstünlüğü ilkesine aykırı olarak yorumlanmış ve mecliste dağınık halde bulunan muhalifler 1922 Temmuz'unda örgütlenerek İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubunu kurmuşlardır. Hüseyin Avni Bey'in lideri olduğu grubun kurucuları arasında Erzurum mebusu Süleyman Necati, Mersin mebusu Selahattin ve Sivas mebusu Vasıf Bey gibi isimler bulunmaktadır.²⁷⁴

Meclisteki bu gruplaşmalar karşısında Emin Bey'in konumu kendisinin meclis faaliyetlerinin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'ne katılan Emin Bey'in mecliste yapmış olduğu konuşmalar, kendisinin ikinci gruba veya bağımsızlar grubuna değil, birinci gruba mensup bir mebus olarak faaliyette bulunduğunu işaret etmektedir.

Ahmet Demirel'in "*Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup*" adlı eserinde ise Emin Bey'in adı bağımsız mebuslar arasında yer almaktadır. Demirel, aralarında Emin Bey'in de bulunduğu sekiz mebusun, ilk olarak birinci grubun mensubu

²⁷⁰ Atatürk, **Nutuk**, s. 396-397.

²⁷¹ Emin Bey, meclisteki grupların memleket için önemli olan meselelerde partililik zihniyetinden sıyrılarak ortak hareket ettiklerini belirtmiştir. Bu anlamda Emin Bey'in ifadeleri muhaliflerin tepkilerini doğrular niteliktedir. Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 24, **Vakit**, nr. 10875, 2 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 77-78.

²⁷² Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 220-223.

²⁷³ Güneş, **Birinci TBMM'nin...**, s. 198.

²⁷⁴ Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 381-382.

olduğunu ancak son yapılan grup listesinde isimlerine rastlanmadığını belirtmiştir. Demirel, Emin Bey'in hiçbir gruba mensup olmadığı sonucuna ise birbirinden farklı üç listeyi mukayese ederek ulaşmıştır. Bunların ilki ikinci grubun lideri Hüseyin Avni Bey'in oluşturduğu listedir. İkincisi ise Adana mebusu Damar Arıkoğlu'nun hatıralarında²⁷⁵ ifade ettiği listedir ve belirtilen bu iki listede de ikinci grup üyeleri içerisinde Emin Bey'in adına rastlanmamaktadır. Üçüncü liste ise TBMM Genel Katipliği yapmış olan Veysel Genya'nın iki farklı tarihli listeye dayanarak hazırladığı ve 1945'te yayınlanan TBMM'nin 25. Yıldönümüne Anış albümündeki listedir.²⁷⁶ Genya'nın ilk oluşturduğu liste 15 Mayıs 1921 tarihli'dir. Bu liste grup esas defterine dayanarak hazırlanmış ve Emin Bey'in adı Birinci Grup üyeleri arasında gösterilmiştir. Genya'nın 14 Nisan 1923 tarihli grup yoklama defterinden yayınladığı ikinci listesinde ise Emin Bey'in adı Birinci Grup üyeleri arasında yer almamış, aksine Birinci Grup'tan istifa ederek Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya muhalefet edenler arasında gösterilmiştir.²⁷⁷

Emin Bey, Veysel Genya tarafından 23 Nisan 1945'te yayınlanan albümde Gazi Mustafa Kemal'e muhalif isimler arasında gösterildiğini tespit etmiş ve bu durum karşısındaki üzüntüsünü Meclis Başkanlığı'na gönderdiği 27 Mayıs 1945 tarihli mektubunda şu şekilde ifade etmiştir:

“T.C. Büyük Millet Meclisi Umumî Kâtipliği Yüce Katına.

101 numaralı mazruftaki albümü aldım. Teşekkür ederim. Şu kadar ki albümün şahsımı alâkadâr eden kısımlarını tetkik ederken FECİ bir hata yapılmış olduğunu görünce hayretten hayrete düştüm. Hakikate külliye uymayan bu hatayı şiddetle ret eder ve bunun hemen tashihini talep ve rica ederim. Keyfiyeti aydınlatmak için aşağıdaki izahatı arz ederim.

1- Albümün 229'uncu yani son sahifesinde ki (Milli Savaş sırasında Gazi M. Kemal'in önüne dikilenler) başlıklı yazının ta da başında ismim göze çarpmaktadır. Halbuki ben M. Meclisinde, cephelelerde, cephe gerilerinde ve o günden bugüne kadar Ebedî ve Millî Şeflerimizin yanı başında çalışmış olmakla millî davamıza bütün

²⁷⁵ Damar Arıkoğlu bu listeyi ikinci grup üyelerinden eski Adliye Vekili Rifat Çalıkoğlu ile beraber hazırlamıştır. 67 kişiden oluşan bu liste Arıkoğlu'na göre grup üyelerinin tespiti noktasında gerçeğe en yakın listedir. Damar Arıkoğlu, *Hâtıralarım*, İstanbul, Tan Gazetesi ve Matbaası, 1961, s. 276.

²⁷⁶ Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet...*, s. 133.

²⁷⁷ Veysel Genya, *Türkiye Büyük Millet Meclisinin 25'nci Yıl Dönümünü Anış*, Ankara, TBMM Basımevi, 1945, s. 245-249.

mevcudiyetimle sarılmakla müftechir bir insanım. Ölünceye kadar da bu yolda kalacağım. Gerçi Gazinin karşısına dikilen ve muhalefetle iştihar eden Samsun mebusu bir Emin Bey ile ikinci bir Erzincan mebusu Emin Bey²⁷⁸ vardır ki (mümaileyh aslen Bursalıdır) isim müşabeheti bu hataya sebep olabilir. Vereceğim izahat ispatı müddeaya kâfi gelir Şöyle ki:

- A- Eğer Gazinin karşısına dikilen birisi olsa idim. Namzetlik kanunu meriyette iken iki defa Sıhhat ve bir defa da Nafia Vekaletine namzet gösterilir mi idim?
- B- Cephelerdeki hizmetimi takdiren Kırmızı-Yeşil şeritli istiklâl madalyasıyla taltif edilir mi idim?
- C- İkinci M. Meclisine tekrar namzet gösterilir mi idim?
- D- İstanbul şehir eminliğine getirilir mi idim? Ve buna benzer daha birçok misaller zikir edebilirim.

2- Birinci ve İkinci grup meselesine gelince; Birinci grubun belki de promotörü ben sayılabilirim. Kezalik grubun zümresini ilk teşkil edenler arasındayım. İkinci grupla ne ruhen ne kalben ne de siyasî kanaat itibariyle hiçbir alâkam olmadı ve olamazdı da.

Binaenaleyh Gaziye karşı dikilenler arasında bulunmadığım gibi birinci gruptan istifa etmedim. M. Meclisinin feshine tekaddüm eden son iki ay zarfında Bursa'da bulunduğum için Meclis veya Gruptaki ahval ve harekâttan haberdar değilim. Hal böyle olunca bu büyük hatanın neden yapıldığı hakkında tenvir buyurulmaklığı ve keyfiyetin tashihi ile tarafıma bildirilmesini tekrar rica eder ve saygılar sunarım.

*Birinci Büyük Millet Meclisinde Bursa Mebusu Operatör Dr. Emin Erkul.*²⁷⁹

Emin Bey, Büyük Millet Meclisi Genel Kâtipliği'ne gönderdiği mektuptan dört ay sonra Cumhurbaşkanlığı Genel Kâtipliği'ne de bir mektup göndermiş ve mesele karşısındaki üzüntüsünü bu defa da şu cümlelerle ifade etmiştir:

S.B. Kemal Gedeleş

Cumhurbaşkanlığı Umumî Kâtibi

Tâzimatı mahsusamdır

²⁷⁸ Emin Bey'in ifadelerinde adı geçen Erzincan mebusu Emin (Lekili) Bey, Demirel'in eserinde başlangıçta birinci grup içerisinde yer almasına rağmen daha sonra istifa ederek ikinci gruba geçen mebuslar arasında gösterilmektedir. Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 129-130.

²⁷⁹ **TBMM Arşivi**, Mehmet Emin Erkul Sicil Dosyası, Sicil No: 79; Tinal, **a.g.e.**, s. 15-16.

“Ankara’da ziyareti devletlerine geldiğimde âciz şahsıma karşı yapılmış olan büyük bir yanlışlığı arz etmeyi unutmuş bulunduğum için şu arızamla bildirmeye cüret ediyorum.

Büyük Millet Meclisi baş kitabetine son defa tab ettirilen birinci millet meclisi albümünden bir tanesi de bendelerine gönderilmişti. Son sahifesinde ve ismim hizasında birinci gruptan istifa eylemiş olduğum ve Atatürk’e muhalefette bulunduğum yazılı olduğunu görünce (ki Canik mebusu Emin ve aslen Bursalı olup Erzincan mebusu olan diğer Emin beylerden galat olarak hata edilmiştir.) meclis baş kitabeti ile CHP umumî kâtipliğine müracaat ile itirazda bulundum ve hatayı vakil red eyledim. CHP umumî kâtipliğinden almış olduğum cevapta yakında tab ettirilecek olan nüshalarda hatanın tashih edileceği tebliğ edildi ise de keyfiyetin Velinimet Milli Şefimiz ve Cumhurbaşkanımıza arzını sureti mahsusada rica eder ve banka memuriyetimin yenilenmesi hakkındaki istirhamımın neticesini bildirmek lütfunda bulunmalarını saygı ile diler ve muhterem ellerinizden öperim.”²⁸⁰

Cumhurbaşkanlığı Genel Katipliği de göndermiş olduğu cevapta mektubun Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye arz edilmiş olduğunu Emin Bey’e bildirmiştir.²⁸¹

Emin Bey’in mektuplarındaki bu ifadeler Genya’nın kendisi hakkındaki tespitlerinin yanlışlığını²⁸² açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Netice itibarıyla adına İkinci Grubun hiçbir listesinde rastlanmayan Emin Bey’i sadece Genya’nın neşrettiği albümden yola çıkarak bağımsız olarak değerlendirmek de doğru olmayacaktır. Bunun yanı sıra Genya’nın 1923 tarihli listesini yoklama defterinden oluşturduğu da hesaba katılırsa, ilk meclisin feshinden önceki son iki ayını Bursa’da geçirdiğini söyleyen Emin Bey’in, 1923 tarihli listede neden yer almadığı daha iyi anlaşılabilir.

²⁸⁰ Emin Erkul tarafından Cumhurbaşkanlığı Genel Katibine gönderilen 10 Eylül 1945 tarihli mektup; **Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi**, Yer No: 2/12-34, Fihrist No: 7980-1. Bkz.: Ek: 9.

²⁸¹ Cumhurbaşkanlığı Genel Katipliği tarafından Emin Bey’in mektubuna gönderilen 13 Eylül 1945 tarihli cevap; **Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi**, Yer No: 2/12-34, Fihrist No: 7980.

²⁸² Emin Bey, Veysel Genya’nın hatasını haksızlık olarak telakki etmiş ve isminin Atatürk’e muhalif mebuslar arasında gösterildiğini gördükten sonra deliye döndüğünü ifade etmiştir. Albümü gördüğünün ertesinde Ankara’ya giderek umumi kâtabin karşısına dikildiğini belirten Emin Bey orada yaşadıklarını şu cümlelerle ifade etmiştir: *Aramızda cereyana başlayan heyecanlı münakaşaya şahit olan eski Maliye ve İktisat vekili Bay Hasan Fehmi sabredemeyerek: “Dr. Emin’in başına gelen belâlar hep birinci gruba mensubiyeti yüzündendir; nasıl olmuş da Bay Emin’i ikinci gruba karıştırmışsın a Veysel Bey..” diye müdahalede bulundu!.* Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 6, **Vakit**, nr. 18484, 20 Nisan 1955, s. 2.

Emin Bey'in Birinci Gruba mensup bir şahsiyet olduğuna dair en ciddi emarelerden bir diğeri ise Teşkilât-ı Esasiye Kanunu hakkında sarf etmiş olduğu sözlerdir. Belirtildiği üzere açıldıktan sonraki süreçte çeşitli komisyonlar teşkil eden meclis, 4 Mayıs 1920 tarihinde oluşumunu tamamlamış; ancak Teşkilât-ı Esasiye Kanunu kabul edilinceye kadar hükümetin görev ve yetkilerini belirleyen bir yasa çıkarılmamıştır. Bu nedenle Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun yedinci maddesinde, hükümetin görev ve yetkilerini belirlenmesi için bir yasanın çıkarılması hükmü yer almış ve meclis bu hüküm çerçevesinde bu işi üstlenecek bir komisyon kurulmasına karar vermiştir. Amacı hükümetin yetkilerini belirlemek olan komisyon, ilerleyen süreçte bu görevinin ötesine geçerek yeni bir anayasa yapmaya ve bu anayasa çerçevesinde TBMM ve TBMM Başkanı'nın görevlerini saptama gayreti içerisine girmiştir. 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun *“Hakimiyet bila kaydü şart milletindir, idare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir ve Ahkâm-ı şer'iyenin tenfizi, umumi kavanin vaz'ı, tadili, feshi ve muahede ve sulh akti ve vatan müdafaası gibi hukuk-ı esasiye Büyük Millet Meclisi'ne aittir”* gibi hükümleri, meclisteki bazı muhalif mebusların tepkilerine sebep olmuştur. Mebuslar bu nedenle, komisyonda bulunan ve kendileri gibi düşünen diğer muhalif mebusların da desteği ile 24 Kasım 1921 tarihinde *“Heyet-i Vekile'nin Vazife ve Mesuliyetine Dair Kanun”* taslağını meclise sunmuşlardır. Encümen üyelerinin bir kısmı Heyet-i Vekile'nin hükümet şeklinin açıklanmasını ve yetkinin buna göre dağıtılmasını savunurken; diğer bir kısmı ise bunun görevleri dışında olduğunu belirtmiş ve 1876 *“Osmanlı Kanun-i Esasisi'nin bir kanunla geçersiz kılınmayan ve bozulmayan hükümlerinin birinci maddeden yedinci maddeye kadar mezkûr olan hukuk-ı âliye-i hilafet ve saltanatın mahfuziyeti aşikâr olduğundan muhtaç-ı müzakere ve münakaşa olmayan bu esas aynen baki kalmak üzere Büyük Millet Meclisi karşısında Heyet-i Vekile'nin vaz-ı mesuliyeti kanuniyesinin tespitine karar verildiğini”* ifade etmişlerdir.²⁸³

Yapılan tartışmaların ardından söz alan Emin Bey, muhaliflerin tutumları karşısındaki düşüncelerini mecliste şu cümlelerle dile getirmiştir:

²⁸³ Güneş, **Birinci TBMM'nin...**, s. 260-263.

“Sonra efendiler üçüncü bir cevap daha var. Bu yedi maddenin şimdiden konulmaması için geçirdiğimiz inkılâptır. Pekâlâ takdir ve tasdik buyurursunuz ki, Büyük Millet Meclisi açıldığı günden beri birçok kanlı inkılâbat, Konya isyanları, Bolu isyanları, sonra Yozgad isyanları oldu. Birçok kanlar aktı. Bu ne idi? Esbabı ne idi? Hükümdar, elindeki kuvvetini millete vermemek için yaptığı birtakım mukabil tertibattı. Binaenaleyh bu inkılâba birçok müşkülât ile, biz, çok kan dökerek nail olduk. Bu nail olduğumuz hürriyeti, ceffelkalem, kanunu esasının yedi maddesini tasdik etmek suretiyle tekrar hükümdarın kucığına atamayız. Sonra ne diyeceğiz hükümdara? <<Affedersiniz, yanlışlık oldu, teklif yok>> diye hükümdarlığı tekrar iade mi edeceğiz. Benim söyleyeceğim son söz biz bir inkılâp yaptık ve bu inkılâp neticesinde millete hakkı hâkimiyeti verdik. İnkılâp vardır ve vaziyete de hâkimdir. Bunu, bir encümeni mahsusun, bir ekseriyet veyahut ekalliyetin yapacağı üç, beş satırla nezetmek mümkün değildir. İnkılâbı ancak inkılâp halledebilir.”²⁸⁴

Netice itibarıyla meclis gündemine gelen kanun tasarısı reddedilmiş ve Emin Bey’in konuşması tasarının reddedilmesi üzerinde etkili olmuştur.²⁸⁵ Ayrıca Emin Bey’in tasarısı ile Teşkilât-ı Esasiye Kanunu arasındaki ideolojik çelişkileri ortaya koyan bu konuşması, kendisinin meclisteki konumunu ve hangi düşünce yapısına uygun faaliyetler sergilediğini anlamamız açısından da ayrı bir öneme haizdir.

2.2.1. Selamet-i Umumiye Komitesi ve Emin Bey

Birinci grubun kurulmasından sonra meclis faaliyetleri önemli bir ivme kazanarak düzenli hale gelmiştir. Emin Bey’de hatıralarında mecliste kanun ve kararların süratle hazırlandığını ve kabul edildiğini ifade etmiştir.²⁸⁶ Ancak bu süreç uzun sürmemiş ve birinci grubun kurulmasından yaklaşık bir yıl sonra mebuslar arasındaki görüş farklılıkları meclise daha fazla yansiyarak meclis disiplininin bozulmasına neden olmuştur.²⁸⁷

Meclisteki disiplinin neden bozulduğunu anlayabilmek için öncelikle o dönem mecliste yaşanan tartışmaları analiz etmek gerekmektedir. Nitekim sonradan kurulacak olan ikinci grubun lideri Hüseyin Avni Bey’inde aralarında bulunduğu

²⁸⁴ TBMMZC, D.I, İ.S. II, C. XIV, Oturum II, (28 Kasım 1921), s. 385.

²⁸⁵ Güneş, **Birinci TBMM’nin...**, s. 269.

²⁸⁶ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 24, **Vakit**, nr. 10875, 2 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 78.

²⁸⁷ Güneş, **Birinci TBMM’nin...**, s. 204.

bazı mebuslar, Başkomutanlık Yasası, Meclis Başkanlığı ile Heyet-i Vekile Reisliğinin aynı kişide toplanması ve İstiklal Mahkemeleri²⁸⁸ gibi temel meselelerde riyasete ciddi eleştirilerde bulunmuşlardır. Muhalif gruba bazı birinci grup üyeleri de destek verince meclis ahengi bozulmuş ve bu durumun Millî Mücadele'nin yürütülmesinde sıkıntılar yaratacağını düşünen Mustafa Kemal Paşa, gelişen olaylar karşısında birtakım tedbirler alma gereği duymuştur.²⁸⁹

Düşünülen tedbirler arasında muhalifliği ile bilinen vekillerin mebusluklarının düşürülmesi gibi düşünceler ortaya atılmış; ancak bunlar uygulamaya geçirilmeyerek yalnızca düşünce olarak kalmıştır.²⁹⁰ Bunun yerine Selamet-i Umumiye Komitesi adıyla gizli bir örgütlenmeye gidilmiş ve meclis disiplini bu komite aracılığıyla sağlanmaya çalışılmıştır.

Bahsi geçen komitenin kurucularından biri de Emin Bey'dir. Hatıralarında komitenin kuruluşundan ve işleyişinden bahseden Emin Bey, meclisteki grup disiplininin bozulmasından dolayı böyle bir girişimde bulunduklarını ve bunu da direkt Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla gerçekleştirdiklerini ifade etmiştir. Aralarında Meclis İkinci Reisi Dr. Adnan (Adivar), İktisat Vekili Celal (Bayar), İstiklâl Mahkemesi Reisi İhsan Bey, Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, İzmir Mebusu Mahmud Esad, İzmit Mebusu İbrahim Süreyya, Bilecik Mebusu Dr. Fikret, Antep Mebusu Kılıç Ali, Van Mebusu ve Meclis Zabıt Kâtibi Hakkı, Konya Valisi ve Van Mebusu Haydar, Afyon Mebusu Ali, Kayseri Mebusu Atıf, Bursa Mebusu Muhiddin Baha gibi isimlerin bulunduğu komite, önceleri on dört kişilik bir zümre halinde toplanmıştır. Bu komiteye sonradan katılacak kişilerin de ancak grup kararıyla kabul edilebildiğini aktaran Emin Bey, böylece herkese bir veto hakkı verildiğini ifade etmiştir. Birinci Meclisin feshine kadar²⁹¹ özellikle birinci gruba hâkim bir

²⁸⁸ İstiklâl Mahkemelerinin kuruluşu ve işlevleri hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, İstanbul, Doğan Kitap, 2014.

²⁸⁹ Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 384-385.

²⁹⁰ Demirel, **a.e.**, s. 385.

²⁹¹ Selamet-i Umumiye Komitesinin kuruluşu ve faaliyetlerine son verdiği döneme ilişkin olarak kaynaklarda farklılıklar mevcuttur. Örneğin Rıdvan Akın, komitenin 1923 yılının Mart ayı başlarında Birinci Grubun Lozan Barış Antlaşması üzerindeki manevra kabiliyetini arttırmak muhalefeti ise zayıflatmak amacıyla kurulduğunu belirtmiştir. Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 64. Ahmet Demirel'e göre ise komite, İkinci Grubun kurulmasından hemen önce 1922 ilkbaharının başlarında faaliyete geçmiş ve Mart ayının ortasında meclis gündemine gelen nakil vasıtaları kanunundan sonra

pozisyonda faaliyet gösteren komite, evlerde gizli oturumlar tertip ederek meclise gelecek maddeleri önceden müzakere etmiş ve birinci grubun komitede alınan kararlar doğrultusunda hareket etmesi sağlanmıştır. Bu komiteye katılanların sayısının daha sonra otuz beş kişiye ulaştığını belirten Emin Bey, zümrenin reisinin Mustafa Kemal Paşa olduğunu, Paşa ile teması ise Dr. Adnan ve İhsan Beylerin sağladığını ifade etmiştir.²⁹²

Selamet-i Umumiye Komitesinden haberdar olan muhalifler 16 Mart 1922 tarihinde konuyu meclis gündemine getirmiş ve Kastamonu mebusu Mehmet Besim Bey, komite hakkında Dahiliye Vekâleti'ne bir soru önergesi vermiştir. Önergede böyle bir komitenin gerçekten kurulup kurulmadığı ve eğer kurulduysa maksadının ne olduğu sorulmuştur. Bunun üzerine Dahiliye Vekili adına söz alan Mehmet Vehbi Bey, böyle bir oluşumdan vekaletin haberdar olmadığını ve bu adı taşıyan bir cemiyetin bulunmadığını ifade etmiştir. Muhalefet ise cevabı inandırıcı bulmayarak itiraz etmiş ancak konu geçiştirilerek kapatılmıştır.²⁹³

Netice itibariyle Selamet-i Umumiye Komitesi, artan muhalefet karşısında Mustafa Kemal Paşa ve ona yakın mebusların meclis disiplini yeniden sağlamak amacıyla oluşturdukları gizli bir teşkilatlanmadır. Komitenin faaliyetleri, mebusların özgür iradelerini kontrol altına almak açısından meclis ruhuna aykırılık taşımış olmakla birlikte ancak kendi döneminin olayları ve siyasi durumu analiz edildiğinde tam olarak anlaşılabilir. Şüphesiz meclisin olduğu yerde muhalefet, muhalefetin olduğu yerde de eleştirinin olması kaçınılmazdır. Ancak devletin varlık yokluk mücadelesi verdiği bir dönemde ortaya çıkan muhalefet, yöneticiler açısından

dağılmıştır. Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 384,389. Ahmet Demirel komitenin kuruluş ve dağılma tarihlerini Kazım Özalp'ın ifadelerine dayandırmaktadır. Nitekim Özalp, Emin Bey'in ifadelerini de doğrularcasına artan muhalefeti kontrol altına almak amacıyla böyle bir komitenin kurulduğunu ve nakil vasıtaları kanunundan sonra dağıldığını ifade eder. Özalp, **a.g.e.**, s. 229-230. Demirel'in Özalp'ın ifadelerinden yola çıkarak tespit ettiği tarihler Emin Bey'in söyledikleriyle mukayese edildiğinde tutarlılık göstermektedir. Bu sebeple Demirel'in tespit ettiği komite kuruluş tarihi kanaatimizce daha doğru olmalıdır. Komitenin dağılması ise tam olarak tespit edilememekle birlikte Emin Bey'inde ifade etmiş olduğu gibi Birinci Meclisin feshine kadar çalışmalarına devam etmiştir. Ancak komitenin muhalifler tarafından tespiti ve faaliyetlerinin anlaşılması üzerine etkinliğinin azaldığı özellikle de nakil vasıtaları kanunundan sonra etkinin neredeyse kaybolduğu görülmektedir.

²⁹² Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 24, **Vakit**, nr. 10875, 2 Mart 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 77-78.

²⁹³ Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet...**, s. 389-390.

tehlikeli görülmüş ve bu komite de bu tehlikeyi ortadan kaldırmak amacıyla kurulmuştur.

2.3. BİRİNCİ MECLİSTE EMİN BEY / FAALİYETLERİ

23 Nisan 1920 tarihinde açılan Büyük Millet Meclisi'nde Bursa Mebusu olarak bulunan Emin Bey, Millî Mücadele esnasında Batı Cephesi'nin fahri cerrahi müşavirliği görevini üstlenmesine rağmen meclis faaliyetlerine aktif olarak katılmış ve birçok alanda tahrir ve kanun teklifi sunmuştur. Emin Bey'in faaliyetlerinden bazıları dönemin koşullarıyla birlikte değerlendirildiğinde oldukça çarpıcı ve dikkat çekici özellikler taşımaktadır.

2.3.1. Emin Bey'in Meclise Sunduğu Tahrirler (Önergeler)

2.3.1.1. Millî, Ekonomik ve Sosyal Alanlarda Verilen Tahrirler

Emin Bey, Çorum mebusu Ferid ve Kastamonu mebusu Rüşdü beylerle birlikte meclisin açılışından bir gün sonra, Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarına teşekkür edilmesine dair bir tahrir sunmuştur. Tahrirde ülkenin içerisinde bulunduğu zor durum belirtilirken, böyle bir ortamda en önde mücadeleye atılan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına resmi surette bir teşekkür edilmesi istenmiştir. Tahrir oy birliği ile kabul edilmiştir.²⁹⁴

Emin Bey'in Sinop mebusu Şevket Bey ile verdiği, dönemin en dikkat çekici tahrirlerinden bir diğeri ise fes yerine kalpak giyilmesine dairdir. 29 Nisan 1920 tarihli tahrirde, uzun savaş yıllarının getirmiş olduğu buhranın yanında bir de fes buhranının ortaya çıktığı belirtilmiştir. Ayrıca meselenin ekonomik boyutuna dikkat çekilmiş; yabancı ülkelerden ithal edilen feslerin, ekonomik açıdan zor durumda bulunan memleket için ciddi bir yük oluşturduğu vurgulanmıştır. Fesin toplum hayatına girişinden de bahseden mebuslar, Sultan II. Mahmud zamanında gelen fesin, Adalı Rumları takliden serpuş olarak kabul edildiğini ifade etmişlerdir. Bu

²⁹⁴ **TBMMZC**, D.I, İ.S. I, C. I, Oturum III, (24 Nisan 1920), s. 32.

nedenle fesin milli mahiyet taşımadığı vurgulanırken, fes yerine milli serpuş olarak kalpağın kabulü teklif edilmiştir.²⁹⁵

Bu teklif mecliste büyük tartışmaların yaşanmasına sebep olmuş, bazı mebuslar teklifi alkışlarla karşılarken bazıları ise tepki göstermiştir. Örneğin; Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey, “*Fes Türkün ruhunda yerleşmiştir.*” diyerek teklife sıcak bakmamıştır. Çorum mebusu Haşim Bey fesin, Tunus, Fas ve tüm İslam ahalisi tarafından giyildiğini belirterek Türklerin fesi terk etmesinin uygun olmayacağını dile getirmiştir. Sivas mebusu Mustafa Taki Efendi ise fes meselesini İslamiyet açısından ele almış, fesin topluma sonradan girmesine rağmen İslamiyet için bir alâmeti farika olduğunu ifade etmiştir. Taki Efendi, bu nedenle fesin hem İslam dünyası hem de Osmanlılar için en uygun kıyafet olduğunu vurgulamıştır.²⁹⁶

Tartışmaların ardından takrir, encümene dahi havale edilmeden reddedilmiştir. Hatıralarında serpuşla ilgili olarak verdiği önergeden bahseden Emin Bey, o dönem teklifini reddeden mebusları şiddetle eleştirerek tepkilerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

*“Kanun tekliflerimin birincisini teşkil etmiş olan serpuş hakkındaki takriri Meclis riyasetine verdiğim günü hiç unutamam. Takririn okunması akabinde bazı sarıklılar ile onlardan daha mutaassıp geçinen bazı arkadaşlar bana hitaben (seni dinsiz imansız) diye haykırırları üzerine takrir encümene havale edilmek şerefini bile kazanamamıştı. Yani reddedildi. Hâlbuki Meclisin yarısından fazlası fiilen kalpak giydiği halde hem de iktisadî bir teklif olmasına rağmen mazhar-ı kabul olamadı ve senelerce Avusturya ve İtalya fabrikalarına fes parası olarak milyonlarca milyar ödemeye devam ettik...”*²⁹⁷

Şapka kanunundan sonra ise, zamanında kalpağa tepki gösterenlerin fötr şapkayı herkesten önce giydiklerini belirten Emin Bey, mebusların bununla da yetinmeyerek sakallarını ve hatta bıyıklarını bile tıraş ettiklerinden yakınmıştır. Emin Bey’e göre; kendisi meseleleri önceden görmesinin kurbanı olmuş ve bu durumu

²⁹⁵ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. I, Oturum II, (29 Nisan 1920), s. 149.

²⁹⁶ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. I, Oturum II, (29 Nisan 1920), s. 149-150.

²⁹⁷ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 25, **Vakit**, nr. 10876, 3 Mart 1954, s. 2; Tinal, **a.g.e.**, s. 79.

“...Evvelden görmek Meclis’e ve efkâr-ı umumiyeye kabul ettirmek maalesef memleketimizde adeta bir suç gibi telakki edilir...”²⁹⁸ diyerek açıklamıştır.

Takririn içeriğine bakıldığında; Emin ve Şevket beylerin temelde, fes meselesinin ekonomik boyutuna vurgu yaptıkları görülmektedir. Nitekim Millî Mücadele öncesi dönemin ekonomik şartları düşünüldüğünde, meselenin neden bu çerçevede ele alındığı daha iyi anlaşılabilir. Ancak mebusların takrire verdikleri tepkiler ekonomi ile ilgili olmamış, konu İslam dini ve fesin milli mahiyeti ekseninde tartışılmıştır. Sonuç olarak önerge kabul edilmemiş; ancak zabıtlarda, dönemin en ilgi çekici takrirlerinden biri olarak yerini almıştır.

Mahmut Goloğlu, Emin ve Şevket beylerin takririni Millet Meclisi’ndeki ilk devrimci davranışın belgesi olarak nitelendirmektedir.²⁹⁹ Kanaatimizce dönem şartlarında verilen bu içerikte bir takrir, inkılapçı bir mahiyet taşıyor olsa dahi, meclis içerisinde kalpak giyenler olduğu hesaba katıldığında, “bir şeyi ortadan kaldırıp yerine hızlı ve köklü değişiklikler yapmak” anlamında kullanılan “devrim” kelimesini tam anlamıyla karşılamaktan uzaktır.

Emin Bey’in 3 Ekim 1920 tarihinde meclis riyaetine sunduğu takrirlerden bir diğeri, düşmanın verdiği zarara karşı alınması gerekli görülen tedbirler hakkındadır. Takrir, meclis başkanı tarafından Layiha Encümeni’ne havale edilmek istenmiş; ancak Emin Bey, verdiği önergenin kanun teklifi değil yalnızca bir mütalaa olduğunu ifade etmiştir. Mecliste okunan önergede, İtilaf Devletleri’nin teşvikiyle hareket eden Yunanların, hiçbir hakka riayet etmeksizin İzmir’den başlayarak Balıkesir, Bursa ve

²⁹⁸ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 25, **Vakit**, nr. 10876, 3 Mart 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 79-80. Fes, kalpak münakaşası ilerleyen yıllarda da güncelliğini korumuş ve şapka inkılâbı ile gelinen noktaya kolay ulaşılamamıştır. Hatıralarında şapka inkılâbına değinen İsmet İnönü dönemi ve dönemin düşüncelerini hatıralarında şu cümlelerle ifade etmiştir: “Atatürk, Başkumandanlık Muharebesinin yıldönümünü 1925 yılında Kastamonu’da geçirmek istedi ve 24 Ağustos’ta seyahate çıktı. İnebolu’ya kadar uzanan bu seyahatinde, her uğradığı yerde cemiyetlerle geniş temaslarda bulunarak şapka inkılâbını ilan etti. Şapka giymek o zamana kadar dinsizliğin başlıca alameti sayılıyordu. Bir taraftan şekil meselesi gibi görünmekle beraber, bu heyulanın zihinlerden kaldırılması, cemiyet anlayışına getirilen değişiklik itibariyle önemli bir eser sayılmalıdır ve öyle sayılmıştır. Millî Mücadele yıllarında fes yerine kalpak giyilmesi için bir mebus arkadaşın (İsmet Paşa’nın bahsettiği kişi Operatör Emin Bey’dir.) yaptığı teklifi, Büyük Millet Meclisi ekseriyetinin tezahüratla nasıl reddettiğini düşünmeliyiz. Şimdi, 1925 yılında, Şapka kanunu tatbik edilebilir mi, meselesini buna göre değerlendirmek lazımdır...Birkaç sene evvel yapılan fes-kalpak münakaşası ve 1925’te Kastamonu’da Atatürk’ün şapka giyerek halkın önüne çıkması, nereden nereye geldiğimizi gösterir...” **İsmet İnönü Hatıralar**, s. 470. İnönü’nün bu sözleri Emin Bey’in meseleleri evvelden görmenin suç gibi telakki edildiğine dair düşüncelerini doğrular niteliktedir.

²⁹⁹ Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet...**, s. 186.

Uşak havalisine kadar olan bölgedeki insanların eşyalarını gasp ettikleri belirtilmiştir. Bu nedenle Türk Milleti'nin manen ve maddeten zarar gördüğü vurgulanmış, Yunanların gasp ederek kazandıkları paraları da Türk Milleti'ne karşı taarruz eden ordularının masraflarına tahsis ettikleri ifade edilmiştir. Ortaya çıkan durum karşısında müttefiklere ve Yunanlara gereken karşılığın verilmesi zamanının geldiğini düşünen Emin Bey, belirtilen devletlere ait olan eğitim, sanayi ve dini kurumların zapt edilmesini, bunlar kifayet etmediği takdirde Duyun-u Umumiye'ye olan borçların tenzil edilmesini ve bu da yetmezse bahsi geçen devletlerin tebaalarına ait olan tüm emlakın müsadere usulüyle zararları telafi için kullanılacağını kendilerine tebliğ edilmesini istemiştir.³⁰⁰

Emin Bey'in verdiği bu takririn birtakım tedbirler alınmasına dair tavsiyeden ibaret olduğunu belirten meclis başkanı, önerenin Heyet-i Vekile'ye gönderilmesini teklif etmiş ve bu teklif mebuslar tarafından da kabul edilmiştir.³⁰¹

Takrire cevap 4 Kasım 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından verilmiştir. Heyet-i Vekile adına beyanda bulunan Paşa, meseleyi dört maddede ele almıştır. İlk olarak düşman tarafından verilen zararın tespit edilemediği ve bölgenin işgalden kurtarılamadıkça da bu tespite imkân olamayacağı belirtilmiştir. İkinci olarak meclis idaresinde bulunan arazide İngiliz, Fransız ve Yunanlara ait önemli müesseselerin bulunmadığı, buna karşılık bölgede meclise ait önemli kurumların mevcut olduğu belirtilmiş; takrirda açıklandığı gibi bir işe girildiği takdirde ise meclisin bundan daha zararlı çıkabileceğine dikkat çekilmiştir. Üçüncü olarak Duyun-u Umumiye meselesine değinilmiş, borçların ertelendiği³⁰² hatırlatılarak bu meselenin kesin çözümünün ancak barış görüşmeleri ile mümkün olabileceği belirtilmiştir. Son olarak o dönem için teklifin tatbikinin

³⁰⁰ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. IV, Oturum I, (4 Ekim 1920), s. 511.

³⁰¹ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. IV, Oturum I, (4 Ekim 1920), s. 511.

³⁰² Meclisin açıldığı günlerde Anadolu'daki gelirlerin yarıdan fazlası Duyun-u Umumiye İdaresi tarafından toplanmaktaydı. Geniş bir teşkilatlanma ağına sahip olan Duyun-u Umumiye İdaresi karşısında yeni kurulmuş bir meclisin vergileri tam anlamıyla toplama imkânı yoktu. Bu sebeple meclis idaresi, meseleyi Duyun-u Umumiye İdaresi örgütlerinden de yararlanılabilecek bir şekilde çözmek için gayret göstermiştir. Bu hususta yapılan girişimler sonucu Duyun-u Umumiye İdaresi tarafından toplanan vergiler masraflar hariç olmak üzere meclis idaresine verilmiş, bu teklif Duyun-u Umumiye İdaresi tarafından da hoş karşılanmıştır. Nitekim meclis bu teklifiyle yabancı alacaklıların paralarını savaştan sonra ödemeyi taahhüt etmiştir. Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, Ankara, ATAM Yayınları, 2013, s. 239.

mümkün olmadığı vurgulanmış; ancak gelecekteki imkanlar dahilinde yeniden değerlendirilebileceği ifade edilmiştir.³⁰³

Emin Bey, 27 Kasım 1920 tarihli bir diğer takririnde ise savaş şartlarında artan bütçe açığını kapatmak için kahve, çay, tütün vesaire resminin arttırılmasını talep etmiştir. Takrirden girişilen mücadelede başarılı olmak için para gerekliliğine vurgu yapılmış; ancak vergi zamlarıyla tedarik edilmeye çalışılan paranın halkı milli hükümetten uzaklaştırabileceğinin altı çizilmiştir. Düşmanların vergi ve askerlik affı vaatleriyle halkı yanılttıklarını belirten Emin Bey, her şeye rastgele zam yapmaktansa gaz yağı, şeker, tuz, kahve, tütün ve çay gibi şeylerin rüsumunun arttırılmasını ve bütçe açığının bu şekilde kapatılmasını teklif etmiştir.³⁰⁴

Meclis riyasetince, takririn diğer ekonomik önlemlere ek olarak verilmediği ve yeni bir mahiyet taşıdığı belirtilmiş, bu sebeple de önerenin Heyet-i Vekile'ye gönderilmesinin daha uygun olacağı ifade edilmiştir.³⁰⁵

Takrirden belirtilen ürünlerin devlet ekonomisine katkı sağlayıp sağlamadığı ise sürecin incelenmesi sonucu daha iyi anlaşılabilir. Nitekim Emin Bey'in takririnde ifade ettiği çay, kahve ve tuz gibi ürünler geniş halk kitlelerinin kullandığı ve mevsimsel dalgalanma göstermeyen ürünlerdir. Ayrıca bu ürünlerden alınan verginin tahsili kolay ve az masraflıdır. Bundan dolayı meclis, takrir tarihinden kısa bir süre önce bu alanlara yönelik vergilendirme çalışmalarına girişmiş ve 23-30 Eylül 1920 tarihleri arasında altı adet vergi kanunu çıkartmıştır. Kanuna göre tuzun kilo başı vergisi üç kuruşa çıkarılmış, elli yapraklık sigara kağıdından alınan on paralık tüketim vergisi ise yirmi paraya yükseltilmiştir. Takrirden belirtilen ve Emin Bey'in düşmanların kullandığını vurguladığı askerlik affı vaatleri karşısında ise hükümet, genel seferberlik halinde olmadığı için bedel veren Müslüman ve gayrimüslimlerin altı ay askere alınmamasını öngören bir teklifi meclise sunmuştur. Bu kanun teklifi komisyonda kabul edilerek kanunlaşmıştır. Fakat kanun, mecliste ciddi tartışmaların yaşanmasına sebep olmuş, bedel ödeyerek askerlik yapanların diğer vatandaşlar üzerinde olumsuz izlenim bırakacağı vurgulanmıştır. Uzun süre devam eden

³⁰³ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. V, Oturum I, (4 Kasım 1920), s. 276.

³⁰⁴ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. VI, Oturum II, (27 Kasım 1920), s. 63.

³⁰⁵ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. VI, Oturum II, (27 Kasım 1920), s. 63.

tartışmaların ardından Müslümanların her koşulda askere alınmasını sağlayan bir yasa tasarısı hazırlansa da bu tasarı ancak 1921 yılının ortalarında kanunlaşabilmiştir.³⁰⁶

Netice itibariyle Emin Bey'in bu önergesi hükümetin uyguladığı ekonomi politikaları içerisinde yer almış; ancak takirde hedeflendiği gibi bütçe açığını kapatmak için tek başına yeterli olmamıştır.

Emin Bey'in meclise verdiği dikkat çekici takrirlerinden bir diğeri, çeşitli harp cephelerinde bilfiil çatışmalara katılan 12 yaşlarındaki Nezahet Hanım'ın İstiklâl Madalyası ile taltif edilmesine dairdir.

Büyük Millet Meclisi, savaşlarda ve cephe gerisinde büyük gayret gösteren kişilerle ülkenin bağımsızlığı için hayatını feda edenlerin en büyük çocuklarına ya da eşlerine İstiklâl Madalyası verilmesi hakkında bir kanun çıkartmak istemiştir.³⁰⁷ 29 Kasım 1920 tarihinde görüşülen İstiklâl Madalyası Kanunu yapılan müzakerelerin ardından oylamaya sunulmuş, 35 ret ve 1 çekimser oya karşı 56 oyla kabul edilmiştir.³⁰⁸

Emin Bey çeşitli cephelerde ve özellikle Gediz ve İnönü Muharebelerinde çatışmalara katılan, askerleri yaptığı konuşmalarla cesaretlendiren 12 yaşlarındaki Nezahet Hanım'ın, çıkarılan kanun gereği ilk İstiklâl Madalyası ile taltif edilmesini istemiştir.³⁰⁹ Emin Bey'in bu takriri üzerine Erzurum mebusu Celâleddin Arif Bey kendisinden izahat istemiş ve Emin Bey Nezahet Hanım'ı mecliste şöyle tarif etmiştir:

"Efendim bu Nezahet Hanım denilen küçük hanım, mini mini hanım, sekiz yaşında öksüz kalmış. Babasının da başka kimsesi olmadığı için babasının kucasına düşmüş ve harbi umumide muhtelif cephelerde bu çocuk harp içinde büyümüştür. Hafız Halit Bey denilen zat da gayet kahraman bir kumandanımızdır. O kahramana lâyık bir çocuktur. O çocuk kendi eliyle yüzü mütecaviz düşman öldürmüştür. Ne zaman bir neferin bir zâbitin sarsıldığını görse hemen yanına koşar, haydi beraber çarpışalım der, onunla beraber çarpışır. Babasında ufak bir tereddüt görse hemen

³⁰⁶ Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s. 254-255.

³⁰⁷ Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet...**, s. 189.

³⁰⁸ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VI, Oturum I, (29 Kasım 1920), s. 119-120.

³⁰⁹ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VII, Oturum I, (30 Ocak 1921), s. 440.

babasına koşar, aman baba hiç müteessir olma, annem vakıa ölmüştür, seni de vururlarsa ben yetim kalmam. Bana millet bakar, haydi babacığım diyerekten bu suretle teşvik eder ve kim bir parça sendelerse Nezahet Hanım mutlaka onun yakasına yapışır. Bu çocuk mutlaka muhtacı taliftir. İlk İstiklâl Madalyasını bu çocuğa verirsek büyük bir kadirşinaslık gösteririz. Ha onu arz edeyim, bütün askerlerimiz buna (Türk Jandark'ı) namını vermişlerdir."³¹⁰

Emin Bey'in bu izahatının ardından söz alan İzmit mebusu Hamdi Namık Bey de Halit Bey ve kızı Nezahet Hanım'ı tanıdığını ve baba-kızın aynı Emin Bey'in tarif ettiği özelliklerde kişiler olduğunu ifade etmiştir. Ancak Hamdi Namık Bey, İstiklâl Madalyası'nın 12 yaşında bir kıza verilmesini uygun bulmamış, bunun yerine Nezahet Hanım büyüdüğü zaman kendisine meclis namına çeyizini temin edecek bir hediye takdim edilmesini istemiştir.³¹¹

Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey ise her iki öneriden de farklı olarak Osmanlı tarihinde bir kadın paşa görmek istediğini belirtmiş ve Nezahet Hanım'a mîr-i mirân³¹² rütbesinin verilmesini teklif etmiştir. Tunalı Hilmi Bey'den sonra tekrar söz alan Hamdi Namık Bey, İstiklâl Madalyası tevdiinde Divan-ı Riyaset tetkikatının gerekli olduğunu ve ordu kumandanlığından görüş alınarak hareket etmenin daha uygun olacağını belirtmiştir. Hamdi Namık Bey'in ifadelerinin ardından meselenin Divan-ı Riyaset'e gönderilip gönderilmemesi kararı meclise bırakılmış ve mebuslar gönderilmesi lehinde oy kullanmışlardır.³¹³

Emin Bey'in tavrına konu olan ve mebusların övgüyle bahsettiği Nezahet Hanım'a İstiklâl Madalyası verilmesi kararı meclisin geçirdiği o hengâmeli günlerde işleme konulamamıştır. Daha sonraki süreçte ise bir takım bürokratik engeller nedeniyle hak ettiği madalyaya kavuşamayan Nezahet Hanım, 1993 yılında hayatını kaybetmiştir. Yaşamı boyunca hiçbir zaman madalya talebinde bulunmayan Nezahet

³¹⁰ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VII, Oturum I, (30 Ocak 1921), s. 440.

³¹¹ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VII, Oturum I, (30 Ocak 1921), s. 440.

³¹² Mülki rütbe olarak "beylerbeyi" anlamına gelmektedir. 1843 tarihine kadar mülkiye memurlarına da askeri rütbelerden olan Ferik ve Mirliya rütbeleri verilmiş 1843'ten sonra ise bu usul terk edilerek Ferikliğe muadil olmak üzere mir-i miran, livalığa karşılık olmak üzere ise emir-ül ümera rütbeleri ihdas edilmiştir. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. II, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1983, s. 545.

³¹³ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VII, Oturum I, (30 Ocak 1921), s. 440-441.

Hanım'a hak ettiği madalya ancak 30 Ekim 2013 tarihinde takdim edilmiş madalyayı ise büyükannesi adına torunu Şebnem Hanım almıştır.³¹⁴

Emin Bey'in meclise sunduğu bir diğer taktir, Yunanların Bursa ve civarında haksız şekilde tevkif ettikleri Türklere karşı, Yunan tebaasından olan Rumların tevkif edilmesine dairdir.

Emin Bey sunduğu taktirde; Yunanların Bursa ve civarındaki taşkınlıklarının en had safhaya ulaştığını belirtmiş, özellikle Ankara ile haberleşmede bulunduğu iddiasıyla birçok kişinin Yunanlar tarafından hapse atıldığını ifade etmiştir. Evlerinde bulundurdıkları Anadolu haritası sebebiyle üç sene hapse mahkûm edilmiş gençlerin bulunduğunu belirten Emin Bey, ayrıca birçok Türk kadınının sorgu bahanesiyle karakollara götürüldüğünü ve orada ahlak dışı hareketlere maruz kaldıklarını dile getirmiştir. Bu yaşananlara göz yumulamayacağını vurgulayan Emin Bey, ortaya çıkan durum karşısında Yunan tebaasından olan Rumların tevkifini istemiş ve taktirin Heyet-i Vekile'ye gönderilmesini teklif etmiştir.³¹⁵

Taktirin mecliste okunmasının ardından söz alan Bursa mebusu Muhittin Baha Bey de Bursa'dan kendilerine iç açıcı haberler gelmediğini ve yaşanan felaketin ciddi boyutlara ulaştığını ifade etmiştir. Bursa'da namuslu insanlar için hayat hakkı kalmadığının altını çizen Muhittin Baha Bey, Emin Bey'in ifadelerini doğrulayarak memleketini seven her insanın alıkondüğünü ve kabahati olmayan insanların bile 15-20 sene hapse mahkûm edildiğini belirtmiştir. Bursa'da bu tür hukuk dışı uygulamalar olurken kendilerinin mecliste rahat oturamayacaklarını söyleyen Muhittin Baha Bey, misillemenin adaletsizlik olarak düşünülmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Mebusların taktir hakkındaki mütalaalarının ardından, önerenin Heyet-i Vekile'ye havale edilmesine karar verilmiştir.³¹⁶

Emin Bey'in meclis riyasetine sunmuş olduğu bir diğer taktiri Kütahya Meclisi Umumisi üyesi iki kişinin ihtiyaçlarının Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletince karşılanmasına dairdir.

³¹⁴ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=126684

(Erişim Tarihi: 04.04.2018).

³¹⁵ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VIII, Oturum II, (26 Şubat 1921), s. 446.

³¹⁶ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VIII, Oturum II, (26 Şubat 1921), s. 446-447.

Emin Bey'in bu hususla ilgili takririnden önce de mesele gündeme gelmiş ve Karesi mebusu Hasan Basri Bey, 15 Ocak 1922 tarihinde Kütahya Meclis-i Umumi üyesi olan bu iki kişinin harcırahlarına dair bir temenni takriri vermiştir. Takrirden işgal nedeniyle Kütahya'yı terk etmek zorunda kalan Meclis-i Umumi üyeleri ödeneklerinin mahalli idarelerce karşılanması nedeniyle, hükümet tarafından bu kişilere maaş ve harcırah verilmediği ifade edilmiştir. Meclis-i Umumiyelerin Büyük Millet Meclisi'nin en hakiki şubelerini teşkil ettiğini belirten Hasan Basri Bey, buralarda üye olarak bulunan kişilerin de memleketin en muhterem insanlarından olduklarını ifade etmiştir. İşgal dolayısıyla mağdur olmuş bu insanları hayal kırıklığına uğratarak sefaletle sürüklemenin dinen de caiz olmadığını vurgulayan Hasan Basri Bey, bu iki zatın ihtiyaçlarının karşılanması için takririnin Muavene-i Maliye Encümeni'ne gönderilmesini teklif etmiştir.³¹⁷

Encümenin teklif üzerine gönderdiği mazbatada ise Hasan Basri Bey'in vermiş olduğu takrire vurgu yapılmış ve hükümetin himayesine iltica eden kişilerin sefaletle düşmelerinin önlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Buradan hareketle, kanunun Maliye Vekâletine gönderilmesine karar verilmiş ve bu durum Heyet-i Vekile'ye arz edilmiştir.³¹⁸

Maliye Vekili Hasan Bey, işgal bölgelerinde görev yapan Meclis-i Umumi üyelerine yevmiye verilmesinin kanun dışı olduğunu açıklamış ve yalnızca bilfiil hizmette bulunanların bu haktan yararlanabileceğini ifade etmiştir. Hasan Bey, Heyet-i Celile'nin böyle bir yevmiye verebilmesi için öncelikle işgal bölgelerindeki memurlar hakkındaki kanunun düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir.³¹⁹

Maliye Vekili'nin açıklamalarından sonra söz alan Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey, yevmiye verilmesinin kanuna muhalif olduğunu söyleyenlerin de haklı olduğunu; ancak sırf kanuna muhaliftir diye bahsi geçen kişilerin çaresiz bırakılmaması gerektiğini savunmuştur.³²⁰

Tartışmaların ardından konu ile alakalı takririni meclise sunan Emin Bey, mevzubahis olan iki üyenin ihtiyaçlarının Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye

³¹⁷ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XVI, Oturum I, (7 Şubat 1921), s. 251.

³¹⁸ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XVI, Oturum I, (7 Şubat 1921), s. 251.

³¹⁹ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XVI, Oturum I, (7 Şubat 1921), s. 252.

³²⁰ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XVI, Oturum I, (7 Şubat 1921), s. 254.

Vekâleti'nce karşılanmasını teklif etmiştir. Sonuç olarak mecliste oylamaya sunulan takririn Sıhhiye ve Muavenet-i İc̣timaiye Vekâleti'ne gönderilmesine karar verilmiş, Tokat mebusu Mustafa Bey ise karara karşı çıkarak ekonomik zorluklarla geçen yıllarda şahsa ait tahsisat yapılmaması gerektiğini savunmuştur.³²¹

Emin Bey'in meclise sunduğu ekonomik içerikli takrirlerinden bir diğeri cünha³²² cezalarının para cezasına çevrilmesine dairdir. Emin Bey'in Adliye Vekâleti'ne sunduğu bu temenni takririne Ertuğrul mebusu Mustafa Kemal Bey karşı çıkmış ve cünha meselesinin bir kanunu³²³ olduğunu ve bu nedenle para cezasına çevrilmesinin doğru olmayacağını ifade etmiştir. Netice itibariyle takrir Adliye Vekâleti'ne gönderilse de dönem sonuna kadar bir daha gündeme gelmemiştir.³²⁴

Emin Bey meclise sunduğu bir diğeri takririnde ise mübadele edilecek esirler ile sivil ahalinin iskânları için tedbir alınmasını talep etmiştir.

Lozan görüşmelerinin devam ettiği 30 Ocak 1923 tarihinde Türk-Yunan temsilcileri arasında nüfus mübadelesi sözleşmesi imzalanmış ve akit gereği birçok insan doğup büyüdükları topraklardan ayrılmak durumunda kalmıştır. Bu anlaşmaya göre Yunanistan'da yaşayan Müslüman nüfusla Türkiye'de yaşayan Rum-Ortodoks nüfusun mübadelesine karar verilmiştir.³²⁵ Bu meseleyi meclis gündemine taşıyan

³²¹ **TBMMZC**, D. I, İ.S. II, C. XVI, Oturum I, (7 Şubat 1921), s. 254.

³²² “Cünha” kelimesi ufak cürüm, küçük kabahat ve küçük suç anlamlarında kullanılmaktadır. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2010, s. 167.

³²³ 7 Ocak 1922 yılında beş madde olarak yayınlanan bu kanuna göre tecavüz ve yüz kızartıcı suçlar hariç cezalarının üçte ikisini tamamlayan mahkumların kalan cezaları affedilmiştir. Ayrıca işgal öncesi bulundukları yerlerde tahkikata başlanan ancak dava evrakı bulunmayan cünha ve cinayet şüphelileri haklarındaki tahkikat, imkanlar dahilinde yeniden ele alınmak üzere ertelenmiştir. Suçlular tutuklu bulundukları yerlerin mahkemelerinde iki yüz liraya kadar kefaleti nakdiye icra edemezlerse zabıta nezareti altında bulunmak üzere tahliye edilmişlerdir. Ancak cünha suçluları, kefaletten ve zabıta nezareti altında bulunmaktan müstesna tutulmuştur. 179 numaralı “*Sülûsanı müddeti cezaîyelerini ikmal eden mahkuminin aflarına ve işgal olunan mahaller ahalisinden maznun ve müttehim olan cünha ve cinayet erbabı haklarındaki hukuku umumiye davasının teciline dair kanun*”un tam metni için Bkz.:

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100179.pdf (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2018).

³²⁴ **TBMMZC**, D. I, İ.S. III, C. XX, Oturum I, (11 Mayıs 1922), s. 19-20.

³²⁵ Fahriye Emgili, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Hakkındaki Araştırmalara Bir Bakış”, **Tarih ve Günce**, C. I, S. I, 2017, s. 30.

Emin Bey, yapılacak mübadele için tedbir alınmasına dair bir takrir sunmuş ve bu takrir meclis tarafından Heyet-i Vekile'ye gönderilmiştir.³²⁶

Emin Bey meclise sunduğu takririn yanı sıra Riyaset-i Celile'ye gönderdiği takrirden Lozan Konferansı'nda imzalanan mukavele gereği yapılacak olan sivil ve asker esirler mübadelesinin kolay olmayacağını ifade etmiştir. Osmanlı devlet hayatında muhacir iskanı veya mülteci kabulünün bazı zamanlarda kötü neticelerle sonuçlandığını belirten Emin Bey, memlekete kabul edilen insan kabilelerinin bilgisizlik ve kimsesizlik yüzünden çoğu kez kötü duruma düştüğüne dikkat çekmiştir. Bir hekim olarak halk sağlığını da düşünen Emin Bey, mübadele ile birlikte yurda çeşitli hastalıkların da gelebileceğini ve o günkü teşkilâtsizlikle hem memleketin hem de insanların mağdur olabileceğini vurgulamıştır. Çözüm olarak muhacirlerin nerelerden gelecekleri, hangi iskelelere çıkarılacakları ve nerelere yerleştirileceklerinin önceden planlanması gerektiğini belirten Emin Bey, Yunanistan'da bu işlerle ilgilenen bir heyet bulundurmanın gerekli olduğunu ifade etmiştir.³²⁷

Büyük Millet Meclisi İkinci Reisi Ali Fuat Paşa, Emin Bey'in önermesini İcra Vekilleri Heyeti'ne göndermiş³²⁸, İcra Vekilleri Reisi ise bu konu ile ilgili olarak Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletini görevlendirmiştir.³²⁹ Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti göndermiş olduğu yazıda iskân bankası teşkiline dair kanun layihasının Heyet-i Vekile'ye takdim edildiğini belirtmiş, ayrıca Yunanistan'dan ne kadar muhacir geleceğinin henüz bilinmediğini, bu husustaki çalışmaların ise devam ettiğini bildirmiştir.³³⁰

Türk ve Yunan makamlarının istekleri doğrultusunda imzalanan mübadele sözleşmesini hayata geçirmek pek kolay olmamıştır. Nitekim yaşadıkları yerleri zorunlu olarak terk etmek durumunda kalan insanlar, sosyal, ekonomik ve psikolojik

³²⁶ **TBMMZC**, D. I, İ.S. III, C. XXVII, Oturum I, (5 Şubat 1923), s. 164-165.

³²⁷ Emin Bey tarafından Riyaset-i Celile'ye gönderilen 03.02.1339 (3 Şubat 1923) tarihli takrir, **BCA**, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 5.29.29, lef 4.

³²⁸ Büyük Millet Meclisi ikinci reisi Ali Fuat Paşa tarafından İcra Vekilleri Riyaset-i Celile'sine gönderilen 06.02.1339 (6 Şubat 1923) tarihli tezkire, **BCA**, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 5.29.29, lef 3.

³²⁹ İcra Vekilleri Heyeti Reisi tarafından Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'ne gönderilen 10.02.1339 (10 Şubat 1923) tarihli tezkire, **BCA**, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 5.29.29, lef 2.

³³⁰ Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti Vekilinin, İcra Vekilleri Heyet-i Riyaset-i Celile'sinin gönderdiği 10.02.1339 (10 Şubat 1923) tarihli tezkireye cevabı, **BCA**, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 5.29.29, lef 1.

açından zor durumda kalmış, doğup büyüdüğü yerleri terk etmek insanların psikolojilerinde travmalara sebep olmuştur. Ayrıca mübadele sözleşmesinin yorumu ve uygulanması noktasındaki görüş ayrılıkları, Türkiye ve Yunanistan arasında ciddi problemlerin yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye, mübadele meselesini en az zararla atlatmak için çalışmalarına başlamış ve 13 Ekim 1923 tarihinde Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'nin kurulmasına dair kanun meclis tarafından kabul edilmiştir. Bunun üzerine İzmir mebusu Mustafa Necati Bey 20 Ekim'de İmar ve İskân Vekillğine seçilmiş ve çalışmalarına başlamıştır. Türkiye'ye gelen mübadillerin nakilleri vekâlet tarafından Mübadele ve İskân Kanunu'na göre yapılmış; ancak yeterli parası ve örgütü olmayan vekâlet bu hususta pek başarılı olamamıştır. Mübadelenin bir an evvel yapılmak istenmesi ve ülkelerin yeterince hazırlık yapamaması göç eden insanların gelişigüzel yerleştirilmelerine sebep olmuştur. Kendi mesleklerine uygun bölgelere yerleştirilemeyen göçmenler ekonomik olarak birçok sıkıntıyla karşı karşıya kalmışlardır. Ayrıca gelen ve giden göçmenler arasındaki yaşamsal ve ekonomik farklar yalnızca bireyleri değil devletleri de önemli ölçüde etkilemiştir.³³¹

Sözleşme gereği yapılan göç esnasında ciddi derecede trajik olayın yaşanması mübadele meselesinin çözümünün 1930'lara sarkmasına neden olmuştur. Daha sözleşme imzalanır imzalanmaz mübadele için hazırlık yapılması gerektiğini belirten Emin Bey'in bu hususta neden aceleci davrandığı ise yaşanan sürecin sonuçlarıyla birlikte değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılmaktadır.

Emin Bey'in birinci dönemin sonlarına doğru sunduğu takrirlerden bir diğeri de düşman tarafından zarar gören halka yardım yapılmasına dairdir. Takrirden, zarar gören halka emvâl-i metrûkeden³³² yardım edilmesi istenmiş, önerge meclis tarafından Heyet-i Vekile'ye gönderilmiştir.³³³

Emin Bey, Riyaset-i Celile'ye gönderdiği takrirden mütarekeden sonra zarara uğrayan halkın zararları hakkında Lozan Konferansı'ndan müspet bir sonuç alınamadığını belirtmiş ve bu zararın emvâl-i metrûkeden karşılanmasını talep

³³¹ Yücel Bozdağlıoğlu, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 180, S. 180, 2014, s. 10, 26 ve 27.

³³² Terkedilmiş, bırakılmış sahipleri bilinmeyen mallar. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe...**, s. 251.

³³³ **TBMMZC**, D. I, İ.S. IV, C. XXVIII, Oturum I, (21 Mart 1923), s. 87.

etmiştir.³³⁴ Verilen bu takrir meclis başkanlığının 24 Mart 1923 tarih³³⁵ ve kanunlar müdürlüğünün 7-13/26 numaralı resmi yazısı ile tasdik edilerek Hariciye Nezareti'ne gönderilmiştir.³³⁶ Hariciye Vekili İsmet Paşa, gönderdiği cevapta zarar gören halka tazminat verilmesinin ancak barış antlaşması ile mümkün olduğunu belirtmekle birlikte zarar gören insanlara ise devlet yardımı yapılmasını istemiştir.³³⁷

Sonuç olarak Emin Bey'in meclise sunduğu bu takrir devlet nezdinde karşılık bulmuş ve mütareke sonrası zarara uğrayan şahısların zararları hakkında çalışmalar yapılmıştır. Hükümet son olarak Maliye Nezareti'nden zararların karşılanıp karşılanamayacağı hakkında mütalaa istemiş ve bu husustaki çalışmalarına devam etmiştir.³³⁸

2.3.1.2. İdari Alanda Verilen Takrirler

Emin Bey'in idari alanda meclis riyasetine sunduğu ilk önerge Bursa'ya bağlı Orhaneli kazasının geçici olarak Bursa merkezi yapılması hakkındadır.

İşgal nedeniyle Bursa'nın Ankara ile irtibatının kopmasını istiklal mücadelesi açısından tehlikeli gören Emin Bey, Bursa'ya bağlı Orhaneli kazasının coğrafi konumu nedeniyle düşman işgalinden uzak bir bölgede bulunduğunu belirtmiş, bu nedenle vilayet merkezinin Orhaneli'ne naklinin daha uygun olacağını ifade etmiştir. Verilen bu önerge meclis tarafından ilk olarak Dahiliye Vekaletine havale edilmiştir.³³⁹

Emin Bey, Orhaneli kazasının müstakil bir liva haline getirilmesi için takrire ilaveten bir de kanun teklifi vermiş, bu teklif ise meclis tarafından Lâyiha Encümeni'ne gönderilmiştir.³⁴⁰ Lâyiha Encümeni, Emin Bey'in teklifine cevap olarak gönderdiği mazbatada; Orhaneli kazasının etrafında kendisine bağlanacak

³³⁴ Emin Bey tarafından Riyaset-i Celile'ye gönderilen 24 Mart 1339 (24 Mart 1923) tarihli takrir, **BCA**, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 5.30.24, lef 5.

³³⁵ TBMM İkinci Başkanı tarafından İcra Vekilleri Heyeti'ne gönderilen 24 Mart 1339 (24 Mart 1923) tarihli yazı, **BCA**, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 5.30.24, lef 4.

³³⁶ İcra Vekilleri Heyeti tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen 27 Mart 1339 (27 Mart 1923) tarihli yazı, **BCA**, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 5.30.24, lef 3.

³³⁷ Hariciye Vekili İsmet Paşa tarafından İcra Vekilleri Heyeti'ne gönderilen 1 Nisan 1339 (1 Nisan 1923) tarihli yazı, **BCA**, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 5.30.24, lef 2.

³³⁸ İcra Vekilleri Heyeti tarafından Maliye Nezareti'ne gönderilen 4 Nisan 1339 (4 Nisan 1923) tarihli yazı, **BCA**, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 5.30.24, lef 1.

³³⁹ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VI, Oturum II, (14 Aralık 1920), s. 368.

³⁴⁰ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VI, Oturum II, (14 Aralık 1920), s. 368.

uygun bir kaza veya nahiye olmadığını ve Orhaneli'nin nüfus itibariyle müstakil bir liva olmak için gereken şartları sağlamadığını bildirmiştir. Bunun yanı sıra Bursa'nın ticari açıdan önemini vurgulayan encümen, 23 Aralık 1920 tarihli kararında Emin Bey'in kanun teklifinin reddine karar vermiştir. Ret kararı gerekçeleriyle beraber mecliste okunmuş ve mebuslar tarafından da uygun görülmüştür.³⁴¹

Aslında Emin Bey'in teklifine benzer bir uygulama daha önce Adana Vilayeti'nde tatbik edilmiş ve Pozantı bir süreliğine savaşlar nedeniyle mülki düzeni altüst olan Adana yerine il merkezi olarak kabul edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa düzensizliğe son vermek ve bölge idaresini kontrol altına almak amacıyla 5 Ağustos 1920 tarihinde Pozantı'ya gitmiş ve yapılan görüşmeler neticesinde³⁴² Adana il merkezinin Pozantı olmasına ve büyük bölümü işgal altında bulunan Mersin sancağının bazı kısımlarının da Pozantı'ya bağlanmasına karar verilmiştir. Şüphesiz Pozantı'nın il merkezi yapılmasında, Çukurova ve Suriye tarafına açılan kapı niteliğinde olması ve bölgede çok sayıda Türk bulunması da etkili olmuştur.³⁴³ Emin Bey'in aynı mantıkla il merkezi olarak teklif ettiği Orhaneli'nin ise Pozantı gibi olmayan demografik ve stratejik yapısı, teklifin önce encümen sonra da meclis tarafından kabul görmemesine neden olmuştur.

Emin Bey'in idari alanda sunduğu takrirlerden ikincisi ise Karaman sancağına bağlı Ermenak kazasının isminin Oruç Ali olarak değiştirilmesine dairdir. Aslında Ermenak kazası hem bağlı olduğu sancak hem de ismi açısından Emin Bey'in takririnden evvelki süreçte de tartışılan meselelerden biri olmuştur. Nitekim

³⁴¹ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VII, Oturum I, (1 Ocak 1921), s. 104.

³⁴² Mustafa Kemal Paşa, Pozantı dönüşü meclisin gizli oturumda yaptığı konuşmasında Pozantı'nın durumunu ve alınan tedbirleri şu cümleleriyle izah etmiştir: “...Diğer taraftan bugün Adana Vilâyetini düşünecek olursak, vilâyetin bu kısmında maatteessüf idare-i mülkiyenin teşekkül etmediğini gördük. Valisi, mutasarrıfı, kaymakamı, adliyesi, polisi, jandarması yoktur. Hiçbir şeyi yoktur. Ben doğrusu ahaliye biraz mahcup oldum. İnsanların kanlar dökerek düşmanların elinden istirdat etmek istedikleri yerler elimizdedir. Bunu idare etmeyi unutmuşuz. Onun için derhal bir idare-i mülkiye tesisi lâzım geldi. Bunun için vali ve kaymakamlar filân derhal tayin edilmek lüzumuna kani olduk ve orada hazır bulunanlardan Büyük Millet Meclisi Âzasından İsmail Safa Bey'i (vekaleten vali tayin ettim. İcra Heyeti kanalıyla heyet-i celilenize arz olunup kati karar alınuncaya kadar vekâleten tayin ettim ve) kendisinin işe başlamasını emrettim ve derhal Adana'dan, şuradan buradan hükümet teşkilâtı vücuda getirmesine dair emir verdim ve şimdilik Pozantı'yı Adana'ya merkez olmak üzere tesise lüzum gördüm...” **Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları (TBMMGCZ)**, D. I, İ.S. I, C. I, Oturum I, (9 Ağustos 1920), s. 121-122.

³⁴³ Şaduman Halıcı, “Hürriyet ve İtilaf Fırkası Adana Başkanı Hafız Mahmut Celal'e Ait Bilinmeyen İki Beyanname”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XXVII, S. 44, 2008, s. 105-106.

Ermenak kazasının İçel'e mi yoksa Karaman'a mı bağlanacağı mecliste uzun süre tartışılmış, Konya mebusu Vehbi Efendi de bu konuya dikkat çekmiştir. Ermenak'ın önce İçel'den ayrılarak Karaman'a bağlandığını, sonra ise tekrardan İçel'e bağlanıp bir daha ayrıldığını belirten Vehbi Efendi, bu nedenle mebusların konu hakkındaki yeni tekliflerinin de boş bir çabadan ibaret olduğunu ifade etmiştir. Buna rağmen tartışmaların ardından Ermenak'ın hangi sancağa bağlanacağı oylamaya sunulmuş ve mebuslar Karaman Sancağı'na bağlanmasına karar vermişlerdir.³⁴⁴

Ermenak isminin değiştirilmesine dair ilk teklif ise Yozgat mebusu Süleyman Sırrı Bey tarafından verilmiştir. Ermenak isminin Kemaliye³⁴⁵ olarak değiştirilmesini isteyen Sırrı Bey, Ermenak lafzının Hristiyan ismi olması hasebiyle böyle bir teklifte bulunduğunu açıklamıştır. Teklif mecliste oylamaya sunulmuş; ancak kabul görmemiştir.³⁴⁶

Süleyman Sırrı Bey'in teklifinden iki gün sonra bu kez Emin Bey, Ermenak isminin Oruç Ali olarak değiştirilmesine dair bir takrir vermiştir. Emin Bey'in sunduğu bu önergeye ilk cevap daha önce meclise aynı içerikte bir teklif sunan Süleyman Sırrı Bey'den gelmiştir. Sırrı Bey, Ermenak isminin değiştirilmesi ile ilgili olan teklifinin kabul edilmediğini hatırlatırken, Amasya mebusu Ömer Lütfi Bey ise Oruç Ali'nin Merzifonlu olduğuna dikkat çekerek takririn Ermenak ile alakası olmadığını öne sürmüştür. Nihayetinde meclis riyaleti de Süleyman Sırrı Bey'in ifadelerine benzer şekilde bu içerikte bir teklifin daha önce nazar-ı itibara alınmayarak reddedildiğini vurgulamış ve böylece Emin Bey'in vermiş olduğu bu takrir mecliste karşılık bulamamıştır.³⁴⁷

2.3.1.3. Sağlık Alanında Verilen Takrirler

Emin Bey'in hem sıhhi hem de ekonomik mahiyette olan ve dönemin ilgi çekici takrirlerinden biri maden sularının tahlil ettirilmesi ve tıpta kullanıma elverişli olup olmadığının tespit edilmesine dairdir. Takririne memlekette tıbbi ilaç üretilemediğini söyleyerek başlayan Emin Bey, bu nedenle ihtiyacın zorunlu olarak

³⁴⁴ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. VI, Oturum II, (18 Aralık 1920), s. 418-419.

³⁴⁵ Sırrı Bey "Kemaliye" ismini meclis reisi Mustafa Kemal Paşa'nın adına ithafen seçtiğini belirtmiştir. TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. VI, Oturum II, (18 Aralık 1920), s. 421.

³⁴⁶ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. VI, Oturum II, (18 Aralık 1920), s. 421.

³⁴⁷ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. VI, Oturum I, (20 Aralık 1920), s. 441.

diğer ülkelerden karşılandığını belirtmiş, doğal maden sularının ise memleketin her tarafında bulunmasına karşın yine de dışarıdan temin edildiğini vurgulamıştır. Maden suyunun bir şişesinin Ankara’da 80 kuruşa satıldığını belirten Emin Bey, bu fiyatın yalnızca şişe ve mantar bedeli olduğunun altını çizmiş ve önemli bir meblağın dış ülkelere gidiyor olmasına veryansın etmiştir. Ülkenin doğal maden sularından istifade edemiyor olmasını bir şişe fabrikasının bulunmamasına bağlayan Emin Bey, bu eksiklik ortadan kalktığı vakit memleketin maden sularının altın membaı olacağını öne sürmüştür. Bu gerekçelerle sunulan önergede, ilk olarak maden sularının hem ekonomik hem de tıbbi açıdan kıymetli olması sebebiyle tahlil ettirilmesi ve tıpta kullanıma elverişli olup olmadığının belirlenmesi istenmiştir. Son olarak ise açıklanan sebeplerden ötürü bir şişe fabrikası kurulmasının gerekliliği bildirilerek, bu nedenle takririn hem Sıhhiye hem de İktisat vekâletlerine gönderilmesi teklif edilmiştir.³⁴⁸ Ancak takrir Sıhhiye ve İktisat vekâletlerine gönderilmesine rağmen karşılık bulamamıştır.

1921 yılında sunulan bu takrir, diğer yandan Emin Bey’in memleketin sanayileşmesine verdiği önemi ortaya koyması açısından ayrı bir öneme haizdir. Nitekim Emin Bey, hekim olmasına rağmen sanayide ihtiyaç duyulan sektörü somut örneklerle açıklamış, söylediklerini o dönem hayata geçirmek mümkün olmasa bile ilerleyen süreçte cumhuriyetin ilk sanayi hamlelerinden biri Emin Bey’in belirttiği alana³⁴⁹ yönelik olmuştur.

2.3.1.4. Eğitim ve Kültür Alanında Verilen Takrirler

Emin Bey’in meclise sunduğu eğitim alanındaki takrirlerinden en dikkat çekici olanı hapishanelerin darüšanaâ ve ahlâk mektebi haline getirilmesi ile ilgilidir.

Dahiliye Vekâleti’nin 1922 yılı bütçe görüşmelerinde söz alan Emin Bey, vekâletin hapishanelere ayırdığı bütçeden yola çıkarak memleket hapishanelerinin mevcut durumuna değinmiştir. Orta Çağ devrinde hapishanelerin bir işkence ve ölüm yeri olduğunu belirten Emin Bey, içerisinde bulundukları devirde hapishane demenin

³⁴⁸ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XI, Oturum I, (23 Haziran 1921), s. 3.

³⁴⁹ Ülkedeki ilk şişe ve cam fabrikası ancak 1935 yılında İş Bankası tarafından İstanbul Paşabahçe’de kurulabilmiştir. Hakan Koçak, “Paşabahçe Şişe-Cam’ın İlk Yılları: Milli Fabrika Rejimi”, **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, S. XXXIII, 2012/2, s. 17.

aynı zamanda bir darüssanayi ve bir ahlâk mektebi anlamına geldiğini vurgulamıştır. Memleket hapishanelerinin ise dönemin niteliklerini taşımadığına dikkat çeken Emin Bey, adlî kapitülasyonların da bu sebeple şiddetlendiğini ifade etmiştir. Emin Bey ayrıca hapishanelerin tarihsel tanziminden de bahsederek, meşrutiyet yıllarını takiben birçok yerde sıhhi hapishaneler inşasına başlandığını, bunlardan bir tanesinin de kendi seçim yeri olan Bursa’da yapıldığını ve bitmek üzere olduğunu belirtmiştir.³⁵⁰ Konuşmanın devamında ise memleket hapishanelerinde vuku bulan yolsuzluk ve ahlaksızlıkların sebebinin tembellik ve başıboşluktan kaynaklandığı belirtilerek oturan ve hiçbir işle meşgul olmayan insanların kötü işlere meyil etmesinin kaçınılmaz olduğuna işaret edilmiştir. Bu mesele hakkında iki yıl önce de bir teklif³⁵¹ verdiğini hatırlatan Emin Bey, Mersin mebusu Salahâddin Bey’in de benzer bir öneri sunduğunu; ancak bu tekliflerin hiçbir sonuca ulaşmadığını ifade etmiştir. Bu defa hapishanelerin bir darüssanayiye dönüştürülmesini isteyen Emin Bey, Konya Hapishanesi’nin ise aynı zamanda imalathane yapımı için uygun olduğunu, elli veya yüz bin liralık bir harcama yapıldığı takdirde hapishanenin bir darüssanayiye dönüşebileceğini belirtmiştir.³⁵²

Hapishaneler ile ilgili tespitler bunlarla sınırlı kalmamış, meselenin sosyal ve demografik boyutlarına da değinilmiştir. Nitekim mahkûm ailelerinin de mahkûmla birlikte zarar gördüğü belirtilirken, hükümlülerin bir kısmının genç yaşta olması sebebiyle nüfus olarak ciddi kayıplar verildiğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca memlekette en ufak suçların bile hapis cezası ile sonuçlandığını belirten Emin Bey, küçük çaplı suçları para cezasına çevirmenin memleket için daha faydalı olacağını ifade etmiştir.³⁵³

Emin Bey’in ifadelerinden sonra söz alan Kütahya mebusu Besim Bey ise hapishanelerde sorun çıkartan insanların neredeyse hepsinin eğitimsiz olduğundan

³⁵⁰ **TBMMZC**, D. I, İ.S. III, C. XIX, Oturum I, (8 Nisan 1922), s. 48.

³⁵¹ Emin Bey, 8 Ocak 1921 tarihinde hapishanelerin ıslah edilmesi hakkında 12 maddelik bir kanun teklifi vermiş ve bu teklif önce Layiha Encümenine gönderilmiştir. **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VII, Oturum II, (8 Ocak 1921), s. 224. Layiha Encümeni ise Emin Bey’in bu teklifini kabul etmiş ve buna dair mazbata hazırlamıştır. Mazbata Dahiliye ve Sıhhiye Encümenlerine gönderilmiştir. **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VIII, Oturum I, (21 Şubat 1921), s. 327. Buna rağmen tekliften bir netice çıkmamış ve Emin Bey bu konudaki kırılganlığını belirtildiği üzere daha sonraki meclis oturumlarında da dile getirmiştir.

³⁵² **TBMMZC**, D. I, İ.S. III, C. XIX, Oturum I, (8 Nisan 1922), s. 48.

³⁵³ **TBMMZC**, D. I, İ.S. III, C. XIX, Oturum I, (8 Nisan 1922), s. 48-49.

bahsederek meseleyi bir başka boyutuyla değerlendirmiştir. Hapishanelere verilecek paranın eğitime aktarılmasının daha doğru olacağını belirten Besim Bey, mahkûmların sanayi mekteplerinde çalıştırılmasının iyi neticelerle sonuçlanabileceğini ifade etmiştir. Tiyatronun, musikinin vesaire eğitimin öneminin vurgulandığı konuşmada, bunlardan mahrum olan insanların suça daha fazla yatkın olduğu; bu nedenle bu alanlara yönelik çalışmalar yapılması gerektiği vurgulanmıştır.³⁵⁴

Mersin mebusu Salâhaddin Bey de hapishanelerin mevcut durumuna dikkat çekerek; eskiden Sinop, İstanbul ve Edirne gibi yerlerde valilerin hapishaneleri kendi inisiyatifleriyle darüssanaa haline getirdiğini ifade etmiştir. Şimdi ise bu hususta ihmalkâr davranıldığını belirten Salâhaddin Bey, Dahiliye Vekâleti'nden mahkûmları kabiliyetlerine göre bir işe mecbur kılmasını, bunun için bir proje hazırlamasını ve iki aya kadar da Meclis-i Âli'ye takdim etmesini talep etmiştir.³⁵⁵

Emin, Besim ve Salâhaddin beyler hapishane meselesinin sosyal ve ekonomik boyutlarına temas ederken, bazı mebuslar ise meseleye dini açıdan yaklaşmış ve buna uygun öneriler sunmuşlardır. Örneğin; Malatya mebusu Lütî Bey, mahkûmların sabahdan akşama birbirlerini dolandırdıklarından ve kumar oynadıklarından yakınmış, bu nedenle en edepli insanın bile hapishaneden ahlâk yoksunu olarak çıktığını ifade etmiştir. Hapishanelerde bir imam bulundurulmasını ve mahkûmlara namaz kıldırılmasını isteyen Lütî Bey, mahkûmları ahlâklı hale getirmenin yolu olarak bu görüşü savunmuştur.³⁵⁶

Tartışmaların ardından meclise takririni sunan Emin Bey, hapishaneleri darüssanaa ve ahlâk mektebi haline getirecek bir nizamname hazırlanmasını istemiştir. Adliye, Dahiliye ve Sıhhiye vekâletleri bütçelerinden bir kısmının bu iş için ayrılması istenirken, bunun yanı sıra Konya Hapishanesi'ne de bir imalathane yapılması teklif edilmiştir.³⁵⁷

Emin Bey ve diğer mebusların takrirlerinden sonra söz alan Dahiliye Vekili Fethi Bey ise hapishanelerin durumuyla ilgili söylenen sözlerin doğru olduğunu

³⁵⁴ TBMMZC, D. I, İ.S. III, C. XIX, Oturum I, (8 Nisan 1922), s. 49.

³⁵⁵ TBMMZC, D. I, İ.S. III, C. XIX, Oturum I, (8 Nisan 1922), s. 49-51.

³⁵⁶ TBMMZC, D. I, İ.S. III, C. XIX, Oturum I, (8 Nisan 1922), s. 51.

³⁵⁷ TBMMZC, D. I, İ.S. III, C. XIX, Oturum I, (8 Nisan 1922), s. 52 ve 56.

belirtmiş; ancak hapishanelerin ıslahı için maddiyata ihtiyaç duyduklarını ifade etmiştir. Hapishanelerin oturulacak hale gelmesinin yalnızca yeni binaların yapılmasıyla mümkün olabileceğini vurgulayan Fethi Bey, meclisin gerekli mali imkanları yaratması halinde hemen işe koyulacaklarını açıklamıştır. Fethi Bey'in ifadelerinin ardından söz isteyen Emin Bey, vekile, bu parayla bir darüssanaa inşasının mümkün olup olmadığını sormuştur. Verilen cevapta paranın mahkûmların yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması için olduğu belirtilirken darüssanaadan önce mahkûmların beslenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Yine de hem Salâhaddin Bey'in hem de Emin Bey'in söylediklerini doğru bulduğunu ifade eden Fethi Bey, “...*Bunları sanat sahibi yapmak lazımdır; fakat bunlara bir sermaye lazımdır. Çorap yaptırmak için evvela yün lazımdır.*”³⁵⁸ diyerek genelde idealize edilene saygı duymuş; ancak dönemin şartları gereği meselenin ekonomik boyutuna dikkat çekmiştir. Buna ilaveten hapishanelerin imalathane haline dönüştürülmesi ile ilgili olarak daha önce Emin ve Salâhaddin beylerin teklif verdiğini hatırlatan Fethi Bey, ruznamede olan tekliflerin yalnızca meclisçe kabul edilmesi halinde mevzubahis olabileceğini vurgulamıştır. Bunun üzerine oylamaya sunulan teklifler meclis tarafından kabul edilmiş ve Dahiliye Vekâleti'ne takdim edilmiştir.³⁵⁹ Ancak bu teklifler dönem sonuna kadar bir daha gündeme gelmemiş ve mebusların idealize ettiği hapishane düzeni dönemin ekonomik sıkıntıları nedeniyle hayata geçirilememiştir.

Emin Bey'in kültürel alanda meclis riyasetine sunduğu takrirlerinden bir diğeri Harekât-ı Milliye'nin tarihini yazmak üzere uzmanlardan oluşan bir heyetin teşkil edilmesine dairdir.

Takirde; her milletin kendi tarihi olaylarını dikkatli bir şekilde tespit etmeye çalıştığı belirtilirken; Türkiye'de bu duruma gereken önemin verilmediği ifade edilmiştir. Milli tarihin yabancıların eserlerinden öğrenildiğini belirten Emin Bey, bu duruma örnek olarak Hammer'in *Osmanlı Tarihi*'ni göstermiştir. Yaşanan Millî Mücadele devrinin nasıl başlayıp hangi aşamalardan geçtiğinin de mutlaka kaleme alınması gerektiği vurgulanırken, bu iş için üç dört kişinin memur edilmesi, vesika ve fotoğrafların bu kişilere devredilmesi istenmiştir. Bu şekilde oluşturulacak bir ilmi

³⁵⁸ TBMMZC, D. I, İ.S. III, C. XIX, Oturum I, (8 Nisan 1922), s. 54.

³⁵⁹ TBMMZC, D. I, İ.S. III, C. XIX, Oturum I, (8 Nisan 1922), s. 56.

eserin hem içerde hem de dışarıda rağbet göreceğini belirten Emin Bey, elde edilecek gelirin bu işe karşılık gösterilmesini, bu sürece kadar ise masrafın meclis bütçesinden karşılanmasını teklif etmiştir.³⁶⁰ Takrir, Heyet-i Vekile'ye gönderilmiş, ancak dönem sonuna kadar bir daha meclis gündemine gelmemiştir.

Emin Bey'in bu takriri cam fabrikası örneğinde olduğu gibi geçen zamanın ardından gündeme gelmiş ve özellikle Atatürk, milli tarih bilincinin oluşmasına büyük önem vermiştir. Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte tarihin bir milletin hafızası olduğuna inanan Atatürk ve ilim adamları, verilere dayalı bir Türk tarih tezi oluşturma gayreti içerisinde olmuşlardır. Nitekim 15 Nisan 1931 tarihinde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulmuş, bu cemiyetin adı daha sonra Türk Tarih Kurumu olarak değiştirilmiştir. Amacı Türk tarihini tetkik ve elde edilen neticeleri yayınlamak olan bu kurum³⁶¹, Emin Bey'in 1922 yılında verdiği önerenin yıllar sonra karşılık bulduğunu göstermektedir.

Emin Bey, eğitim ve kültür alanındaki bu iki takriri dışında, maden sularına ilişkin önergesini meclis riyasetine sunduğu gün bir başka takrir daha vermiştir. Ankara'da memleket sanayi ile alakalı bir müze açılmasına dair olan bu takrir, meclis reisi tarafından bir temenni önergesi olarak görülmüş ve İktisat Vekâleti'ne havale edilmiştir. Ancak dönemin koşulları gereği bu takririn icrası da mümkün olmamıştır.³⁶²

2.3.2. Emin Bey'in Meclise Sunduğu Teklifler

2.3.2.1. Millî, Ekonomik ve Sosyal Alanlarda Verilen Teklifler

Emin Bey'in meclis riyasetine sunduğu sosyal içerikli tekliflerinden biri erkân, ümera ve zabıtana izin verilmesine dairdir. Bu kanun teklifi meclis tarafından ilk olarak Layiha Encümeni'ne havale edilmiştir.³⁶³ Layiha Encümeni ise askere izin

³⁶⁰ TBMMZC, D. I, İ.S. III, C. XXI, Oturum I, (29 Haziran 1922), s. 139.

³⁶¹ Refik Turan, "Kültür Alanındaki Gelişmeler", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. II, İçinde, Ankara, ATAM Yayınları, 2011, s. 194.

³⁶² TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XI, Oturum I, (23 Haziran 1921), s. 3.

³⁶³ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. IV, Oturum I, (22 Eylül 1920), s. 265.

verilmesi hakkındaki bu teklifin Müdafaa-i Milliye Encümenine gönderilmesini talep etmiş ve mecliste bu talebi uygun bularak onaylamıştır.³⁶⁴

Müdafaa-i Milliye Encümeni, Emin Bey'in teklifini 19 Ocak 1921 tarihinde görüşmüş ve reddine karar vermiştir. Gerekçe olarak da cephelerin birbirinden uzak olması, memleketin büyüklüğüne karşın yeterli ulaşım imkanlarına sahip olmaması ve İstiklâl Harbi'nin devam ediyor olması gösterilmiştir. Esas itibarıyla teklifin doğru ve zaruri nitelikte olduğunu belirten encümen, şartlar gereği bu teklifi kanun şekline dönüştürmenin ise mümkün olmadığını ifade etmiştir.³⁶⁵

Mazbatanın okunmasının ardından söz alan Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey, Müdafaa-i Milliye Encümeni'nin vermiş olduğu kararı isabetli bulmamıştır. Konuşmasında Cihan Harbi'nden örnekler gösteren Hüseyin Avni Bey, izinsiz olarak beş, altı sene ailesini görmeyen neferin hissiyatına hâkim olamayarak gittiğini ve böylece firar hadisesinin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Emin Bey'in sunmuş olduğu teklifi her açıdan yerinde bulunduğunu dile getiren Hüseyin Avni Bey, askerlere sırayla izin verilmesi halinde firar hadisesinin önüne geçilebileceğini vurgulamış ve bu meselenin bir usul belirlenerek çözülmesini istemiştir.³⁶⁶

Emin Bey'in meclise verdiği dikkat çekici tekliflerden bir diğeri metrenin uzunluk ölçüsü olarak kullanılmasına dairdir. Teklif ilk olarak Lâyiha Encümeni'ne gönderilmiştir.³⁶⁷ Lâyiha Encümeni, 22 Haziran 1921 tarihli mazbatasında arşın ve endâzenin³⁶⁸ kullanımdan kaldırılarak yerine metrenin kullanılmasına dair olan teklifi müzakereye layık bulmuş ve İktisat ile Dahiliye encümenlerine havale edilmek üzere Heyet-i Celile'ye takdim etmiştir.³⁶⁹

Mazbatanın mecliste okunmasının ardından söz alan Konya mebusu Vehbi Bey, her milletin kendi arşıyla ölçtüğünü ve kendi terazisiyle tarttığını belirterek bunun dışında ölçü birimine ihtiyaç duyulmadığını ifade etmiştir. Teklifin bu nedenle bir mana taşımadığını söyleyen Vehbi Bey, müzakere edilmesine gerek görmediğini

³⁶⁴ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. IV, Oturum I, (28 Eylül 1920), s. 385.

³⁶⁵ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. VIII, Oturum I, (12 Şubat 1921), s. 192.

³⁶⁶ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. VIII, Oturum I, (12 Şubat 1921), s. 192.

³⁶⁷ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. X, Oturum I, (18 Haziran 1921), s. 385.

³⁶⁸ Altmış santimetrelık bir ölçü, ölçek. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe...**, s. 253.

³⁶⁹ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XI, Oturum I, (27 Haziran 1921), s. 56.

belirtmiştir. Çankırı mebusu Hacı Tevfik Efendi ise konuyla ilgili olarak geçmişten örnekler vermiş ve meşrutiyetin ilanından beri saat ve takvim gibi birçok şeyin tahvil edildiğini ifade etmiştir. Tevfik Efendi, düzenlemelerle sağlanan faydanın uzunluk birimlerinin değişmesiyle de sağlanabileceği ifade ederken hükümetle halkın ortak bir birim kabul etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hükümetin alışverişlerinde farklı birimlerden olumsuz etkilendiğini dile getiren Hacı Tevfik Efendi, “...*Hükümet kilo ile, metre ile tüccarlarla kontrat, pazarlık ediyor. Tüccar da okka ile ahaliden alıyor, kilo ile veriyor. Bu birçok yanlışlıkları ve birçok aldanmaları muciboluyor...*”³⁷⁰ diyerek teklifin önemini açıklamıştır.

Emin Bey, teklifiyle ilgili olarak metrenin kabulü ile birlikte kilodan, kileden³⁷¹, litreden vesairenden de bahsettiğini söylemiş ve memlekette birbirinden farklı ölçüler bulunduğuna dikkat çekmiştir. Ölçü birimlerinin vilayetler arasında bile değişiklik gösterdiğini belirten Emin Bey, örnek olarak Afyon’da okkanın³⁷² dört yüz otuz dirhem³⁷³ olduğunu, Konya’nın altı kilesinde ise bir İstanbul kilesi fark ettiğini ifade etmiştir. Vehbi Efendi’nin sözlerine tepki gösteren Emin Bey, iktisadi meselelerin milli bir mesele olarak ele alındığını; ancak işin böyle olmadığını ve iktisadi meselelerin uluslararası kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Konuşmalar üzerine Gaziantep mebusu Yasin Bey, meselenin İktisat ve Dahiliye encümenlerine gönderilmesine dair bir teklif sunmuş ve bu teklif meclis tarafından kabul edilmiştir.³⁷⁴

Dahiliye Encümeni, 6 Ekim 1921 tarihli mazbatasında arşın ve endâze yerine metre kullanılması hakkındaki teklifin müzakere edilerek reddine karar verildiğini açıklamıştır. Gerekçe olarak içerisinde bulunulan dönemin meşguliyeti nedeniyle teklifin uygulanmasına imkân olmadığı gösterilmiştir.³⁷⁵ Böylelikle Emin Bey’in verdiği teklif kanunlaşmadan rafa kaldırılmıştır.

³⁷⁰ **TBMMZC**, D. I, İ.S. II, C. XI, Oturum I, (27 Haziran 1921), s. 57.

³⁷¹ Ölçek. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe...**, s. 598.

³⁷² Okka (Ükiyye) 1283 gramlık eski bir ağırlık ölçüsüdür. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe...**, s. 1303.

³⁷³ Eski okkanın dört yüzde biri. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe...**, s. 213.

³⁷⁴ **TBMMZC**, D. I, İ.S. II, C. XI, Oturum I, (27 Haziran 1921), s. 57-58.

³⁷⁵ **TBMMZC**, D. I, İ.S. II, C. XVI, Oturum I, (16 Ocak 1922), s. 65-66.

Emin Bey'in 1921 yılında sunduğu bu teklif cumhuriyetin ilanından sonraki yıllarda yeniden meclis gündemine gelmiş ve 1931 yılında çıkarılan bir kanunla eski ölçü ve tartılarla ilgili birimler kaldırılarak metre ve kilo gibi ağırlık ölçü birimlerinin kabul edilmesine karar verilmiştir. Meclis yeni birimleri kabul ederken kanun gerekçesi olarak Osmanlı toplumunda kullanılan ölçü ve tartı birimlerinin birbirinden farklı olmasını göstermiştir.³⁷⁶ Yani Emin Bey'in on yıl önce meclis gündemine taşıyarak savunduğu kanun teklifi on yıl sonra aynı gerekçelerle kabul edilerek yasalaşmıştır.

Emin Bey'in meclise sunduğu dönemin ilgi çekici tekliflerinden bir diğeri de her evde ipekten üretilmiş ve hükümetçe satılan bir Osmanlı sancağı bulundurulmasına dairdir. Teklif müzakere edilmek üzere Lâyiha Encümenine gönderilmiş; ancak dönem sonuna kadar bir daha gündeme gelmemiştir.³⁷⁷

Emin Bey'in meclise sunduğu ekonomik içerikli kanun tekliflerinden ilki manda ve at gibi hayvanlardan vergi alınmasına dairdir. Mebuslar bu teklife daha içeriği dahi okunmadan ciddi derecede tepki göstermiş ve gerekçesi bile okunamayan teklif, Lâyiha Encümeni'ne havale edilmeden reddedilmiştir.³⁷⁸

Emin Bey'in Aydın mebusu Esad Bey ile birlikte meclise sunduğu bir diğer teklif altın ve gümüş eşya taşıyanlardan vergi alınması ile ilgilidir. Teklif meclis tarafından Lâyiha Encümeni'ne gönderilmiştir.³⁷⁹ Mebuslar meclise böyle bir teklifle gelmelerinin gerekçesi olarak memleket gelirlerinin arttırılması için müracaat edilen usulün öteden beri vergiler olduğunu belirtmişler; ancak vergi usulünün müdafaa edildiği halde hakkında kanun layihısından başka hiçbir şey yapılmadığını ifade etmişlerdir. Yapılan kanun layihasının da kâğıt üstünde kaldığını vurgulayan mebuslar, halkı tedirgin etmemek kaydıyla gelirlerin arttırılması için böyle bir teklif vermeyi münasip bulduklarını açıklamışlardır. Dokuz maddelik teklifte, üzerinde altın veya gümüş ziynet eşyası taşıyan kadın veya erkeklerden belirlenen miktarda vergi alınması istenmiştir. Altın saat taşıyan erkeklerden yüz, kadınlardan elli, gümüş

³⁷⁶ Nuri Köstüklü, "Sosyal Alanda Yapılan İnkılâplar", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. II, İçinde, Ankara, ATAM Yayınları, 2011, s. 260-262.

³⁷⁷ **TBMMZC**, D. I, İ.S. II, C. XI, Oturum I, (7 Temmuz 1921), s. 150.

³⁷⁸ **TBMMZC**, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (21 Kasım 1921), s. 276-277.

³⁷⁹ **TBMMZC**, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (21 Kasım 1921), s. 277.

saat taşıyan erkeklerden elli, kadınlardan yirmi beş, taşlı taşsız kravat iğnesi ve altın yüzük taşıyan erkeklerden senelik yüz, kadınlardan ise elli kuruş vergi alınacağı açıklanmıştır. Ayrıca değerli eşya taşımalarından ötürü vergi ödeyen kişilerin makbuzlarını üzerlerinde bulundurma zorunluluğu olduğu belirtilmiştir.³⁸⁰

Lâyiha Encümeni, meclise gönderdiği mazbatada yapılan müzakereler sonucunda teklifin reddedilmesine karar verildiğini açıklamıştır. Encümen, teklifin uygulanmasının mümkün olmadığını belirtmiş, örnek olarak ise bir kadının sokakta aranmasının şahsi hürriyetle bağdaşmayacağını göstermiştir.³⁸¹

Mazbatanın mecliste okunmasının ardından söz alan Emin Bey, Lâyiha Encümeni'nin tuhaf mütalaaları olduğunu belirtmiş ve teklifinde sokak ortasında bir kadını yakalayıp onun üzerini aramak gibi bir şey olmadığını ifade etmiştir. Teklifin içtimai ve ahlaki noktadan ele alındığı belirtilirken, içeriğinin yalnızca altın saat gibi yüksek fiyatlı eşyalar hakkında olduğu açıklanmıştır. Bir hekim olarak her sınıftan insanla temas ettiğinden dolayı memleketin içtimaiyatına vakıf olduğunu dile getiren Emin Bey³⁸², teklifini savunarak şu cümlelerle örneklendirmiştir:

“... Bugün üç yüz kuruşluk bir memur tasavvur edin. Hareminin boynunda, göğsünde elinde hiçbir şey yok. Bir düğün evine gidiyor, o akşam evine geldiğinde kocasına; ben düğün evinde filânda şöyle altın gördüm, bilmem nerede ne gördüm, ben de isterim, diyor... Binaenaleyh, bu memur ne yapacak? Ailesinin tazyiki altında ya vazifesini suiistimal edecek, ona bir saat alacak veyahut başka bir fenalık yapacak. Bu neden böyle olsun, memurlarımızı neden fenalığa sevk edelim?...”³⁸³

Sözlerini bir kadının evinde istediği kadar süslenip değerli eşya takınabileceğini söyleyerek sürdüren Emin Bey, bir düğüne gidip milletin gıpta ve hasedini celp etmenin ise yanlış olduğunu ifade etmiştir. Yozgat mebusu Süleyman Sırrı Bey ise bir kadında değerli eşya olup olmadığının ancak kadının çarşafının açılmasıyla tespit edilebileceğini belirterek teklife karşı çıkmıştır. Tartışmaların

³⁸⁰ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (28 Kasım 1921), s. 364.

³⁸¹ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (28 Kasım 1921), s. 364.

³⁸² TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (28 Kasım 1921), s. 364.

³⁸³ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (28 Kasım 1921), s. 364-365.

ardından Lâyiha Encümeni'nin verdiği mazbata oylamaya sunulmuş ve meclis mazbatayı kabul ederek teklifin reddine karar vermiştir.³⁸⁴

Emin Bey, meclise sunduğu bir diğer teklifinde ise serveti beş bin liradan fazla olan kişilerden mal varlığına göre askeri muafiyet vergisi alınmasını talep etmiştir. Teklif müzakere edilmek üzere ilk olarak Lâyiha Encümeni'ne gönderilmiştir.³⁸⁵

Encümen, 21 Kasım 1921 tarihli mazbatasında; son senelerde tekalif-i harbiye ve tekalif-i milliye namıyla pek çok fedakârlık gösteren halkın, bunun yanı sıra harp kazancı ve temettü vergisi gibi birçok vergi ödediğini belirtmiş; bu nedenle bir verginin daha alınmasını uygun görmediğini açıklamıştır. Ayrıca Kütahya mebusu Cemil Bey'in benzer lâyihasının da reddedildiğini hatırlatan encümen, teklifin mecliste müzakere edilmesini gerekli görmemiştir.³⁸⁶

Mazbatanın mecliste okunmasının ardından söz alan Emin Bey, seferberlik ilanının ardından genç, yaşlı, çocuk herkesin askere davet edildiğini ve baba, oğul tüm halkın harp meydanlarına koştuğunu ifade etmiştir. Orada çarpışan insanlar varken kimsenin sefa içerisinde oturamayacağını belirten Emin Bey, kanun teklifinin yalnızca zenginleri kapsadığını vurgulamış ve serveti beş bin liradan fazla olanlardan vergi alınmasını talep ettiğini açıklamıştır. Bunun üzerine söz isteyen Konya mebusu Musa Kâzım Efendi, mecliste sınıf düşmanlığı olmadığını belirterek Emin Bey'in konuşmasındaki zengin vurgusuna tepki göstermiştir. Emin Bey, cevabında; sınıf düşmanlığından bahsetmediğini ve verginin bir defaya mahsus olmak üzere yalnızca varlıklı insanlardan alınması için böyle bir teklif verdiğini dile getirmiştir.³⁸⁷

Yozgat mebusu Süleyman Sırrı Bey teklifi başka bir yönden eleştirmiş; teklifin askerlik yaşına gelenleri veya gelmeyenleri içerisine alacak şekilde düzenlenmesinden dolayı askeri mükellefiyetini tamamlamış insanları da kapsadığını belirtmiştir. Bunun yanlış olduğunu öne süren Sırrı Bey, askerlikle mükellef olmayan insanlardan askeri muafiyet vergisi alınamayacağının altını çizmiştir. Emin Bey ise teklif başlığının belki yanlış olduğunu; ancak asıl olarak içeriğe bakılması gerektiğini

³⁸⁴ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (28 Kasım 1921), s. 365.

³⁸⁵ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (19 Kasım 1921), s. 263.

³⁸⁶ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (28 Kasım 1921), s. 365-366.

³⁸⁷ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (28 Kasım 1921), s. 366.

vurgulamıştır.³⁸⁸ Sonuç olarak yapılan tartışmaların ardından Lâyiha Encümeni mazbatasını oylamaya sunulmuş ve meclis mazbatayı kabul ederek teklifin reddine karar vermiştir.³⁸⁹

2.3.2.2. İdari Alanda Verilen Teklifler

Emin Bey'in idari alanda meclis riyasetine sunduğu tekliflerinden biri Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü'nün Dâhiliye Vekâleti'ne bağlanmasına dairdir. Meclis kanun teklifini dikkate alınıp alınmaması hususunda oylamaya sunmuş ve teklifin Layiha Encümeni ile Dâhiliye Vekâleti'ne gönderilmesine karar verilmiştir.³⁹⁰

Layiha Encümeni, 7 Ekim 1920 tarihinde gönderdiği mazbatada Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti'nin Dâhiliye Vekâleti'ne bağlanmasını uygun görmüş ve teklifi değerlendirmesi için Riyaset-i Celile'ye takdim etmiştir.³⁹¹ Dâhiliye Encümeni ise Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti'nin kendi bünyesine bağlanması hakkında Heyet-i Vekile'nin mütalaasının alınmasına lüzum görüldüğünü belirtmiş ve durumun bir kere de bu şekilde tetkik edilmesini istemiştir.³⁹²

Emin Bey'in dışında Kastamonu mebusu Dr. Suad Bey ve arkadaşları ile Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey de müdüriyetin Dâhiliye Vekaleti'ne bağlanmasına dair bir önerge sunmuşlardır. Dâhiliye Encümeni meclise sunduğu mazbatasında, içeride ve dışarıda memleket aleyhine çevrilen tüm oyunların önüne geçilerek bir istiklal mücadelesi başlatıldığını belirtmiş, insanları aydınlatmak ve mücadelenin maksadını anlatmak için ise müstakıl bir heyet oluşturulması gerektiğini bildirmiştir. Bu amaçla Matbuat Müdüriyeti'nin tam manasıyla bir teşkilata sahip olması gerektiği belirtilirken, matbuat ve istihbarat işlerinin ihtiyaçla orantılı bir şekilde yürünmesi için keyfiyetin bir defa daha tetkik edilmek üzere Riyaset-i Celile'ye takdim edilmesine karar verilmiştir.³⁹³

³⁸⁸ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (28 Kasım 1921), s. 366.

³⁸⁹ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (28 Kasım 1921), s. 368.

³⁹⁰ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. IV, Oturum I, (28 Eylül 1920), s. 399-400.

³⁹¹ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. V, Oturum I, (19 Ekim 1920), s. 94-95.

³⁹² TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. V, Oturum I, (6 Kasım 1920), s. 310.

³⁹³ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. VI, Oturum I, (28 Kasım 1920), s. 89.

Mazbatanın mecliste okunmasından sonra söz alan Karesi mebusu Vehbi Bey, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti'nin Dâhiliye Vekâleti'ne bağlanması halinde vekâlette müdüriyet sayısının artacağını belirtmiş ve Dâhiliye Vekili'nin gücünün bu kadar şeyi yönetmeye yetmeyeceğini ifade etmiştir. Bundan dolayı müdüriyetin Dâhiliye'ye bağlanmasının daha önce müzakere edilerek uygun görülmediği belirten Vehbi Bey, meselenin müzakere için Heyet-i Vekile'ye gönderildiğini ifade etmiştir. Vehbi Bey, müdüriyete yüklenen doğru yolu gösterme görevinin ise esasen Şer'iyye ve Maarif Vekâleti'nin vazifesi olduğunu belirtmiş ve görevini yapan bir Maarif Vekâleti olursa memlekette propaganda ve irşat heyetlerine ihtiyaç kalmayacağını vurgulamıştır.³⁹⁴

Vehbi Bey'den sonra söz alan Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey kanun tekliflerinin sürekli ayrı birimlere gönderilmesinden yakınmış ve meclisin havaleci kesildiğini belirtmiştir. Müdüriyet'in Dâhiliye Vekâleti'ne bağlanması halinde vekâletin yükünün iyice artacağı yönündeki tartışmalara da değindiği konuşmasında, bu görüşe katılmadığını belirterek; kendi ile aynı düşünceleri taşıyan kişileri örnek göstererek müdüriyetin Dâhiliye'ye bağlanması hususunda ısrarcı olmuştur. Tunalı Hilmi Bey, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti'nin irşat vazifesiyle mükellef olmadığına dair söylenen sözlere karşılık olarak müdüriyetin vazifesinin siyasi olmasına rağmen içerisinde bulundukları dönemde irşat vazifesini de deruhte ettiğini belirtmiştir.³⁹⁵

Yapılan konuşmaların ardından söz isteyen Emin Bey, Vehbi Bey'in izahatından ve encümen mazbatalarının okunmasından sonra teklifinden vazgeçme kararı aldığını açıklamıştır. Buna karşın Tunalı Hilmi Bey teklifini geri çekmeyeceğini belirterek, müdüriyetin Dâhiliye Vekâleti'ne bağlanmasını istemiştir. Sonuç itibarıyla meclis oylamasına sunulan teklifin Heyet-i Vekile'nin mecliste bulunduğu bir zamanda yeniden müzakere edilmesine karar verilmiştir.³⁹⁶

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti'nin Dâhiliye Vekâleti'ne bağlanması ile ilgili olan teklif, mecliste son olarak 25 Aralık 1920 tarihinde görüşülmüş ve

³⁹⁴ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. VI, Oturum I, (28 Kasım 1920), s. 89-90.

³⁹⁵ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. VI, Oturum I, (28 Kasım 1920), s. 90.

³⁹⁶ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. VI, Oturum I, (28 Kasım 1920), s. 90-91.

Gümüşhane mebusu Hasan Fehmi Bey ile Konya mebusu Refik Bey, meclise bir tadilname sunmuşlardır. Dört maddeden oluşan bu tadilnamenin ilk maddesinde Büyük Millet Meclisi'ne bağlı olan Matbuat Müdüriyeti'nin, Hariciye Vekâleti'ne bağlanması; ikinci maddesinde ise içişleri ile ilgili olan meselelerde müdüriyetin Dâhiliye Vekâleti ile temasa geçmesi teklif edilmiştir. Üçüncü ve dördüncü maddelerde ise kanunun neşrinden itibaren geçerli olacağı ve icrasına Dâhiliye ve Hariciye vekillerinin memur olduğu belirtilmiştir. Verilen bu tadilname maddeleri mecliste tek tek oylamaya sunulmuş ve meclis tarafından da kabul edilmiştir.³⁹⁷

Emin Bey'in meclis riyasetine sunduğu ve döneminin en dikkat çekici tekliflerinden bir diğeri de düello usulünün ihdasına dairdir. Teklif ilk olarak Layiha Encümeni'ne havale edilmiştir.³⁹⁸

Layiha encümeni meclise sunduğu mazbatada Emin Bey'in kanun teklifinin mütalaa edilerek reddedildiğini açıklamıştır. Gerekçe olarak düello usulünün İslamiyet'e aykırı olduğu belirtilirken, düello teklifinin daha önce Meclis-i Mebusan tarafından da reddedildiğine vurgu yapılmıştır. Milletin yegâne hârisi din ve şariat telakki ettiği bu meclisin böyle bir kanun çıkaramayacağını belirten encümen, bu kararını meclise bildirmiştir. Mecliste ise konu üzerinde konuşma olmamış, komisyon raporu oylama sonucu kabul edilerek teklif reddedilmiştir.³⁹⁹

Şüphesiz Emin Bey'in meclise böyle bir teklifle gelmesi sebepsiz olmamış; yaşanan bazı olayların bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Bolu mebusu Dr. Fuad Bey'in frenginin engellenmesi için sunduğu kanun teklifi⁴⁰⁰, mecliste ciddi tartışmaların yaşanmasına neden olurken, ilgili encümenlerden gelen mazbatalar⁴⁰¹ ise mebuslar arasında fikir ayrılıklarının oluşmasına sebep olmuştur. O dönem meclis Sıhhiye Encümeni'nde üye olarak bulunan Emin Bey, kanun teklifinin en büyük savunucularından biri olarak mebuslarla şiddetli tartışmalar içerisine girmiştir. Frengi kanunu tartışılırken kadınların muayenesi meselesi gündeme gelmiş ve bu

³⁹⁷ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VII, Oturum II, (25 Aralık 1920), s. 11.

³⁹⁸ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VII, Oturum I, (30 Aralık 1920), s. 98.

³⁹⁹ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VII, Oturum I, (30 Aralık 1921), s. 436.

⁴⁰⁰ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. III, Oturum II, (15 Ağustos 1920), s. 256.

⁴⁰¹ Encümen mazbatalarının belirttiği maddeler ve yapılan tartışmalar için Bkz.: **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VI, Oturum I, (28 Kasım 1920), s. 89-90.

hususla özellikle Yozgat mebusu Hulusi Bey ile Emin Bey arasında yaşanan tartışmalar⁴⁰² bir süre sonra kavgaya dönüşmüştür.

Hatıralarında mecliste yaşanan kavgaya değinen Emin Bey, yaşadıklarını şöyle ifade etmiştir:

“...Şöyle ki; Yozgat müftüsü ve aynı zamanda mebusu olan mutaassıp ve ahlâken zayıf bir yobaz kadınların tıbbî muayeneden istisnaları hakkında Meclis müzakereleri sırasında gürültülü ve mütecaviz lisan kullanması karşısında itidâl ve sabırla mukabele etmeme rağmen iknâ ve iskâta muvaffak olamamıştım. Nihayet tecavüzünü artırarak “Terbiyesiz herif in kürsüden aşağıya” diye bana ağır bir hakaret savurmaz mı? Her şerefini bilen insanların yapacağı gibi ben de derhal kürsüden fırlayarak yobazın suratına üç yumruk yapıştırdım ve hocanın suratını futbol topuna çevirdim. Lâkin Meclis’teki yobazların mühim bir kısmı üzerime çullanarak dört bir taraftan yumruklamağa başladılar. Bunu gören bazı yakın arkadaşlarımdan Rahmetli Doktor Refik Saydam, Hüseyin Gerede (Büyükelçi), Ankara Valisi ve Kayseri mebusu Atıf, Urfa mebusu Ali Saip Beylerle daha bazı arkadaşlar imdadıma yetişerek beni ölüm tehlikesinden kurtardılar. Meclis tatil edildi. Zabıtlar mücadele sırasında parça parça oldu ve ortalık toz duman içinde kaldı. Vak’ada toplanan Meclis-i İdare Heyeti biz kavgacıların celseden tardımıza karar verdiler. Bu muamelenin tatbik şekli de Reis-i Sanî Celâlettin Arif Bey merhumun çok kibarca asilâne bir buluşu ile vücut bulmuştu.”⁴⁰³

Bahsedilen bu hadiseden sonra böyle bir hareketin bir daha tekrarlanmaması için meclise düello teklifi verdiğini belirten Emin Bey, ayrıca Büyük Millet Meclisi’nde düello ile ilgili ilk kanun teklifini veren kişi olarak da tarihe geçmiştir.⁴⁰⁴

Emin Bey’in idari alandaki bir diğer teklifi ise Posta ve Telgraf Vekâleti kurulmasına dairdir. Teklif ilk olarak müzakere edilmek üzere Lâyiha Encümeni’ne havale edilmiştir.⁴⁰⁵ Lâyiha Encümeni, cevabında teklifin mütalaa edildiğini ancak kabulüne imkân görülmediğini bildirmiştir. Encümen ret gerekçesi olarak kurulacak

⁴⁰² Emin Bey ile Hulusi Bey arasındaki tartışmalar için Bkz.: **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. VII, Oturum I, (26 Aralık 1920), s. 33-47.

⁴⁰³ Emin Erkul, “Millî Mücadele Hatıraları”, Tefrika 25, **Vakit**, nr. 10876, 3 Mart 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 80.

⁴⁰⁴ “Bir Düello Teklifi”, **Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar**, C. II, S. XVIII, Haziran 1962, s. 151.

⁴⁰⁵ **TBMMZC**, D. I, İ.S. II, C. XVIII, Oturum I, (27 Ekim 1921), s. 280.

vekâletin bütçeye fazla masraftan başka fayda temin etmeyeceğini ve hazinenin bu denli bir masraf için müsait olmadığını göstermiştir.⁴⁰⁶

Mazbatanın okunmasının ardından söz isteyen Emin Bey, encümenin büyük bir hataya düştüğünü ve teklifinde para meselesinden bahsetmediğini ifade etmiştir. Nitekim beş maddelik teklifin ilk maddesinde posta, telgraf ve telefon genel nakliyat işleriyle uğraşan bir posta ulaştırma vekâletinin kurulması istenmiş, diğer iki maddede ise vekil seçimi ve istenen vekâletin teşkilât yapılanmasının nasıl olacağı ile ilgili şeyler belirtilmiştir. Son iki maddede kanun tarihinin yayınlandığı gün olacağı ve icrasına Büyük Millet Meclisi'nin memur olduğu belirtilirken para hususuna temas edilmemiştir.⁴⁰⁷ Emin Bey, meclise böyle bir teklifle gelmesinin asıl gerekçesini ise şu cümlelerle açıklamıştır:

“...Postalardan şikâyet etmeyen zannedersem kimse yoktur. Geçenlerde ailemi Kayseri'ye göndermiştim. 13,14 günde telgraf alıyorum. Mardin'de biraderim var, 25 günden evvel telgrafi gelmiyor. Mektuplar da böyle. Bilhassa şu sıralarda nakliyat dolayısıyla memlekete muntazaman ecza bile gelmiyor, eczayı tıbbiye gelmiyor. Efendiler, en lâzımlı ilaçları celbetmek istediğimiz halde celbedemiyoruz.”⁴⁰⁸

Bu sözlerinden sonra mebusların ne yapacaksınız soruları karşısında ise Emin Bey, Posta ve Telgraf Müdüriyeti'nin Dâhiliye Vekâleti'ne bağlı⁴⁰⁹ olduğunu söylemiş ve eksikliklerin ancak Dâhiliye vasıtasıyla Heyet-i Vekile'ye arz edilebildiğini belirtmiştir. Müstakil bir vekâlet kurulması halinde problemlerin Heyet-i Vekile'ye doğrudan iletilebileceğini vurgulayan Emin Bey, yabancı ülkelerde posta ve telgraf işlerinin hazineye büyük gelir sağladığını, memlekette ise aksi şekilde büyük bir yük teşkil ettiğini ifade etmiştir. Konuşmada telgraf

⁴⁰⁶ **TBMMZC**, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (24 Kasım 1921), s. 308.

⁴⁰⁷ **TBMMZC**, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (24 Kasım 1921), s. 308-309.

⁴⁰⁸ **TBMMZC**, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (24 Kasım 1921), s. 309.

⁴⁰⁹ Büyük Millet Meclisi açılıp bakanların göreve başlamasının ardından Posta ve Telgraf Bürosu Dâhiliye Vekâletine bağlanmış ve 20 Mayıs 1920 tarihinde İzmit mebusu Sırrı Bey, Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'ne atanmıştır. Ayrıca meclis bahçesinde “*Büyük Millet Meclisi Hükümeti Posta ve Telgraf Merkezi*” isimli bir haberleşme bürosu oluşturulmuştur. Nadir Yurtoglu, “Haberleşme Sektörünün Önemli Bir Teşekkülü: Millî Mücadele Döneminden 1960 Yılına Türkiye’de Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Teşkilâtı (1920-1960)”, **ATAM Dergisi**, C. XXXII, S. 93, 2016, s. 51.

ücretlerinin yüksek olmasına da değinilirken, diğer yandan memlekette nakliye işleriyle uğraşan bir merci olmadığına vurgu yapılmıştır.⁴¹⁰

Emin Bey'den sonra söz alan Kırşehir mebusu Yahya Galip Bey de teklifte masrafa yönelik hiçbir husus göremediğini belirterek kurulacak bir vekâletin hiçbir mahzuru olmayacağını ifade etmiştir. Süren tartışmaların ardından Lâyiha Encümeni'nin teklifin reddine dair olan mazbatasını meclis oylamasına sunulmuş ve mebuslar mazbatayı ekseriyetle kabul ederek kanun teklifinin reddini onaylamışlardır.⁴¹¹

Dâhiliye Vekâleti'ne bağlı Posta ve Telgraf Müdüriyeti, Emin Bey'in teklifinden on iki yıl sonra 23 Mayıs 1933 tarihinde Nafia (Bayındırlık) Vekâleti'ne, 27 Mayıs 1939 tarihinde ise yeni kurulan Münakalât (Ulaştırma) Vekâleti'ne bağlanmıştır. Sonuç olarak Emin Bey'in 1921 yılında verdiği teklif seneler sonra karşılık bularak kanunlaşmıştır.⁴¹²

2.3.2.3. Sağlık Alanında Verilen Teklifler

Emin Bey'in meclise sunduğu sağlık alanındaki teklifi Tababet-i Adliye ve suç neticesinde yaralanan şahısların tedavisi ile ilgili olup, aynı zamanda sanıkların hangi hallerde cinayetle itham edileceğine dairdir. Meclis, bu teklifin bir kanun layihası olduğuna karar vererek Layiha Encümeni'ne havale etmiştir.⁴¹³ Encümen, 9 Temmuz 1920 tarihinde teklifi mütalaa etmiş ve 3 Ağustos 1920 tarihinde bir mazbata hazırlayarak meclise göndermiştir. Mazbatada suç mahalline gidecek doktor masraflarının mahkûm tarafından karşılandığı ve bunun öteden beri usulden olduğu belirtilerek bu nedenle teklifin bir kanun haline getirilmesinin gerekli olmadığı ifade edilmiştir. Buna karşın suç mahalline gidecek doktorların yevmiye ve harcırahlarının kimseyi mağdur etmemek adına vakti zamanında ödenmesini isteyen encümen, mazbatasını Adliye ve Maliye Vekâletlerine tevdi kılınmak üzere Riyaset-i Celile'ye takdim etmiştir.⁴¹⁴

⁴¹⁰ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (24 Kasım 1921), s. 309.

⁴¹¹ TBMMZC, D. I, İ.S. II, C. XIV, Oturum I, (24 Kasım 1921), s. 309-310.

⁴¹² Yurtoğlu, a.g.m., s. 57.

⁴¹³ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. II, Oturum I, (12 Temmuz 1920), s. 256.

⁴¹⁴ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. III, Oturum I, (9 Ağustos 1920), s. 140.

Emin Bey, encümenin teklifi yalnız bir para meselesi olarak değerlendirdiğini ifade etmiş; ancak söylenenin para değil ihtisas meselesi olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle teklifin Adliye ve Sıhhiye encümenlerine havale edilmesini isteyen Emin Bey, maddeleri bir de o encümenlerin incelemesini istemiştir. Bunun üzerine kanun layihası mecliste okunmuş ve sekiz maddeden oluşan kanun teklifinin ilk maddesinde cürm-i meşhuda⁴¹⁵ gidecek doktorların hastayı tedavi edecek alet edevatı yanında bulundurmamak zorunda oldukları açıklanmıştır. İkinci maddede doktorların tedavi sırasında kullanacağı malzeme bedelinin makbuz karşılığında suçu işleyen kişi veya ailesi tarafından karşılanacağı belirtilirken, üçüncü maddede ise suçlunun bu masrafı karşılamaktan aciz olduğu durumlarda masrafın bir defaya mahsus olmak üzere cürm-i meşhud tahsisatından karşılanacağı açıklanmıştır. Dördüncü maddede cürm-i meşhud raporlarını ancak diplomalı doktorların düzenleyebileceği ifade edilmiş, diğer kişilerin hazırladıkları raporların kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Beşinci maddede cürm-i meşhuda gidecek doktor bulunmaması halinde, sonradan da olsa yine diplomalı bir doktor raporunun alınması gerektiği vurgulanmıştır. Altıncı maddede yaralıların yaraları kapanıncaya kadar hastanelerde tedaviye alınacakları belirtilirken, hastane olmayan yerlerde ise doktor dışında birinin hastayı tedavi etmesi halinde yaralının bundan mesul tutulamayacağı ifade edilmiştir. Diğer maddelerde ise bir kişinin diğerini kafatası, göğüs ve karın bölgesinden yaralaması durumunda cinayete itham edileceği açıklanmıştır.⁴¹⁶

Sunulan teklifin ne denli önemli olduğu, Saruhan mebusu Refik Şevket Bey'in ifadelerinden daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim Şevket Bey tababet-i adliyenin hukuk ile olan alakasını belirtmiş; ancak memlekette bu meseleyi bilen yeterli tabip olmadığı için nalbantlar tarafından verilen raporlar ile hareket edilmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra mevcut doktorların çoğunun Ermeni ve Rumlardan oluştuğunu belirten Refik Şevket Bey, bu tabiplerin özellikle Müslüman hastalara karşı insafsız⁴¹⁷ olduğunu vurgulamıştır.⁴¹⁸ Yapılan tartışmaların

⁴¹⁵ Göz önünde işlenen suç, suçüstü. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe...**, s. 168.

⁴¹⁶ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. III, Oturum I, (9 Ağustos 1920), s. 140-141.

⁴¹⁷ Refik Şevket Bey bu durumu mecliste şu cümlelerle ifade etmiştir: *"Bendeniz bundan bir ay evvel Bilecik'te tahaddüs eden ufak bir vakıaya arz edeyim. Ordumuzda askerlik etmiş bir Ermeni Yüzbaşı Bilecik'e beş saat mesafede bir köyde vukua gelen bir cinayete zorla gönderilmişti. Çünkü Hükümet cürmü meşhud parası vermiyor diye gitmiyordu. Gider gitmez ilk vazifesi bihuş bir halde yatan*

ardından oylamaya sunulan teklifin hem Adliye hem de Sıhhiye encümenine gönderilmesine karar verilmiştir.⁴¹⁹

Sıhhiye Encümeni, 21 Eylül 1920 tarihli mazbatasında tasarının mütalaa edildiğini, ikinci ve üçüncü maddelerin düzenlenmesi şartıyla bu teklifin kabul edildiğini bildirmiştir.⁴²⁰ Adliye Encümeni de 12 Eylül 1920 tarihli mazbatasında kanun teklifini tetkik ettiğini belirterek üzerinde birtakım düzenlemeler yapıldığını bildirmiştir.⁴²¹ Mazbataları değerlendiren Emin Bey, Sıhhiye Encümeni'nin Adliye Encümeni'nin teklifini ufak tefek bir iki farkla kabul ettiğini belirtmiş, bu nedenle doğrudan Adliye Encümeni'ne ait olan teklifin müzakereye alınmasını istemiştir.⁴²² Emin Bey, encümenlerin tasarı üzerinde yaptıkları değişiklikleri ise mecliste şöyle tarif etmiştir:

*“Efendim Adliye Encümeninin teklifi ile Sıhhiye Encümeninin teklifi beyninde ufak bir fark vardır. Adliye Encümeni mecruhlara iktidarı olanlarından bu pansuman bedelinin, yani müdevatı evveliye bedelinin alınmasını söylüyor ve eğer bikudret ise o zaman cürmü meşhut tahsisatından alınmasını tecviz ediyor. Halbuki Sıhhiye Encümeni ister bikudret olsun ister iktidarı olsun, her iki halde de cürmü meşhut tahsisatından tesviye olunsun, fakat eğer carihin iktidarı varsa, mahkeme bilahare ondan tahsil etsin tarafını iltizam ediyor. Heyeti âliyeniz hangisini tercih ve tasvip ederseniz ona göre tanzim edilsin.”*⁴²³

Yapılan tartışmaların ardından kanun maddeleri mecliste iki defa⁴²⁴ müzakere edilmiş ve Emin Bey teklifin ikinci maddesine *“Tabibi müdavi mecruh ve mazrubun bir hastanede tedavisine lüzum gösterdiği takdirde askeri hastaneleri mecruhin ve*

mecruhu muayene edip raporunu yazmak olmuştur. Yanında bulunan ve mecruhun tahkikine memur müstantik tarafından derakap tedabiri iptidaiye yapılması rica edildiği halde bu adam bilâ insaf beş lira istemiştir. Halbuki o mecruh adam belki yevmiye yarım lira kazanan bir adamdır. Para verilmediği için bakmamış ve hastayı öyle bırakmış ve nihayet bir hafta sonra seyelânilemdem o adam ölmüştür.” **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. III, Oturum I, (9 Ağustos 1920), s. 141.

⁴¹⁸ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. III, Oturum I, (9 Ağustos 1920), s. 141.

⁴¹⁹ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. III, Oturum I, (9 Ağustos 1920), s. 143.

⁴²⁰ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. IV, Oturum I, (23 Eylül 1920), s. 295.

⁴²¹ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. IV, Oturum II, (2 Ekim 1920), s. 497-498.

⁴²² **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. IV, Oturum II, (2 Ekim 1920), s. 495-496.

⁴²³ **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. IV, Oturum II, (2 Ekim 1920), s. 499.

⁴²⁴ Teklif maddeleri hakkında yapılan ilk müzakereler için Bkz.: **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. IV, Oturum II, (2 Ekim 1920), s. 499-503. İkinci müzakereler için Bkz.: **TBMMZC**, D. I, İ.S. I, C. V, Oturum I, (11 Ekim 1920), s. 15-17.

mazrubini kabule mecburdurlar”⁴²⁵ ifadesini ekletmek istemiştir. Oylamaya sunulan bu karar kabul edilerek ikinci madde güncellenmiştir. En nihayetinde tüm maddeleri müzakere edilen teklif, birkaç küçük değişiklik yapıldıktan sonra oylamaya sunulmuş ve meclis tarafından da kabul edilmiştir.⁴²⁶

2.3.3. Lozan Görüşmelerinin Kesildiği Dönemde Mecliste Yaşanan Tartışmalar ve Emin Bey

Mecliste çeşitli konularda fikir beyan eden Emin Bey’in Lozan görüşmelerinin kesildiği esnada dile getirdiği düşünceleri en az teklif ve takrirleri kadar dikkat çekici özellikler taşımaktadır.

Bilindiği üzere Müttefik Devletleri, Lozan’da Türk tarafına bir barış antlaşması tasarısı sunmuş ve bu tasarının içerisinde Doğu Anadolu’da Ermenilere toprak verilmesi ve kapitülasyonların devam etmesi gibi kabul edilmesi imkânsız maddeler öne sürülmüştür. Bunun üzerine Türk heyeti antlaşma tasarısını reddetmiş ve 4 Şubat 1923 tarihinde toplantıyı terk etme kararı almıştır.⁴²⁷

Meclis, toplantıyı terk etme kararının arifesinde Lozan Konferansı’nda bulunan Hariciye Vekili İsmet Paşa’ya gönderilen antlaşma esasları hakkında fikir belirtmek üzere toplanmıştır. Oturumda söz alan Emin Bey, konuşmasına barışa ihtiyaç olduğunu söyleyerek başlamış ve sözlerine yeniden başlayacak bir savaşın topluma açacağı ağır tahribattan bahsederek devam etmiştir. Buna karşın Müttefik Devletleri’nin sunmuş olduğu şartların asla kabul edilemeyeceği vurgulanırken, şartları kabul etmenin gelecek nesillerin istikbâlini tehlikeye atmak anlamına geldiği ifade edilmiştir. Konuşmalarını dinleyici olarak bulunduğu Mudanya görüşmelerinden örnekler vererek⁴²⁸ sürdüren Emin Bey, müttefiklerin bu yaklaşımını

⁴²⁵ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. V, Oturum I, (11 Ekim 1920), s. 16.

⁴²⁶ TBMMZC, D. I, İ.S. I, C. V, Oturum I, (11 Ekim 1920), s. 17.

⁴²⁷ Akbıyık, a.g.b., s. 378.

⁴²⁸ Emin Bey Mudanya görüşmelerinde yaşanan hadiseleri şu cümlelerle ifade etmiştir: “...Size bir mesele-i hususiyeyi arz edeceğim. Mudanya konferansı inikad ettiği zamandan inkıtaa kadar Mudanya’da idim. İsmet Paşa’nın lütfen vuku bulan daveti üzerine samiin sıfatı ile bendeniz de gitmiştim. Ordularımız, biliyorsunuz ki, on beş gün zarfında gayet büyük ve seri bir hareket yapmıştı. Yani o hareket askerlikle - tabirimi maruz görünüz - gayri kabili taliftir. Böyle olduğu halde ordu o kadar iştiaqla o kadar kahramanlıkla ileriye atılmıştı ki, yiyeceği içeceği düşünmüyordu. Mütemadiyen önündeki düşmanı takip ediyor, onu bir an evvel ezmek istiyordu ve nitekim bunda muvaffak olunmuştu. Sırf bu geri teşkilâtının yapılmaması yüzünden mütarekenin yapılması zaruri idi.

bir İngiliz taktiği olarak yorumlamış ve bir harp kararı alınması halinde müttefiklerin geri adım atacağını savunmuştur. Ayrıca meclisin bu husustaki müzakeratının uzaması gidişat açısından tehlikeli görülmüş, tereddüt ve kararsızlığın ise zaafa sürükleyebileceği vurgulanmıştır.⁴²⁹

Konferansın kesildiği dönemde, hükümete ve başta İsmet Paşa olmak üzere Lozan'a giden temsilcilere ağır eleştirilerde bulunulmuştur. Lozan'dan dönen İsmet Paşa, meclisten, Lozan Konferansı'nın hudutları tespiti ve müzakerelerin tekrar açılması halinde takip edilecek stratejiyi anlatmak üzere söz istemiş⁴³⁰, yapılan uzun konuşmanın ardından genellikle Musul ve Misak-ı Millî ekseninde ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle Hüseyin Avni Bey, Sırrı Bey, Ali Şükrü Bey ve Mustafa Durak Bey gibi mebuslar yaptıkları sert muhalefetle mecliste ön plana çıkmışlar; bunlardan Hüseyin Avni Bey, Musul'un satılarak ulusun aldatıldığını söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Sırrı Bey, Misak-ı Millî'nin ihlal edilerek haklardan feragat edildiğini iddia ederken, Erzurum mebusu Mustafa Durak Bey ise Musul'da bir Kürdistan hükümeti kurulmak istendiğini belirtmiş ve İngiltere'nin para ve propaganda aracılığı ile bu hükümeti bölgeyi karıştırmak için kullanacağını ifade etmiştir.⁴³¹

Dikkat çekici eleştiriler genelde İkinci Gruba mensup olarak bilinen muhalif mebuslardan gelirken; bunun tam tersi eleştiride bulunanlardan biri, Birinci Grup

Bunu tafsil etmeyeceğim... Hülâsâ; mütareke akdedilmezden evvel, yani ordumuz; henüz geri teşkilâtını ikmal etmediği bir zamanda, gayet yorgun bulunduğu bir zamanda General Harington'un vaziyeti tebeddül etmiştir. Çünkü; bir nota, bir nota daha vermek suretiyle işi uzattıklarını İsmet Paşa anlattı ve <<Hayhay, ben anlıyorum General, siz müzakereyi uzatmak istiyorsunuz. Pekâlâ, ben de sizinle konuşabilirim. Fakat bana, Millet Meclisinin verdiği salahiyet bugün saat ikiye kadardır. Ben ordulara hareket emri vermek mecburiyetindeyim. Yine sizinle görüşürüm>> dedi. O zaman apışmış ve İstanbul'a gideyim muhabere edeyim ve yarın sana gelip bir haber vereyim demişti. Bunun üzerine Harington İstanbul'a hareket etmek üzere iken İsmet Paşa'ya bendeniz bir şey hatırlattım. Harington'a mukabile siz de Bursa'ya teşrif edin hem dinlenmiş olursunuz hem de bir taraftan ziyaret etmiş olursunuz. Nihayet onların bir taraftan zırhlıları hareket ederken İsmet Paşa'nın otomobili hareket etmek üzere arkadaşlar, Mudanya iskelesine gelmezden evvel süratle bir inzibat zabiti geldi, selâm verdi ve Harington cenaplarının hürmeti mahsusları vardır. Trakya'daki mezalim hakkında verdiğiniz notayı şimdi telsiz telgrafla neşrettiler. Ve İstanbul'dan ayrıca tekit ettiler. Yarın inşallah denilen saatte birleşmelerini tekrar temenni ediyorlar, dedi ve gitti. Nihayet bu adamlar geldiler ve dediler ki, istediğimiz yüzde seksenini kabul etmek suretiyle mütareke yaptılar..." TBMMGCZ, D. I, İ.S. III, C. III, Oturum I, (29 Ocak 1923), s. 1267-1268.

⁴²⁹ TBMMGCZ, D. I, İ.S. III, C. III, Oturum I, (29 Ocak 1923), s. 1267-1268.

⁴³⁰ İsmet Paşa'nın Lozan Konferansı ile alâkalı izahatı için Bkz.: TBMMGCZ, D. I, İ.S. III, C. III, Oturum I, (27 Ocak 1923), s. 1304-1306.

⁴³¹ İhsan Şerif Kaymaz, **Musul Sorunu Emperyalizm ve Kürtler**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2014, s. 290-291.

üyeyi olan Emin Bey'dir. Musul'un Türk tarafında kalması gerektiğine inanan Emin Bey, meselenin yalnız Musul ile sınırlı kalmayacağını öne sürmüş ve Musul'un kaybedildiği gün hududun Erzurum olacağını ifade etmiştir.⁴³²

2.3.4. Birinci TBMM Döneminin Sona Ermesi ve Emin Bey

Mecliste yaşanan tartışmaların şiddetlenmesi Mustafa Kemal Paşa'ya Birinci Meclisin görevini tamamladığını ve yeni bir meclisin oluşturulması gerektiğini düşündürmüştür.⁴³³ Birinci TBMM, alınan kararlar doğrultusunda 1 Nisan 1923 günü toplanmış ve aralarında Aydın mebusu Esat Bey'in de bulunduğu 120 üye seçimlerin yeniden yapılmasına dair bir kanun teklifi vermişlerdir. Bu teklif mecliste oy birliği ile kanunlaşınca meclisin son toplantısı 16 Nisan 1923 tarihinde yapılmış ve ardından seçime gidilmiştir. Seçimlerin tamamlanmasının ardından İkinci TBMM 2 Ağustos 1923 tarihinde açılmış; ancak yeterli çoğunluk bulunmadığından dolayı toplantı tatil edilmiştir. 11 Ağustos günü yeniden bir araya gelen İkinci Meclis ilk toplantısını gerçekleştirmiş ve celse meclisin en yaşlı üyesi olan İstanbul mebusu Abdurrahman Şeref Bey tarafından açılmıştır. Yapısal olarak bakıldığında İkinci

⁴³² **TBMMGCZ**, D. I, İ.S. III, C. III, Oturum I, (27 Ocak 1923), s. 1307; Kaymaz, **a.g.e.**, s. 291. İhsan Şerif Kaymaz eserinde İkinci Grup olarak adlandırılan muhalif kanat mebuslarının, durumdan, iç politikaya yönelik iktidar savaşımında bir araç olarak yararlanmaya çalıştığını belirterek, muhalefeti örgütsüz ve programsız bir hareket olarak nitelendirmiş, Operatör Emin Bey'in ismini de diğer mebusların yanına ekleyerek İkinci Grup mebusları arasında göstermiştir. Kaymaz, **a.g.e.**, s. 290. Kanaatimizce bu genelleme yanlış olmakla birlikte Emin Bey'in bu eleştirileri Birinci Gruba mensup bir mebus olarak dile getirdiği görülmektedir. Nitekim yalnızca sınırlar açısından düşüncelerini söyleyen Emin Bey, hükümete sert eleştirilerde bulunmamış ve bulunanlara yönelik tepkisini ise hatıralarında şu cümlelerle ifade etmiştir: *"İzmit Mebusu Sırrı Bey; murahhas heyetin almış olduğu talimat kat'i mahiyette olduğundan müzakerelerle vakit geçirmektense Lozan'ı terk edip gelmesi icap ettiği halde bunu yapmadığı ve bazı îndi mülâhazalar sürdürerek Paşa'yı şiddetle tenkit etti ve bu gevşek hareketten dolayı İstiklâl Mahkemesi'ne sevkıyla idamı cihetine gidilmesi lâzım geleceğini beyan etti. Yanımda oturan Paşa; Bay Sırrı'nın söylediklerini gürültüden tamamen duymadığından bana hitaben: "Ne demek istedi" deyince ben de: "Sizi asmak istiyor" dedim. Paşa: "Ben hazırım" buyurdu. Ben tekrar: "Paşam sen millete daha çok lâzımsın; senin yerine ben gideyim" demekliğim üzerine gözlerinde iki damla yaş belirdi ve sıraya elindeki kalemle vurup reisten söz istedi ve kürsüye çıkıp Bay Sırrı'ya icap eden cevapları sakın, fakat metin bir tavırla verdi ve konferansın uzaması esbabını Meclis'e izah etti. O gün celse tatil edilerek ertesi gün müzakereye devam olundu..."* Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 60, **Vakit**, nr. 10911, 7 Nisan 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 147.

⁴³³ Mustafa Kemal Paşa, Nutukta İkinci Meclis'in gerekliliğini şu cümlelerle açıklamıştır: *"Muhterem Efendiler, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, vakayiiini işaret eylediğimiz tarihte, gösterdiği müşevveş halet-i ruhiye, cidden teemmüle şayan bir mahiyet iktisap etti. Bütün millette, Meclisin vazife ifa edemeyecek bir hale geldiği endişesi hiss olunmağa başladı. Mecliste, vaziyeti, itidal ve basiret ile mütalaa ve muhakeme eden aza dahi ıstıraplarını izhardan men'i nefs edemiyorlardı. Artık tereddüde mahal kalmamıştı ki, Meclis tecdit olunmadıkça, millet ve memleketin ağır ve mes'uliyetli işlerini tedvir etmeğe imkân yoktur. Bu zarurete ben de kani oldum..."* Atatürk, **Nutuk**, s. 483.

Meclis'e toplamda 287 mebus seçilmiş, ilk birleşime ise 55 seçim bölgesinden 92 üye katılmıştır. Bunun yanı sıra Birinci Meclis'te bulunan İkinci Grubun çoğu muhalif üyesi seçimi kazanamamış ve mebusların çoğunluğu Müdafaa-i Hukuk Grubu adayı olarak seçilerek meclise girmişlerdir.⁴³⁴

Hatırlarında Birinci Meclis'in fesih haberini Bursa'da aldığını belirten Emin Bey, yeni seçim hazırlıklarının başladığı esnada Mustafa Kemal Paşa'dan bir telgraf almış ve bu telgrafla yeniden mebus adayı olarak gösterildiğini öğrenmiştir. Ancak yapılan seçimlerde yeterli oyu alamayan Emin Bey, İkinci Meclis'e seçilememiş ve böylece mebusluk vazifesi sona ermiştir.⁴³⁵

Sonuç olarak Birinci TBMM'nin faaliyette olduğu dönemde sosyal, ekonomik, sağlık, idari, eğitim ve kültür alanlarında birçok kanun teklifi ve takrir sunan Emin Bey, görüleceği üzere meclisin en aktif mebuslarından biri olmuştur. Nitekim Mahmut Goloğlu'nun eserinde, Emin Bey'den *"Birinci Büyük Millet Meclisi'ndeki çalışmaları göze batacak kadar çok olan Bursa Mebusu..."*⁴³⁶ diye bahsedilmektedir. Emin Bey'in Millî Mücadele esnasında Batı Cephesi fahri cerrahi müşaviri olarak görev yaptığı da göz önünde bulundurulursa, meclisteki performansının cepheye gidip gelen bir insan için oldukça yüksek ve takdire şayan olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra cephede tanık olduklarını meclise beyanat⁴³⁷ vererek açıklayan Emin Bey, meselelerin askerî teferruatlarını da öğrenmiş ve bu özverili yaklaşımı mebus arkadaşları tarafından da takdirle⁴³⁸ karşılanmıştır.

⁴³⁴ Mehmet Akif Tural, "Barış İçinde Cumhuriyet'e", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, İçinde, Ankara, ATAM Yayınları, 2012. s. 416-421.

⁴³⁵ Emin Erkul, "Millî Mücadele Hatıraları", Tefrika 67, **Vakit**, nr. 10918, 14 Nisan 1954, s. 2; Tınal, **a.g.e.**, s. 159. Emin Bey İkinci Meclise seçilememe nedenlerini 1955 yılında yayınlanan hatıralarında ise şu cümlelerle ifade etmiştir: *"... Her ne hal ise intihap hazırlıkları başlar başlamaz Gazi M. Kemal imzasıyla Bursa mebusluğum için tekrar namzetliğim konulmuş olduğu ve muvaffakiyet temenni edildiği yolunda bir telgraf aldım. Halbuki ben Meclise avdete pek de mütemayil olmadığım için intihap keyfiyeti ile katiyen meşgul olmadım ve netice de ekalliyette kaldım..."* Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 1, **Vakit**, nr. 18479, 15 Nisan 1955, s. 2.

⁴³⁶ Mahmut Goloğlu, **Millî Mücadele Tarihi- IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 212.

⁴³⁷ Emin Bey'in cephede gördüklerine dair beyanati için Bkz.: **TBMMZC**, D. I, İ.S. II, C. IX, Oturum I, (7 Nisan 1921), s. 380-382.

⁴³⁸ Emin Bey beyanatını sunduktan sonra söz alan Yozgat mebusu İsmail Fazıl Paşa, *"Siz vazife-i tababeti ifa ettiğiniz gibi askerlik nokta-i nazarından da beyanı mütalâa ettiniz ve bir doktor bu kadar askerlik gavamınıza vâkıf olamaz, bundan dolayı sizi tebrik ederim."* diyerek Emin Bey'in özverili çalışmalarını takdirle karşıladığını dile getirmiştir. **TBMMZC**, D. I, İ.S. II, C. IX, Oturum I, (7 Nisan 1921), s. 382.

Mebusluk vazifesi boyunca Atatürk tarafından bir defa Nafia iki defa da Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye Vekâleti'ne aday gösterilen Emin Bey, meclisten yeterli oy alamamış ve bu sebeple vekâlet görevinde bulunamamıştır.⁴³⁹

⁴³⁹ **TBMM Arşivi**, Mehmet Emin Erkul Sicil Dosyası, Sicil No: 79.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EMİN BEY'İN İSTANBUL ŞEHREMİNİLİĞİ VE FAALİYETLERİ

3.1. TARİHSEL SÜREÇTE TÜRK BELEDİYESİCİLİĞİ

Yerel yönetim birimleri arasında en ağırlıklı olan kurum dünyada olduğu gibi Türkiye’de de belediyelerdir. Modern anlamda Türk belediyeçiliğinin temelleri⁴⁴⁰ XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde atılmış, cumhuriyet döneminde ise gelişimini sürdürmüştür.

Klasik dönem Osmanlı şehirlerindeki yerel hizmetler, yetki ve fonksiyonları açısından tek bir merkezde toplanmamış, birden fazla kurum veya otorite tarafından paylaşılarak idare edilmiştir. Şehir hizmetlerini yürüten başlıca kişiler kadı, muhtesip, subaşı, mimarbaşı ve imam gibi devlet görevlilerinden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra vakıf ve lonca örgütlenmeleri de beledi hizmetlerin yürütülmesi hususunda önemli bir fonksiyona sahiptir. Kadılar, merkeze bağlı yargısal gücün kendilerine kazandırmış olduğu otorite ile şehrin yerel hizmetlerinin düzeninden sorumlu olan en üst rütbeli kişilerdir. Belirtilen diğer görevliler ise devlet tarafından, kadı ile birlikte şehrin yerel hizmetlerini yerine getirmekle sorumlu tutulmuşlardır.⁴⁴¹

Klasik dönemin sonlarına kadar desantralizasyon (yerelleşme) şeklinde sürdürülen yönetim anlayışı, devletin yönünü batıya çevirdiği XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren merkezileşmeye başlamış ve Osmanlı toplumu idari ve

⁴⁴⁰ Modern anlamda Türk belediyeçiliğinin ne zaman tesis edildiği ile ilgili olarak konu üzerinde çalışan araştırmacıların farklı görüşleri bulunmaktadır. Örneğin; İlber Ortaylı, şehremânetinin yapısı itibarıyla modern belediyeçilik için iyi bir başlangıç sayılamayacağını ifade etmiştir. İlber Ortaylı, “Yerel Yönetim: Devraldığımız Miras”, **Türk Belediyeçiliği’nde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar**, Ankara, Metropol İmar A.Ş., 1990, s. 71. Ahmed Akgündüz ise modern belediyeçiliğin Sultan Abdülmecid’in İrade-i Seniyye’si ile kurulan şehremâneti teşkilâtının kurulmasıyla başladığını öne sürmüştür. Ahmed Akgündüz, **Osmanlı Devleti’nde Belediye Teşkilâtı ve Belediye Kanunları**, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2005, s. 541;

⁴⁴¹ Tarkan Oktay, **Osmanlıda Büyükşehir Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2011, s. 3.

toplumsal açıdan büyük bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu sürecin bir sonucu olarak geleneksel örgütlenmelerin yerini modern örgütlenmeler alırken var olan hizmetler de bu dönemde teşkilatlandırılmıştır.

Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kaldırılması, Osmanlı idari ve toplumsal yapısının dönüşümü noktasında yaşanan en önemli gelişmelerden biridir. Ocağın lağvı, devletin tüm klasik müesseselerinin sarsılmasına neden olmuştur. Bununla birlikte kolluk hizmetleri başta olmak üzere yerel hizmetlerde sıkıntılar meydana gelmiş ve hükümet bu nedenle "*İhtisap Nezareti*"⁴⁴² adı altında yeni belediyeçilik örgütleri oluşturma gayreti içerisine girmiştir. Ancak oluşturulan örgütün uyumsuzluğu ve eski ile yeni kurumların birbirleriyle çatışması, İhtisap Nezareti'nin bekleneni verememesine neden olmuştur. İhtisap Nezareti'nin denetim fonksiyonlarını yerine getirememesi "*belediye hizmetlerini tek ayağı ile yürümeye çalışan bir özür*"⁴⁴³ haline getirmiştir.

Halkın bulunulan kötü durumdan kurtulmak ve yerel hizmetler hususundaki sıkıntılarının çözülmesi talebinin yanı sıra özellikle Beyoğlu-Galata bölgesinde yaşayan ekonomik ve siyasi güce sahip kesimlerin talepleri, devletin yerel yönetimlerdeki anlayışının değişmesine neden olmuş ve modern belediyeçiliğe geçişin zeminini hazırlamıştır. Osmanlı tarihinde belediye sıkıntılarının gün yüzüne çıkmasına neden olan asıl olay ise 1853 yılında patlak veren Kırım Savaşı'dır. Savaş esnasında İstanbul'a gelen çok sayıda asker, cephe görevlileri ve gazetecilerin barındırılması sorunsalı⁴⁴⁴ devleti yerel yönetimler alanında yeni yollar aramaya sevk etmiştir.⁴⁴⁵ Bu noktada Bab-ı Âli'deki yöneticilerin çaresizliği yabancı diplomatların eleştiri ve talepleri ile birleşince, şehir yönetimi ile günlük hizmetleri yürütecek bir

⁴⁴² İhtisap Nezareti hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ziya Kazıcı, **Osmanlıda Yerel Yönetim (İhtisap Müessesesi)**, İstanbul, Bilge Yayınevi, 2006.

⁴⁴³ M. Ali Gökaçtı, **Dünyada ve Türkiye'de Belediyeçilik**, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 1996, s. 93.

⁴⁴⁴ Osman Nuri Ergin, Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı esnasındaki eksikliklerini ve modern belediyeçiliğin benimsenmesi sürecini şu cümlelerle ifade etmiştir: "*Belediyenin hiç görülmeyen ve sahihsiz kalan işleri temizlik, tenvirat, kaldırım ve lâğım işleri idi. İşte garp tarzında yeni belediye usulünün kabul ve tatbik edilmesine de bu dört esaslı belediye işinin yokluğu ve ihmâl edilişi sebep olmuştu. Şöyle ki: 1852 (1269)-1853 (1270) senelerinde ve Kırım muharebesi esnasında İstanbul'a müttefik sıfatı ile İngiliz, Fransız ve İtalyan askerleriyle zabıtları gelerek burada bir müddet oturmuş olmaları İstanbul'un evvelce garpla başlamış olan ihtilâl ve temasını bir kat daha arttırmış ve kısmen de müttefiklerin gösterdikleri lüzum ve yaptıkları tasfiye (tavsiye) üzerine garp memleketlerinde olduğu gibi belediye teşkiline heves ve teşebbüs olunmuştu.*" Osman Nuri Ergin, **Türkiye'de Şehirliğin Tarihi İnkişafı**, İstanbul, Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, 1936, s. 122.

⁴⁴⁵ Oktay, **a.g.e.**, s. 15-17.

örgüte gereksinim duyulmuştur. Bu amaç doğrultusunda 16 Ağustos 1854 tarihinde yayınlanan bir resmi tebliğ ile umulanı vermeyen İhtisap Nezareti lağvedilmiş ve yerine “*İstanbul Şehremaneti*”⁴⁴⁶ kurulmuştur. Yeni kurulan bu organın görev ve statüsü ise Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliyye tarafından hazırlanan 13 Haziran 1854 tarihli bir nizamname ile düzenlenmiştir.⁴⁴⁷ Nizamname ile narh, esnaf kontrolü ve şehre ait hizmetlerin şehremaneti tarafından yerine getirilmesine karar verilmiştir. Bunun yanı sıra bir meclis oluşturulmuş ve başkanlığını şehremanininin⁴⁴⁸ yapacağı belirtilen bu meclisin, İstanbul’da oturan her sınıf ve esnafın muteber kişilerinden ikisi de dahil olmak üzere 15 kişiden oluşacağı ifade edilmiştir. Nizamnamenin 12. maddesinde zabıta işlerinin Zabtiye Nezareti’ne, idari işlerin ise Meclis-i Valâ’ya devredildiği açıklanmıştır. Bunun yanında tahsilatla ilgili meselelerde Maliye Nezareti’nin, esnafla ilgili meselelerde Ticaret Nezareti’nin, kaldırım ve inşaat işlerinde ise Nafia Nezareti’nin görüşleri alınarak hareket edileceği vurgulanmıştır.⁴⁴⁹

Daha önce oluşturulan İhtisap Nezareti gibi kurumların tüm idari işleri kendi bünyesinde toplayan yapısının aksine şehremaneti, sırf belediye işleri ile ilgilenmek üzere oluşturulmuş ve bu sebeple başlangıçta olumlu bir izlenim yaratmıştır. Ancak böyle bir kurumun varlığına rağmen belediye hizmetlerinin büyük çoğunluğunun Evkaf Nezareti’nce yürütülmesi ikili bir yapının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu manada şehremaneti, bir danışma veya tavsiye kurulu olmaktan öteye geçememiştir. Tanzimat bürokrasisi bu kurumu şehirleri imar etmek ve modern hale getirmek amacıyla teşkil etse de beledi işleri yürüten kişilerin tecrübesizliği ve Osmanlı Devleti’nin batının mahalli demokrasi anlayışının tam tersi olarak

⁴⁴⁶ İstanbul Şehremanetinin yapısı ve işlevleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.: Sıddık Tümerkan, **Türkiye’de Belediyeler**, İstanbul, İçişleri Bakanlığı Yayınları, 1946, s. 155-238.

⁴⁴⁷ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s. 132-133.

⁴⁴⁸ Cumhuriyete kadar olan süreçte İstanbul’un ilk şehremini 25 Temmuz 1855 tarihinde göreve gelen Salih Paşa, son şehremini ise 15 Nisan 1923 tarihinde göreve gelen Ali Haydar Yuluğ’dur. Bu döneme kadar İstanbul’da 46 şehremini görev yapmış bunlardan dördü şehremaneti ile beraber valilik görevini de üstlenmişlerdir. Nazır Şentürk, **İstanbul Valileri**, İstanbul, Doğan Kitap, 2008, s. 54-57.

⁴⁴⁹ Gökaçtı, **a.g.e.**, s. 95.

merkezileşen devlet yapısı, şehremanetini geçiş döneminin başarısız kurumlarından biri haline getirmiştir.⁴⁵⁰

Tanzimat sonrası dönemde oluşturulan şehremaneti tarzındaki modern belediyeçiliğin gelişimine etki eden kurumlar, yerel yönetimler üzerine çalışan araştırmacılar tarafından ele alınan ve çokça tartışılan temel meseleler olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern tarzda belediye anlayışında model olarak batı seçilmiş olsa da belediyelerin oluşum sürecini yalnızca batı etkisiyle açıklamak *yüzeysel bir bakış açısı* olmaktan öteye geçemeyecektir. Bununla birlikte dönemi ve kurumları anlayabilmek için öncelikle toplumsal yapıdaki dönüşümleri ve bu dönüşümler sonucu ortaya çıkan ihtiyacı analiz etmek gerekmektedir.⁴⁵¹

İstanbul'un yerel hizmetler alanında kalkınması amacıyla teşkil edilen Şehremâneti kendisinden beklenen hizmetler hususunda istenilen başarıyı sağlayamayınca, devleti yönetenler artan problemleri çözüme kavuşturmak amacıyla bir takım yeni arayışlar içerisine girmişlerdir. Bu bağlamda yöneticiler, Avrupa şehirleri ve yerel hizmetleriyle yaptıkları mukayeselerin bir sonucu olarak devlete mali açıdan yük oluşturmayacak bir yönetim yapısı oluşturmanın yollarını aramışlardır. Şehremânetinin teşkili bu yolda atılan önemli ve doğru bir adım olmasına karşın sorunların kesin çözümü amacıyla belediye işleri konusunda bilgi sahibi olan kişilerden bir komisyon oluşturulması kararlaştırılmış ve padişahın da onayı ile 1856 yılında "*İntizâm-ı Şehir Komisyonu*" kurulmuştur. Komisyon, şehrin yol güzergahlarının belirlenmesi, yeni yolların açılması, kaldırım döşenmesi, çöplerin düzenli olarak toplanması alanlarındaki çalışmalarıyla öne çıkmış; ancak asıl kurulma amacı olan belediye teşkilâtının bütüncül ele alınması ile ilgili kanun çalışmasını gerçekleştirememiştir. Komisyonun çalışmalarına bu nedenle son verilmiş ve yerine yedi kişiden oluşan yeni bir komisyon kurulmuştur. Belirtilen bu yeni komisyonun belediyeçilik tarihindeki en önemli çalışması ise ilerleyen yıllarda belediye teşkilâtının temeli kabul edilen Şehremânetini daha alt kademelere ayırması olmuştur.⁴⁵²

⁴⁵⁰ Gökaçtı, a.e., s. 96.

⁴⁵¹ İlhan Tekeli, **Belediyeçilik Yazıları (1976-1991)**, İstanbul, Kent Basımevi, 1992, s. 8-9.

⁴⁵² Oktay, a.g.e., s. 20-22.

İntizâm-ı Şehir Komisyonu'nun aldığı kararın ardından İstanbul, 1858 yılının Ocak ayında yayınlanan resmi tebliğ ile on dört daireye ayrılmış ve Beyoğlu-Galata çevresinin “*Altıncı Daire-i Belediye*” olarak isimlendirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca bu bölge idareciler tarafından pilot bölge⁴⁵³ olarak seçilmiş ve alınan kararları tüm dairelerde hayata geçirmenin maliyetli olacağı düşünüldüğünden uygulamaların ilk etapta bu dairede tatbik edilmesine karar verilmiştir. İdari açıdan da diğer dairelerden ayrılan Altıncı Daire'nin başına Hariciye teşrifatçısı olan Kâmil Bey getirilmiş, daire müdürlüklerine ise ya Hariciye'den ya da yabancı dil bilen Osmanlı vatandaşlarından atamalar yapılmıştır. Yedi kişiden oluşan daire meclisi üyeleri Bâb-Ali tarafından en az on yıldır İstanbul'da oturan ve bölgede emlaki bulunan kişiler arasından seçilmiş ve padişahın ataması ile göreve başlamışlardır. Bunun dışında daireye yabancı uyruklu dört tane de müşavir tayin edilmiş, dairenin yazışmaları ise kozmopolit yapısı nedeniyle Türkçe ve Fransızca olarak iki dille yapılmıştır. Reis ve üyeleri Bâb-ı Ali tarafından tayin edilen bu ayrıcalıklı daireye aynı zamanda gerekli giderlerini karşılamak üzere bir de gelir tahsil edilmiştir. Altıncı Daire Meclisi, mahalle, çarşı ve dükkânların temizliği ile düzeninin sağlanması, yapı ve onarım işlerinin ihalelerinin hazırlanması gibi temel görevler üstlenmiş, bunun yanında kendi faaliyet alanındaki mülk sahiplerinden alınacak vergilerin miktarı ve toplanması ile ilgili nizamnameler hazırlama yetkisine sahip olmuştur. Yaptığı işlerde Bâb-ı Ali'ye bağlı şekilde çalışan daire, belirli ölçüde bir hareket serbestliğine sahip olmuş ve bu anlamda bir “*devlet ofisi*” şeklinde çalışmıştır.⁴⁵⁴

İstanbul için oluşturulan belediye yapılanmasının pilot uygulaması olan Altıncı Daire, kurulduktan sonraki süreçte olumlu sayılabilecek birçok önemli hizmette bulunmuştur. Bunun yanı sıra Altıncı Daire sonrası oluşturulan Adalar ve Tarabya belediyelerinin de sorumlulukları altındaki alanlarda olumlu hizmetler gerçekleştirmeleri devletin daire sistemine olan güvenini arttırmıştır. Bu nedenle Şûrâ-yı Devlet, daire sistemini İstanbul'un tümünde uygulamak amacıyla bir kanun

⁴⁵³ Pilot bölge olarak Beyoğlu-Galata bölgesinin seçilmesinde nüfusun yoğunluğu, binalarının daha düzgün ve itinalı olması ile sakinlerinin çoğunun Avrupa görmüş kişiler olması gibi faktörler etkili olmuştur. Bunun yanı sıra bu bölgenin “Altıncı Daire-i Belediye” olarak numaralandırılmasının ilham kaynağı Paris'in en seçkin ve modern bölgesi olan altıncı bölgedir. Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri...**, s. 143-144.

⁴⁵⁴ Ortaylı, **a.e.**, s. 143-147.

tasarısı hazırlamış ve padişah tarafından da onaylanan tasarı 6 Ekim 1868 tarihinde “*Dersââdet İdâre-i Belediye Nizâmnâmesi*” olarak yayınlanmıştır. Çıkarılan nizamname ile şehremanetinin “Şehremini” ve “Şehremaneti Meclisi”nden oluşan yapısı korunmuş buna ilaveten “Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye” adı altında yeni bir meclisin oluşturulmasına karar verilmiştir. Bâb-ı Ali’nin önerisi ile padişah tarafından atanan şehremini, yapılan düzenlemelerle belediye dairelerinin mali ve idari denetiminin yanı sıra daire meclislerini feshetme yetkisine de sahip olmuştur.⁴⁵⁵ Bu anlamda Tanzimat bürokrasisinin belediye anlayışı yerel demokrasiyi güçlendirme amacı taşımamış; bunun aksine geniş yetkilere sahip şehremini ile daha da merkeziyetçi bir hale getirilmiştir.

Nizamnamede teorik olarak yapılan birçok önemli düzenlemelere rağmen pratikte istenilen başarı sağlanamamış ve İstanbul’da baş gösteren belediye sıkıntıları bu dönemde de artarak devam etmiştir. Bunun en büyük nedeni belediyelerin kendilerine yüklenen görevleri gerçekleştirecek teknik altyapıya sahip olmamalarıdır. Genelde kâğıt üzerinde gerçekleşen değişiklikler Şehremaneti’nin İhtisap Nezareti anlayışını sürdürmesini engelleyememiş, belediye bilgi ve tecrübeden yoksun olan memurlar istenen modern dönüşümün pratikte uygulanamamasına sebep olmuştur. Ancak bu düzenlemeler, belirtilen tüm olumsuzluklara rağmen yerel hizmetlerin modernize edilmesi sürecinde geçilmiş olan önemli aşamalardan biri olarak kabul edilebilir.⁴⁵⁶

Kanun-ı Esasi’nin 1876 yılında ilan edilmesi ile birlikte başlayan I. Meşrutiyet dönemi ise yönetim sisteminde olduğu gibi yerel yönetimler açısından da birçok yeniliği beraberinde getirmiştir. Meşrutiyet idaresi başlangıçta belediyeyi eşitlikçi ve katılımcı yönetim anlayışı açısından ele almış ve bu bağlamda bir belediye kanun tasarısı hazırlamıştır. Ayrıca Kanun-ı Esasi’nin 112. maddesinde belediye işlerinin seçimle oluşturulacak belediye meclisleri tarafından idare edileceği, görevli ve üyelerinin seçiminin ise ayrı bir kanunla düzenleneceği belirtilmiştir. Bu düzenlemelerin en dikkat çekici özelliklerinden biri İstanbul ve diğer vilayetler için ayrı ayrı iki düzenlenmenin yapılması olmuştur. Bu ayrım

⁴⁵⁵ Oktay, **a.g.e.**, s. 28-30.

⁴⁵⁶ Oktay, **a.e.**, s. 42.

Osmanlı yönetiminin başkent İstanbul'u örnek bir şehir haline getirmek noktasında diğer vilayetlerden ayrı tuttuğunun açık bir göstergesidir.⁴⁵⁷

1877 yılında çıkarılan “*Dersaadet Belediye Kanunu*”, İstanbul Şehremaneti'nin önceden teşkil edilen “Şehremini”, “Şehremaneti Meclisi” ve “Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye”den oluşan üçlü yapısını bozmamış ve olduğu gibi muhafaza etmiştir. Şehremini padişah tarafından tayin edilirken Şehremaneti Meclisi üyeleri de yine padişah tarafından atanan altı kişiden oluşmuştur. Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye üyeleri ise Şehremini başkanlığında Şehremaneti Meclisi ve bağlı belediye daireleri meclislerinin başkanları ile söz konusu meclislerin üyeleri arasından seçilen ikişer üyeden oluşmuştur. Dersaadet Belediye Kanunu belediyelerin gelişim ve dönüşüm sürecinde önemli bir yere sahip olmuş ve yine bu kanun ile ilk defa tek dereceli seçim sistemi getirilerek gizli oy açık tasnif esası benimsenmiştir. 1877 tarihli kanun sonuçları açısından 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın getirdiği sıkıntıların baş gösterdiği bir dönemde hayata geçirildiği için gerektiği şekilde uygulanamamıştır. Meclis-i Mebusan'ın padişah tarafından süresiz tatil edilmesi seçimlerin yapılamamasına sebep olmuş ve devlet beledi işleri dairelerin başına birer reis tayin ederek yürütmeye çalışmıştır.⁴⁵⁸

II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde, yapılan birtakım değişikliklerle birlikte İstanbul Belediye Teşkilâtı yeniden düzenlenmiştir. 1912 yılında çıkarılan “*Dersaadet Teşkilât-ı Belediyesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat*” ile İstanbul'da belediye daireleri kaldırılmış ve yerine belediye şubeleri ihdas edilmiştir. Şehremaneti Meclisi yerine bir “*Encümen*” kurulmuş, Şehremininin atama yoluyla göreve gelme esası ise korunmuştur.⁴⁵⁹

Yapılan bu düzenlemeler 1877 tarihli “*Dersaadet Belediye Kanunu*” ile mukayese edildiğinde aralarında ciddi farklar olduğu görülmektedir. 1877 tarihli kanunda belediye daireleri merkezden bağımsız bir tüzel kişiliğe sahipken, 1912 düzenlemeleri sonucu daireler kapatılmış ve İstanbul tek bir belediye dairesine

⁴⁵⁷ Bilal Eryılmaz, “Belediyelerde Demokrasi Geleneği ve Değişim İhtiyacı”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. XI, S. I, Temmuz 2002, s. 10.

⁴⁵⁸ Eryılmaz, **a.g.m.**, s. 10-12.

⁴⁵⁹ Mustafa Dönmez, “Türkiye’de Belediyeciliğin Tarihsel Gelişimi”, **Türk İdare Dergisi**, S. 406, Mart 1995, s. 170.

dönüştürülmüştür. Daireye bağlı olarak oluşturulan belediye şubelerine ise önceki sistemde uygulanan tüzel kişilik hakkı verilmemiştir.⁴⁶⁰

II. Meşrutiyet dönemi bu anlamda merkeziyetçi anlayışın hâkim olduğu bir devre olarak nitelendirilebilir. İlan edildiği ilk günlerde belediye seçimlerinin yapılmasını planlayarak özerk bir belediyecilik uygulamasına geçiş yapmak isteyen meşrutiyet idaresi, bu yaklaşımından kısa sürede vazgeçmiştir.⁴⁶¹ Merkeziyetçi anlayışı yalnızca İstanbul ile sınırlı tutmayan idare, bu yaklaşımını vilâyetler bazında da sürdürmüş ve 1913 yılında hazırlanan “*Geçici Vilayet Kanunu*” ile mahalli demokrasiye gelişme imkânı vermekten kaçınmıştır.⁴⁶²

Osmanlı Devleti’nin şartlar gereği merkezileşmeye başladığı dönemde başlayan yerel yönetimleri modernize etme süreci görüldüğü üzere cumhuriyete kadar olan süreçte çok sayıda değişiklik geçirmiştir. Yerel yönetimlerle ilgili en önemli adımlar Tanzimat döneminde atılmış, Kırım Savaşı’nın yaşandığı süreçte ise özellikle büyük şehirlerde yaşanan sorunlar, devletin modern belediyecilik anlayışına geçişini zorunlu kılmıştır. Tüm düzenlemelere rağmen Tanzimat belediyeciliği, cumhuriyet yönetimine kayda değer bir belediyecilik birikimi bırakamamış, Osmanlı’dan geriye miras olarak; “*mali güçleri sınırlı, karar organları üst gelir gruplarınca temsil edilen, hiçbir yargı yetkisi olmayan, bulundukları yerin valisi ile yetki çatışması içinde olan ve endüstri öncesi toplum düzenini yansıtan müesseseleri bünyesinde barındıran ama batılı olduğunu iddia eden tuhaf bir belediye ve belediyecilik*”⁴⁶³ anlayışı kalmıştır. Ancak bu durum Osmanlı Devleti’nin o dönem içerisinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durumdan bağımsız olarak düşünülemeyeceği gibi, devletin istediğini başaramamasındaki en önemli etken belediyelere ayrılan kaynakların yetersizliği ve halkın gereklerine göre teşkil edilmiş bir belediye teşkilâtını talep eder halde olmamasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra sürekli savaş halinde olan devletin, çıkardığı kanunları yeterince uygulama

⁴⁶⁰ Hasan Yaylı, **Türkiye’de Belediyelerin Yeniden Yapılandırılması**, Kırıkkale, Kırıkkale Belediyesi Yayınları, 2009, s. 44.

⁴⁶¹ Ortaylı, **a.g.m.**, s. 73.

⁴⁶² İlber Ortaylı, **Tanzimatdan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği**, İstanbul, Hil Yayınları, 1985, s. 207.

⁴⁶³ Gökaçtı, **a.g.e.**, s. 120.

alanı bulamaması, başarılı bir belediye pratiğinin ortaya konulamamasına sebep olmuştur.⁴⁶⁴

Cumhuriyeti kuran kadrolar ise özellikle II. Meşrutiyet idaresinden koyu bir merkeziyetçi sistemi miras olarak devralmalarına rağmen, Millî Mücadele esnasında hazırlanan 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile belediyeçilik anlamında meşrutiyetten daha farklı bir anlayışı benimsemişlerdir. Kanunun 11. Maddesi⁴⁶⁵ ile vilâyetlerin mahalli işlerde muhtariyetlerinin olduğu açıklanırken, vilayet halkının seçeceği şuraların ise vakıflar, eğitim, sağlık ve ekonomi gibi birçok konuları düzenleyip yönetebileceği belirtilmiştir. Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun belediyelere vermiş olduğu yetki bu anlamda, *“Türkiye’de yerel yönetim ve demokrasinin gelişmesini öngören, geçmişte ve zamanımızda eşi bulunmaz bir statü”*⁴⁶⁶ olarak değerlendirilebilir.

Teşkilâtı- Esasiye Kanunu ile yerel yönetimlere tanınmış olan statü uzun soluklu olmamış, Millî Mücadele’nin ardından ülkenin içerisinde bulunduğu iktisadi durum merkezi hükümetin müdahalesini gerekli hale getirmiştir.⁴⁶⁷ Cumhuriyetin 1923-1930 yılları arasındaki belediyeçilik anlayışı ise *“bir hazırlık dönemi”* olarak nitelendirilebilir. Nitekim yeni rejim, ilk yıllarında birçok önemli belediyeçilik sorunlarıyla⁴⁶⁸ karşılaşmış ve bu nedenle ilk yedi yıllık dönem karşılaşılan sıkıntılara çözüm aranılan bir süreç olmuştur.⁴⁶⁹

⁴⁶⁴ Yaylı, **a.g.e.**, s. 44-45.

⁴⁶⁵ Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nda yerel yönetimlere verilen statü şu şekilde tanımlanmıştır: *“Vilâyet mahalli umurda manevi şahsiyeti ve muhtariyeti haizdir. Harici ve dahili siyaset, şer’i adli ve askeri umur, beynelmilel iktisadi münasebat ve hükümetin umumi tekâlifî ile menafîi birden ziyade vilâyata, şâmil hususat müstesna olmak üzere Büyük Millet Meclisince vaz edilecek kavanin mucibince evkaf, medaris, maarif, sıhhiye, iktisad, ziraat, nafia ve muavenet-i içtimaiye işlerinin tanzim ve idaresi vilâyet şûralarının salâhiyeti dahilindedir.”* “Teşkilât-ı Esasiye Kanunu”, Kanun No: 85, **Ceride-i Resmîye**, nr. 1, 7 Şubat 1337, s. 2.

⁴⁶⁶ Ortaylı, **Tanzimatdan Cumhuriyete Yerel Yönetim...**, s. 207.

⁴⁶⁷ Ortaylı, **a.e.**, s. 208.

⁴⁶⁸ Lozan Barış Antlaşması’ndan sonra Türkiye’ye 389 belediye kalmıştır. Bu belediyelerin 20’sinde düzenli içme suyu, 17’sinde mezbaha, 4’ünde elektrik tesisatı ve 90’ında düzenli pazar yeri olmakla beraber yeni rejim, görüldüğü üzere neredeyse olmayan belediye altyapısını tesis etmek için yoğun bir gayret ve dönüşüm göstermek zorunda kalmıştır. İlhan Tekeli, **Cumhuriyetin Belediyeçilik Öyküsü...**, s. 35-36.

⁴⁶⁹ Tekeli, **a.e.**, s. 32.

3.2. EMİN BEY'İN TAYİNİ ÖNCESİNDE İSTANBUL ŞEHREMANETİ

3.2.1. Ali Haydar (Yuluğ) Bey Dönemi'nde İstanbul

12 Mart 1923 tarihinde Ankara Hükümeti tarafından İstanbul'a atanan ilk vali olan Ali Haydar Bey, 15 Nisan 1923 tarihinden itibaren vekaleten şehreminliği vazifesini de üstlenmiştir. Ali Haydar Bey'in bir seneyi biraz aşan şehreminliği zamanında cumhuriyetin ilanı, halifelğin kaldırılması ve Osmanlı hanedan mensuplarının yurtdışına gönderilmesi gibi önemli siyasi olayların yanı sıra belediye hizmetleri açısından da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde; azalan belediye gelirlerini arttırmak için yabancı şirketlere verilen tramvay, tünel gibi hizmetlerin ödenmeyen payları tahsil edilmiş, mezbaha işletmeye açılmış ve buz fabrikasının yapımına başlanmıştır. Ayrıca itfaiye örgütünün modern hale getirilmesi için çalışmalar yapılmış, şehir yollarının onarımı da belirli bir program dahilinde yürütülmüştür. 26 Şubat 1924 tarihinde Ali Haydar Bey'in teşvikleriyle çıkarılan 423 sayılı *Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu*'ndan sonra ise belediye gelirleri daha da artmıştır.⁴⁷⁰

Ali Haydar Bey, İstanbul'da yürütmüş olduğu başarılı belediyecilik faaliyetleri de dikkate alınarak 8 Haziran 1924 tarihinde Ankara Şehremaneti'ne atanmıştır. Böyle bir kararın alınması yeni başkentin icraatçı bir şehreminine ihtiyaç duymasından kaynaklanmaktadır. Nitekim dönemin Dâhiliye Vekili Recep (Peker) Bey, *Vakit* gazetesine vermiş olduğu röportajda Ankara'nın süratle gelişmeye muhtaç olduğunu belirtmiş ve Haydar Bey'in amelî kıymeti hakkında kendilerinde kuvvetli bir fikir hasıl olduğunu ileri sürerek Ankara'ya tayininin uygun görüldüğünü ifade etmiştir.⁴⁷¹

İcraatçı şehremini ihtiyacının yanı sıra Ali Haydar Bey'in Ankara'ya tayin edilmesinin başka sebepleri de vardır. Özellikle oktruva⁴⁷² vergisinin şehirde

⁴⁷⁰ “Ali Haydar Yuluğ”, *DBİA*, C. VII, s. 536.

⁴⁷¹ “İstanbul'un Halef, Selef Şehreminleri”, *Vakit*, nr. 2317, 9 Haziran 1924, s. 1; Ergin, *İstanbul Şehreminleri...*, s. 925.

⁴⁷² Kentte satılan mallardan alınan ve bir çeşit iç gümrük niteliği taşıyan oktruva, eski kanuna göre belediyeler tarafından tahsil edilmekteydi. Ülke içi pazar bütünleşmesini engellediği gerekçesiyle eleştirilen bu vergi, 423 sayılı kanunla kaldırılmış, yerine ise “mahalli istihlake” ilişkin mallar için

depolanmış eşyaya uygulanması esnaf ve tüccarların yanı sıra basın da kendisine karşı tepki göstermesine neden olmuştur.⁴⁷³ Nitekim *Vatan* gazetesi Ali Haydar Bey'i İstanbul'a olan hizmetleri hususunda başarılı olarak nitelendirse de göstermiş olduğu ihmaller ve pahalı teşebbüsler nedeniyle eleştirmiştir.⁴⁷⁴

Tayinin bir diğer nedeni ise Ali Haydar Bey'in o dönemde teşkilatlanmaya çalışan Cumhuriyet Halk Fırkası ile yeterince meşgul olmaması ve Ankara'dan İstanbul'a gelen mebus heyetlerini karşılamada eksiklik göstermesidir. Valinin şehrin imarına ayırdığı vakti teşrifat vazifesine ayırmaması, yöneticiler arasında kendisine karşı bir memnuniyetsizliğin belirmesine sebep olmuştur.⁴⁷⁵ Bu memnuniyetsizlik dönemin basınına da yansımış ve Yunus Nadi Bey, Ali Haydar Bey'in belediyece kimliğinin aksine kötü bir vali profili çizdiğini ifade etmiştir. Ali Haydar Bey'in tüm mesaisini belediyeye harcamasından dolayı İstanbul'da bir vali olmadığını ileri süren Yunus Nadi Bey, aynı zamanda belediye işleri ile idari işlerin birbirinden ayrılması gerektiğini savunmuştur.⁴⁷⁶ *İkdam* gazetesi ise belediye işleri ve idari işlerin ayrılması hususunda Yunus Nadi Bey ile aynı fikirleri savunmuş; ancak İstanbul'da vali bulunmadığı görüşüne karşı çıkmıştır. Gazete, Ali Haydar Bey'in vali ve şehremini vekili olarak görev yapmasının zorluklarına temas ederken gösterilen kusurların doğal karşılanması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁷⁷

Bahsedilen nedenler arasında en tatmin edici olanı kanaatimizce ilk ifade edilendir; yani Ali Haydar Bey'in Ankara'ya tayin edilmesinin asıl nedeni yeni başkentin icraatçı bir şehreminine ihtiyaç duymasıdır. Bunun yanı sıra Ali Haydar Bey'in Ankara'ya tayini bir kıdem tenzili olarak da yorumlanmamalıdır. Nitekim Ankara'nın başkent ilan edilmesiyle birlikte önemi artmış ve idareciler verdikleri bu kararın başarıya ulaşmasını rejimin hedefleriyle tutarlı çağdaş bir kentin inşa

“duhuliye resmi” konulmuştur. Ancak bu yalnızca bir isim değişikliğinden ibaret olup esas itibarıyla oktruva resmi korunmuştur. Tekeli, *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü...*, s. 37.

⁴⁷³ Ergin, *İstanbul Şehreminleri...*, s. 925.

⁴⁷⁴ “İstanbul'un İdaresindeki Mühim Tebeddül”, *Vatan*, nr. 418, 9 Haziran 1924, s. 1; Ergin, *İstanbul Şehreminleri...*, s. 930.

⁴⁷⁵ Ergin, *a.e.*, s. 925-926.

⁴⁷⁶ Yunus Nadi Bey'in vilayet ve şehremaneti ile ilgili kaleme aldığı yazının tam metni için Bkz.: Yunus Nadi, “Vilayet ve Emanet”, *Cumhuriyet*, nr. 34, 9 Haziran 1924, s. 1; Eminoğlu Malkoç, *Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İnkılabı (1923-1927)*, İstanbul, Derin Yayınları, 2014, s. 345-346.

⁴⁷⁷ “İstanbul Valisinin Tenkidi”, *İkdam*, nr. 9525, 9 Teşrin-i Evvel 1923, s. 1; Malkoç, *a.g.e.*, s. 346.

edilmesine bağlamışlardır. Bu anlamda Ankara'nın başarısı rejimin başarısı ile özdeşleştirilmiştir.⁴⁷⁸

3.3. EMİN BEY'İN ŞEHREMİNİ OLARAK TAYİNİ, İLK İCRAATLAR VE TEPKİLER

Ali Haydar Bey'in İstanbul'daki vazifesinin sona ermesinin ardından, yerine 5 Haziran 1924⁴⁷⁹ tarihinde Operatör Emin Bey atanmıştır.⁴⁸⁰ İstanbul'a cumhuriyet döneminde atanmış ilk şehremini olan Emin Bey'in, bu göreve getirilmesine ilişkin ilk tepki TBMM Reisi Ali Fethi Bey (Okyar)'den gelmiştir. Yeni şehremini daha İstanbul'a bile gelmemişken Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf gönderen Fethi Bey, İstanbul'da pek esaslı işlere başlamış olan Ali Haydar Bey'in görevden alınmasının “yazık” olacağını belirtmiş ve İstanbul halkının Operatör Emin Bey'in atandığı mevkii dolduramaması sebebiyle ileride nihayetsiz şikayetlerde bulunacağını öne sürmüştür. Telgrafın sonunda ise cumhurbaşkanından, Ali Haydar Bey'in memuriyetinde bekasını, Emin Bey'in Ankara'ya tayin edilmesini istirham etmiştir.⁴⁸¹

Başvekil İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta da benzer hususlara temas eden Fethi Bey, ufak tefek bazı itirazlar dışında İstanbul halkının Ali Haydar Bey'e itimat ettiğini belirtmiş ve yerine başkasının gelmesi durumunda ise devam eden işlerin aksayacağını ileri sürmüştür. Bu nedenle İstanbul halkının birçok şikâyetle bulunacağını tahmin ettiğini söyleyen Fethi Bey, Haydar Bey'in İstanbul'da

⁴⁷⁸ Tekeli, **Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü...**, s. 33.

⁴⁷⁹ Emin Bey'in şehremanetine atanma tarihi özlük dosyasında 5 Haziran 1924 olarak gösterilmiş ve tarafımızca da bu tarih esas alınmıştır. **TBMM Arşivi**, Mehmet Emin Erkul Sicil Dosyası, Sicil No: 79. İstanbul Belediyesi'nin resmi internet sitesinde ise Emin Bey'in görev yılları 9 Haziran 1924-20 Ocak 1926 olarak belirtilmiştir. <https://www.ibb.istanbul/SitePage/Index/102> (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2018). Ancak 9 Haziran Emin Bey'in atandığı değil İstanbul'a gelerek göreve başladığı tarihtir. Nitekim basında çıkan haberler de bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Cumhuriyet gazetesi aynı tarihli nüshasında Operatör Emin Bey'in şehre geleceğini açıklamıştır. “Yeni Şehremini”, **Cumhuriyet**, nr. 34, 9 Haziran 1924, s. 2. Tevhid-i Efkâr gazetesi de 10 Haziran 1924 tarihli nüshasında Emin Bey'in 9 Haziran'da şehre geldiğinden bahsetmektedir. “Yeni Şehremini Dün Geldi ve İcraata Başladı”, **Tevhid-i Efkâr**, nr. 4092-1064, 10 Haziran 1924, s. 1.

⁴⁸⁰ Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 2, **Vakit**, nr. 18480, 16 Nisan 1955, s. 2; **TBMM Arşivi**, Mehmet Emin Erkul Sicil Dosyası, Sicil No: 79.

⁴⁸¹ TBMM Reisi Ali Fethi Bey'in Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgraf, **BCA**, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 1.3.1, lef 2. Bu telgrafın yılı belgede tam olarak tespit edilememiştir. Ancak 7 Haziran tarihinin okunması, tarihin akışına uygun olması açısından kanaatimizce yılın 1924 olduğuna işaret etmektedir.

bekasını, Emin Bey'in ise Ankara'ya atanmasını bir kez de İsmet Paşa'dan istirham etmiştir.⁴⁸²

İsmet Paşa cevabında; Haydar Bey'in mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde ihya ve imar edilmek üzere olan merkez devlet şehremanetine naklinin lüzumlu görüldüğünü bildirmiştir. Bunun yanı sıra Emin Bey'in evsaf ve iktidarının, İstanbul'daki vazifesini başarıyla yürütebilmesi için yeterli olduğunu belirten İsmet Paşa, telgrafnamenin diğer konusu olan şikayetler hususunda ise İstanbul'a tayininden beri Haydar Bey hakkında da birçok şikâyetle bulunulduğunu Fethi Bey'e hatırlatmıştır.⁴⁸³

Fethi Bey'in telgrafına konu olan hususlar dönemin basınına da yansımış ve gazeteciler Dahiliye Vekili Recep Bey'e, Haydar Bey'in İstanbul'da görevine devam etmesinin mümkün olup olmadığını sormuşlardır. Recep Bey, yöneltilen soruya şu yanıtı vermiştir:

*“Operatör Emin Bey, kıymetli bir zattır. Ondan ne kadar ümidimiz olduğunu kendisini İstanbul Şehremanlığına intihabımız gösterir. Diğer taraftan Ankara Şehremanetinin iktisab ettiği ehemmiyet de izahatten müstağnidir. Ankara sür'atle inkişafa muhtaçtır. Haydar Bey tecrübe edilmiş ve amelî kıymeti hakkında bizde kuvvetli bir fikir hâsıl olmuştur. Kendisinin Ankara'ya tayini bir takdir-i şahsî mes'elesidir.”*⁴⁸⁴

Sonuç itibarıyla Dahiliye Vekilinin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere karar değişmemiş ve Ali Haydar Bey Ankara'ya, Emin Bey ise İstanbul'a tayin edilmişlerdir.

9 Haziran 1924 tarihinde İstanbul'a gelen⁴⁸⁵ Emin Bey, aynı gün göreve başlamıştır. Yeni şehremini, dönemin basınında geniş yer bulmuş ve gazeteler Emin

⁴⁸² TBMM Reisi Ali Fethi Bey'in Başvekil İsmet Paşa'ya gönderdiği telgraf, **BCA**, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 1.3.1, lef 3. 7 Haziran tarihinde gönderildiği belirtilen bu telgrafın yılı aynı bir önceki belgede olduğu gibi tespit edilememiştir. Ancak içerik açısından değerlendirildiğinde bu telgrafın da 1924 yılında çekildiği anlaşılmaktadır.

⁴⁸³ Başvekil İsmet Paşa tarafından TBMM Reisi Ali Fethi Bey'e gönderilen 8 Haziran 1340 (8 Haziran 1924) tarihli telgraf, **BCA**, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 1.3.1, lef 4. Bu telgrafın tarih ve yılının açık şekilde okunması belirtilen diğer iki belgenin tespit edilemeyen yılının 1924 olduğunu doğrular niteliktedir.

⁴⁸⁴ “İstanbul'un Halef, Selef Şehreminleri”, **Vakit**, nr. 2317, 9 Haziran 1924, s. 1.

⁴⁸⁵ “Yeni Şehremini”, **Cumhuriyet**, nr. 34, 9 Haziran 1924, s. 2.

Bey'i şehir halkına tanıtmanın gayreti içerisine girmişlerdir. *Cumhuriyet* gazetesi, Emin Bey'in Bursa'da belediye reis vekilliği yaptığı dönemdeki icraatlarından bahsederek tecrübeli bir belediyece olduğuna vurgu yapmıştır.⁴⁸⁶ *Vatan* gazetesi ise Emin Bey'in muktedir ve açık fikirli bir zat olarak tanındığını belirtmiş ve Bursa mebusu sıfatıyla kendisini ilk mecliste çok sevdirdiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra İstanbul Şehremaneti'nin Emin Bey için yeni bir tecrübe sahası olacağını belirten gazete, yeni şehremininden şehrin asıl ihtiyaçlarını tespit ederek işe başlamasını, oktruva vergisini kaldırmasını ve şehir işlerini mütehassıslardan istifade ederek belirli bir plan dahilinde yürütmesini beklediklerini yazmıştır.⁴⁸⁷

Emin Bey, 10 Haziran 1924 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesine verdiği demeçte, eski şehremini Haydar Bey döneminde yapılmış iyi işleri bozmayacağını söyleyerek şehrin işlerini daha muntazam bir şekilde idare için Avrupa'dan mütehassıs getirtceğini ifade etmiştir. Bu hususta birçok kanaat ve düşüncelerinin olduğunu belirten Emin Bey, gerekli izahat ve tafsilatı ise ancak bir hafta sonra verebileceğini açıklamıştır.⁴⁸⁸

Emin Bey'in, şehreminliği vazifesine başlamasının hemen akabinde giriştiği icraatlar, kendisine karşı birtakım tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. Yeni şehremini ilk iş olarak emanetin idari makamlarında bazı değişikliklere gitmiş ve Ali Haydar Bey'in beraber çalıştığı iki yardımcısını görevden azletmiştir. Emin Bey'in böyle bir karar almasını eleştiren Osman Nuri Ergin, "*iffet ve istikametinde herkesin müttefik olduğu*"⁴⁸⁹ kişiler olarak tanımladığı memurlarla çalışmak istemeyen yeni şehreminine tepki göstermiştir. Ancak kanaatimizce bu olay başlı başına Emin Bey'e tepki gösterilmesine vesile olamayacağı gibi her yeni yöneticinin kendi kadrolarıyla işe başlama isteği normal karşılanması gereken bir durumdur. Emin Bey ikinci olarak ise seksen yedi kişilik bir kadro ile belediyenin değirmen ve fırın işlerini yöneten iktisat müdüriyetini randıman göstermediği gerekçesiyle kapatmış⁴⁹⁰, değirmen ve

⁴⁸⁶ "Yeni Şehremini Dün İcraata Başladı", *Cumhuriyet*, nr. 35, 10 Haziran 1924, s. 1.

⁴⁸⁷ "İstanbul'un İdaresindeki Mühim Tebeddül", *Vatan*, nr. 418, 9 Haziran 1924, s. 1; Ergin, *İstanbul Şehreminleri...*, s. 930-931.

⁴⁸⁸ "Yeni Şehremini Dün İcraata Başladı", *Cumhuriyet*, nr. 35, 10 Haziran 1924, s. 1.

⁴⁸⁹ Ergin, *a.g.e.*, s. 936.

⁴⁹⁰ Ziyaoğlu, *a.g.e.*, s. 315; Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", *Tefrika 7, Vakıf*, nr. 18485, 21 Nisan 1955, s. 2; Ergin, *İstanbul Şehreminleri...*, s. 937.

fırınları tatil etmiştir.⁴⁹¹ Bunun yerine on iki kişiden oluşan bir kadro ile yeni bir heyet teşkil etmiş ve Viyana'dan Dr. Grossman isimli iktisat profesörünü de bu heyete dahil etmiştir.⁴⁹²

Emin Bey'in, almış olduğu kararların yanı sıra selefi Ali Haydar Bey'i sürekli tenkit eden tutumu basın da kendisine karşı tepki göstermesine sebep olmuştur. *Son Telgraf* gazetesi Emin Bey'in selefini sürekli şikâyet eden tavrını, "*Eski bir memurun bugünkü halefinden bu sözleri işitince insan Emin Bey'i Haydar Bey'in yerine şehremini olarak gelmiş değil, Haydar Bey'in icraâtını kontrol eden bir müfettiş zannedecek.*"⁴⁹³ diyerek eleştirmiştir.

Hakkında yapılan eleştirilere cevap vermek amacıyla gazetecileri bir araya toplayan Emin Bey, *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan demecinde göreve geldiği günden beri almış olduğu kararları niçin ve ne amaçla aldığına dair açıklamalarda bulunmuştur. Öncelikle iktisat müdüriyetinin kapatılmasıyla alakalı emri Ankara'dan aldığına dair iddialara cevap veren Emin Bey, kendisinin emir alarak hareket eden bir memur olmadığını belirtmiş ve cumhuriyet idaresinin de emirle hareket eden memurları istihdam etmekten uzak olduğunu vurgulamıştır. Demeçte İktisat müdüriyetinin büyük bir israf kaynağı olması sebebiyle kapatıldığı belirtilirken, müdüriyetin esaslı surette ve hakiki bir iktisat dairesine dönüştürülmesi için ise çalışmaların devam ettiği ifade edilmiştir. İktisat müdüriyetinin bütçesi hakkında da bilgi paylaşan Emin Bey, müdüriyetin 300.000 liralık bir bütçesi olduğunu, bunun 250.724 lirasının ise sarf edildiğini açıklamıştır. Haydar Bey döneminin en çok eleştirilen vergisi olan oktruvanın aslında fena bir vergi olmadığını belirten Emin Bey, verginin tatbikinin ise fena olduğunu⁴⁹⁴ dile getirmiştir. Selefi Haydar Bey'i

⁴⁹¹ "Şehremanetinde Faaliyet", *Cumhuriyet*, nr. 36, 11 Haziran 1924, s. 1. Emin Bey az bir müddet sonra iktisat müdüriyetini tanzim ederek yeniden tesis etmiş, değirmeni ise işletmek üzere bir sene kiraya vermiştir. Ergin, *İstanbul Şehreminleri...*, s. 937.

⁴⁹² Ziyaoğlu, *a.g.e.*, s. 315; Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", *Tefrika* 7, *Vakit*, nr. 18485, 21 Nisan 1955, s. 2.

⁴⁹³ "Şehremini mi? Müfettiş mi?", *Son Telgraf*, nr. 4, 17 Haziran 1924, s. 2; Ergin, *İstanbul Şehreminleri...*, s. 937.

⁴⁹⁴ Nitekim vergi daha sonraki süreçte halkı ve esnafı üzerek yolsuzluklara sebebiyet verdiği gerekçesiyle kaldırılmış ve Emin Bey oktruvanın kaldırılması ve sonrasında yaşanan süreci hatırlarında şu cümlelerle ifade etmiştir: "*Halkı ve esnafı çok üzen ve birçok şikâyet ve yolsuzluklara yol açan oktruva rûsmunu ilga ettik. Bir buçuk milyon liralık bir varidat membainin kaldırılmasıyla açılan boşluğu kapatmak için sarfiyat işlerini bizzat kontrol etmeye ve varidatı arttırmak çarelerini aramaya başladım ve neticede bütçeye iki buçuk milyon fazla varidat teminine muvaffak oldum...*"

eleştirmeye devam ettiği konuşmasında belediyeyi bir milyon küsur borçla devraldığını açıklayan yeni şehremini, bu borçları istikraz yaparak⁴⁹⁵ kapatmayı düşündüğünü de sözlerine eklemiştir.⁴⁹⁶

Emin Bey, Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye toplantılarına belediyenin durumunu tetkik etmek istediği gerekçesiyle on beş gün ara verdimiş, bu nedenle şehremini riyasetindeki ilk toplantı 19 Haziran 1924 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Toplantı daha yapılmadan evvel basına konu olmuş ve *Son Telgraf* gazetesi yaşanan gelişmelerden yola çıkarak toplantıyla ilgili birtakım öngörülerde bulunmuştur. Yapılacak içtimain çok hararetli geçeceğini iddia eden gazete, özellikle iktisat müdüriyetinin kapatılması ve Emin Bey'in ilk icraatları hakkında ciddi eleştirilerde bulunulmasının muhtemel olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁷

Gerçekleştirilen toplantının ardından *Son Telgraf* gazetesi öngörülerinde haklı çıkmış ve özellikle Emin Bey'in Haydar Bey'i sürekli eleştiren tutumu Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye üyeleri tarafından sert biçimde eleştirilmiştir. Ayrıca iktisat müdüriyetinin kapatılma gerekçelerinin konuşulduğu toplantıda, Emin Bey'in toplantıya kadarki süreçte gerçekleştirmiş olduğu icraatlar da üyeler tarafından ciddi şekilde tenkit edilmiştir.

Eleştirilerin basına yansıyan kısmında en dikkat çekici açıklamalar belediye bütçe komisyonu üyelerinden olan Rasim Bey'den gelmiştir. *Son Telgraf* gazetesine beyanatta bulunan Rasim Bey'in sözleri, Emin Bey'in gazetelere vermiş olduğu beyanlarına bir nevi cevap niteliğindedir. Nitekim Emin Bey'in daha önce vurguladığı 250.000 liralık harcamanın iktisat müdürlüğünce yapılmadığını öne

Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 13, **Vakit**, nr. 18491, 27 Nisan 1955, s. 2.

⁴⁹⁵ Emin Bey belirttiği üzere faaliyetlerine istikraz yoluyla başlamış ve hatıralarında bu durumu şöyle açıklamıştır: "Uzun senelerden beri ödenmeyen ve belediye kredisini sıfıra indirmiş olan istimlak ve inşaat gibi borçları tesviye edebilmek ve imar ve her türlü tediyatı intizama koyabilmek için Osmanlı bankasında bir cârî hesap açtırmağa muvaffak oldum. Bu sayede borçlar ödenmiş ve günü gününe tediyat yapılması imkânı hasıl ve belediyenin itibarı mâlisi artmış olduğu için inşaat hem tasarruf temin edilmiş hem de sür'at sağlanmıştır." Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 13, **Vakit**, nr. 18491, 27 Nisan 1955, s. 2. Rakım Ziyaoğlu da Emin Bey döneminde Osmanlı ve Hidiv bankalarından alınan borçların ödendiğini ve böylece emanet veznesine itibar kazandırıldığını belirtmektedir. Ziyaoğlu, **a.g.e.**, s. 315.

⁴⁹⁶ "İktisat Müdüriyetini Niçin Sâd Ettim?", **Cumhuriyet**, nr. 42, 17 Haziran 1924, s. 1.

⁴⁹⁷ "Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye Tebeddül Edilmeli Mi?", **Son Telgraf**, nr. 6, 19 Haziran 1924, s. 2.

süren Rasim Bey, bunu söyleyenlerin Emin Bey'i aldattığını iddia etmiş ve sözlerine yapılan harcamaların tutarlarını ayrıntılı olarak açıklayarak devam etmiştir. Bunun yanı sıra Ali Haydar Bey'in şehreminliği döneminde hangi daireye giderse gitsin o dairenin azasını refakatine alarak ona göre mesai programı düzenlediğini belirten Rasim Bey, bu nedenle eski şehremininin hem bütçeye hem de Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye'ye istinad ettiğini ifade etmiştir. Rasim Bey, Emin Bey'in belediyeyi bir milyon küsur borçla devraldığına yönelik açıklamalarını ise doğrulamış; ancak belirtilen borcun 1922'den 1923'e kadar olan dönemde bu miktarda olduğunu ve Haydar Bey'in bu yekuna on para bile ilave etmediğini iddia etmiştir.⁴⁹⁸

Tüm gelişmelere rağmen Haydar Bey'i her fırsatta eleştirmeye devam eden Emin Bey, bu tutumunu ilerleyen süreçte de sürdürmüş ve İstanbul basınının ileri gelenlerine verdiği çay ziyafetinde selefi hakkında bu defa da şu cümleleri sarf etmiştir:

*“Selefîm Haydar Bey'in aleyhinde bulunmak fikrini takip eden bir adam değilim. Fakat hakikati söylemiş olmak için kendimi müdafaa etmek isterim. Emin olunuz ki Haydar Bey günde yalnız üç saat kadar emanet işleri ile meşgul olurmuş. Halbuki ben günde lâ-akall on, on iki hatta on dört saat çalışıyorum. Haydar Bey geceleri çalıştığı zaman gece yevmiyesi almırmış. Benim gece çalıştığımı görenler gece yevmiyesi almak için olduğuna hükmediyorlar. Halbuki on para gece yevmiyesi almıyorum. Eğer Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye günün birinde benim mesaimi takdir eder de ikramiye vermek isterse emin olunuz ki kabul etmeyeceğim...”*⁴⁹⁹

Bu açıklamalar basının kendisine karşı daha sert tepki göstermesine neden olmuş ve ertesi gün çıkan gazeteler, Emin Bey'in sarf etmiş olduğu bu sözler hakkında çeşitli mütalaalarda bulunmuşlardır. Bunlar arasında en dikkat çekici olanı *Vakit* gazetesinde yayınlanan “*Emin Bey ve Gazeteler*” başlıklı yazıdır. Bu yazıda, Emin Bey'in kendisine yapılan tenkitleri şahsi algıladığı belirtilirken, neden dolayı sürekli eleştirildiğini ise hala anlayamadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Emin Bey'in

⁴⁹⁸ “Şehremanetinde İsfâfât Var Mı? Yok Mu?”, **Son Telgraf**, nr. 7, 20 Haziran 1924, s. 1; Ergin, **İstanbul Şehreminleri...**, s. 941-943. Haydar Bey'in bıraktığı borç ve Rasim Bey'in açıklamaları ile ilgili bir başka haber için Bkz.: “Haydar Bey Ne Kadar Borç Bıraktı”, **Tevhid-i Efkâr**, nr. 4103-1075, 21 Haziran 1924, s. 3.

⁴⁹⁹ “Şehremini Bey'in Hulâsa İcraatı”, **Vakit**, nr. 2405, 8 Eylül 1924, s. 1; Ergin, **İstanbul Şehreminleri...**, s. 938.

selefi hakkında gelir gelmez söylediği sözlerin Haydar Bey aleyhtarlarının bile eleştirisine neden olduğuna dikkat çekilmiş ve Emin Bey'in çalışma saatleri ile ilgili vermiş olduğu beyanatın kendisine hiçbir şey kazandırmayacağı vurgulanmıştır. Gazete, Emin Bey'i, böyle bir beyanatta bulunmasından dolayı “*çocuk ruhlu ve çocuk düşünceli*” biri olarak nitelendirmiştir.⁵⁰⁰

Netice itibariyle Emin Bey'in göreve geldiği ilk günlerde selefine karşı takındığı tavır ile aceleci icraat anlayışı, şehreminliği boyunca yapacağı tüm olumlu işlere rağmen basın tarafından sürekli eleştirilmesine neden olmuştur. Nitekim İstanbul Belediyesi Basın Yayın ve Turizm Müdürlüğü'nü yapmış olan ve İstanbul Şehreminleri hakkında kitap neşreden Rakım Ziyaoğlu da Emin Bey'in aşırı duygulu bir zat olduğuna dikkat çekmiş ve kaderin bir cilvesi olarak kendisinin de çoğu kez verimli faaliyetlerinden dolayı haksızlığa uğradığını ifade etmiştir.⁵⁰¹

3.4. EMİN BEY DÖNEMİNDE GÖREV YAPMIŞ OLAN İSTANBUL VALİLERİ VE EMANET-VİLAYET İLİŞKİSİ

Ali Haydar Bey döneminin en çok eleştirilen hususlarından biri olan vilayet ve emanet yönetiminin aynı kişide toplanması uygulamasına halefi döneminde devam edilmemiş ve Operatör Emin Bey İstanbul Şehremini olarak atanırken, boş kalan vilayet makamına ise Raşit Bey (Bigat) atanmıştır. Emin Bey'in şehreminliği döneminde görev yapan iki validen ilki olan Raşid Bey, memuriyet hayatı boyunca Mülkiye Müfettişliği, Şehremaneti Müfettiş-i Umumiliği, Mübadele ve İskân Müfettişliği ile Samsun Mutasarrıflığı gibi önemli görevlerde bulunmuştur.⁵⁰² Nitekim *Cumhuriyet* gazetesi de İstanbul'a vali tayin edilen Raşid Bey'i, başarıları ile tanınmış kıymetli bir mülkiye memuru olarak nitelendirmiştir.⁵⁰³

14 Haziran 1924 tarihinde Ankara'dan hareket eden Raşid Bey 15 Haziran günü İstanbul'a ulaşmış ve kendisi, aralarında Şehremini Emin Bey'in de bulunduğu

⁵⁰⁰ “Emin Bey ve Gazeteler”, **Vakit**, nr. 2406, 9 Eylül 1924, s. 1; Ergin, **İstanbul Şehreminleri...**, s. 939-941.

⁵⁰¹ Ziyaoğlu, **a.g.e.**, s. 307.

⁵⁰² <http://www.istanbul.gov.tr/tr/istanbul-valiligi/tarihce/istanbul-eski-valileri/rasit-bigat>

(Erişim Tarihi: 12 Haziran 2018).

⁵⁰³ “Yeni İstanbul Valisi”, **Cumhuriyet**, nr. 37, 12 Haziran 1924, s. 1.

yetkililer tarafından karşılanmıştır. Şehre ulaşmasının ardından yapmış olduğu açıklamalarda İstanbul'un var olan haliyle korunacağını beyan eden Raşid Bey, şehrin imar ve ihtiyaçlarının ise şehremaneti ile birlikte karşılanacağını ifade etmiştir. Göreve başladığı günden itibaren çeşitli genelgeler ve raporlar hazırlatarak şehrin idari meseleleri hususunda önemli çalışmalar yürüten valinin, bir gece İstanbul'un tüm polis ve jandarma kuvvetlerini seferber ederek başlatmış olduğu asayiş tatbikatı ise halkın ve basının kendisine tepki göstermesine neden olmuştur. Böyle bir tatbikatın niçin yapıldığı ilk etapta anlaşılamamış; ancak Raşid Bey gazetecilere vermiş olduğu demeçte, bu manevranın inzibat kuvvetlerinin herhangi bir hadiseyi ne kadar zamanda önleyebildiğini anlamak için yapıldığını açıklamıştır. Raşid Bey'in bu manevrası, basın tarafından ciddi şekilde eleştirilmiş, nitekim Yunus Nadi Bey *Cumhuriyet* gazetesinde kaleme aldığı yazısında, yaşanan bu hadisenin ardından Raşid Bey'in istifasının en hayırlı yol olacağını açıklamıştır. Yazısına yaşanacak olağanüstü bir durumda devletin kendi gücünü gösterebileceğini ifade ederek devam eden Yunus Nadi Bey, bu işin Vali Raşid Bey'in kuvvetlerine kalmayacağını da vurgulamıştır. Ayrıca Yunus Nadi Bey, Raşid Bey'in tüm tepkilere rağmen istifa etmemesi sebebiyle artık sözün Dahiliye Vekili Recep Bey'de olduğunu belirterek valinin görevden alınması için adeta bir kamuoyu oluşturma gayreti içerisine girmiştir. Yazısının sonunda söz konusu olayda Türk Cumhuriyeti'nin idare-i haysiyetinin söz konusu olduğunu ifade eden Yunus Nadi Bey, bu cümlesiyle aslında meselenin ne şekilde algılandığını da özetlemiştir. Neticede diğer gazetelerin de Yunus Nadi Bey'in düşüncelerini doğrular nitelikteki yayınları, Raşid Bey'in görevden alınmasına zemin hazırlamış ve Dahiliye Vekili Recep Bey, valinin İstanbul'daki çalışmalarıyla takdirini kazandığını; ancak yaşanan gelişmelerden dolayı kendisini görevden almaya mecbur kaldığını ifade etmiştir. Böylece gazetelerde ve halk arasında "Manevracı Vali" olarak anılan Raşid Bey'in üç aydan biraz fazla süren valilik dönemi 24 Eylül 1924 tarihi itibarıyla sona ermiştir.⁵⁰⁴

Raşid Bey'in manevra olayına bağlı olarak görevden alınmasının ardından İstanbul Valiliği'ne bir süre atama yapılmamıştır. Bu süre içerisinde valilik makamı

⁵⁰⁴ Yunus Nadi, "Hala O Manevra", *Cumhuriyet*, nr. 124, 10 Eylül 1924, s. 1; Malkoç, *a.g.e.*, s. 347-358; <http://www.istanbul.gov.tr/tr/istanbul-valiligi/tarihce/istanbul-eski-valileri/rasit-bigat> (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2018).

için basında birçok kişinin adı geçmiş; ancak Heyet-i Vekile tarafından 1924 yılı Kasım ayının başlarında bu makama Süleyman Sami (Kepenek) Bey atanmıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın 10 Kasım tarihinde bu kararı onaylamasının ardından İstanbul'a gelmesi beklenen Süleyman Sami Bey, 16 Kasım'da Ankara'dan hareket ederek 17 Kasım 1924 tarihinde İstanbul'a ulaşmış⁵⁰⁵ ve Hariciye Murahhası Nusret Bey ile Şehremini Emin Bey'in de aralarında bulunduğu yetkililerce karşılanmıştır. Göreve başladığı günlerde yaptığı açıklamalarda asayiş sorunlarıyla ilgileneceğini belirten yeni vali, görevlerini layıkıyla yerine getiren kişilerin mevkilerinden emin olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda şehrin disiplini açısından teftişlere ağırlık veren Süleyman Sami Bey, şehrin asayişine yönelik olarak hazırlattığı on dört maddelik emirler bütünü ile asayiş birimlerinin görev ve yetkilerini yeniden belirlemiştir. Ayrıca bu kapsamda birçok memurun görev yerleri değiştirilerek yeni bir düzen sağlanmaya çalışılmıştır.⁵⁰⁶

Süleyman Sami Bey'in valilik yılları Şehremaneti ile ilişkiler açısından ise birtakım problemlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Nitekim iki kurum arasındaki ilk ihtilaf İstanbul'un sinema ve tiyatrolarının hangi saatte kapanacağına dair ortaya çıkmış ve Şehremini Emin Bey'in bahsedilen yerlerin erken kapatılması ile ilgili tutumuna karşın vilayet, şehremanetinin böyle bir yetkisi olmadığını ileri sürmüştür. Meseleyi hükümete götürme kararı alan Süleyman Sami Bey, konuyu İstanbul mıntıkası Mülkiye Müfettişi Naci Bey ile de paylaşmış ve kendisinden keyfiyetin izah ve tetkikini talep etmiştir. Bunun üzerine Naci Bey, Şehremini Emin Bey'e bir tezkire göndererek mesele hakkındaki görüşlerini açıklamış, Emin Bey ise gönderdiği cevabında belediye kanununun üçüncü maddesi mucibince sinema ve tiyatroları erkenden tatile yetkisinin bulunduğunu; ayrıca emanet encümeninin de bu doğrultuda bir kararı olduğunu bildirmiştir. Ancak ihtilaf sonuç itibarıyla Süleyman

⁵⁰⁵ Süleyman Sami Bey'in İstanbul'a gelişi ile ilgili basına yansıyan haberler için Bkz.: "İstanbul Valisi", **Cumhuriyet**, nr. 190, 17 Teşrin-i Sani 1924, s. 3; "İstanbul Valisi Dün Şehrimize Geldi", **Cumhuriyet**, nr. 191, 18 Teşrin-i Sani 1924, s. 1.

⁵⁰⁶ Malkoç, **a.g.e.**, s. 358-362.

Sami Bey'in lehine sonuçlanmış ve Dahiliye Vekaleti konuyu inceledikten sonra bu meselede Vilayet'i haklı bulduğunu açıklamıştır.⁵⁰⁷

İhtilafın yaşandığı dönemde basında Emin Bey'in istifa edeceğine dair iddialar⁵⁰⁸ ortaya atılmış ve Emin Bey bu iddialar hakkındaki sorulara *Cumhuriyet* gazetesine verdiği demeçte açıklık getirmiştir. İstifa etmek gibi bir niyetinin olmadığını dile getiren Emin Bey, istifanın acziyetten kaynaklandığını ileri sürmüş ve kendisinin böyle bir durumda olmadığını ifade etmiştir.⁵⁰⁹

Yaşanan hadiselerin ardından Süleyman Sami ve Emin Beyler bir görüşme gerçekleştirerek kamuoyuna aralarında bir anlaşmazlık olmadığına dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Ancak ihtilafa konu olan meselenin iki ay sonra yeniden gündeme gelmesi bu açıklamaların tam olarak gerçeği yansıtmadığını gösterir niteliktedir. Nitekim Emin Bey Ramazan akşamlarında sinema ve tiyatroların saat 01:30'a kadar açık kalabilmelerini uygun görmüş; ancak belediye yetkililerinin birkaç gün sonra bu yerleri saat 23:30'da kapamaları yeni bir gerginliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nihayetinde bir orta yol bulunmuş ve Şehremaneti tiyatroların saat 00:30'a kadar açık kalabileceklerini bildirmiştir.⁵¹⁰

Süleyman Sami Bey döneminde Şehremaneti ile yaşanan ve dönemin basını tarafından "ihtilaf" olarak nitelendirilen diğer bir mesele ise Vilayet Hükümet Konağı önündeki parmaklıkların kaldırılmasıyla ilgilidir. Parmaklıkların kaldırılması kararını alan Şehremaneti ile bu karara karşı çıkan Vilayet arasında ihtilaf çıktığına dair haberlerin basına yansması, kurumlar arasında yeni bir gerginliğin ortaya çıktığı izlenimini yaratmıştır. Meselenin bir ihtilafa neden olmadığına dair ilk açıklama Vali Süleyman Sami Bey'den gelmiş ve kendisi Şehremaneti ile aralarında herhangi bir

⁵⁰⁷ "Tiyatroların Erken Tatili Meselesi", *Cumhuriyet*, nr. 242, 8 Kanun-ı Sani 1925, s. 1; Malkoç, *a.g.e.*, s. 363-364.

⁵⁰⁸ *Cumhuriyet* gazetesi basında çıkan istifa söylentileri ve emanete vali Süleyman Sami Bey'in vekalet edeceği hakkında yapılan haberlerin gerçeği yansıtmadığını belirterek yapılan tahkikatlar neticesinde her iki haberin de yanlış olduğunun anlaşıldığını ifade etmiştir. "Tiyatroların Tatili", *Cumhuriyet*, nr. 246, 12 Kanun-ı Sani 1925, s. 1.

⁵⁰⁹ "Tiyatroların Erken Tatili Meselesi", *Cumhuriyet*, nr. 242, 8 Kanun-ı Sani 1925, s. 1.

⁵¹⁰ Malkoç, *a.g.e.*, s. 364. Emin ve Süleyman Beylerin aralarında herhangi bir ihtilaf olmadığına dair açıklamaları için Bkz.: "Tiyatroların Tatili", *Cumhuriyet*, nr. 246, 12 Kanun-ı Sani 1925, s. 1.

anlaşmazlık olmadığını açıklamıştır. Ancak Vali, emanetin fikrinde ısrarcı olması durumunda meselenin yeniden değerlendirilebileceğini de sözlerine eklemiştir.⁵¹¹

Valinin beyanatının hemen ardından benzer bir açıklama bu defa şehremini tarafından yapılmış ve parmaklıkların kaldırılması hususunu Vilayet'e yazdığını belirten Emin Bey, demirlerin yıkılması için kendisinin herhangi bir emir vermediğini ifade etmiştir. Vali ile aralarında ihtilaf olduğuna dair iddiaların ise gerçeği yansıtmadığını vurgulayan Emin Bey, meselenin henüz muhaberede olduğunu açıklamıştır.⁵¹² Yapılan bu karşılıklı açıklamaların ardından mesele, Vilayet'in Şehremaneti'ne parmaklıkların yıkılmasına lüzum olmadığına dair bir tezkire göndermesi ile bir süreliğine nihayete erdirilmiştir.⁵¹³

Sonuç olarak valiliği döneminde Şehremaneti ile çeşitli konularda anlaşmazlığa düşen ve Emin Bey'in şehremini olduğu dönemin ikinci valisi olarak İstanbul'da çeşitli hizmetlerde bulunan Süleyman Sami Bey'in görevi, 22 Aralık 1927 tarihi itibarıyla sona ermiş; yerine ise Mithat Bey (Ahmet Mithat Kalabalık) atanmıştır.⁵¹⁴

3.5. ŞEHREMİNİ EMİN BEY'İN İSTANBUL'DAKİ BELEDİYECİLİK FAALİYETLERİ

3.5.1. Hamal Gediklerinin İlgası

Emin Bey'in şehreminliği dönemindeki ilk icraatlarından biri hamal gedik⁵¹⁵lerinin kaldırılmasıdır. Aslında gediklerin ilgası düşüncesi ilk olarak II. Meşrutiyet döneminde gündeme gelmiş ve devlet, iktisadi serbestlik anlayışı ile gelirlerini arttırmak için çeşitli düzenlemelerde bulunmuştur. Bunlardan biri de gediklerle ilgilidir. "*Gediklerin İlgası Hakkında Kanun-u Muvakkat*" isimli kanun

⁵¹¹ "Hükümet Konağı'nın Parmaklıkları", *Cumhuriyet*, nr. 254, 20 Kanun-ı Sani 1925, s. 2. Aynı konu hakkında Bkz.: Malkoç, *a.g.e.*, s. 364.

⁵¹² "Parmaklık Yüzünden İhtilaf Yoktur", *Cumhuriyet*, nr. 255, 21 Kanun-ı Sani 1925, s. 4.

⁵¹³ "Vilayet Parmaklığı Meselesi", *Cumhuriyet*, nr. 257, 23 Kanun-ı Sani 1925, s. 2. Parmaklıkların kaldırılmasından tamamen vazgeçildiği tarih ise 23 Teşrin-i Evvel 1926'dır. Bu tarih Emin Bey'in şehremini vazifesinde olmadığı döneme denk gelmektedir. "Vilayet Konağı'nın Önündeki Parmaklıklar", *Cumhuriyet*, nr. 883, 23 Teşrin-i Evvel 1926, s. 2; Malkoç, *a.g.e.*, s. 364.

⁵¹⁴ Malkoç, *a.e.*, s. 365.

⁵¹⁵ <<Ticaret ve sanat yapabilmek sâlahiyeti>> suretinde tarif olunan gedik, vaktiyle esnafa mahsus bir şeyken sonraları emläke sirayet etmiş ve memlekette asırlarca sanayi ve ticaretin gelişmesine, refah ve gelirlerin artmasına engel teşkil etmiştir. Pakalın, *Osmanlı Deyimleri...*, C. I, s. 656-659.

tasarısıyla bu mesele bir çözüme kavuşturulmak istenmiş ve tasarının mimarı olan Cavid Bey, serbest ekonominin yerleşmesi bakımından ülkede iş özgürlüğü olması gerektiğini savunmuştur. Gedik ilgasını esas alan tasarı 1911 yılı Nisan ayında Meclis-i Mebusan'a getirilmiş; ancak kanunun yasalaşması ülkenin o dönem içerisinde bulunduğu zor şartlar nedeniyle sekteye uğramıştır. Düzenlemenin geçici kanun şeklinde yürürlüğe girmesi ise ancak 1913 yılında mümkün olabilmektedir.⁵¹⁶

Emin Bey'in güç kaynağı haline gelen esnafın sindirilmesi ve gediklerin ilgası hususunda attığı adımın temelinde ise 17 Mayıs 1924 tarih ve 486 sayılı *"Umur-u Belediye Müteallik Ahkâm-ı Cezaiye Kanunu"*⁵¹⁷ yatmaktadır. Ali Haydar Bey'in vali ve şehremini vekili olduğu dönemde çıkarılan bu kanunla, şehir yönetimlerine kendi alanlarıyla ilgili konularda yargı hakkı tanınmıştır. Daha önce Kadılık ve İhtisap Nezareti döneminde mevcut olan bu yetkiler, Osmanlı şehremaneti sistemine intikal etmemiş; 1924 yılında çıkarılan bu kanunla ise cumhuriyet döneminde tekrar hayata geçirilmiştir.⁵¹⁸

Hamal gediklerinin ilga edilme nedenlerine hatıralarında ayrıntılarıyla temas eden Emin Bey, gediklerin iktisadi ve idari bakımdan memlekete ciddi zararlar verdiğini vurgulamıştır. Ayrıca gedik usulünün yerli yabancı herkesin şikayetçi olduğu bir sistem olduğunu belirtmiş ve sistemin kapalı yapısı ve tekelcilik anlayışı nedeniyle birçok vatandaşın mağduriyete uğradığı ifade etmiştir. Nitekim eşyalar götürülecekleri yer güzergahında birçok farklı gedik hamalları tarafından taşınmış ve bu el değiştirme süreci taşınan eşyaların büyük zararlar görmesine sebep olmuştur.⁵¹⁹ Ortaya çıkan bu mağduriyet Emin Bey tarafından şu cümlelerle ifade edilmiştir:

"Meselâ şimal veya cenubî Amerika'dan bir ton eşyanın her türlü nakliye masrafı dört veya beş lirayı geçmediği halde vapurdan mavnaya veyahut rıhtıma ve rıhtımdan bir mağazaya yahut meskene nakledilecek bir ton eşya için onbeş; yirmi lira gibi büyük bir para istenirdi. Zira gedik iddiasını ileri süren hamallar, meselâ vapurdan rıhtıma kadar filân gedik hamalları, rıhtımdan gümrük kapısına kadar falan

⁵¹⁶ Erkan Tural, "Bir Belge-Gedik Uygulamasının Kaldırılması (1 Mart 1913)", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. XII, S. 2, Nisan 2003, s. 76-77.

⁵¹⁷ Kanunun tam metni için Bkz.: "Umur-u Belediye Müteallik Ahkâm-ı Cezaiye Hakkında Kanun Sureti", Kanun No: 486, **Resmi Ceride**, nr. 70, 17 Mayıs 1924, s. 1-2.

⁵¹⁸ Tekeli, **Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü...**, s. 39.

⁵¹⁹ Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 7, **Vakit**, nr. 18485, 21 Nisan 1955, s. 2.

gedik mensubu hamallar ve gümrük kapısından farâza Sirkeci'ye kadar üçüncü bir gedik hamalları. Sirkeci'de ise mahalle hamalları el değiştirdi ki bu hâl tasavvur ve tahammül edilemeyecek üzüntü ve kavgalara yol açmakta idi. Bu didişmeler arasında eşya hırpalana hırpalana işe yaramayacak hale geldiği de olurdu. Eşya sahiplerine gelince; böyle manzaraları dehşet ve nefretle seyretmekten ve bu belânın içinden sıyrılabilmek için kesenin ağzını açmaktan başka çare kalmıyordu."⁵²⁰

Emin Bey, belirtilen olumsuzlukların dışında hamalların kahyaları ile olan ilişkilerinde de birçok mağduriyet yaşandığını aktarmış, hamalların kazandıkları paranın hepsini kahyalara teslim ettiklerini, kahyaların ise hamalları cüz'i bir para karşılığında çalıştırdıklarını ifade etmiştir. Hamal olabilmenin ve bir gruba girebilmenin tek yolunun kahyaların dizini öpmekten geçtiğini belirten Emin Bey, hamalların işe girebilmek için kahyalarına kayıtsız şartsız sadakat yemini ettiklerini; hisse olarak da ayrıca bir para verdiklerini dile getirmiştir.⁵²¹

Gediklerin ilgası meselesi dönemin basınında da geniş yer bulmuş, nitekim Emin Bey gediklerin lağvedildiğini ve kahyalığın da kaldırılmış olduğunu bir emri vaki halinde gazetelerden duyurmuştur. *Cumhuriyet* gazetesi verilen bu kararın İstanbul'un iktisadi hayatına önemli etkileri olacağını vurgularken, Emin Bey'in konuyla ilgili izahatını da sütunlarına taşımıştır. Demecinde gedik usulünün aslında 1909 ve 1911 tarihli talimatname ile kaldırıldığını söyleyen Emin Bey, kendilerinin yalnızca bunu tatbik ettiğini ve bu işin kendilerine hükümet tarafından emredildiğini açıklamıştır.⁵²² Nitekim hatıralarında da bu işe Dahiliye Vekili Recep Bey'den aldığı bir emirle başladığını belirtmiş ve "çatalı" olarak tarif ettiği bu görevi icra ederken, cumhuriyet idaresinin azmine ve amirlerinin mertlik ve fedakarlığına güvendiğini vurgulamıştır.⁵²³ Gazeteye verdiği beyanatının devamında ise hamalların yeni statülerinin nasıl olacağına temas eden Emin Bey, kayıt ve tescil muamelesinin başladığını belirterek hüviyet varakası olmayan hamalların icra-i sanatta

⁵²⁰ Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 7, **Vakit**, nr. 18485, 21 Nisan 1955, s. 2; Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 8, **Vakit**, nr. 18486, 22 Nisan 1955, s. 2.

⁵²¹ Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 8, **Vakit**, nr. 18486, 22 Nisan 1955, s. 2.

⁵²² "Hamallık Serbestir", **Cumhuriyet**, nr. 56, 1 Temmuz 1924, s. 1.

⁵²³ Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 8, **Vakit**, nr. 18486, 22 Nisan 1955, s. 2.

bulunamayacağını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra mevcut hamalların mağdur edilmeden kayıt edileceği vurgulanırken, bu kişilerin sanatlarını serbestçe ifa edebilecekleri belirtilmiştir. Emin Bey gümrük hamallarının ise ancak gümrüklerde çalışabileceklerini, diğer hamalların buralara müdahalede bulunamayacaklarını da sözlerine eklemiştir.⁵²⁴

Mevcut hamalları mağdur etmemek adına yapılan tüm düzenlemelere rağmen çıkar ilişkilerinin yanı sıra belirli bir gruhun egemenliği altında bulunan bu yapıyı kaldırmak kolay olmamış ve Emin Bey bu süreçte pek çok zorlukla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Nitekim kendisinin “... İşte hamal ile kâhya arasındaki münasebat böyle idi ve böyle bir ocağın dağıtılması ve intizama raptı adeta bir nevi yeniçeri ocağını söndürmek kabilinden bir iş idi.”⁵²⁵ sözleri, verilen mücadelede ne derece zorluklarla karşılaşıldığını göstermektedir.

Vilayet ve Şehremaneti’nin kararlılığı karşısında pes etmeyi düşünmeyen kahyalar ise gediklerin ibkasını temin maksadıyla Ankara’ya gitmişlerdir. Düzenlerini muhafaza etmek adına hiçbir mevkie müracaattan imtina etmeyen heyet, bu hususta yoğun bir mesai harcamıştır.⁵²⁶ Hatıralarında kahyaların girişimlerine de temas eden Emin Bey, bu süreçte Dahiliye Vekili Recep Bey’in süratle İstanbul’a geldiğini ve vuku bulan hadiseler hakkında bilgi edindiğini belirtmiştir. Emin Bey, Dahiliye Vekili’nin alınan tedbirleri tetkik ettikten sonra ise yapılanları tamamıyla tasvip ettiğini vurgulamıştır.⁵²⁷

Sonuç olarak Vali Raşid ve Şehremini Emin Beylerin kararlılığı neticesinde hamal loncalarının ayrıcalıkları kaldırılmıştır.⁵²⁸ Hamal teşkilatından sonra hamal tarifeleri ve hamal kıyafetleri işine geçilmiş ve yeni tarifeye göre yük taşıma ve taşıma işi serbest hale getirilmiştir. İlerleyen süreçte çıkarılan 2 Mayıs 1925 tarih ve 655 sayılı 12 maddeden oluşan “Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu” ile de tüm esnaf

⁵²⁴ “Hamallık Serbesttir”, **Cumhuriyet**, nr. 56, 1 Temmuz 1924, s. 1.

⁵²⁵ Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 8, **Vakit**, nr. 18486, 22 Nisan 1955, s. 2.

⁵²⁶ “Hamallar Heyeti”, **Cumhuriyet**, nr. 59, 4 Temmuz 1924, s. 2. Hamalların Ankara’ya gittiği dönemde şehremaneti, bir beyanname yayınlayarak hamallar hakkında alınan kararları ve uyulması gereken kuralları basına açıklamıştır. “Şehremaneti Hamallara Hitaben Bir Beyanname Neşretti”, **Tevhid-i Efkâr**, nr. 4116-1088, 4 Temmuz 1924, s. 1-2.

⁵²⁷ Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 10, **Vakit**, nr. 18488, 24 Nisan 1955, s. 2.

⁵²⁸ Tekeli, **Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü...**, s. 39.

ve sanatkârlar ile küçük tacirlerin ticaret siciline kaydedilmeleri zorunlu kılınmıştır. Ayrıca aynı kanunun 10. Maddesi gereği esnaf cemiyetlerinin Ticaret Vekâleti'ne bağlı olduğu belirtilmiş, şehremanetine verilen vazife ve yetkilerin ise Ticaret Vekâleti ve ticaret odaları tarafından yürütüleceği bildirilmiştir.⁵²⁹ Emin Bey'in şehremini olarak görev yaptığı yıllar bu açıdan, esnafın teşkilatlandırıldığı ve yeni kararların alındığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.5.2. İstanbul Şehremaneti Mecmuası

Emin Bey, göreve gelmesinin hemen ardından, belirtildiği üzere ilk olarak iktisat müdüriyeti kapatmış, hemen akabinde ise hamal gediklerini ilga ederek hamallığı İstanbul'da serbest hale getirmiştir. Özellikle iktisat müdüriyetinin kapatılmasından sonra belediye meclis üyeleri tarafından ciddi şekilde eleştirilen Emin Bey, hatıralarında bu hücumlardan yılmadığını ve bu eleştirileri demokrasinin bir gereği olarak baştan sona dinlediğini ifade etmiştir. Bundan sonraki süreçte ise meclis ve kamuoyuna vermiş olduğu beyanların bir sonucu olarak meclisin büyük çoğunluğunun kendisi lehine faaliyetlerde bulunduğunu belirten Emin Bey, arkasına aldığı bu güçle şehreminliği döneminde birçok önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bunlar arasında en dikkat çekici olanlardan biri de belediyenin onun döneminde bir matbaa tesis etmesi ve bir şehir mecmuası⁵³⁰ neşrine başlamış olmasıdır.⁵³¹

Tesis edilen matbaa ile belediye ilan ve evraklarını basmak suretiyle iktisadi anlamda tasarruf sağlanmış⁵³² ve belediye, alınan iki baskı makinesiyle matbaacılık faaliyetlerine başlamıştır.⁵³³ Matbaada ilk olarak Şehremini Emin Bey tarafından dilimize tercüme edilen Edouard Joyant'ın "*Traite d'Urbanisme*" isimli eseri

⁵²⁹ "Ticaret ve Sanayi Odaları Hakkında Kanun", Kanun No: 655, **Resmi Ceride**, nr. 99, 2 Mayıs 1341, s. 167-168.

⁵³⁰ İstanbul Şehremaneti Mecmuası'nın 1924-1928 yılları arasındaki yayınları ve faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz.: Sinan Sümbül, "Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuası (1924-1928) Dizin, İnceleme ve Değerlendirme", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

⁵³¹ Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 12, **Vakit**, nr. 18490, 26 Nisan 1955, s. 2.

⁵³² Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 12, **Vakit**, nr. 18490, 26 Nisan 1955, s. 2.

⁵³³ Ziyaoglu, **a.g.e.**, s. 317.

“Şehircilik” adıyla basılmış ve bu kitapla, Tanzimat döneminden beri örnek alınan Fransız belediyeçilik ekolünün ülkemize aktarılması amaçlanmıştır.⁵³⁴

Matbaanın kurulmasının ardından belediye bünyesinde arşiv kurmak ve araştırmalar yaptırmak maksadıyla çalışmalara başlayan Emin Bey, bu amaç doğrultusunda bir Müdevvenat ve İhsaiyat Müdüriyeti kurulmasını önermiş ve bu öneri Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye tarafından kabul görerek hayata geçirilmiştir. Teşkil edilen müdüriyetin ilk icraatı da Eylül 1924 ve Mart 1942 tarihleri arasında 199 sayı olarak çıkan İstanbul Şehremaneti Mecmuası’nı yayınlamak olmuştur.⁵³⁵ Mecmuanın hangi sebeplerden ötürü yayınlandığı ise derginin ilk sayısında yer alan programında belirtilmiş ve İstanbul Belediyesi’nin 1908 inkılabından beri birçok ilerlemeler kaydettiği halde bir belediye mecmuası neşrine başlayamadığına vurgu yapılmıştır. Ayrıca mecmuası bulunmayan bir batı belediyesi olmadığına dikkat çekilirken, bundan böyle mecmuada, İstanbul’u ilgilendiren her türlü gelişmeye yer verileceği ifade edilmiştir.⁵³⁶

İstanbul Şehremaneti Mecmuası’nın Türkiye’nin belediyeçilik mirasını iyi bilen şahsiyetler tarafından yayınlanması derginin en büyük şansı olmuştur. Nitekim Müdevvenat ve İhsaiyat Müdüriyeti’nin başında Osman Nuri Ergin gibi Türk belediyeçilik tarihine büyük katkılar vermiş bir şahsiyetin bulunması, derginin programına bağlı kalmasına ve yazarlarının da konunun uzmanı kişiler arasından seçilmesine vesile olmuştur. Mecmua, bu anlamda Cumhuriyetin ilk yıllarındaki belediyeçilik faaliyetlerinin ve uygulamalarının anlaşılması açısından oldukça kapsamlı ve önemli bilgiler içermektedir.⁵³⁷

3.5.3. Memurların Durumu ve İlk Belediye Bareminin Hazırlanması

Emin Bey döneminin belediyeçilik düzenlemelerinden biri de memurların mevcut durumlarıyla ilgilidir. İlk olarak belirli bir nizama sahip olmayan, Zat

⁵³⁴ Feridun Duyguluer, “Şehircilik ve Planlama Tarihinden: Doktor Emin Bey ve Edouard Joyant”, **Planlama**, S. 3, 2004, s. 55-56.

⁵³⁵ Zafer Toprak, “Şehremaneti Mecmuası”, **DBİA**, C. VII, s. 149. Aynı konu hakkında Bkz.: Semavi Eyice, “İstanbul Şehremaneti Mecmuası”, **DİA**, C. XXIII, İstanbul 2001, s. 307-308.

⁵³⁶ “Mecmuanın Programı”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 1, Eylül 1924, s. 2; Sümbül, **a.g.t.**, s. 14-17.

⁵³⁷ Sümbül, **a.g.t.**, s. 44.

(Özlük) İşleri Müdürlüğü'ne yeni bir yapı kazandırılmış ve ilk defa bir belediye baremi hazırlanarak memurların maaş, terfi ve cezaları sağlam bir ölçüye bağlanmıştır. Memurların ilk maaş kademesi bin kuruştan başlatılmış, dul, emekli ve yetim maaşlarının da düzene konularak ödenmesi sağlanmıştır.⁵³⁸ Hatıralarında bu düzenlemelerden bahseden Emin Bey yapılan işi şu cümlelerle açıklamıştır:

“Çok az hatta gülinç denecek kadar az maaş alan belediye memurlarını maiyet kaygısından âzâde kılıp iyi randıman alınabilmek için asgari maaşın bin kuruştan başlaması (ki asli maaşı üç yüz kuruş olan memurlar vardı) prensip olarak kabul edilmiş ve tahsil derecesi sahipleri ile millî davaya hizmet etmiş olanlara rüşhân⁵³⁹ hakkı tanınmıştı. Şu hale göre memlekette ilk barem İstanbul belediyesine tatbik edilmiştir denebilir.”⁵⁴⁰

Memurların bağlı bulundukları daireler ve terfi ettikleri makamlarda alacakları maaşlar Şehremaneti Mecmuası'nda da yayınlanmış⁵⁴¹, ayrıca memurların 9 Haziran 1924 tarihinden 31 Kanun-ı Evvel 1924'e kadar olan terfi, tayin ve azillerini gösteren cetveller mecmua aracılığı ile ilan edilmiştir.⁵⁴² Bu anlamda memurların durumları Emin Bey döneminde belirli bir sistematığa kavuştuğu rahatlıkla söylenebilir.

3.5.4. Zabıta-i Belediye Mektebi

Emin Bey'in belediye hizmetleri açısından önemli sayılabilecek icraatlarından biri de zabıta teşkilatında yapılan düzenlemelerdir. Bu dönemde öncelikle belediye yürütme organlarından olan ve halkla sıkı temas içerisinde bulunan “Belediye Çavuşu” denilen birim kaldırılmış yerine ise “Belediye Zabıtası” tesis edilmiştir.⁵⁴³ Ayrıca zabıtalara talim ve terbiye sistemine tabi tutulmasını sağlamak için 22 Eylül 1924 tarihinde bir zabıta-i belediye mektebi açılmıştır. Şehremini Emin Bey'in katıldığı bir merasimle açılan mektebe, Beyoğlu ve İstanbul mıntıkalarından elli kadar zabıta memuru alınmış ve bu kişiler altı aylık bir eğitim

⁵³⁸ Ziyaoğlu, a.g.e., s. 316.

⁵³⁹ Üstünlük, üstün olma. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe...*, s. 1052.

⁵⁴⁰ Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, *Tefrika* 12, **Vakit**, nr. 18490, 26 Nisan 1955, s. 2.

⁵⁴¹ “Memurin Muamelatı”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, S. 1, Eylül 1924, s. 11-12.

⁵⁴² “Memurin Muamelatı”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, S. 6, Şubat 1925, s. 158-160.

⁵⁴³ “Emin Erkul”, *DBİA*, C. III, s. 180; Ziyaoğlu, a.g.e., s. 318.

sürecinden geçirilmişlerdir. Sabahtan öğleye kadar dersleriyle meşgul olan memurlar, öğleden sonraları vazifelerini icra etmişler ve eğitim süreleri içerisinde iki ayda bir imtihana tabi tutulmuşlardır.⁵⁴⁴ Birçok değerli hocalar tayin edilerek⁵⁴⁵ tedrisata başlayan mektep, Emin Bey'in hatıralarında dile getirdiği üzere “...*gerek şehir gerekse taşra vilayetlerinden gelen memurlar için bir irfan kaynağı...*”⁵⁴⁶ olmuştur.

Zabıta mektebi başarılı çalışmalarına rağmen ilerleyen yıllarda faaliyetlerini sürdürememiş ve Emin Bey'in halefi Muhiddin Üstündağ döneminde tasarruf maksadıyla mektebin kapatılmasına karar verilmiştir.⁵⁴⁷ Kararın ardından son imtihanı kazanan memurlar ihtiyaç dahilinde göreve çağırılmış; ancak mektebin kapatılmasından dolayı iş yükü az olan merkezlerden başlamak üzere staj usulü ile eğitilmişlerdir.⁵⁴⁸ Kısacası İstanbul'da diplomalı zabıta dönemi sona ermiş ve bu durumdan memnun olmayan Emin Bey alınan karara olan tepkisini “*Ne yazık ki tekemmül ettirileceğine ilga edildi.*”⁵⁴⁹ sözleriyle dile getirmiştir.

3.5.5. Fenni İşlerin Tanzimi, Şehir Suları ve İlk Kanalizasyon İnşasına Başlanması

Emin Bey'in şehreminliği döneminde çözüme kavuşturabilmek amacıyla ele aldığı temel meselelerden bir diğeri İstanbul'un su ve altyapı problemleri olmuştur. Bu hususta belediyenin ilgili kısımlarında birtakım düzenlemeler yapılmış ve fen işlerine birçok yeni mühendis tayin edilerek inşaatlara başlanmıştır.⁵⁵⁰

⁵⁴⁴ Fahreddin Raşid, “Zabıta-i Belediye Mektebi”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 7, Mart 1925, s. 185-186; Yusuf Yıldırım, “Emin Erkul'un Mesleki ve Siyasi Biyografisi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2017, s. 89.

⁵⁴⁵ Mektepte, belediyecilik, kanunlar ve nizamnameler ile ilgili dersler Osman Nuri Ergin tarafından okutulmuştur. Ahmed Güner Sayar, “Osman Nuri Ergin”, **DİA**, C. XI, İstanbul 1995, s. 297.

⁵⁴⁶ Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 12, **Vakit**, nr. 18490, 26 Nisan 1955, s. 2.

⁵⁴⁷ “Zabıta-i Belediye”, **Akşam**, nr. 3718, 16 Şubat 1929, s. 3; Aynı konu hakkında Bkz.: **Osmanlı'dan Günümüze Zabıta Albümü**, Yay. Haz.: Şefik Memiş, İstanbul, Aktif Matbaa, 2013, s. 43.

⁵⁴⁸ “Zabıta-i Belediye”, **Akşam**, nr. 3863, 16 Temmuz 1929, s. 3; **Osmanlı'dan Günümüze Zabıta...**, s. 43.

⁵⁴⁹ Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 12, **Vakit**, nr. 18490, 26 Nisan 1955, s. 2.

⁵⁵⁰ Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 13, **Vakit**, nr. 18491, 27 Nisan 1955, s. 2.

Göreve geldikten yaklaşık bir ay sonra İstanbul'un su sorununu çözmek amacıyla Terkos Su Şirketi müdür ve yardımcılılarıyla İstanbul'un çeşitli yerlerinde incelemelerde bulunan Emin Bey, tetkikat sonrasında ulaştığı neticeleri basınla paylaşmıştır. *Cumhuriyet* gazetesine verdiği beyanatında İstanbul'un su bentlerini gezdiğini belirten şehremini, ecdadın bu husustaki hamiyetlerini şükranla karşıladığını ve yapılanlarla iftihar ettiğini ifade etmiştir. Ancak İstanbul'un bu derece iyi bentlere sahip olmasına rağmen su sorunuyla karşı karşıya kalmasını hayret verici olarak nitelendirmiş ve tetkikat sonrasında ilk iş olarak bentlerin ve su yollarının tamir edileceğini açıklamıştır.⁵⁵¹

Emin Bey, şehremini olduğu dönem boyunca İstanbul'un içme suyu ihtiyacını karşılamak amacıyla çalışmalar yapmış ve çeşitli projeler başlatmıştır. Bunlar arasında en önemli olanlardan biri de Kayışdağı suyunun Kadıköy'e taşınması projesidir.

Lezzetiyle *Evliya Çelebi Seyahatnamesine* bile konu olan Kayışdağı suyundan cumhuriyet dönemine kadar yeterince istifade edilememiştir.⁵⁵² Emin Bey döneminde ise suya olan ihtiyacın artması ve Kadıköy Su Şirketi'nden kaynaklı olarak Kadıköy'e yeterli miktarda su temin edilememesi gibi problemler bu hususta yeni çalışmaların başlatılmasına vesile olmuştur.⁵⁵³ Basına yaptığı açıklamalarda su şirketinin belediyeyi müşkül bir durumda bıraktığını belirten Emin Bey, bu mesele karşısında sessiz kalmadığını ve Nafia Vekâletine müracaat ederek şirketin yükümlülüklerini yerine getirmediğini bildirdiğini ifade etmiştir.⁵⁵⁴ Diğer taraftan Anadolu yakasında artan susuzluğa çareler aramaya devam eden şehremini, su mühendisi Hüseyin Bey başkanlığında bir heyet oluşturmuş ve bu heyet, halkın su ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağını tespit etmek üzere görevlendirilmiştir.⁵⁵⁵

Kayışdağı suyunun borularla Kadıköy'e taşınması çalışmalarına 1925 yılında başlanmıştır. İstanbul Şehremaneti ilk etapta suyun Kadıköy yerine Bostancı'ya

⁵⁵¹ “Şehremini Emin Bey’in Bir Muharririmize İzahatı”, *Cumhuriyet*, nr. 54, 29 Haziran 1924, s. 2.

⁵⁵² Ö. Kürşad Karacagil, “Süreyya İlmen’in Hayatı, Faaliyetleri ve Eserleri”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2011, s. 131-132.

⁵⁵³ Karacagil, **a.g.t.**, s. 132.

⁵⁵⁴ “Kadıköy Su Şirketi”, *Cumhuriyet*, nr. 132, 18 Eylül 1924, s. 3; Karacagil, **a.g.t.**, s. 132-133.

⁵⁵⁵ “Üsküdar’da Kербela”, *Cumhuriyet*, nr. 133, 19 Eylül 1924, s. 3; Karacagil, **a.g.t.**, s. 133.

taşınmasını uygun görmüş; ancak sunulan raporlar⁵⁵⁶ ve yapılan incelemeler neticesinde Kayışdağı suyunun hem Bostancı'ya hem de Kadıköy'e taşınmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda başlatılan çalışmalar kısa sürede sonuç vermiş ve Kayışdağı suyu 29 Ekim 1925 tarihinde İçerenköy'e ulaştırılmıştır. Burada inşa edilen çeşmeye de İçerenköy halkının isteği üzerine Şehremini Emin Bey'in ismi verilmiştir.⁵⁵⁷

Emin Bey'in 1926 yılında şehremanetinden istifasıyla birlikte işler bir müddet yavaşlamış; ancak proje geç de olsa tamamlanarak 10 Eylül 1930 tarihinde düzenlenen resmi bir törenle açılmıştır. Törene İstanbul vali ve şehremini Muhiddin Bey, İstanbul mebusu Ziyaettin Bey ve belediye erkânı katılmışlardır. Törende söz alan belediye reis muavini Hamit Bey, Kayışdağı suyu ve çeşmelerin inşası hakkında kısa bir bilgi vermiş ve suyun şehre getirilmesine ilk olarak eski şehremini Emin Bey'in teşebbüs ettiğini ifade etmiştir. Muhiddin Bey'in her iyi teşebbüsü takip ettiği gibi bunu da takip ederek neticelendirdiğini belirten reis muavini, uzun ve mütemadi mesai neticesinde tamamlanan bu proje ile en kurak zamanlarda bile kişi başına günde bir buçuk litre su sağlanabileceğini açıklamıştır.⁵⁵⁸

Kayışdağı projesinden başka Emin Bey döneminde Kanlıkavak suyu da Baltalimanı'na kadar indirilmiş ve orta boğaziçinin su ihtiyacı karşılanmıştır. Ayrıca Çamlıca ve çevresinde bulunan su kaynakları gerekli işlemlerden geçirilerek bir depoya akıtmak üzere hazırlanmıştır. Diğer yandan Terkos sularının şehrin ihtiyaçlarını karşılayamaması üzerine şirketle yeni bir anlaşma yapılmış ve bent sularından faydalanmak düşünülmüştür. Ancak Emin Bey'in şehremanetinden ayrılması sonucu bu projeler yarım kalmıştır.⁵⁵⁹

Emin Bey'in şehreminliği yılları altyapı çalışmaları açısından da bazı ilklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Nitekim bu dönemde ilk defa kanalizasyon yapımına teşebbüs edilmiştir. Böyle bir girişimde bulunulmasının sebeplerinden biri

⁵⁵⁶ Rapor yazarlardan biri de Emin Bey'in fahri danışmanlığı vazifesini de yürütmüş olan Süreyya (İlmen) Paşa'dır. Söz konusu raporda düşüncelerini açıklayan Süreyya Paşa, suyun Kadıköy'e getirilmesinden yana bir tavır içerisinde olmuştur. Karacagil, **a.g.t.**, s. 135.

⁵⁵⁷ Karacagil, **a.g.t.**, s. 134-136.

⁵⁵⁸ "Kayışdağı Suyu Kadıköyü'ne de Geldi", **Cumhuriyet**, nr. 2280, 11 Eylül 1930, s. 1 ve 4; Karacagil, **a.g.t.**, s. 136-137.

⁵⁵⁹ Ziyaoğlu, **a.g.e.**, s. 317; Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", **Tefrika 13, Vakit**, nr. 18491, 27 Nisan 1955, s. 2.

İstanbul’da yaşanan şiddetli yağışlardır. Şehrin altyapı eksikliği nedeniyle su baskınlarına maruz kalması, belediye hizmetlerinin basın tarafından eleştirilmesine⁵⁶⁰ neden olmuştur. Diğer yandan pis su sızıntıları sebebiyle şehirde tifo ve dizanteri gibi hastalıklar eksik olmamıştır.⁵⁶¹

Bu sıkıntıları gidermek amacıyla altyapıya yönelik çalışmalar başlatmayı planlayan Emin Bey, ilk olarak belediyenin ilgili personeliyle Avrupa’nın büyük şehirlerini gezmiş ve kanalizasyon sistemlerini incelemiştir. Sonrasında ise İstanbul’da kanalizasyon inşasına başlanmış⁵⁶² ve ilk etapta kısmen de olsa başarı sağlanmıştır. Ancak Emin Bey’in emanetten istifasının ardından kanalizasyon işleri durdurulmuş ve yapılan anlaşmalar bozulmuştur. Bu nedenle İstanbul’un altyapı sorunu uzun yıllar kalıcı bir çözüme kavuşturulamamıştır.⁵⁶³

3.5.6. İstanbul’un İaşesi ve Halk Sağlığı

Emin Bey’in şehreminliği döneminde karşılaşmış olduğu en ciddi sorunlardan biri İstanbul’un iaşesi meselesidir. 1919 yılında emanet tarafından yayınlanan İhsaiyat Mecmuasında, İstanbul’da toplam 469 adet fırının bulunduğu açıklanmıştır. 1924 yılına gelindiğinde ise aradan geçen altı yıla rağmen İstanbul’daki fırınların sayısı artmamış; aksine Fatih ve Vefa gibi semtlerde çıkan mühim yangınlar sonucunda bu sayı yarıya inmiştir. Nitekim yapılan incelemelerde 1924 yılında İstanbul’da ekmek imal eden fırın sayısı 248 olarak tespit edilmiştir. Diğer yandan aynı yıllarda yalnızca 17 adet değirmen olduğu belirlenmiş ve bu değirmenlerin şehrin ihtiyaçlarını karşılayamadığına kanaat getirilmiştir.⁵⁶⁴ Bahsedilen tüm bu yoksunluklar Emin Bey’in şehreminliği döneminde İstanbul’da ciddi bir ekmek sıkıntısıyla karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur.

⁵⁶⁰ İstanbul’da yaşanan yoğun yağışlar sebebiyle şehremanetine yapılan eleştirilerden bazıları için Bkz.: Subhi Nuri, “Seylâb”, **Son Telgraf**, nr. 54, 9 Ağustos 1924, s. 1; “İstanbul’da Caddeden İyi Havuz Mu Olur?”, **Tevhid-i Efkar**, nr. 4096-1068, 14 Haziran 1924, s. 1.

⁵⁶¹ Ziyaoğlu, **a.g.e.**, s. 316.

⁵⁶² İstanbul’un ilk kanalizasyon inşasına 29 Haziran 1925 tarihinde düzenlenen resmi bir törenle Sirkeci İskelesi’nden başlanmıştır. “İstanbul Lağımının Vaz’ı Esas Resmi”, **Vatan**, nr. 797, 30 Haziran 1925, s. 1; Yıldırım, **a.g.t.**, s. 83.

⁵⁶³ Ziyaoğlu, **a.g.e.**, s. 316; Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, **Tefrika 13, Vakit**, nr. 18491, 27 Nisan 1955, s. 2.

⁵⁶⁴ “İstanbul’un İaşesi”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 1, Eylül 1924, s. 9-10; Yıldırım, **a.g.t.**, s. 84. Belirtilen tezde ihsaiyat mecmuasının yayınlandığı tarih 1917 olarak yazılmıştır.

Hatıralarında İstanbul'un ekmek sıkıntısına değinen Emin Bey, değirmen ve fırınların kontrolsüz bir halde olmalarından dolayı un randımanı ile ekmek çeşnisi narhına müessir bir müdahale yapılamadığını ifade etmiştir. Bu nedenle ilk iş olarak un randımanına el atılmış ve değirmenlere seksen randımanlı un çektilirerek ekmek yapılmasına karar verilmiştir. Emanetin bu müdahalesi ilk etapta başarılı olmuş ve ekmek fiyatları bir miktar ucuzlamıştır. Ancak fırıncılar daha sonra çeşni ve narh işini öne sürerek emanetten fiyat artışı talebinde bulunmuşlardır.⁵⁶⁵

Fırıncıların talepleri dönemin basınında geniş yer bulmuş ve ekmek meselesi gazetelerin nüshalarında en çok temas ettiği konular arasına girmiştir. *Cumhuriyet* gazetesi fırıncıların narhın arttırılmasını istediğini yazmış; ancak emanetin bu talebi kabul etmeyerek ekmek fiyatının yeniden arttırılmasına yanaşmadığını belirtmiştir. Haberde ekmek fiyatlarının belediye azalarının ve fırıncıların yapacakları toplantıdan sonra kesinlik kazanacağı belirtilirken, fiyatların yükselmesinin de ihtimal dahilinde olduğu ifade edilmiştir.⁵⁶⁶ Nitekim 22 Temmuz 1924 tarihinde gerçekleştirilen toplantı sonucunda “ihtimal” gerçek olmuş ve ekmek fiyatları fırıncıların ısrarları sonucunda bir kuruş daha arttırılmıştır.⁵⁶⁷

Yapılan zamlara rağmen fırıncıların narh artışına yönelik istekleri kesilmemiş ve bu süreç yeni tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bazı fırıncılar fırın amelesini çalışmamaları hususunda teşvik edeceğini belirtirken, Şehremini Emin Bey ise fırın amelesini çalışmamaya teşvik edenlerin takip edildiğini ve olası bir grev kararı alınması halinde en şiddetli tedbirlerin alınacağını beyan etmiştir.⁵⁶⁸ Nihayetinde Emin Bey'in riyaseti altında yapılan toplantı neticesinde değirmenciler ve un tacirleri ikna edilerek ekmek fiyatlarında bir kuruş indirim yapılmasına karar verilmiştir. Kararın ardından Emin Bey basına şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Ekmek meselesini bugün halletmiş gibiyiz. Değirmen sahipleriyle, un tüccarlarıyla, fırıncılar murahhaslarıyla burada birçok müzakere ettik ve hesaplar

⁵⁶⁵ Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 16, **Vakit**, nr. 18494, 30 Nisan 1955, s. 2.

⁵⁶⁶ “Ekmek Pahalılaşıyor Mu?”, **Cumhuriyet**, nr. 70, 18 Temmuz 1924, s. 2.

⁵⁶⁷ “Ekmek Fiyatları Bir Kuruş Daha Arttı”, **Cumhuriyet**, nr. 75, 23 Temmuz 1924, s. 2.

⁵⁶⁸ “Ekmekçilerin Fırıncılarını Kapamaları Muhtemeldir”, **Cumhuriyet**, nr. 76, 24 Temmuz 1924, s. 2.

yaptık. Değirmen sahipleri bundan sonra yüzde seksen randımanlı un çıkaracaklardır.

Bu sür'atle elyevm 1350 kuruşa satılan unun çuvalı 1250 kuruşa satılacaktır... ”⁵⁶⁹

Emin Bey'in bu açıklamalarının ardından seksen randımanlı undan imal edilen ekmekler 30 Temmuz 1924 tarihinden itibaren 19 kuruştan satılmaya başlamıştır.⁵⁷⁰ Şehremaneti bu hususta denetimlerini arttırmış, müfettişler ve zabıtarlar görevlendirerek çeşitli mıntikalarda ekmeğin usulüne ve fiyatına uygun çıkarılıp çıkarılmadığını denetlemiştir. Ancak ekmeğin fiyatı üzerinden devam eden tartışmalar sona ermemiş, un fiyatının çuval başına 20 kuruş birden yükselmesi ekmek fiyatlarının artma ihtimalini yeniden gündeme getirmiştir.⁵⁷¹ Şehremaneti ise alınan karardan taviz vermemiş ve seksen randımanlı undan üretilen ekmek 19 kuruştan satılmaya devam etmiştir.

Fiyat meselesinin halledilmesinin ardından basında bu defa ekmeklerin niteliği tartışılmaya başlanmış ve bazı fırınlarda ekmeklerin daha esmer çıktığı belirtilirken bazılarının da ise nispeten daha iyi çıktığı şeklinde iddialarda bulunulmuştur.⁵⁷² Kısacası ekmek meselesi İstanbul'un gündemini uzun süre meşgul etmeye devam etmiş⁵⁷³; ancak sonuç olarak Emin Bey döneminde ekmek narhı belirli bir meblağa sabitlenerek fırıncılar kontrol altına alınmıştır.

Şehremaneti tarafından ekmek üretiminin yanı sıra ekmek satışlarıyla ilgili de belirli düzenlemeler yapılmış ve ekmeklerin okka ile değil kilo ile satılmasına karar verilmiştir. Ali Haydar Bey döneminde okkaya tahvil edilen ekmek satışlarının, şehrin iktisadiyeti açısından iyi sonuçlar vermediği tespit edilmiş ve Emin Bey döneminde kilo ile satış usulüne geri dönmüştür.⁵⁷⁴

⁵⁶⁹ “Ekmek Fiyatı Bir Kuruş Ucuzluyor”, **Cumhuriyet**, nr. 79, 27 Temmuz 1924, s. 1.

⁵⁷⁰ “Yarın Ekmek 19 Kuruşa Satılacak”, **Cumhuriyet**, nr. 81, 29 Temmuz 1924, s. 3.

⁵⁷¹ “Ekmek Fiyatı Yine Pahalılaşacak Galiba”, **Cumhuriyet**, nr. 83, 31 Temmuz 1924, s. 2.

⁵⁷² “Şehir İşleri”, **Vakit**, nr. 2369, 3 Ağustos 1924, s. 2.

⁵⁷³ Nitekim 1925 tarihinde de basında ekmeğin neden pahalı olduğuna, buğday gümrüklerine ve değirmenlere yönelik tartışmalar mevcuttur. “İstanbul'un Ekmek Derdi”, **Cumhuriyet**, nr. 240, 6 Kanun-ı Sani 1925, s. 2. Tartışmaların sebebi ekmek fiyatlarına yeniden zam yapılmasından kaynaklanmaktadır. “Ekmek Narhına Altmış Para Zam”, **Cumhuriyet**, nr. 271, 6 Şubat 1925, s. 2. Basının gündeminden düşmeyen ekmek meselesi Ankara'nın da ilgisini çekmiş ve İstanbul'u ziyaret eden Ticaret Vekili Ali Cenuni Bey, şehremini vekili Şerif Bey'den ekmek narhının neden arttırıldığına dair izahat istemiştir. Şerif Bey ise cevabında; zammın piyasa icabı mecburi olarak yapıldığını belirtmiştir. “Ekmek Narhı”, **Cumhuriyet**, nr. 273, 8 Şubat 1925, s. 2.

⁵⁷⁴ “Şehir İşleri”, **Vakit**, nr. 2369, 3 Ağustos 1924, s. 2; Yıldırım, **a.g.t.**, s. 80.

İstanbul'un iâşesi başlığı altında incelenmesi gereken bir diğer konu şehrin et sarfiyatı ve belediyenin bu alanda yaptığı çalışmalardır. Ali Haydar Bey dönemine kadar İstanbul'un bir sene zarfında tükettiği et sarfiyatı hakkında düzenli bir istatistik çıkartmak mümkün olmamıştır. Çünkü İstanbul Belediyesi bu döneme kadar kendisinin kontrolünde umumi bir mezbahaya sahip değilken; şehrin et ihtiyacı çeşitli semtlerde bulunan ve sağlıklı olarak nitelendirilebilecek mezbahalar aracılığıyla karşılanmıştır.⁵⁷⁵

Şahıslara ait ve halk sağlığı açısından tehlikeli olan mezbahaların kaldırılması ve bunların yerine modern ve umumi bir mezbaha yapılması düşüncesi ilk olarak Sultan II. Abdülhamid döneminde gündeme gelmiş; ancak bu girişimden herhangi bir sonuç alınamamıştır.⁵⁷⁶

Mezbaha sorunu II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Şehremini Tevfik Bey zamanında yeniden düşünülmüş ve bir mezbaha yapılmasına karar verilerek girişimci sermaye sahipleri arasında bir müzakere tertip edilmiştir. Avrupa kökenli olan şirketlerin her biri emanete depozito yatırarak getirdikleri uzmanlar vasıtasıyla şehrin mezbahaları ve et sarfiyatı hakkında incelemelerde bulunmuşlardır. Nafia Nezareti'nde kurulan teknik komisyon, Avrupalı şirketler tarafından hazırlanan raporları inceledikten sonra projeyi Fransızların yapmasına karar vermiştir. Ancak proje ilerledikçe hususi mezbaha sahiplerinin tepkileri artmış ve Şehremini Tevfik⁵⁷⁷ Bey'in görevden alınmasının ardından mezbaha yapımına yönelik girişim bir kez daha sekteye uğramıştır. Şehremini Cemil (Topuzlu) Paşa⁵⁷⁸ döneminde ise mezbaha meselesi yeniden gündeme gelmiş; ancak Tevfik Bey döneminde hazırlanan planlar dikkate alınmayarak yeni bir projenin hazırlanmasına karar verilmiştir. Cemil Paşa mezbaha projesinin hazırlanması hususunda Umur-u Mimariye şubesi müdürü

⁵⁷⁵ “İstanbul'un Bir Senelik Et Sarfiyatı ve Karaağaç Mezbahası”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 4, Kanun-ı Evvel 1924, s. 65.

⁵⁷⁶ Mehmet Aydın, “Mütareke Döneminde İstanbul Basınında Karaağaç Mezbahasına Yönelik Tartışmalar”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. III, S. 14, 2010, s. 100.

⁵⁷⁷ Tevfik Bey, 8 Ocak 1909-19 Mayıs 1910 ve 28 Ağustos 1911-18 Ağustos 1912 tarihleri arasında İstanbul'da iki defa şehremini olmuştur. Tevfik Bey hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Ziyaoglu, **a.g.e.**, s. 177-179 ve 192-197.

⁵⁷⁸ Cemil (Topuzlu) Paşa'nın İstanbul'daki belediyeçilik faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Hatice Kara, “Cemil (Topuzlu) Paşa'nın Belediye Başkanlıkları ve İstanbul'daki İmar Faaliyetleri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2015.

Selahaddin Bey'le mimar Vedat Bey'i görevlendirmiş ve incelenen raporlar neticesinde Vedat Bey tarafından hazırlanan ve Karaağaç'ta yapılması planlanan mezbaha projesinin hayata geçirilmesine karar verilmiştir.⁵⁷⁹

Mezbahanın temel atma töreni 27 Kasım 1919 tarihinde gerçekleştirilmiş; ancak altı yedi ay içerisinde bitirilmesi planlanan proje aradan iki üç sene geçmesine rağmen tamamlanamamıştır. Hususi mezbaha sahiplerinin çıkarlarını kaybetmemek adına engel olmaya çalıştıkları mezbahayı tamamlamak ise Ali Haydar Bey'e nasip olmuş ve Karaağaç mezbahası 12 Temmuz 1923 tarihinde açılmıştır.⁵⁸⁰

Emin Bey döneminde Karaağaç mezbahasına buz fabrikası, soğuk hava deposu, hayvan pay mahalli ve ağırları, bağırsak fabrikası ve paçahane gibi çeşitli ilaveler yapılmıştır.⁵⁸¹ 21 Nisan 1924 tarihinde temelleri atılan soğuk hava deposu ve buz fabrikası, tamamlanmasının ardından 20 Temmuz 1925 tarihinde düzenlenen resmi bir törenle açılmıştır.⁵⁸² Pay mahalli ise şehremaneti tarafından gelirleri karşılık gösterilmek suretiyle bir şirkete yaptırılmış⁵⁸³ ve 16 Teşrîn-i Sani 1925 tarihinde hizmete açılmıştır. İki kısım olarak inşa edilen binanın, pay mahalli orta kısımda yer alırken deniz kenarına da sevkiyat için rıhtım yapılmıştır. Binanın ilk katı sığırlara tahsis edilmiş, üst kısmının cadde tarafı ise koyunlara ayrılmıştır. Binanın inşası ile şehrin önemli bir ihtiyacı karşılanırken, işlerin emanet memurları tarafından yürütülmesi, vurguncuların et fiyatlarıyla oynamalarını imkânsız hale getirmiştir. Ayrıca tüccarlara ait olan hayvanlar, ahırlarda belirli bir para karşılığında muhafaza edilmiş ve böylece emanet bütçesine katkı sağlanmıştır.⁵⁸⁴

İstanbul'un iaşesi açısından ele alınması gereken bir diğer konu ise şehrin yakacak (mahrukat) ihtiyacıdır. Yakacak ihtiyacı, beslenme ile doğrudan ilişkili değilse de halkın en temel ihtiyaçlarından biri olması hasebiyle Emin Bey döneminin önemsenen meselelerinden biri olmuştur. Odun kömür fiyatlarının pahalılığı

⁵⁷⁹ Aydın, **a.g.m.**, s. 100-101.

⁵⁸⁰ Aydın, **a.g.m.**, s. 101-102 ve 105.

⁵⁸¹ Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 15, **Vakit**, nr. 18493, 29 Nisan 1955, s. 2.

⁵⁸² "Buz Fabrikasının Resm-i Küşadı", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 12, Ağustos 1925, s. 422; Yıldırım, **a.g.t.**, s. 81.

⁵⁸³ "Şehir İşleri", **Vakit**, nr. 2333, 25 Haziran 1924, s. 2; Yıldırım, **a.g.t.**, s. 81.

⁵⁸⁴ Pay mahallinin Şehremaneti Mecmuası'nda yayınlanan fotoğrafı ve özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 16, s. 166; Yıldırım, **a.g.t.**, s. 81.

şehremanetini fiyatların aşağıya çekilebilmesi için çalışmalar başlatmaya sevk etmiş ve bu kapsamda Ağacli linyitleri ve Ayazma madenlerinin işletilmesine çalışılmıştır. Ağacli linyitlerini işletebilmek için Kağıthane-Ağacli arasında işler halde olan dekovil şimendiferlerinin ve kömür ocaklarının belediyeye devri için girişimlerde bulunulmuş; ancak Ticaret Vekili Ali Cenani Bey tarafından desteklenmeyen bu girişimden herhangi bir sonuç alınamamıştır.⁵⁸⁵

Emin Bey'in şehremanlığı yılları, halk sağlığı hizmetleri açısından da çeşitli icraatlarda bulunulan bir dönem olmuştur. Doktor şehremini, altyapı sorunlarının çözülmesi ve İstanbul'un iâşesinin temini için yürüttüğü faaliyetlerin yanı sıra şehrin sağlık ihtiyaçlarının ikmali için de yoğun bir mesai harcamıştır. Nitekim İstanbul'da hastanesi bulunmayan yerlerin sağlık ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için dispanserler açılmış⁵⁸⁶ ve şehremaneti mecmuasında yayınlanan bir talimatname ile bu müesseselerin uyması gereken esaslar belirtilmiştir. Fukara ve muhtaç hastaları ayakta tedavi etmek ve bir hastaneye kaldırılınca kadar yatırıp barındırmak amacıyla kurulan dispanserlerde, hastanelerde yeterli yatak bulunamaması ihtimali de düşünülerek kadınlar için beş, erkekler için ise üç yatak tahsis edilmiştir. Ayrıca ücretsiz muayene hizmeti veren dispanserlerin tedavi için gereksinim duyduğu tıbbi alet ihtiyacı karşılanmış ve hekim bulundurmaları zorunlu kılınmıştır.⁵⁸⁷ Diğer yandan bu dönemde şehirde bulunan hastanelere çeşitli takviyeler yapılmış ve yarım kalan inşaatlar tamamlanmıştır. İlk olarak yapımına 1913 yılından önce başlanmış olan Haseki Hastanesi'nin 100 yataklı pavyonunun eksiklikleri giderilmiş ve 1926 yılında hizmete açılmıştır. Pavyona, müesseseyi uzun süre idare eden ve yapımına hizmeti dokunmuş olan Operatör Nureddin Bey'in adı verilmiştir.⁵⁸⁸ İkinci olarak

⁵⁸⁵ "Mahrukat", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 5, Kanun-ı Evvel 1925, s. 102; Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 17, **Vakit**, nr. 18495, 1 Mayıs 1955, s. 2.

⁵⁸⁶ Bu dispanserlerden biri Kadıköy'de 29 Ekim 1925 tarihinde düzenlenen resmi bir törenle açılmıştır. Sekiz yatak kapasitesi ile hizmete giren Kadıköy dispanseri, bölge halkının ihtiyaçlarını temin edecek şekilde inşa edilmiştir. "Kadıköy Dispanseri", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 15, Teşrin-i Sani 1925, s. 133-134. Diğer yandan Kasımpaşa, Eyüp ve Üsküdar'da da üçer yataklı yeni dispanserler açılmıştır. Osman Nuri Ergin, **Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi**, İstanbul, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, 1933, s. 62.

⁵⁸⁷ "Şehir Dispanserleri Talimatnamesi", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 1, Eylül 1924, s. 13-14; Yıldırım, **a.g.t.**, s. 82.

⁵⁸⁸ Ergin, **Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi...**, s. 61; "Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 15, **Vakit**, nr. 18493, 29 Nisan 1955, s. 2.

Cerrahpaşa Hastanesi'nin arka kısmında bin beş yüz metre merbut bir alan üzerine inşa edilmesi planlanan dahiliye pavyonun temeli, 10 Eylül 1925 tarihinde atılmıştır. Emin Bey, temel atma töreninde yaptığı konuşmada İstanbul'un hastane ihtiyacından dolayı emanetin fırsat buldukça yeni müesseseler kurması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁸⁹ Nitekim ilerleyen süreçte hem bu pavyonun inşası tamamlanmış⁵⁹⁰ hem de ameliyathane ve röntgen kısımlarının eksiklikleri giderilerek şehrin hastane ihtiyacının karşılanmasına önemli ölçüde katkı sağlanmıştır.⁵⁹¹

3.5.7. İmar Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin İstanbul merkezli modern belediyeçilik atılımlarının Kırım Savaşı sonrası dönemde başladığı düşünüldüğünde Cumhuriyet idarecilerinin Osmanlı'dan devraldığı belediyeçilik mirasının kısa süreli bir geçmişe dayandığı söylenebilir. Nitekim Şehremaneti mecmuasında yayınlanan ecnebilerin İstanbul hakkındaki görüşleri, Osmanlı döneminde yaşanan sorunların ne denli büyük boyutlarda olduğunu anlamamız açısından büyük önem taşımaktadır. Örneğin; Fransız şair Teophile Gautier, 1864 yılında bir yakınına yazdığı mektupta, İstanbul'da yürüyecek kaldırım, binecek araba, rahat edecek otel ve yemek yenecek lokantanın bile olmadığından bahsetmektedir.⁵⁹² Aradan geçen yıllara rağmen Şehremini Emin Bey'in hatıralarında, İstanbul'un yol ve köprülerini “...berbat denecek bir halde idi...”⁵⁹³ şeklinde nitelendirmesi mevcut sorunların cumhuriyet döneminde de devam ettiğini gösterir mahiyettedir. Bu sebeple Şehremini Emin Bey döneminin öncelikli politikaları, şehrin imari açıdan kalkınmasını sağlamaya yönelik

⁵⁸⁹ “Cerrahpaşa Hastahanesinde İnşa Edilecek Pavyonun Vaz'ı Esas Resmi”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 13, Eylül 1925, s. 28.

⁵⁹⁰ İnşası üç buçuk sene devam eden bu pavyonun, belediyeye maliyeti 350.000 lira olmuştur. Ayrıca pavyonun sağlık hizmetleri ve mimari açıdan en son şartlara uygun olarak yapılması için bir mimarla bir hastane sertabibi Avrupa'ya gönderilmiş ve aylarca yapılan tetkikattan istifade edilmiştir. Osman Nuri Ergin, temelleri Emin Bey döneminde atılan bu hastaneyi: “200 hastayı barındıran bu pavyon, hastanenin evvelce yapılan kısımlarından daha büyük daha sıhhi ve başlı başına bir hastane sayılabilir” cümleleriyle nitelendirmiştir. Ergin, **Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi...**, s. 61-62.

⁵⁹¹ Ziyaoğlu, **a.g.e.**, s. 318.

⁵⁹² “Ecnebilerin İstanbul Hakkındaki Mütalaaları”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 2, Teşrin-i Evvel 1924, s. 30; Yıldırım, **a.g.t.**, s. 85.

⁵⁹³ Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 14, **Vakit**, nr. 18492, 28 Nisan 1955, s. 2.

olmuş ve ilk olarak İstanbul'un imaren ihyasını temin edecek on senelik imar programını oluşturmak üzere bir ümran komisyonu teşkil edilmiştir.

Komisyonca Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye'den Hayreddin Nedim, Sezâi ve Rıfat Beylerle, Dr. Hakkı Şinasi Paşa, Refik ve Necmeddin Arif Beyler, emanet fahri müşaviri Süreyya Paşa ve Hekimbaşızade Dr. Muhiddin Beyler bulunmaktadır.⁵⁹⁴ Komisyonca Hayreddin Nedim Bey reis-i saniliğe ve Dr. Muhiddin Bey ise mazbata muharrirliğine seçilmişlerdir.⁵⁹⁵

Komisyonun oluşturduğu plan dahilinde öncelikle şehir yollarının tanzimine başlanmış ve ilk etapta sürekli yıkılan ve tamirleri bitmeyen tahta köprüler yerine beton köprüler inşa edilmesine karar verilmiştir. Bu kapsamda Kurbağalıdere, Kağıthane ve Zekeriyaköy ile Sarıyer arasındaki köprüler betonlaştırılmıştır. Ayrıca vapur çarpması sonucu hasar gören Galata köprüsünün dubaları değiştirilerek tamir edilmiştir⁵⁹⁶. İstanbul'da asfalt yol bulunmaması ve belediye bütçesinin asfalt yol yapmaya elverişli olmaması sebebiyle şose⁵⁹⁷ yolları mütemadi bir tamirata tabi tutabilmek için İstanbul'un her iki yakasının muhtelif yerlerinde tamirat kulübeleri inşa edilmiş ve levazım depoları oluşturulmuştur.⁵⁹⁸

Boğaziçinin her iki kıyısında özellikle Anadolu yakasındaki yolların yetersizliğinin giderilmesi amacıyla bütçe imkanları da göz önünde bulundurularak

⁵⁹⁴ Ziyaoğlu'nun eserinde komisyonda bulunan isimler şunlardır: Eski şehreminlerden müzeler müdürü Halil, Operatör Cemil Paşa, Mühendis Razi, Mimar Vedad, Limancı Mustafa, eski Konya valilerinden Hüsnü, Reşid Saffet Atabinen, müşavir uzman Dr. Grossmann ve Alman şehircilik uzmanı Dr. Bau Rahtree. Ziyaoğlu, **a.g.e.**, s. 318.

⁵⁹⁵ "İstanbul'un Ümranen ve İktisaden İhyası İçin On Senelik Program", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 2, Teşrin-i Evvel 1924, s. 17.

⁵⁹⁶ Galata Köprüsü'nün tamiri, Emin Bey'in şehreminliği görevinin sona ermesi sonrasında hakkında dava açılmasına sebep olmuştur. Emin Bey açılan davanın nedenini ve neticesini hatıralarında şu şekilde ifade etmektedir: "...Galata köprüsüne çarpmış olan bir Yunan vapurunun sakatladığı köprü'nün tamirini münakasa kanununa aykırı olarak, yani kırk beş gün gazetelere ilân etmeksizin hemen kazayı müteakip İstinye doklarına tamir işini ihale ettiğim için aynı zamanda diğer bazı acele işler için sarfiyata izin vermiş olduğumdan dolayı aleyhime üç yüz küsür bin liralık bir muâllak hesap faslı açarak buna "âbidei suiistimal" ismini verdiler. Netice olarak mülkiye müfettişlerinin haddei tetkikinden geçen bu muâllak hesaplar elene elene on üç bin liraya indi ve bu miktarın yüzde doksanı köprü tamirine nezaret etmiş olan komisyon âzasının yevmiyelerinden ibaret olduğu anlaşıldığından en sonda asliye ve temyiz mahkemelerince beraatıma karar verildi..." Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 36, **Vakit**, nr. 18514, 20 Mayıs 1955, s. 2

⁵⁹⁷ Genellikle taş kırıkları üzerine kum döküp silindir geçirilerek yapılan yol. **Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük**, C. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. 2100.

⁵⁹⁸ Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 14, **Vakit**, nr. 18492, 28 Nisan 1955, s. 2; Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 15, **Vakit**, nr. 18493, 28 Nisan 1955, s. 2.

Üsküdar-Beykoz arasında yeniden yol açılmış ve bazı kısımlar genişletilmiştir.⁵⁹⁹

Emin Bey yapılan işi hatıralarında şu cümlelerle açıklamıştır:

*“...Boğaziçi her iki sahil yolunun kısmen genişletilmesi veyahut yeniden açılması işine koyuldum. Bu ameliyede şöyle bir hareket tarzı düşündüm: Karşı yakada Üsküdar, Çengelköy, Anadoluhisarı ve Beykoz’dan olmak üzere yolun dört ayrı yerden genişletilmesine ve inşaatına başlattım. Bana niçin bir noktadan başlayarak onun uzunluğuna inşaatı devam etmediğimi soranlara: Şayet ben bu yolları yapmadan vazifeden ayrılacak olursam yollar ancak varabildiği noktada kalabilir; fakat benim yaptığım gibi olursa benden sonra gelecek olanlar bu ayrı yerlerdeki inşaatı durduramazlar ve hepsini birleştirmek zorunda kalırlar diye cevaplandırmıştım.”*⁶⁰⁰

Boğaz yollarının tanzimi ve açılan yeni yollar şehremaneti mecmuasında ise şöyle yorumlanmıştır:

*“Şehremini Emin Bey’in yedi sekiz aydan beri çok şayan-ı takdir bir cadde siyaseti takibine başladığı ve şehrimizin muhtelif aksamında yer yer hizmet yaparak bir gün evvel iki kişinin; bir arabanın kolayca geçmesine bile izin vermeyen sokakları birkaç hafta içinde on beşer, yirmişer metrelik caddelere kalb ettiğini işitiyor ve yazıyoruz. Emin Bey bilhassa şehrimizin sahillerinde gayet büyük ameliyata başlamıştı. İhyaen bunların Anadolu sahilindeki kısmı kısmen bitmiş, Rumeli sahilinde de büyük aksam tamamen ikmal edilmiştir.”*⁶⁰¹

Boğaz yollarının dışında Emin Bey döneminde, Ali Haydar Bey tarafından yapımına başlanan Gazi Mustafa Kemal Paşa Bulvarı’nın Yenikapı İstasyonu’ndan Valide Camii Şerifi’ne kadar olan beş yüz metre uzunluğunda elli metre genişliğindeki ilk kısmı tamamlanarak hizmete açılmıştır.⁶⁰² Bulvarın ikinci kısmının inşasına ise Şehremini Muhiddin Bey döneminde “Atatürk Bulvarı” ismiyle devam edilmiş; ancak tam olarak bitirilmesi Dr. Lütfi Kırdar’ın şehreminliği zamanında mümkün olabilmıştır.⁶⁰³

⁵⁹⁹ Ziyaoğlu, **a.g.e.**, s. 316.

⁶⁰⁰ Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 14, **Vakit**, nr. 18492, 28 Nisan 1955, s. 2.

⁶⁰¹ “Boğazın Her İki Sahilinde Açılan Yeni Caddeler”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 15, Teşrin-i Sani 1925, s. 142.

⁶⁰² Malkoç, **a.g.e.**, s. 161.

⁶⁰³ Ziyaoğlu, **a.g.e.**, s. 316.

Emin Bey döneminde şehir ulaşımının tanzimi için karayollarında gösterilen gayret raylı sistemler hususunda da gösterilmiştir. Nitekim belediye, Üsküdar-Kısıklı-Alemdağ tramvay hattını devralan; fakat parasızlığı bahane ederek herhangi bir çalışmada bulunmayan Vakıflar İdaresi'nden hattı devralmak üzere girişimlerde bulunmuştur. Cemiyet-i Umumiye-i Belediye Meclisi'nin 19 Eylül 1924 tarihli oturumunda hararetli tartışmalar yaşanmış ve belediye, Vakıflar Müdürlüğü'ne başvurarak bir komisyon talebinde bulunmuştur. Kurulan komisyonun yoğun olarak devam eden çalışmalarının ardından 6 Ekim 1924 tarihinde bir rapor hazırlanmıştır. Rapor çerçevesinde İstanbul Şehremaneti, Üsküdar-Kısıklı-Alemdağ tramvayları ve bu hatta ait malzemelerin satın alınmasıyla ilgili olarak Vakıflar İdaresi ile 9 Mart 1925 tarihinde bir sözleşme imzalamıştır. Sözleşmeye göre hat ve malzemeler dört yüz doksan bin bedel ile beş yılda ödenmek şartıyla emanete bırakılmıştır.⁶⁰⁴

Sonraki süreçte Emin Bey'in danışmanlığını yapan ve Üsküdar-Kısıklı-Alemdağ tramvayları konusunda yoğun bir çaba sarf Süreyya Paşa, İstanbul Tramvay Şirket Müdürü Mösyö Hansen ile hatların imtiyazını alması hususunda bir görüşme gerçekleştirmiştir. Süreyya Paşa'nın, görüşmede tramvay hatlarının imtiyazının alınması durumunda şehremanetinin her türlü kolaylığı sağlayacağını bildirmesine rağmen Hansen, yaptırdığı tetkikler neticesinde, tramvay hattının zarar edeceği kanısına vararak teklifi geri çevirmiştir. Diğer yandan Şehremini Emin Bey de 1925 yılında bir yurt dışı gezisi gerçekleştirerek tramvayların inşa ve işletilmesiyle ilgili olarak Belçika, Alman ve Avusturyalı firmalarla görüşmüştür. Ancak bu girişimden de olumlu bir netice alınamamıştır.⁶⁰⁵

Üsküdar-Kısıklı-Alemdağ tramvayının inşa edilmesini çok isteyen Emin Bey, şehremaneti mecmuasında yayınlanan konuşmasında, emanetin yalnızca halkın mevcut menfaatleri için çalıştığını ve zarar edilse bile Üsküdar halkını bu medeni nakil vasıtasından müstefid etmek azmiyle her türlü fedakarlığa katlanılacağını ifade

⁶⁰⁴ “Üsküdar ve Civarı Tramvayı”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 16, Kanun-ı Evvel 1925, s. 177-178; Karacagil, **a.g.t.**, s. 108-109. Belediye bir müddet sonra vakıflarla mukavelenin şartlarını yerine getiremediğinden dolayı mahkemelik olmuş; ancak mahkemenin vakıflar lehine karar vermesi sonucunda belediye, vadesi dolan yüz yirmi beş bin lirayı ödemeye karar vermiştir. Karacagil, **a.g.t.**, s. 116-117.

⁶⁰⁵ “Emin Bey Ne Yaptı?”, **Cumhuriyet**, nr. 357, 6 Mayıs 1925, s. 2; Karacagil, **a.g.t.**, s. 109.

etmiştir.⁶⁰⁶ Fakat bahsi geçen tramvay hattını tamamlamak Emin Bey’e nasip olmamış, Üsküdar-Kısıklı-Alemdağ tramvayı, halefi Muhiddin Bey döneminde 7 Haziran 1928 tarihinde hizmete açılmıştır.

Yolların tanzimi dışında şehremanetinin İstanbul’un imarı için gerekli gördüğü kurumlardan biri de sebze ve meyve halidir. Şehremini Emin Bey göreve gelmesinden az bir süre sonra, *Cumhuriyet* gazetesine vermiş olduğu beyanatta ilk fırsatta iyi bir hal yapmak istediğini belirtmiş ve bu işe talip olacak bir grup bulunduğu anda halin gelirlerini karşılık göstermek suretiyle işe derhal başlanacağını açıklamıştır.⁶⁰⁷

Emin Bey’in şehreminliğinin ilk dönemlerinde bir hal inşasını imar programına dahil etmesinin önemli nedenleri vardır. Bunlardan biri İstanbul’un muhtelif yerlerinde mevcut sebze ve meyve pazarlarının yetersiz olmasıyken; diğeri ise halkın ve müstahsillerin⁶⁰⁸ hukukunun korunması isteğidir. Emanet, bir sebze meyve hali inşasıyla müstahsillerin ürünlerini pazara doğrudan doğruya getirebileceklerini ve piyasaya nazaran narh fiyatı üzerinden satış yapabileceklerini düşünmüştür. Böylece hem üreticilerin hem de halkın aldatılmasının önüne geçilmek istenmiştir. Hal yapımı için ilerleyen süreçte bir Fransız şirketiyle anlaşılmış ve belediyece 200.000 lira taahhüt verilerek hâl inşasına başlanmıştır. Kadıköy’de yapılacak olan halin temel atma töreni 19 Eylül 1925 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Hâlin on ay zarfında ve rıhtım üzerinde bin altı yüz metre sahada inşa edilmesi düşünülmüştür. Halin zemin katında perakendecilere mahsus kırk dükkân, üst katında ise soğuk hava mahzenleri ile memur dairelerinin bulunması planlanmıştır.⁶⁰⁹

Sebze meyve hali inşası dışında Emin Bey döneminde haldeki kabzımalların müstahsil üzerindeki hakimiyetlerini azaltmak ve müstahsil ile halkı korumak için bir

⁶⁰⁶ “Üsküdar ve Civarı Tramvayı”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, S. 16, Kanun-ı Evvel 1925, s. 177.

⁶⁰⁷ “Şehremini Emin Bey’in Bir Muharririmize İzahatı”, *Cumhuriyet*, nr. 54, 29 Haziran 1924, s. 2.

⁶⁰⁸ İstihsâl eden, husûle getiren, yetiştirici, üretici. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe...*, s. 870.

⁶⁰⁹ “Kadıköy’ünde Meyve Sebze Hâlinin Vaz’ı Esas Resmi”, *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*, S. 13, Eylül 1925, s. 28-29.

esnaf bankasının teşkiline⁶¹⁰ karar verilmiştir. Bu bankanın yarı sermayesi belediyece, diğer yarısı ise müstahsiller tarafından temin edilmiştir. Esnaf Bankası ile kredi teminine başlayan müstahsil, yavaş yavaş kabzımal nüfusundan sıyrılmaya başlamış diğer taraftan halk da daha iyi ve daha ucuz sebze ve meyve tedarik edebilmeye başlamıştır.⁶¹¹

Emin Bey döneminde düzenlenmesi için gayret gösterilen yerlerden biri de şehir kabristanlarıdır. Şehremaneti mecmuası vakıf idaresi altında ihmal edilen kabristanların vakti zamanında ecdat tarafından hürmet gösterilen yerler olduğuna dikkat çekmiş; ancak yarım asırdır bu hususun ihmal edildiğini ifade etmiştir. Memleketteki mevcut kabristanların hemen hepsinin çöplük ve mera halinde olduğunu vurgulayan mecmua, kabristanların belediyeye devrinin sağlanmasını ve bir an evvel tanzim edilmesini istemiştir.⁶¹²

II. Dönem TBMM’de Konya mebusu olarak bulunan Refik (Koraltan) Bey de mevcut kabristanların belediyeye devri hakkında bir kanun teklifi vermiştir.⁶¹³ Neticede Emin Bey döneminde mezarlıkların belediyeye devri sağlanmış ve buralar ile ilgili çalışmalara başlanmıştır. İlk etapta Taksim’deki Ermeni mezarlığı nakledilmiş, meydan ve yollar düzenlenmiştir.⁶¹⁴

İtfaiyenin tekamülü yine bu dönemde dikkat çeken icraatlardan biri olmuştur. Emin Bey döneminde itfaiyenin bir taraftan kara teşkilatı ikmal ve takviye edilmiş diğer taraftan ise bir deniz itfaiyesi tesisine teşebbüs edilmiştir. Bu sayede İstanbul

⁶¹⁰ Esnaf bankasının kurulma fikri şehremaneti mecmuasında takdirle karşılanmış ve Emin Bey’in böyle bir bankayı faaliyete geçirmekle belediyecilik mefhumunu hakiki olarak anladığını bir kez daha ispat ettiği belirtilmiştir. Nitekim belediyenin malum vazifeleri dışında en büyük diğer vazifesinin şehrin esnaf ve esnaf cemiyetleriyle yakından alakadar olmak olduğu ifade edilmiştir. Mecmua, banka ile emanetin münasebeti hususunda ise şehremanetinin bankaya mümkün olduğunca az müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur. Halkın para işlerinde resmi müesseselerin müdahalesinden ürktüğü belirtilirken bankanın emanetçe idaresi cihetine gidildiği takdirde esnaf cemiyetlerinin bu bankaya iştirak etmeme olasılığına dikkat çekilmiştir. Mübahat (İktisat Müdür Muavini), “Esnaf Bankası”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 7, Mart 1925, s. 179.

⁶¹¹ Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 17, **Vakit**, nr. 18495, 1 Mayıs 1955, s. 2.

⁶¹² “Kabristanlar Hakkında”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 16, Kanun-ı Evvel 1925, s. 179-180.

⁶¹³ **TBMMZC**, D. II, İ.S. III, C. XX, Oturum I, (7 Aralık 1925), s. 46.

⁶¹⁴ Ziyaoglu, **a.g.e.**, s. 318.

Şehremaneti elinde bir deniz vesait-i itfaiyesi mevcut olmuş ve itfaiyenin teşkilatı tamamlanarak bir düzene sokulmuştur.⁶¹⁵

Emin Bey'in şehreminliği döneminde İstanbul'da yürüttüğü imar faaliyetleri yolların tanzimi, altyapı sorunlarının çözümü ve yeni müesseselerin tesisi ile sınırlı kalmamış, şehrin sanatsal yönden takviyesi için de birtakım girişimlerde bulunulmuştur. Bunlardan en önemlisi inşasına Emin Bey döneminde başlanan Sarayburnu'ndaki Atatürk heykelidir.

Millî Mücadele'nin lideri ve cumhuriyetin banisi Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün heykelini yapma fikri daha cumhuriyet öncesi dönemde ilk olarak Yunus Nadi Bey tarafından ortaya atılmıştır. *Yeni Gün* gazetesinde Ankara'da bir "Zafer Abidesi" yaptırmak için kampanya başlatan Yunus Nadi Bey, kampanya ile ilgili olarak vatandaşları bağış yapmaya davet etmiştir. Bu kampanyanın devam ettiği günlerde İzmir'de de bir Atatürk heykeli yaptırmak için girişimlerde bulunulmuş; ancak Atatürk'ün ilk heykelinin dikildiği şehir, Şehremini Emin Bey'in teşebbüsleri sayesinde İstanbul olmuştur.⁶¹⁶

Emin Bey'in heykel işinde herkesten hızlı hareket etmesi, heykel yapımını medeniyetin bir parçası olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Emin Bey, 1960 yılında *Hürriyet* gazetesinde kaleme aldığı yazısında heykel inşa etmenin kendisi için ne anlam ifade ettiğini şu cümlelerle ifade etmiştir:

*"1908 senesinde ve Meşrutiyeti takip eden aylarda, ilk defa Avrupa seyahatine çıkmış ve Budapeşte'de toplanan Cerrahi Kongresi'ne katılmışım. Budapeşte'de bulunduğum on beş gün zarfında en çok dikkatimi çeken şey, Tuna nehri üzerindeki köprülerle heykellerin yüksekliği ve güzelliği oldu. Kongre kapandıktan sonra gittiğim Viyana, Berlin ve Hamburg ile sonraları seyahat etmiş olduğum hemen bütün Avrupa şehirleri ile Amerika'da görmüş olduğum heykeller, dimağında nakşedilmiş bulunan Budapeşte heykellerini unutturamadı ve memleketimizde bu gibi medeni eserlere sahip olmak arzusunu daima kamçıladi durdu!.."*⁶¹⁷

⁶¹⁵ "İtfaiyenin Tekamülüne Doğru", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 16, Kanun-ı Evvel 1925, s. 162-163; Yıldırım, **a.g.t.**, s. 88.

⁶¹⁶ Mevlüt Çelebi, **İzmir Gazi Heykeli**, Ankara, ATAM Yayınları, 2014, s. 3.

⁶¹⁷ Emin Erkul, "Sarayburnundaki Atatürk Heykelinin Aksaray Meydanına Nakli Düşüncesi Münasebetiyle", **Hürriyet**, nr. 4457, 25 Eylül 1960, s. 2.

Geçmişte gördüklerinin zihnindeki etkisiyle bir taraftan İstanbul'daki imar faaliyetlerini yürüten Şehremini Emin Bey, diğer taraftan bir heykel inşası fikrine karar vermiş ve Atatürk ile gerçekleştirmiş olduğu görüşmede ilk heykeli rekzetmek şerefının İstanbul Şehremaneti'ne verilmesini istirham etmiştir. İsteğin kabul görmesiyle birlikte ise bu hususta çalışmalara başlanmıştır; kanalizasyon tetkikatı için yanındaki heyetle Avrupa'ya giden Emin Bey, burada aklındaki heykeli yapacak sanatkâr bulmanın gayreti içerisine girmiştir. Arayışların sonucunda heykel inşası işinin Viyana'dan Heinrich Krippel'e verilmesine karar verilmiş, heykelin dikileceği yer olarak da Sarayburnu seçilmiştir.⁶¹⁸

Heykel inşası için neden Sarayburnu'nun seçildiği hakkında ise farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda Sarayburnu'nun Atatürk'ün Samsun'a hareket ettiği nokta olması sebebiyle seçildiği belirtilirken⁶¹⁹ Emin Bey ise sırtı Topkapı Sarayı'na dönük olarak inşa edilen Atatürk heykeli ile saltanatın tarihe karışmış olduğu manasının verilmek istendiğini ifade etmektedir.⁶²⁰ Netice itibariyle inşasına karar verilen Atatürk heykelinin temel atma töreni⁶²¹ 25 Ağustos 1925 tarihinde gerçekleştirilmiş; heykelin açılışı ise Emin Bey'in şehremanetinden istifası sebebiyle halefi Muhiddin Üstündağ tarafından 3 Ekim 1926 tarihinde yapılmıştır.⁶²²

3.5.8. Emin Bey'in Şehreminliği Döneminde Yaşanan Diğer Gelişmeler

3.5.8.1. Türk Seyyahın Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Emin Bey Dönemindeki Faaliyetleri

Türklerin ve Türkiye'nin yabancılar tarafından yanlış tanınmasında siyasi sosyal ve ekonomik birçok etken vardır. Buna ek olarak yabancıların genelde

⁶¹⁸ Emin Erkul, "Sarayburnundaki Atatürk Heykelinin Aksaray Meydanına Nakli Düşüncesi Münasebetiyle", **Hürriyet**, nr. 4457, 25 Eylül 1960, s. 2.

⁶¹⁹ Çelebi, **a.g.e.**, s. 5.

⁶²⁰ Emin Erkul, "Sarayburnundaki Atatürk Heykelinin Aksaray Meydanına Nakli Düşüncesi Münasebetiyle", **Hürriyet**, nr. 4457, 25 Eylül 1960, s. 2.

⁶²¹ Emin Bey, törendeki konuşmasında Türklüğün ebedi minnet ve şükranını nesilden nesile aktaracak heykelin ilk temel taşını koymanın sevincini yaşadığını ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa da Emin Bey'e ve İstanbul halkına bir telgraf ile teşekkürlerini bildirmiştir. "Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Heykelinin Temel Taşı Konma Merasimi", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 12, Ağustos 1925, s. 429; Yıldırım, **a.g.t.**, s. 89-90.

⁶²² Çelebi, **a.g.e.**, s. 5.

gayrimüslim tercümanlar eşliğinde yaptıkları seyahatler bu olumsuz imajın daha da belirginleşmesine sebep olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk bu kötü imajı ortadan kaldırmak amacıyla bir cemiyet kurulması direktifi vermiş ve 1923 yılında Reşit Saffet (Atabinen) öncülüğündeki Türk Seyyahin Cemiyeti kurulmuştur. Kurum ilk olarak Türk Seyyahin Cemiyeti ismi ile kurulmuş, 1926 yılında bu isim Türkiye Turing Kulübü olarak değiştirilmiştir. Cemiyet, 1930'dan günümüze kadar ise Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu ismiyle faaliyetlerine devam etmektedir.⁶²³

İlk nizamnamesi 5 Aralık 1923'te tasdik edilen cemiyet, üç yıl boyunca aralıksız çalışarak bilgi toplamış; bu nedenle fiiliyata ancak 1926 yılında geçilebilmiştir. Cemiyetin konumuz açısından en önemli tarafı ise belediye ile ortaklaşa yürüttüğü çalışmalardır. Bu kapsamda yapılan ilk işlerden biri kayıkçılar, hamallar ve otomobilcilerin tarifelerinin düzenlenmesi olmuştur. Vapurlarla gelen turistler kayıkçıların rahatsızlık vermelerinden kurtarılmış, yolcu eşyası taşıyan hamallar ve arabacılar için tarifeler yapılmıştır. Ayrıca Türk Seyyahin Cemiyeti tarafından Cumhuriyetin ilk yıllarında emanetten alınan yetki ile ilk defa turist rehberleri yetiştirmek üzere kurs açılmış ve başarılı olan kişilere “bröve” takdim edilmiştir. Bu bağlamda cemiyet-belediye iş birliği ile gerçek Türk imajını Batı'ya tanıtmak adına ilk ciddi adımlar, Emin Bey'in şehreminliği yıllarında atılmıştır.⁶²⁴

3.5.8.2. Şapka İnkılâbına Hazırlık

Emin Bey'in şehreminliği dönemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal, sosyal ve iktisadi yönlerden birbirini izleyen reformlarla dolu yıllarına rastlamaktadır. Bu bağlamda Ankara'nın aldığı kararları İstanbul'da tatbik eden ve halkı yapılan veya yapılacak inkılâplara hazırlayan kişilerden biri de Şehremini Emin Bey olmuştur. Bir yandan vazifesi gereği belediye hizmetleri noktasında çeşitli faaliyetlerde bulunan

⁶²³ Gürsoy Şahin, “Atatürk Döneminde Batı'daki Olumsuz Türk ve Türkiye İmajını Düzeltme Çabaları ve Türk Seyyahin Cemiyeti'nin Bu Konudaki Çalışmaları”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. VIII, S. 3 (Atatürk Özel Sayısı), Aralık 2006, s. 142.

⁶²⁴ Şahin, **a.g.m.**, s. 142-144; Ziyaoğlu **a.g.e.**, s. 318. Ayrıca Türk Seyyahin Cemiyeti kurulmadan evvel İstanbul'a gelecek turistlerin karşılanması ve Türk eserleri ile medeniyeti hakkında faydalı bilgiler verebilmek amacıyla Muhacirin Müdür-i Umumîsi Hamdi, İhtifal Reisi Ziya, Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyye Hey'et-i Teftişiyeye Müdürü Halil, Âli ve Cemal Nadir Beylerden oluşan Müstakbilin Cemiyeti oluşturulmuştur. Müstakbilin Cemiyeti'nin kuruluşu faaliyetleri ve nizamnamesi hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz.: Bülent Bakar, “Turizm Tarihimizde İdealist ve Öncü Bir Organizasyon: Müstakbilin Cemiyeti”, **Türklük Araştırmaları Dergisi** 20 (Prof. Dr. Mücteba İlgürel'e Armağan II), 2008, s. 521-550.

Emin Bey, diğer yandan hükümet ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı talimatlar doğrultusunda üzerine düşen vazifeleri yerine getirmeye gayret göstermiştir.

1924 yılının Kasım ayında emanet bütçesi hakkında Dahiliye Vekâleti ile görüşmek üzere Ankara'ya giden Emin Bey, burada Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile Çankaya'daki akşam yemeğinde bir araya gelmiştir. Yemekte cumhurbaşkanı tarafından şapka inkılâbı öncesi İstanbul'da gereken hazırlıkları yapmakla görevlendirilen Emin Bey, yemekte yaşananları hatırlarında şu cümlelerle ifade etmiştir:

“...Atatürk'ün sofrasında ve Ata'nın yanında yer gösterildiğini görerek herhalde mühim bir emir alacağımı tahminde gecikmedim. Sofrada sayın bayan Latife ve o zaman Hariciye Vekili olan sayın bay Tevfik Rüştü, Kemaleddin Sami (Paşa) ve birkaç mebus vardı. Ziyafetin ortalarına doğru Atatürk yalnız benim işitebileceğim bir tarzda “Emin; millete şapka giydireceğim, sen İstanbul'da icap eden hazırlıkları ve tertibatı al; teferruatla meşgul olacak değilim. Vermiş olduğum bu direktif için bir senelik bir mühlet de veriyorum” buyurdular. Başka bir şey de ilâve etmediler...”⁶²⁵

Emin Bey İstanbul'a döndükten sonra ilk olarak belediye zabıtası memurlarının fes yerine viziyerli kasket⁶²⁶ giymeleri emrini vermiştir. Ayrıca kendisi de topluma şapkayı benimsetmek amacıyla 1925 yazını Adalar'da geçirmeye karar vermiş ve başında Panama şapkası ile gezintiye çıkarak pratik bir propaganda faaliyetinde bulunmuştur. Bu gezintileri esnasında halkın bazen hayret verici bazen de nahoş hareketlerde bulunduğunu belirten Emin Bey, nahoş hareketlerde bulunanların meseleden haberdar olmadıkları için böyle düşünmekte haksız olmadıklarını ifade etmiştir. Belediye meclisinde de şapka hususunda birtakım kararlar aldirmaya gayret gösteren şehremini, meclise başı açık şekilde gelen bir âzâya gösterilen tepki karşısında duruma müdahale ederek isteyenlerin toplantılara fessiz katılabileceklerine dair bir karar aldirtmiştir. Yapılan tüm bu değişikliklerle

⁶²⁵ Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 18, **Vakit**, nr. 18496, 2 Mayıs 1955, s. 2.

⁶²⁶ Bkz.: Ek: 10.

halk, yavaş yavaş şapkaya alıştırmaya çalışılmıştır.⁶²⁷ Nihayetinde Mustafa Kemal Paşa'nın Ağustos sonlarındaki Kastamonu gezisinde fesin terki ile şapkanın medeni bir serpuş olarak kabulü hakkındaki konuşmasının akabinde şehremaneti memurlarının şapka giymeye başladıkları hakkında bazı haberler basına yansımıştır. Hatta *Cumhuriyet* gazetesi Şehremini Emin Bey ile Vali Süleyman Sami Bey'e şapka takarak örnek olmaları önerisinde bulunmuştur.⁶²⁸ 29 Ağustos 1925 tarihine gelindiğinde ise Emin Bey tarafından bütün belediye memur ve mensuplarının fesi terk ederek şapka ile vazife başına gelmelerine dair bir tamim yayınlanmıştır. Tamimin tam metni ise şu şekildedir:

“Şehir Emaneti Memurin Müdüriyetine

İstanbul Şehremaneti Heyet-i Tahririye Müdüriyeti

Aded: 454

Reisicumhurumuz Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İnebolu'da irat buyurdukları nutukta kıyafetimiz ve bilhassa istimal edeceğimiz serpuş hakkındaki nokta-i nazarları bittabi gazetelerde görülmüştür.

Filhakika geçirdiğimiz inkılâbı içtimaî serpuşlarımızın da beynelmilel kabul edilen şekli medeniye tevafukunu icap ettirmektedir.

*Binaenaleyh bilumum rüfekayı merasimin badema şemsi siperli serpuş istimal ederek lâzıme-i medeniyet ve teceddüde tebaiyet edeceklerini ümit ve temenni ederim.”*⁶²⁹

Tamimin ardından başına bir silindir şapka⁶³⁰ giyerek vapura binen Emin Bey halkın kendisine olan tepkisini hatıralarında şu cümlelerle dile getirmiştir:

“Ertesi gün başıma bir silindir şapka giyerek ve dört müsellâh zabıta memuru muhafazasında Büyükkada'dan vapura binerek Köprüye gelmiştim. O gün vapurdaki

⁶²⁷ Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 18, **Vakit**, nr. 18496, 2 Mayıs 1955, s. 2; Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 19, **Vakit**, nr. 18497, 3 Mayıs 1955, s. 2.

⁶²⁸ “Şehremaneti Memurları Şapka Giymeye Başladılar”, **Cumhuriyet**, nr. 471, 31 Ağustos 1925, s. 3; Malkoç, **a.g.e.**, s. 328.

⁶²⁹ Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 19, **Vakit**, nr. 18497, 3 Mayıs 1955, s. 2.

⁶³⁰ Emin Bey'in başına giymiş olduğu bu şapka bugün Ankara Üniversitesi Müzesi'nde bulunmaktadır. Bkz.: Ek: 11.

*halkın hali görülecek şeylerdendi. Herkes oturmakta olduğum güverteye inip çıkıyor ve bazıları da fotoğraf makinelerini tevcih edip fotoğrafımı çekiyorlardı...*⁶³¹

Netice itibariyle şapka kanununun 25 Kasım 1925'te kabul edildiği göz önünde bulundurulduğunda, İstanbul emanet memurları, kanunun yayınlanmasından tam 89 gün evvel şapka giymeye başlamışlardır. Birinci Büyük Millet Meclisi'nde fes yerine kalpak giyilmesine dair tahrir veren Emin Bey ise kaderin bir cilvesi olarak tahriri verdiği tarihten beş yıl sonra İstanbul'da halkı şapka inkılâbına hazırlayan en önemli şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.5.8.3. Emin Bey'in Şehremini Döneminde Yapılan Ara Seçimler ve Mebus Adayı Olarak Gösterilmesi

1923 seçimlerinden sonra, sağlık sorunları, ölüm, istifa ve yasal düzenlemeler gibi çeşitli nedenlerden ötürü TBMM mebuslukları boş çıkıma başlamıştır. Meclisin tatile girmesinin ardından 1924 Eylül ayına kadar geçen sürede boşalan sandalye sayısı sekize çıkmış; bu nedenle bir ara seçim kararı alınması gündeme gelmiştir.⁶³²

Mebus seçimi yapılacak yerler arasında İstanbul'un da bulunması, basında kim mebus olacak tartışmalarının yaşanmasına sebep olmuştur. Bu kapsamda İstanbul adaylığı için çeşitli isimler telaffuz edilmeye başlanırken mebusluk için adı geçen kişilerden biri de Şehremini Emin Bey olmuştur. *Cumhuriyet* gazetesi, şehremininin münhal mebusluklardan birine adaylığının mevzu bahis olduğunu⁶³³ belirtmiş; ancak Emin Bey, bir gün sonra verdiği demeçte bu konudan haberdar olmadığını açıklamıştır.⁶³⁴ Bir ay kadar sonra ise Emin Bey, Halk Fırkasının Bursa adayı olarak belirlenmiş, fırkanın İstanbul adayı olarak da Hakkı Şinasi Paşa gösterilmiştir.⁶³⁵

⁶³¹ Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 20, **Vakit**, nr. 18498, 4 Mayıs 1955, s. 2.

⁶³² Malkoç, **a.g.e.**, s. 130.

⁶³³ "Emin Bey Mebus Namzedi", **Cumhuriyet**, nr. 170, 27 Teşrin-i Evvel 1924, s. 3; Malkoç, **a.g.e.**, s. 132.

⁶³⁴ "Şehremininin Mebus Namzedliği", **Cumhuriyet**, nr. 171, 28 Teşrin-i Evvel 1924, s. 2; Malkoç, **a.g.e.**, s. 132.

⁶³⁵ "Halk Fırkası Namzedlerini İlan Etdi", **Cumhuriyet**, nr. 203, 30 Teşrin-i Sani 1924, s. 1; Malkoç, **a.g.e.**, s. 132.

Emin Bey'in Bursa'dan mebus adayı olarak gösterilmesi, İstanbul'da yeni şehremini kim olacak sorusunu gündeme getirmiş ve bu görev için eski şehremaneti muavini Mehmet Ali Bey, Halk Fırkası Mutemeti Refik İsmail Bey, Ankara Şehremini Ali Haydar Bey, Emniyet-i Umumiye Müdürü Muhiddin Bey ve Süreyya Paşa gibi kişilerin isimleri geçmiştir.⁶³⁶ İstanbul'da bu gelişmeler yaşanırken Bursa'da ise Halk Fırkası adayı olarak gösterilen Emin Bey'in karşısına, (Sakallı) Nureddin Paşa bağımsız aday olarak çıkmıştır. Yapılan seçimlerin neticesinde Emin Bey, kazalarda Nureddin Paşa'dan daha fazla oy almış⁶³⁷; ancak merkezde yapılan seçimler sonucunda toplamda 236 oy alan Nureddin Paşa, Emin Bey'i geride bırakarak mebus seçilmiştir.⁶³⁸

Emin Bey, seçim sonuçlarının belli olmasının ardından, basına verdiği demeçte Nurettin Paşa'nın mebus olamayacağını; çünkü askerlikten istifa etmeyerek kanuna uygun davranmadığını açıklamıştır.⁶³⁹ Emin Bey'in böyle bir çıkarımda bulunmasının sebebi meclisin çıkarmış olduğu askerlikle mebusluğun bir arada yürütülemeyeceğine yönelik kanundur. Ancak bu kanun 1924 seçimlerinin yapıldığı esnada yürürlükte olmadığından askerlerin mebus olmalarının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Çünkü kanun çıkarılırken, III. Dönem seçimlerinden itibaren uygulanmasına karar verilmiştir. Fakat buna rağmen 17 Ocak 1925 tarihli meclis oturumunda, Nureddin Paşa'nın mebusluğunun reddini isteyen Tetkik Encümeni mazbatasının incelenmesi kararı alınmış ve yapılan tartışmaların ardından

⁶³⁶ Yeni şehremininin kim olacağına dair basında çıkan haberler için Bkz.: "Şehremaneti", **Cumhuriyet**, nr. 206, 3 Kanun-ı Evvel 1924, s. 1, "Şehremini Kim Olacak", **Cumhuriyet**, nr. 208, 5 Kanun-ı Evvel 1924, s. 3, "Kim Şehremini Olacak", **Cumhuriyet**, nr. 210, 7 Kanun-ı Evvel 1924, s. 2, "Yeni Şehremini", **Cumhuriyet**, nr. 212, 9 Kanun-ı Evvel 1924, s. 1, "Şehremini Süreyya Paşa Oluyor", **Cumhuriyet**, nr. 214, 11 Kanun-ı Evvel 1924, s. 3; Malkoç, **a.g.e.**, s. 132-133.

⁶³⁷ Emin Bey Orhaneli'den 67, Mudanya'dan 70, Karacabey'den 37, Orhangazi'den 14, Mustafa Kemal Paşa'dan ise 30 oy almıştır. "Bursa Mebusluğu", **Cumhuriyet**, nr. 213, 10 Kanun-ı Evvel 1924, s. 1. Nureddin Paşa Orhaneli'den 8, Mustafa Kemal Paşa'dan 64, Karacabey'den 1, Mudanya'dan 0, Gemlik'ten 23, Orhangazi'den ise 6 oy almıştır. Necati Fahri Taş, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İkinci Döneminde Bir Seçim Olayı", **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. V, S. 1, 2012, s. 221. Yani Bursa'nın kazalarında Emin Bey toplamda 142 oy alırken, Nureddin Paşa ise 102 oy da kalmıştır. "İntihabat Netayici", **Cumhuriyet**, nr. 219, 16 Kanun-ı Evvel 1924, s. 1; Malkoç, **a.g.e.**, s. 132.

⁶³⁸ "Sevininiz, Nureddin Paşa'nız Mebus Oldu!", **Cumhuriyet**, nr. 220, 17 Kanun-ı Evvel 1924, s. 1; Malkoç, **a.g.e.**, s. 132.

⁶³⁹ "Sevininiz, Nureddin Paşa'nız Mebus Oldu!", **Cumhuriyet**, nr. 220, 17 Kanun-ı Evvel 1924, s. 1; Malkoç, **a.g.e.**, s. 132.

oylamaya sunulan mazbata kabul edilerek Nureddin Paşa'nın mebusluğunun reddedilmesine karar verilmiştir.⁶⁴⁰

Meclis, Nureddin Paşa'nın mebusluğunu reddedilmesinden sonraki dönemde boş bulunan yedi mebus sandalyesi için yeni bir ara seçimin daha yapılmasına karar vermiştir. 5 Şubat 1925 tarihinde yapılan seçimlere Nureddin Paşa, askerlikten emekliye ayrılarak girmiştir. Nureddin Paşa'nın Şubat seçimlerindeki rakibi hakkında kaynaklarda farklı bilgiler olmakla birlikte Necati Fahri Taş, Halk Fırkası adayının bu seçimde yine Operatör Emin Bey olduğunu belirtmektedir.⁶⁴¹ Mete Tunçay'a göre ise Halk Fırkası yenilenen ara seçimde aday göstermemiş ve Paşa'nın seçimdeki rakibi bağımsız olarak seçime giren birinci dönem Bursa mebuslarından Muhittin Baha (Pars) Bey olmuştur.⁶⁴² Neticede halkın büyük ilgisi ve merakı altında yapılan seçimler sonucunda Nureddin Paşa bu defa geçen seçimlerden daha fazla oy alarak 296 oy ile seçimi yeniden kazanmıştır.⁶⁴³

5 Şubat 1925 tarihinde yapılan seçimlerin üzerinden henüz 13 gün geçmişken Abdurrahman Şeref Bey'in vefatı üzerine yine bir İstanbul mebusluğu boşalmıştır. İstanbul'da boş mebusluklar için örgütler düzeyindeki hazırlıklar sürerken, 1925 Eylül ayı sonlarına doğru mebusluk için yine Şehremini Emin Bey'in adı geçmeye başlamıştır.⁶⁴⁴ Ancak adının sürekli mebus namzedi olarak gösterilmesinden rahatsızlık duyan Emin Bey, İstanbul Şehremini olarak İstanbul mebus namzedi olmayacağını belirtmiş ve *Cumhuriyet* gazetesine konuyla ilgili şu beyanatta bulunmuştur:

“Bir kere İstanbul Şehremini olan zat mebus intihab edildiği takdirde dahi intihabı mukabil değildir. Benim mebusluk hakkındaki müracaatım ise yalandır. Mebus namzedi gösterileceğim hakkında katiyen malumatım yoktur. Hatta daha ileri

⁶⁴⁰ Necati Fahri Taş, **Nureddin Paşa ve Tarihi Gerçekler**, İstanbul, Nehir Yayınları, 1997, s. 188-190.

⁶⁴¹ Taş, **a.e.**, s. 191.

⁶⁴² Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Ankara, Yurt Yayınları, 1981, s. 119.

⁶⁴³ Taş, **a.g.e.**, s. 191.

⁶⁴⁴ Malkoç, **a.g.e.**, s. 143-145.

*giderek mebus intihab edilsem dahi burada başladığım işleri bitirmeksizin gidecek vaziyette değilim.*⁶⁴⁵

Emin Bey, isminin her mebus sandalyesi boşaldığında yeniden gündeme gelmesinden duyduğu rahatsızlığı Ankara ile de paylaşmış ve Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Başvekil İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta bu meseleden şu cümlelerle bahsetmiştir:

“Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

İstanbul Şehremini Emin Bey'in bir yerden mebus çıkarılması mevzu bahs idi. Bu defa görüştüğüm esnada kendisi İstanbul'da şehremini olarak kalmayı müreccah ve faideli görmektedir. Aleyhindeki dedikoduların mahdud-u hasıması tarafından yapılmakta olduğunu, kendisinin vaziyete hâkim bulunduğunu ifade ediyor. Benim de son meşhudum mir-i mumaileyhin çok lehindedir. Arz-ı keyfiyet ederim efendim.

*Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal*⁶⁴⁶

Netice itibariyle şehreminliği döneminde adı mebus namzetliği söz konusu olduğunda sürekli olarak gündeme gelen Emin Bey, cumhurbaşkanının da desteğiyle şehremini olmayı mebus olmaya tercih etmiş ve 1926 yılı Ocak ayına kadar İstanbul'a hizmet etmeye devam etmiştir.

3.5.8.4. Yıldız Sarayı'nın Şehremanetine Devri ve Emin Bey

Millî Mücadele'nin sona ermesinin ardından TBMM'nin önce saltanatı ardından ise hilafeti kaldırması, İstanbul'da bir saraylar sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Başkentin ve yönetim sisteminin değişmesinin sonucu olarak saraylardan nasıl yararlanılacağı veya bu mekanların ne amaçla kullanılacağı hususunda kararsız kalan Ankara Hükümeti, 1924 yılı yazına kadar sarayların kullanımı ile ilgili birtakım yeni kararlar almıştır. Bu kapsamda alınan kararlardan biri de Yıldız Sarayı bahçesinin İstanbul Şehremaneti'ne kiralanmasıdır. 1924 yılı Temmuz ayı sonlarında verilen bu kararın ardından basına çeşitli açıklamalarda bulunan⁶⁴⁷ Emin Bey, Heyet-i Vekile'nin bu hususu kendilerine tebliğ etmeleri

⁶⁴⁵ “Emin Bey'in Namzedliği”, **Cumhuriyet**, nr. 496, 25 Eylül 1925, s. 4.

⁶⁴⁶ Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan Başvekil İsmet Paşa'ya gönderilen 23 Eylül 1341 (23 Eylül 1925) tarihli telgraf, **BCA**, Fon Kodu: 030.01, Yer No: 40.239.6.

⁶⁴⁷ Emin Bey'in konu ile ilgili basına yapmış olduğu açıklamalar için Bkz.: “Yıldız Sarayı Ne Yapılacak”, **Cumhuriyet**, nr. 84, 1 Ağustos 1924, s. 4.

halinde, Yıldız Sarayı bahçesinin belirli bir para karşılığında devredileceğini açıklamış, kira bedeli olarak da senelik 2 milyon lira⁶⁴⁸ gibi bir rakamdan bahsetmiştir.⁶⁴⁹

Heyet-i Vekile, 9 Ağustos 1924 tarihinde Yıldız Sarayı bahçesinin devredilmesi hakkındaki kararını şehremanetine tebliğ etmiş ve emanette bir kira sözleşmesi imzalamak üzere Maliye Vekaleti'ne başvurmuştur. Ayrıca şehremaneti, bahçe ile beraber sarayları da istemiş; ancak ilk etapta yalnızca bahçeyi alabilmiştir. Diğer yandan Şehremini Emin Bey, Dahiliye Vekaletine gönderdiği bir tezkere ile Göksu Kasrı'nın da emanete bırakılmasını teklif etmiş ve bu teklif uygun bulunarak evraklar Heyet-i Vekile'ye gönderilmiştir.⁶⁵⁰

1925 yılı başlarında Ankara'ya giden Emin Bey, İstanbul'a dönüşünde gazetecilerin sorularını yanıtlamıştır. Yıldız Sarayı'nın müstemilatı ile birlikte emanete verildiğini açıklayan şehremini, ayrıca Göksu Kasrı'nın da alındığını ifade etmiştir.⁶⁵¹ Aynı yılın ortalarında buraların bir şirkete kiraya verilmesi durumunda yapılacak sözleşmenin esasları hakkında bir kararname çıkarılmış ve Emin Bey Heyet-i Vekile kararı ile emanete bırakılan sarayları, şehir adına 1 Ağustos 1925 tarihinde teslim alacağını açıklamıştır. Maliye Vekaleti de Milli Saraylar Müdüriyeti'ne gönderdiği yazıda Yıldız, Çırağan ve Feriye Saraylarının şehremanetine devredildiğini bildirmiş ve bu sarayların teslim edilmeleri hakkında talimat göndermiştir. Bunun üzerine müdüriyet, aldığı bu talimatı emanetle paylaşarak gereken işlemlerin yapılmasını istemiştir. Maliye Vekaleti, ayrıca defterdarlığa da bir tezkere göndererek Yıldız Sarayı ve müstemilatının emanete bırakıldığını ve bundan dolayı şehremaneti ile bir sözleşme yapılması gerektiğini

⁶⁴⁸ Emin Bey basına verdiği beyanatında bu hususu şöyle dile getirmiştir: *"Heyet-i Vekile'nin Yıldız Sarayı hakkındaki kararı henüz resmen bize tebliğ edilmemiştir. Filhakika bir grup Yıldız Sarayı ile bahçesinin isticarına talip oldu. Bu hususta henüz resmen müzakereye girişemeyeceğimi kendilerine söyledim ve müdavele-i efkâr kabilinden olarak senevi iki milyon liradan bahsettim."* "Yıldız Sarayı 2 Milyon Lira", **Cumhuriyet**, nr. 88, 5 Ağustos 1924, s. 3.

⁶⁴⁹ Malkoç, **a.g.e.**, s. 248.

⁶⁵⁰ "Göksu Kasrı Emanete Veriliyor", **Cumhuriyet**, nr. 165, 22 Teşrin-i Evvel 1924, s. 2; Malkoç, **a.g.e.**, s. 248.

⁶⁵¹ "Emin Bey Geldi", **Cumhuriyet**, nr. 275, 10 Şubat 1925, s. 1; Malkoç, **a.g.e.**, s. 249.

ifade etmiştir. Sonuç itibariyle Yıldız Sarayı ve müştemilatı, şehremanetine kira süresi belirtilmeden yıllık yaklaşık 30.000 liralık bir bedelle kiralanmıştır.⁶⁵²

Sarayların emanete kiralanmasının ardından daha önce beyan ettiği üzere bu yerlerin işletilmesi için çalışmalara başlayan Emin Bey, hatıralarında bu işe talip olanlar arasında başlıca üç grubun bulunduğunu ifade etmiştir. Üçüncü grupta Mario Serra isminde bir İtalyan bulunduğunu belirten Emin Bey, ilk iki grubun belediyeye daha az menfaat göstermesinden dolayı işin Mario Serra'ya verildiğini açıklamıştır.⁶⁵³ Nitekim şehremaneti önce Mario Serra ile 30.000 liralık bir kira sözleşmesi imzalamış, hemen akabinde ise Maliye Vekaleti ile aynı miktarda kira ödenmesi noktasında anlaşma sağlanmıştır.⁶⁵⁴

Defterdarlık, şehremanetinin belirlediği yıllık 30.000 lira olan kira bedelini az bulmuş ve 30.000 lira yanında İstanbul'un iyi bir yerinde bir otel yapılmasını ve Çırağan Sarayı'nın kiralanması durumunda da ayrı bir kira bedeli alınmasını talep etmiştir. Ancak şehremaneti otel talebini kabul etmemekle birlikte beş yıl içerisinde Çırağan Sarayı'nın yeniden inşa edilerek otel haline dönüştürülmesini önermiştir. Defterdarlık ile şehremaneti arasında bu anlamda bir ihtilaf söz konusu iken Heyet-i Vekile ise emanet ile Mario Serra arasındaki sözleşmeyi defterdarlığın yaklaşımı doğrultusunda bir talimatname göndererek 1925 yılının son günlerinde onaylamıştır. 1926 yılının ilk günlerinde ise Mario Serra ile yapılan sözleşmenin onaylandığı şehremanetine bildirilmiş; ancak şehremaneti ile defterdarlık arasındaki sorun aşılamayınca, defterdarlık Maliye Vekaleti'ne başvurarak bu husus hakkındaki talimatlarını istirham etmiştir. Vekalet, bu defa cevabında; Yıldız ile Çırağan Saraylarının şehremanetine kiralanmasının ertelendiğini belirtmiş ve ona göre hareket edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Erteleme üzerine Mario Serra'nın vekilleri emanete müracaat ederek bilgi istemiş, Şehremini Vekili Şerif Bey ise bu husus hakkında bilgileri olmadığını ifade etmiştir. Şehremaneti ile defterdarlık arasındaki mevcut sorun ancak 1926 Mart'ında çözülebilmiş ve defterdarlık Vekaletten aldığı talimat doğrultusunda şehremanetine, sarayların Maliye Vekaleti'nden 30.000 liraya

⁶⁵² Malkoç, **a.g.e.**, s. 249-250.

⁶⁵³ Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 25, **Vakit**, nr. 18503, 9 Mayıs 1955, s. 2.

⁶⁵⁴ Malkoç, **a.g.e.**, s. 250.

kiralanacağını ve yine 30.000 liraya Mario Serra'ya kiraya verileceğini bildirmiştir. Defterdarlık ve emanetin üzerinde mutabakata vardığı sözleşmeye göre; Çini Fabrikası hariç Yıldız Bahçeleri içerisinde bulunan bina, Küçük Zabit Mektebi'nin bulunduğu bina dışında Çırağan Sarayı ile sarayın yanmamış bölümlerinin kiralanmasına karar verilmiştir. Ayrıca Çırağan Sarayı'nın mimarisine zarar verilmeden beş yılda gazinoya dönüştürüleceği, bu süre zarfında ise Yıldız'daki sarayların gazino olarak idare edileceği belirtilmiştir.⁶⁵⁵

Bahsedilen hususlarda genel bir uzlaşma sağlansa dahi sözleşmenin imzalanması pürüzler nedeniyle bir müddet gecikmiştir. Genelde maddi konular ile alakalı olan bu pürüzler Nisan 1926'ya gelindiğinde aşılmış ve Maliye Vekaleti 6 Nisan 1926 tarihinde sözleşmenin imzalanması emrini vermiştir. Sözleşme, 11 Nisan 1926 tarihinde Emin Bey'in istifasının ardından göreve gelen halefi Muhiddin Bey tarafından imzalanmış ve defterdarlığa gönderilmiştir. Netice itibariyle uzun ve sıkıntılı bir sürecin ardından saraylar, 18 Nisan 1926 tarihinden itibaren devredilmeye başlamıştır.⁶⁵⁶

Yıldız Gazinosu, 26 Eylül 1926 akşamında açılmış ve gazinonun o geceki hasılatı Darülaceze'ye bağışlanmıştır. Fakat gazino açıldıktan kısa bir süre sonra çeşitli eleştiri ve şikayetlerin temel konusu olmuş ve müessese İstanbul halkını soyan bir kumarhane olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca gazinodan büyük miktarda para kazanıldığı, emanetin ise böyle kârlı bir işten %15 gibi küçük bir hisse alarak hata ettiği vurgulanmıştır. Bu eleştiriler aynı zamanda Mario Serra ile anlaşma şartlarını belirleyen sabık Şehremini Emin Bey'i de suçlayıcı bir mahiyet taşımaktadır. Eleştirilerin ardından Yıldız Kumarhanesine bir tebliğ yapılarak Türklerin gazinoya alınmamasının istendiği de gazetelerin kamuoyuna duyurduğu diğer gelişmelerden biri olmuştur.⁶⁵⁷ Mario Serra bu anlamda basının gündemini sürekli işgal ederken, aynı zamanda verdiği taahhütlerin masraflı taraflarını gerçekleştirmemek ve kolay para kazanmakla suçlanmıştır. Eleştirilerin dozu bu derece artınca, Mario Serra taahhütlerini yerine getirmek zorunda kalmış nitekim basında Çırağan ve Yıldız saraylarının tamiri ve modern bir hale getirilmesi sürecinin 1926'nın son günlerinde

⁶⁵⁵ Malkoç, **a.g.e.**, s. 251-254.

⁶⁵⁶ Malkoç, **a.g.e.**, s. 254-255.

⁶⁵⁷ "İsabetli Bir Karar", **Cumhuriyet**, nr. 904, 14 Teşrin-i Sani 1926, s. 2; Malkoç, **a.g.e.**, s. 256.

başlatılacağı haberleri yazılmaya başlamıştır. Diğer taraftan 1927 Ocak sonlarında Çırağan'ın Mario Serra'ya teslimi için emanette bir komisyon kurulmuş, Mario Serra ise Çırağan Sarayı'nın inşaatını Mayıs ayında başlamış ve inşaatı yapacak bir şirket kurmak için çaba göstermiştir. Netice itibariyle basın gündeminden uzun süre düşmeyen ve özellikle basının ciddi eleştirilerine maruz kalan Yıldız Kumarhanesi, 1927 Eylül'ünde, başında Müdde-i Umumi Nazif Bey'in bulunduğu bir ekip tarafından kapatılmıştır.⁶⁵⁸

3.6. EMİN BEY'İN ŞEHREMANETİNDEN İSTİFASI

Emin Bey, 18 Ocak 1926 tarihinde sağlık sebeplerini gerekçe göstererek şehreminliği vazifesinden istifa etmiştir. İstifa, 19 Ocak 1926 tarihinde Dahiliye Vekili Mehmed Cemil Bey tarafından onaylanmış⁶⁵⁹ ve böylece 5 Haziran 1924 tarihinde İstanbul Şehreminliğine atanan Emin Bey'in vazifesi, 19 Ocak 1926 tarihi itibariyle sona ermiştir.

Emin Bey'in istifasının asıl nedeni hem basından hem de kendi hatıralarından takip edebildiğimiz kadarıyla, Dahiliye Vekaleti'ne sunulan istifa gerekçesinden çok daha farklıdır. 18 Ocak 1926 tarihli *Cumhuriyet* Gazetesi'nde, 17 Ocak'ta Emin Bey'in riyaseti altında toplanan Cemiyet-i Umumiye-i Belediye toplantısına ayrıntılı olarak temas edilmiş, özellikle iktisadi meseleler hakkında yapılan tartışmalar ve iktisat müşaviri Grossman'ın istifasının ardından Emin Bey'in de istifa edebileceği şeklinde çeşitli haberler yazılmaya başlamıştır. Aslında böyle haberler yapılmasının temel sebebi Emin Bey'in gazetecilerin sorularına vermiş olduğu yanıtlardır. Nitekim şehremini, Grossman'ı istifa ettiren sebeplerin belki bir gün kendisini de istifaya

⁶⁵⁸ Malkoç, **a.g.e.**, s. 255-257. Yıldız Gazinosu'nun kapatılması hakkında basında çıkan haberler için Bkz.: "Yıldız Gazinosu", **Cumhuriyet**, nr. 1202, 13 Eylül 1927, s. 1-2; "Günün Dedikodu Mevzuu", **Cumhuriyet**, nr. 1203, 14 Eylül 1927, s. 1-2.

⁶⁵⁹ Dahiliye Vekili Mehmed Cemil Bey tarafından gönderilen istifanın kabulüne dair dilekçe şu şekildedir:

"İstanbul Şehremini Emin Beyefendi

Esbab-ı sıhhiyeden mütevellid istifanızı kemal-i teessürle kabul ediyorum. İstanbul Şehremaneti'nde merkeze ve şehre sebk eden kıymetdar hizmetlerinizi takdirat-ı mahsusa ile yad ve kayd eder ve vazife-i emanete muavinlerden birinin tevekkil ile inba buyurulmasını rica ederim efendim.

19 Kanun-ı Sani 1926

Dahiliye Vekili Mehmed Cemil" "Emin Bey'in İstifası", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 17, Kanun-ı Sani 1926, s. 229; Yıldırım, **a.g.t.**, s. 95.

sürükleyebileceğini belirtmiş⁶⁶⁰ ve dolayısıyla bu açıklamalar basının meseleyi daha da yakından takip etmesine neden olmuştur. 19 Ocak 1926 tarihli nüshasında ise Emin Bey'in istifa ettiği haberini kamuoyu ile paylaşan *Cumhuriyet* gazetesi, istifa nedeninin Emin Bey'in Cemiyet-i Umumiye-i Belediye içtimaindaki gerekçelerinden farklı olduğunu ve şehremininin sağlık sebeplerini gerekçe göstererek istifa ettiğini duyurmuştur. Ayrıca Emin Bey'in istifasından bir gün evvel, emanete Dahiliye Vekaleti'nden bir tebliğ geldiğini belirten gazete, bu tebligatta ekmeklerde %10'dan fazla çavdar bulunmaması hakkındaki emanet kararının etrafında birçok şikâyetin mucip olduğunun ve bu uygulamanın yerli mahsule zararlı olmasından dolayı emanetin, Vekalet tarafından nazar-ı dikkatinin celp edilmiş olduğunu ileri sürmüştür. Emin Bey'in istifasının asıl sebebinin bu olayla ilişkili olabileceğini aktaran gazete, bir diğer ihtimal olarak ise, istifaya Heyet-i Teftişye Reisi Hacı Hüsnü Bey'in olumsuz tahkikat raporunun sebep teşkil etmiş olabileceğini yazmıştır.⁶⁶¹

Emin Bey ise istifasından 29 yıl sonra yayınlanan hatıralarında istifasına neden olan faktörleri şu cümlelerle açıklamıştır:

“Yukarıdaki yazılarımda bahsettiğim günlerde her gün laakal 10-12 saat çalıştığım halde ancak vazifenin icap ettirdiği işleri ertesi güne bırakmadan bitirebiliyordum. İdâri işlerin başında bulunanlar resmi vazife çerçevesi hâricinde de bazı engellerle karşılaştıklarından iş randımanı sekteye uğrar. Mesela bir dost veya arkadaşınıza ait yahut parti işiyle veyahut basında intişar etmiş yanlış bir haber ile karşılaşabilirsiniz.

Şayet kanuna aykırı değil ise o işin teshili ve tesri'i cihetine gitmekten zevk duyarsınız; fakat insan öyle ham teklifler karşısında kalabilir ki icra edilse mesuliyet ve ceza korkusu ile veyahut en hafif şekli ile vicdan azabı altında ezilebilirsiniz. İşte bu kabilden sebepler yüzünden basın sahifelerinde, siyasi zümre ve parti mensupları arasında bir hayli düşman kazanmışım (hemen ilave edeyim ki bir husumet dünyasına karşı hakikati görerek beni müdafaa etmiş olan gazeteler de eksik değildi. Bu meyanda çok muhterem hocam İkdâm gazetesi sahibi (merhum) Ahmet Cevdet Beyefendi ile Akşam gazetesi sahiplerinden Necmettin Sadak (merhum) Ali Naci ve

⁶⁶⁰ “Şehremini Emin Bey İstifa Mı Edecek?”, *Cumhuriyet*, nr. 610, 18 Teşrin-i Sani 1926, s. 3.

⁶⁶¹ “Emin Bey Şehremanetinden İstifa Etdi”, *Cumhuriyet*, nr. 611, 19 Teşrin-i Sani 1926, s. 1.

Kâzım Şinasi, Vakıf sahibi Asım Us ve Hakkı Tarık Us; bazı ecnebi gazeteciler ve mizaha Yusuf Ziya gibi zevata karşı şükran borcumu ödemeliyim!)

Belli başlı muâzizlerim arasında Cumhuriyet, Son Telgraf ve Karagöz gazeteleri ile Serbest Fırka mensupları; hatta Halk Fırkası idâre âzâsından bazılarını zikredebilirim. İşi şahsiyata dökmek için isim zikrinden sarf-ı nazar ediyorum... Muarızlarımızın bir kısmı 9 propaganda ve kampanyaları neticesinde cennet mekân Atatürk'ü izaca kadar vardılar. Neticede o sırada inhilâl etmiş olan Bursa mebusluğuna namzetliğim konmak suretiyle emanetten uzaklaştırılmamı istedikleri fakat partnerim olan merhum Nureddin Paşa otuz rey farkı ile ekseriyet kazandığından ben yine vazife başında kaldım; fakat muarızlarımda faaliyetlerine devam ettiler. Nihayet beni çekeştirecek yeni bir fırsat da zuhur etti. Bu da Yıldız Sarayı'nda açılan oyun salonu işi idi. Bu işin idâresi ve kontrat akdi salâhiyeti hükümetçe bana havâle edilmişti.

Talipler arasında başlıca üç grup vardı. Üçüncü grupta Mariyo Serro isminde bir İtalyan bulunuyordu. İlk iki grup belediyeye daha az menfaat gösterdikleri için reddedilerek iş Mariyo Serro'ya ihâle edildi. Artık ben de çok oluyordum! Hakkımdaki dedikodular; entrikalar ve şikâyetler çoğalmış ve yavaş yavaş bardak taşıyacak hâle yaklaşmıştı!

Lâzım olan birkaç damla daha ilâvesine ihtiyaç vardı. Bunu bulmak da güç olmadı! İzmit'te Atatürk'ü karşıladığımız zaman Reşit Paşa vapurunda Tahsin Uzer'in Şişli'deki evini belediye namına istimlak edilmesi teklifini fiyat meselesi dolayısı ile red etmiş olduğumu⁶⁶² sayın okuyucularım hatırlarlar.

Daha sonra bu istimlak için diğer bir kanaldan tavsiye mektubu aldım. Bu tavsiyeyi de reddettim.

Aradan on beş gün geçmeden ve belediye meclisi müzakerelerine idâre ettiğim bir sırada Dahiliye Vekili'nin imzası ile şifreli bir telgraf aldım. Bu telgrafta istifa etmekliğim emrediliyordu. Şehreminliğini meclis reis vekili Saadettin Ferit Bey'e (merhum) terk ederek derhal istifam hakkında Dahiliye Vekili'ne iki şifreli telgraf gönderdim. İstifa sebebi olarak: Telgraftan biri İktisat Vekili ile anlaşılmadığımızdan

⁶⁶² Emin Bey'in bu mesele hakkındaki açıklamaları için Bkz.: Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 21, **Vakit**, nr. 18499, 5 Mayıs 1955, s. 2; Emin Erkul, "Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar", Tefrika 22, **Vakit**, nr. 18500, 6 Mayıs 1955, s. 2.

ileri geldiğine; diğer telgrafın meali ise ahval-i sıhhiyemin bozulduğuna dair idi ve bu iki telgraftan hangisi tercih edilirse onun icra mevkiine konulduğunun bildirilmesini rica ettim ve tezellül yoluna sapıp Ankara'ya gitmedim. Gelen cevapta sıhhi ahvalle alâkalı telgrafım mevki'i muameleye konulduğu bildirilmekte ben de makamı terk ettim ve memur arkadaşlarıma bir vedâ mesajı gönderdim. Matbu olan metin aşağıdadır.:

“Belediyeci arkadaşlarıma: Yirmi aylık iştirâk-i mesâiden sonra sizlerden ayrılıyorum. Ben arkamda kalan bu müddeti mesaiye her zaman zevk ve fahr ile bakabileceğim gibi, bu muvaffakiyatında derece derece hissesi bulunan sizleri de her vakit muhabbet ve samimiyetle yâd edeceğim. Arkadaşlar, iş bu vedâ ânında sizlere son emir ve son arzum şudur: Hükümet-i Cumhuriyetimize her zaman sâdık ve fedâkâr kalınız vazifenizi aşkla ifa ediniz ve nihayet birbirinizi seviniz ve belediyeciliği bir meslek hâline koymak hususundaki âmâl ve mesâimi ikmal ediniz. Cümlenize muvaffakiyetler dua eder ve her birinize samimiyetle ellerinizi sıkarım.

18 Kanun-ı Sâni 1926

Operatör Dr. Emin...⁶⁶³

Kendisinin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Emin Bey'in istifasına sağlık sebeplerini gerekçe göstermesi olayın yalnızca görünen yüzü ve resmi boyutudur. İstifaya neden olan asıl faktör ise genel anlamda siyasal içeriklidir. Nitekim şehremini, mebus olarak gösterilmesini bile emanetten uzaklaştırılmak için girişilen bir çaba olarak nitelendirmiştir. Ayrıca basının Emin Bey'i sürekli eleştiren tutumu istifaya giden sürecin daha da hızlanmasına neden olmuştur. Ancak buna rağmen yirmi aylık şehreminliği süresince İstanbul'a birçok önemli hizmetlerde bulunan Emin Bey, ileriki süreçte önceleri çokça eleştirildiği belediye meclis üyeleri tarafından dahi takdir toplamıştır. Hatta meclis üyeleri Cumhurbaşkanı'na, Başvekâlete ve Dahiliye Vekâleti'ne şehremininin istifasının kabul edilmemesi için dilekçe göndermişler⁶⁶⁴; fakat sürecin işlemesine engel olamamışlardır.

⁶⁶³ Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 25, **Vakit**, nr. 18503, 9 Mayıs 1955, s. 2; Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 26, **Vakit**, nr. 18504, 10 Mayıs 1955, s. 2. Emin Bey'in belediye çalışanları için kaleme aldığı bu yazı İstanbul Şehremaneti Mecmuası'nda da yayınlanmıştır. “Emin Bey'in İstifası”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 17, Kanun-ı Sani 1926, s. 229.

⁶⁶⁴ Cemiyet-i Umumiye-i Belediye âzâlarının Heyet-i Vekile Riyaset-i Celile'sine gönderdikleri telgraf için Bkz.: **BCA**, Fon Kodu: 030.10, Yer No: 82.536.10, Lef 1-2.

Hatıralarında bu hususa temas eden Emin Bey, meclis üyelerinin kendisine göstermiş oldukları kadirşinaslığı şöyle ifade etmektedir:

*“Medâr-ı iftihar ve tesellim olan Belediye Meclisi’nin bu kadirşinaslığına karşı ebedi minnet ve şükran hisleri içinde yaşamakta olduğumu teyid ederim.”*⁶⁶⁵

Netice itibariyle yirmi aylık şehreminliğinin ardından görevinden istifa eden Emin Bey’in yerine, 25 Kanun-ı Sani 1926 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdürü Muhiddin (Üstündağ) atanmış⁶⁶⁶ ve böylece İstanbul’da Emin Bey dönemi sona ermiştir.

⁶⁶⁵ Emin Erkul, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Devrine Ait Hatıralar”, Tefrika 27, **Vakit**, nr. 18505, 11 Mayıs 1955, s. 2.

⁶⁶⁶ Muhiddin Bey’in şehremanetine tayini ve yazışmalar için Bkz.: **BCA**, Fon Kodu: 030.11.1, Yer No: 21.3.18, Lef 1-2-3 ve 4.

SONUÇ

Operatör Emin Erkul, Osmanlı Devleti'nin son dönemine tanık olan, Millî Mücadele'nin başarısı için önemli görevler üstlenen ve sahip olduğu fikirleri her fırsatta savunan bir Türk aydınıdır. Bu çalışmada çok yönlü bir kişi olan Operatör Emin Erkul'un, hayatı, mebusluğu ve şehreminliği, yaşadığı dönem de göz önünde bulundurularak incelenmeye çalışılmıştır.

Emin Bey, Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasi açıdan zor bir dönemden geçtiği yıllarda devletin batılı tarzda eğitim veren kurumlarından olan Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'ye girmiştir. Tahsil yıllarında idealist bir öğrenci profili çizen Emin Bey'in, iyi bir cerrah olabilmek için büyük bir çaba sarf ettiği görülmektedir. Ayrıca kendisi, eğitimini tamamlamak üzere gittiği Avrupa'da yeni ameliyat teknikleri öğrenmiş ve bu tekniklerin Türk tıp literatürüne kazandırılmasına da vesile olmuştur. Mezuniyetinin ardından beş yıl devlet hizmetinde bulunan Emin Bey, sonrasında istifa ederek hekimlik kariyerine açtığı özel hastanelerde devam etmiştir. Ancak bu istifa onu devlete yapacağı hizmetlerden alıkoymamış ve Balkan Harbi yıllarında Hilal-i Ahmer'in Üsküp hastane operatörlüğüne atanarak yeniden devlet hizmetine girmiştir.

Balkan Harbi'nin sona ermesinden sonra ise Emin Bey'in hayatına etki edecek çok önemli bir gelişme yaşanmış ve kendisi Bursa'ya Sıhhat Müdürü olarak tayin edilmiştir. Bu vilayette, giriştiği faaliyetlerle kendisini kısa sürede tanıtmayı başaran Emin Bey, ileriki süreçte altı ay kadar vekil belediye reisliği vazifesini de üstlenmiştir. Ayrıca Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve Millî Mücadele esnasında önemli roller üstlenen bir kurumun Bursa Şubesi Başkanlığı'nı da yürütmüş ve başarılı faaliyetlerinden ötürü Hilal-i Ahmer madalyası ile taltif edilmiştir. 1917 sonlarında ise birçok faaliyetlerde bulunduğu ve severek görev yaptığı Bursa Vilayeti'nden Batum'a Sıhhat Müdürü olarak tayin edilmiş; ancak istifa ederek bu görevi yerine getirmemiştir.

Mütareke dönemine kadar olan süreçte Bursa'nın cemiyet ve siyaset hayatında çeşitli sorumluluklar üstlenen Emin Bey, savaş sonrası dönemde Millî Mücadele cephesindeki yerini almıştır. Bu doğrultuda Bursa vilayetinde Bekir Sami

Bey öncülüğünde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde görev almış ve cemiyetin toplantılarına katılarak Millî Mücadele'nin vilayetteki örgütlenmesine ciddi katkılar sağlamıştır. 23 Nisan 1920 tarihinde açılan Büyük Millet Meclisi'ne de Bursa mebusu olarak seçilen Emin Bey, zabıt cerideleri incelendiğinde meclisin en aktif mebuslarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Millî Mücadele'nin siyasi kanadında olduğu kadar askeri kanadında da sorumluluklar üstlenen Emin Bey, aldığı askeri tıp eğitimini cephelerde tatbik etme imkânı yakalamış ve hiçbir askeri rütbesi olmamasına rağmen mücadelenin başlangıcından İkinci İnönü Muharebesi'ne kadar olan dönemde Garp Cephesi'nin tek operatörü olarak tüm ameliyatları gerçekleştirmiştir. Ayrıca bazı mebus arkadaşlarıyla bir araya gelerek teşkil ettiği küçük çaplı bir üretim hanede, ordunun süngü ve diğer lojistik ihtiyaçlarının karşılanması için büyük çaba sarf etmiştir. Diğer yandan mebusluk vazifesini de yerine getirmeye gayret gösteren Emin Bey, meclise siyasi, askeri, ekonomik, sağlık ve idari alanlarda birçok önerge ve kanun teklifinde bulunmuştur. Bazı önerge ve teklifleri o dönem ciddi eleştirilere maruz kalsa da cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte inkılâp hareketlerine dönüşmüştür. Bu anlamda Emin Bey, öngörüsü yüksek bir şahsiyet olarak karşımıza çıkarken; diğer taraftan zamanı ve zemini tahlil etmeden düşüncelerini dile getiren heyecanlı bir inkılapçı olarak nitelendirilebilir.

Millî Mücadele dönemi boyunca mecliste Atatürk ve İnönü'ye yakın bir siyaset anlayışıyla faaliyet gösteren Emin Bey, meclisin fikri olarak iki gruba ayrıldığı dönemde birinci grubun içerisinde yer almış ve bu grubun amaçları doğrultusunda çalışmalar sergilemiştir. Meclisteki disiplinin bozulduğu dönemde düşünülen tedbirler arasında hayata geçirilen ve bugün bazı kesimler tarafından anti-demokratik olarak nitelendirilen Selamet-i Umumiye Komitesinin de müessisleri arasında bulunan Emin Bey, bu anlamda fikriyatını icraatına yansıtan bir şahsiyet olarak da değerlendirilebilir.

Millî Mücadele'nin cephede zaferle sonuçlanmasının ardından 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin 1924 yılının Haziran ayında İstanbul'a atadığı ilk şehremini olan Emin Bey, mecliste olduğu gibi emanette de aktif bir profil çizmiş ve yirmi aylık şehreminliği icraatlarla dolu olan bir dönem olmuştur. Diğer

yandan bu dönem Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal, iktisadi ve sosyal yönlerden birbirini izleyen reformlarla dolu yıllarına rastlamaktadır. Bu nedenle Emin Bey, belediyeçilik hizmetlerinin yanı sıra Ankara'nın talimatları doğrultusunda eski başkenti inkılaplara hazırlama görevini de üstlenen bir şehremini olmuştur.

Mecliste olduğu gibi emnlik döneminde de heyecanlı ve mücadeleci karakter yapısını muhafaza eden Emin Bey'in, göreve başlar başlamaz giriştiği icraatlardan bazıları, dönemin basını tarafından sıkça eleştirilmiştir. Özellikle makama gelişinin hemen ertesinde belediyenin iktisat müdüriyetini kapatması ve selefi Ali Haydar Bey'i sürekli eleştirmesi, kendisine olan tepkileri artmasına ve emanetteki olumlu faaliyetlerinin bile görmezden gelinmesine neden olmuştur. Şehreminliği boyunca İstanbul Şehremaneti'ne idari, kültürel ve ekonomik olarak birçok katkı sağlayan Emin Bey, özellikle şehrin kanalizasyon, su ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasında yoğun bir mesai harcamıştır. Yine bu dönemde bir belediye mecmuası çıkarılarak şehir hayatına dair işler kamuoyu ile paylaşılmış ve dünyadaki belediyeçilik sistemleri takip edilerek İstanbul'un gelişmiş kentler statüsüne yükseltilmesi için çaba sarf edilmiştir. Avrupa da geçirdiği zaman diliminde şehircilik alanında gıpta ettiği işleri İstanbul'da uygulamanın çarelerini arayan Emin Bey, ayrıca Fransızcadan dilimize çevirdiği kitaplarla Avrupa belediyeçilik sisteminin Türkiye'de öğrenilmesine katkı sağlamıştır.

Şehreminliği boyunca açıklamaları ve bazı icraatlarından dolayı basın tarafından sıkça eleştirilen Emin Bey, Ankara'dan aldığı bir talimat doğrultusunda 1926 yılının Ocak ayında görevinden istifa etmiştir. Şehreminliği vazifesinin sona ermesinin ardından işletmesi kendi emnlik döneminde Mario Serra'ya verilmiş olan Yıldız Gazinosu'nda idare heyeti reisliği yapan Emin Bey, gazinonun kapanmasının ardından bir yazıhane açarak ticari faaliyetlerde bulunmuştur. Ancak bu uzun sürmemiş ve kendisi bir süre sonra yazıhanesini kapatarak doktorluk mesleğine geri dönmüştür. 3 Mart 1932'de Millî Reüsürans'ın yönetim kuruluna giren Emin Bey, burada üye, başkanvekili ve başkan olarak 1950 tarihine kadar görev yapmıştır. Aynı dönemde Osmanlı Bankası yönetim kurulu üyeliğine de seçilmiş, bu görevini de 10 Temmuz 1953 tarihine kadar sürdürmüştür. Şehreminliği döneminden sonra siyasetin içerisinde aktif olarak bulunmamasına rağmen gündemi ve yaşananları yakından

takip eden Emin Bey, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonraki süreçte yeniden siyasete dahil olmak istemiş ve Cumhuriyet Senatosu seçimleri için İstanbul'dan bağımsız adaylığını koymuştur. Bu vazifeye seçilememesinden sonra dönemin Cumhurbaşkanı'ndan kontenjan üye olarak atanması için talepte bulunması ise Emin Bey'in ilerleyen yaşına rağmen hırslı ve mücadeleci tavrını muhafaza ettiğini göstermektedir.

Operatör Emin Erkul'un yukarıda anlatılan bu faaliyetleri, aynı zamanda yakın dönem tarihimiz açısından ayrı bir öneme sahiptir. 83 yıllık yaşamı boyunca yaşanan birçok gelişmeye tanıklık eden Emin Bey, siyasette aktif olarak görev almış ve doğru bildiği şeyleri uygulamaya koyma noktasında çekince göstermemiştir.

KAYNAKÇA

A. YAYINLANMAMIŞ ARŞİV BELGELERİ

1. CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ⁶⁶⁷

Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi

2. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ⁶⁶⁸

BEO.: Bâb-1 Âli Evrak Odası

İ. DUİT.: İrâde, Dosya Usulü İrâdeler Tasnifi

İ. TAL.: İrâdeler Taltifat

DH.İ.UM.EK.: Dâhiliye Nezareti İrâde-i Umumiye Müdüriyeti

DH.UMVM.: Dâhiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyat Müdüriyeti Belgeleri

HR.HMŞ.İŞO: Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Belgeleri

3. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ⁶⁶⁹

4. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ARŞİVİ

Mehmet Emin Erkul Sicil Dosyası, Sicil No: 79.

Hüdavendigâr Vilayeti Seçim Mazbatası 1920.

5. TÜRK KIZILAYI ARŞİVİ⁶⁷⁰

⁶⁶⁷ Belgelerin yer ve fihrist numaraları dipnotlarda verilmiştir.

⁶⁶⁸ Belgelerin dosya ve gömlek numaraları dipnotlarda verilmiştir.

⁶⁶⁹ Belgelerin fon kodları dipnotlarda verilmiştir.

⁶⁷⁰ Belgenin kutu ve numarası dipnotta verilmiştir.

B. YAYINLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ

- 1. Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922),** Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 62, Ankara, 2003.

C. RESMÎ YAYINLAR

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)

Devre: III, İçtima Senesi V, Cilt I.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)

Devre: I, İçtima Senesi VIII, Cilt I.

Devre: I, İçtima Senesi X, Cilt I.

Devre: I, İçtima Senesi I, Cilt VII.

Devre: I, İçtima Senesi III, Cilt XXIV.

Devre: I, İçtima Senesi III, Cilt XXV.

Devre: I, İçtima Senesi II, Cilt XIV.

Devre: I, İçtima Senesi I, Cilt I.

Devre: I, İçtima Senesi I, Cilt IV.

Devre: I, İçtima Senesi I, Cilt V.

Devre: I, İçtima Senesi I, Cilt VI.

Devre: I, İçtima Senesi I, Cilt VII.

Devre: I, İçtima Senesi I, Cilt VIII.

Devre: I, İçtima Senesi II, Cilt XVI.

Devre: I, İçtima Senesi III, Cilt XX.

Devre: I, İçtima Senesi III, Cilt XXVII.

Devre: I, İçtima Senesi IV, Cilt XXVIII.

Devre: I, İçtima Senesi II, Cilt XI.

Devre: I, İçtima Senesi III, Cilt XIX.

Devre: I, İçtima Senesi III, Cilt XXI.

Devre: I, İçtima Senesi II, Cilt XI.

Devre: I, İçtima Senesi II, Cilt X.

Devre: I, İçtima Senesi I, Cilt III.

Devre: I, İçtima Senesi II, Cilt XVIII.

Devre: I, İçtima Senesi I, Cilt II.

Devre: I, İçtima Senesi II, Cilt IX.

Devre: II, İçtima Senesi III, Cilt XX.

Devre: III, İçtima Senesi V, Cilt I.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları (TBMMGCZ)

Devre: I, İçtima Senesi I, Cilt I.

Devre: I, İçtima Senesi III, Cilt III.

Devre: I, İçtima Senesi V, Cilt I.

Düştur

III. Tertip, Cilt I.

D. SÜRELİ YAYINLAR

1. GAZETELER⁶⁷¹

Akşam

Ceride-i Resmiye

Cumhuriyet

Hürriyet

İkdam

Milliyet

⁶⁷¹ Adı geçen gazetelerin sayıları, tarih ve numaraları dipnotlarda ayrıca belirtilmiştir.

Resmi Ceride
Son Telgraf
Tevhid-i Efkâr
Vakit
Vatan

2. DERGİLER⁶⁷²

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Çağdaş Yerel Yönetimler
Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi
Dün Bugün
Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
İstanbul Şehremaneti Mecmuası
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
İstanbul Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi
Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)
Planlama
Tarih Araştırmaları Dergisi
Tarih ve Günce
Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
Türk İdare Dergisi
Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi
Türklük Araştırmaları Dergisi
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

⁶⁷² Adı geçen dergilerin sayı ve tarihleri dipnotlarda ayrıntılı olarak gösterilmiş olup, makale isimleri ise dipnotlar dışında kaynakçada ayrıca belirtilmiştir.

E. HATIRALAR

ARIKOĞLU, Damar: **Hâtıralarım**, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1961.

Askerî Tıbbiye Mezunu Olan Ve Halen Hayatta Bulunan On Altı Doktorumuzun Ellinci Yıl Jübileleri Hatırası, Vakıf Matbaası, İstanbul 1955.

ATATÜRK, Mustafa Kemal: **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

CEBESÖY, Ali Fuat: **Kuva-yı Milliye'nin İcüyü**, Temel Yayınları, İstanbul, 2002.

_____ : **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul, 2017.

ERKUL, Emin: “Mesleki Hatıralarım”, **Poliklinik-Aylık Tıp Gazetesi**, Ayrı Basım, Tan Matbaası, İstanbul, 1948.

İsmet İnönü Hatıralar, Yay. Haz.: Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2014.

KARABEKİR, Kâzım: **İstiklâl Harbimiz**, C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

ÖZALP, Kazım: **Millî Mücadele 1919-1921**, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Talât Paşa'nın Anıları, Yay. Haz.: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

F. ARAŞTIRMA/İNCELEME ESERLER

AHMAD, Feroz: **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, Çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.

AKBIYIK, Yaşar: “Zaferin Tescili: Lozan (Lausanne) Antlaşması”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, İçinde, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012.

AKBULUT, Dursun Ali: “Saltanatın Kaldırılması ve Yankıları” **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, İçinde, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012.

AKGÜNDÜZ, Ahmed: **Osmanlı Devleti’nde Belediye Teşkilâtı ve Belediye Kanunları**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2005.

AKIN, Rıdvan: **TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

AYBARS, Ergün: **İstiklal Mahkemeleri**, Doğan Kitap, İstanbul, 2014.

AYIŞIĞI, Metin: **Mareşal Ahmet İzzet Paşa Askerî ve Siyasî Hayatı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

BALCIOĞLU, Mustafa: “Meclis-i Mebusân’ın Toplanması, Misak-ı Millî’nin Kabulü”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, İçinde, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012.

BAYKAL, Bekir Sıtkı: **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

BEYOĞLU, Süleyman: “Tam Bağımsızlığa Giden Yol: Kurtuluş Savaşı”, **İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi**, İçinde, Ed.: Cemil Öztürk, Pegem Yayınları, İstanbul, 2009.

BİRİNCİ, Ali: **Hürriyet ve İtilâf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki’ye Karşı Çıkanlar**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1990.

BUDAK, Mustafa: **Misâk-ı Millî’den Lozan’a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası**, Küre Yayınları, İstanbul, 2014.

ÇAPA, Mesut: **Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2009.

ÇELEBİ, Mevlüt: **İzmir Gazi Heykeli**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014.

ÇOKER, Fahri: **Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923**, C. III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1995.

DEMİRCİ, Sevtap: **Belgelerle Lozan**, çev. Mehmet Moralı, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2016.

DEMİREL, Ahmet: **Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

_____ : **İlk Meclis'in Vekilleri Millî Mücadele Döneminde Seçimler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

DERVİŞOĞLU, Fatih M.: **Millî Mücadele'de Sağlık Teşkilatına Bir Bakış**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2009.

EĞİLMEZ, Mümtaz Şükrü: **Millî Mücadele'de Bursa**, Yay. Haz. İhsan Ilgar, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1980.

ERASLAN, Cezmi: “Cumhuriyet’in İlânı”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, İçinde, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012.

ERDEHA, Kâmil: **Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.

ERDEM, Nilüfer: **Mizah Penceresinden Yunanistan'da Halk, Savaş ve Siyaset 1919-1923**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018.

_____ : **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)**, Derlem Yayınları, İstanbul 2010.

ERGİN, Osman Nuri: **İstanbul Şehreminleri (Büyükşehir Belediye Başkanları) 1855-1928**, Yay. Haz.: Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İzmir, 2007.

_____ : **Cumhuriyet ve İstanbul Mahalli İdaresi**, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1933.

_____ : **Türkiye’de Şehirciliğin Tarihî İnkişafı**, Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, İstanbul, 1936.

ETKER, Şeref: **İkinci Meşrutiyetin Tabip Örgütleri**, Libra Yayıncılık İstanbul, 2017.

GENYA, Veysel: **Türkiye Büyük Millet Meclisinin 25’nci Yıl Dönümünü Anış**, TBMM Basımevi, Ankara, 1945.

GOLOĞLU, Mahmut: **1920 Üçüncü Meşrutiyet Büyük Millet Meclisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

_____ : **Millî Mücadele Tarihi- IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

GÖKAÇTI, M. Ali: **Dünyada ve Türkiye’de Belediyecilik**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 1996.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan: **Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

GÜNEŞ, İhsan: **Atatürk Dönemi Türkiye’sinde Milletvekili Genel Seçimleri (1919-1935)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

_____ : **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

_____ : **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Türkiye’de Hükümetler Programları ve Meclisteki Yankıları (1908-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

GÜRÜN, Kamuran: **Ermeni Dosyası**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

KARACA, Taha Niyazi: **Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2004.

KAYMAZ, İhsan Şerif: **Musul Sorunu Emperyalizm ve Kürtler**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.

KAZICI, Ziya: **Osmanlıda Yerel Yönetim (İhtisab Müessesesi)**, Bilge Yayınevi, İstanbul 2006.

KÖSTÜKLÜ, Nuri: “Batı Cephesi”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, İçinde, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012.

_____ : “Sosyal Alanda Yapılan İnkılaplar”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. II, İçinde, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011.

MALKOÇ Eminalp: **Cumhuriyet’ten Büyük Söylev’e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)**, Derin, İstanbul Yayınları, 2014.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin: **Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.

OKTAY, Tarkan: **Osmanlıda Büyükşehir Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.

OLGUN, Kenan: **1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.

ORTAYLI, İlber: **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

_____ : **Tanzimatdan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği**, Hil İstanbul, Yayınları, 1985.

Osmanlı’dan Günümüze Zabıta Albümü, Yay. Haz.: Şefik Memiş, Aktif Matbaa, İstanbul, 2013.

ÖZBAY, Kemal: **Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri**, C. I, Yörük Basımevi, İstanbul 1976.

ÖZÇELİK, Selahittin: **Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

ÖZDEMİR, Hikmet: **Salgın Hastalıklardan Ölüm 1914-1918**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

SANCAKTAR, Fatih Mehmet: **II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği (1908-1925)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009.

SELEK, Sabahattin: **Anadolu İhtilali**, C. I, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2010.

SÜRMELİ, Serpil: **Millî Mücadele’de Tekâlif-i Millîye Emirleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

ŞENTÜRK, Nazır: **İstanbul Valileri**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.

ŞİMŞİR, Bilal N.: **Lozan Günlüğü**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2014.

TANÖR, Bülent: **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.

_____ : **Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.

TANSEL, Selahattin: **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, C. IV, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

TAŞ, Necati Fahri: **Nureddin Paşa ve Tarihi Gerçekler**, Nehir Yayınları, İstanbul, 1997.

TEKELİ, İlhan: **Belediyecilik Yazıları (1976-1991)**, Kent Basımevi, İstanbul, 1992.

_____ : **Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1930)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.

TINAL, Melih: **Op. Dr. Emin Erkul’un Millî Mücadele Anıları**, Zeus Yayınları, İzmir, 2011.

TUNÇAY, Mete: **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

TURAL, Mehmet Akif: “Barış İçinde Cumhuriyet’e”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, İçinde, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012.

TURAN, Refik: “Kültür Alanındaki Gelişmeler”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. II, İçinde, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011.

TURAN, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne**, C. II, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2012.

TÜMERKAN, Sıddık: **Türkiye’de Belediyeler**, İçişleri Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1946.

UCA, Alaattin: **İttihat ve Terakki Liderlerinden Bahaeddin Şakir Bey**, C. I, Kömen Yayınları, Konya, 2015.

ÜNAL, Muhittin: **Miralay Bekir Sami Günsav’ın Kurtuluş Savaşı Anıları**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994.

YAYLI, Hasan: **Türkiye’de Belediyelerin Yeniden Yapılandırılması**, Kırıkkale Belediyesi Yayınları, Kırıkkale, 2009.

ZİYAOĞLU, Rakım: **İstanbul Kadıları Şehreminleri Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi 1453-1971 İdari-Siyasi**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1971.

G. MAKALELER

“Hüdavendigar Etibba Cemiyeti Nizamnamesi ve Talimatnamesi”, Çev. Şeref Etker, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C. XIII/2, Bursa, 2014, s. 115-121.

AKKUŞ, Turgay: “Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Bursa’da Sevk ve İskân Uygulamaları ve Sonuçları” **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, Bahar 2008, S. 23, Ankara 2010, s. 1-52.

AYDIN, Mehmet: “Mütareke Döneminde İstanbul Basınında Karaağaç Mezbahasına Yönelik Tartışmalar”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. III, S. 14, 2010, s. 99-106.

BAKAR, Bülent: “Turizm Tarihimizde İdealist ve Öncü Bir Organizasyon: Müstakbilîn Cemiyeti”, **Türklük Araştırmaları Dergisi 20** (Prof. Dr. Mücteba İlgürel’e Armağan II), 2008, s. 521-550.

BOZDAĞLIOĞLU, Yücel: “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 180, S. 180, 2014, s. 9-32.

BOZKURT, Abdurrahman: “Yunanistan’ın İstanbul’u İşgal Planı (1922)” **İstanbul Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S. 18, Ağustos 2014, s. 133-153.

DÖNMEZ, Mustafa: “Türkiye’de Belediyeciliğin Tarihsel Gelişimi”, **Türk İdare Dergisi**, S. 406, Mart 1995, s. 165-173.

DUYGULUER, Feridun: “Şehircilik ve Planlama Tarihinden: Doktor Emin Bey ve Edouard Joyant”, **Planlama**, S. 3, 2004, s. 55-58.

EMGİLİ, Fahriye: “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Hakkındaki Araştırmalara Bir Bakış”, **Tarih ve Günce**, C. I, S. I, 2017, s. 29-54.

ERASLAN, Cezmi: “Millî Mücadele Döneminde Anadolu’da Büyük İslam Kongresi Tartışmaları Üzerine Değerlendirmeler”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi (2007)**, S. 46, İstanbul, 2009, s. 293-317.

ERDEM, Nilüfer: “Yunan Kaynaklarına Göre 1922 Yılında Batı Anadolu’da Otonom Devlet Kurmaya Yönelik Faaliyetler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. XIV, S. 29, 2014, s. 97-140.

ERKUL, Emin: “Garp Cephesinde Benden Başka Operatör Yoktu” **Dün Bugün**, C. I, S. 9, 30 Aralık 1955, s. 20-21.

_____: “Sarayburnundaki Atatürk Heykelinin Aksaray Meydanına Nakli Düşüncesi Münasebetiyle”, **Hürriyet**, nr. 4457, 25 Eylül 1960, s.2.

ERYILMAZ, Bilal: “Belediyelerde Demokrasi Geleneği ve Değişim İhtiyacı”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. XI, S. I, Temmuz 2002, s. 6-21.

Fahreddin Raşid: “Zabıta-i Belediye Mektebi”, **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 7, Mart 1925, s. 185-186.

GÖK, Nurşen: “Donanma Cemiyeti’nin Anadolu’da Örgütlenmesine İlişkin Gözlemler”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XXVII, S. 43, Ankara, 2008, s. 77-93.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan: “Saltanatın Kaldırılmasının Ardından İstanbul Bürokrasisinin TBMM Hükümeti’ne Bağlanma Süreci ve İstanbul

Türklüğü'nün Muhafazası Tartışmaları", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, C. 116, S. 228, s. 119-144.

HALICI, Şaduman: "Hürriyet ve İtilaf Fırkası Adana Başkanı Hafız Mahmut Celal'e Ait Bilinmeyen İki Beyanname", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XXVII, S. 44, 2008, s. 99-111.

HÜLAGÜ, Orhan: "Mondros Mütarekesi Sonrası Bursa Bölgesindeki Millî Mücadele Hazırlıkları ve Kuva-yı Millîyenin Teşkili", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Prof. Dr. Fahir Armaoğlu Özel Sayısı**, C. XIV, S. 41, Temmuz 1998, s. 449-476.

KOÇAK, Hakan: "Paşabahçe Şişe-Cam'ın İlk Yılları: Milli Fabrika Rejimi", **Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi**, S. XXXIII, 2012/2, s. 15-48.

KOYLU, Zafer, ALTAY, Saadet: "Sıhhiye ve Muavenet-i İçtamaie Vekâleti'nin Kuruluşu ve Yapılan Yasal Düzenlemeler (1920-1923)", **1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı**, C. II, Mayıs 2008, s. 1061-1081.

Mübahat: "Esnaf Bankası", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, S. 7, Mart 1925, s. 179.

NADİ, Yunus: "Hala O Manevra", **Cumhuriyet**, nr. 124, 10 Eylül 1924, s. 1.

_____: "Vilayet ve Emanet", **Cumhuriyet**, nr. 34, 9 Haziran 1924, s. 1.

OLGUN, Kenan: "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XXVII, S. 79, Ankara, Mart 2011, s. 1-35.

ORTAYLI, İlber: "Yerel Yönetim: Devraldığımız Miras", **Türk Belediyeciliği'nde 60 Yıl Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar**, Ankara, Metropol İmar A.Ş., 1990, s. 63-74.

Subhi Nuri: "Seylâb", **Son Telgraf**, nr. 54, 9 Ağustos 1924, s. 1.

ŞAHİN, Gürsoy: “Atatürk Döneminde Batı’daki Olumsuz Türk ve Türkiye İmajını Düzeltme Çabaları ve Türk Seyyahin Cemiyeti’nin Bu Konudaki Çalışmaları”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. VIII, S. 3 (Atatürk Özel Sayısı), Aralık 2006, s. 137-160.

TAŞ, Necati Fahri: “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin İkinci Döneminde Bir Seçim Olayı”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. V, S. 1, 2012, s. 215-227.

TURAL, Erkan: “Bir Belge-Gedik Uygulamasının Kaldırılması (1 Mart 1913)”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. XII, S. 2, Nisan 2003, s. 75-81.

YURTOĞLU, Nadir: “Haberleşme Sektörünün Önemli Bir Teşekkülü: Millî Mücadele Döneminden 1960 Yılına Türkiye’de Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Teşkilâtı (1920-1960)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XXXII, S. 93, 2016, s. 47-103.

H. SÖZLÜKLER

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.

KOCATÜRK, Utkan, **Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1986.

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

İ. ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

“Ali Haydar Yuluğ”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. VII, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

“Bursa” **Yurt Ansiklopedisi**, C. III, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982.

“Emin Erkul”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. III, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

AYIŞIĞI, Metin, “Ahmed İzzet Paşa”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. XXIII, İstanbul, 2001.

ÇAPA, Mesut, “Kızılay”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. XXV, Ankara, 2002.

EYİCE, Semavi, “İstanbul Şehremâneti Mecmuası”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. XXIII, İstanbul, 2001.

TOPRAK, Zafer, “Şehremaneti Mecmuası”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. VII, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

J. TEZLER

AYDOĞDU, Murat, “Mütareke Döneminin Son İstanbul Hükümeti Son Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti (21 Ekim 1920-4 Kasım 1922)”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.

KARA, Hatice, “Cemil (Topuzlu) Paşa’nın Belediye Başkanlıkları ve İstanbul’daki İmar Faaliyetleri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2015.

KARACAGİL, Ö. Kürşad, “Süreyya İlmen’in Hayatı, Faaliyetleri ve Eserleri”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2011.

SÜMBÜL, Sinan, “Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuası (1924-1928) Dizin, İnceleme ve Değerlendirme”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

YILDIRIM, Yusuf, “Emin Erkul’un Mesleki ve Siyasi Biyografisi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2017.

K. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.millire.com/Tarihce.html>

(Erişim Tarihi: 14.03.2018)

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=126684

(Erişim Tarihi: 04.04.2018)

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100179.pdf

(Erişim Tarihi: 16 Nisan 2018)

<https://www.ibb.istanbul/SitePage/Index/102>

(Erişim Tarihi: 6 Haziran 2018)

<http://www.istanbul.gov.tr/tr/istanbul-valiligi/tarihce/istanbul-eski-valileri/rasit-bigat>

(Erişim Tarihi: 12 Haziran 2018)

EKLER

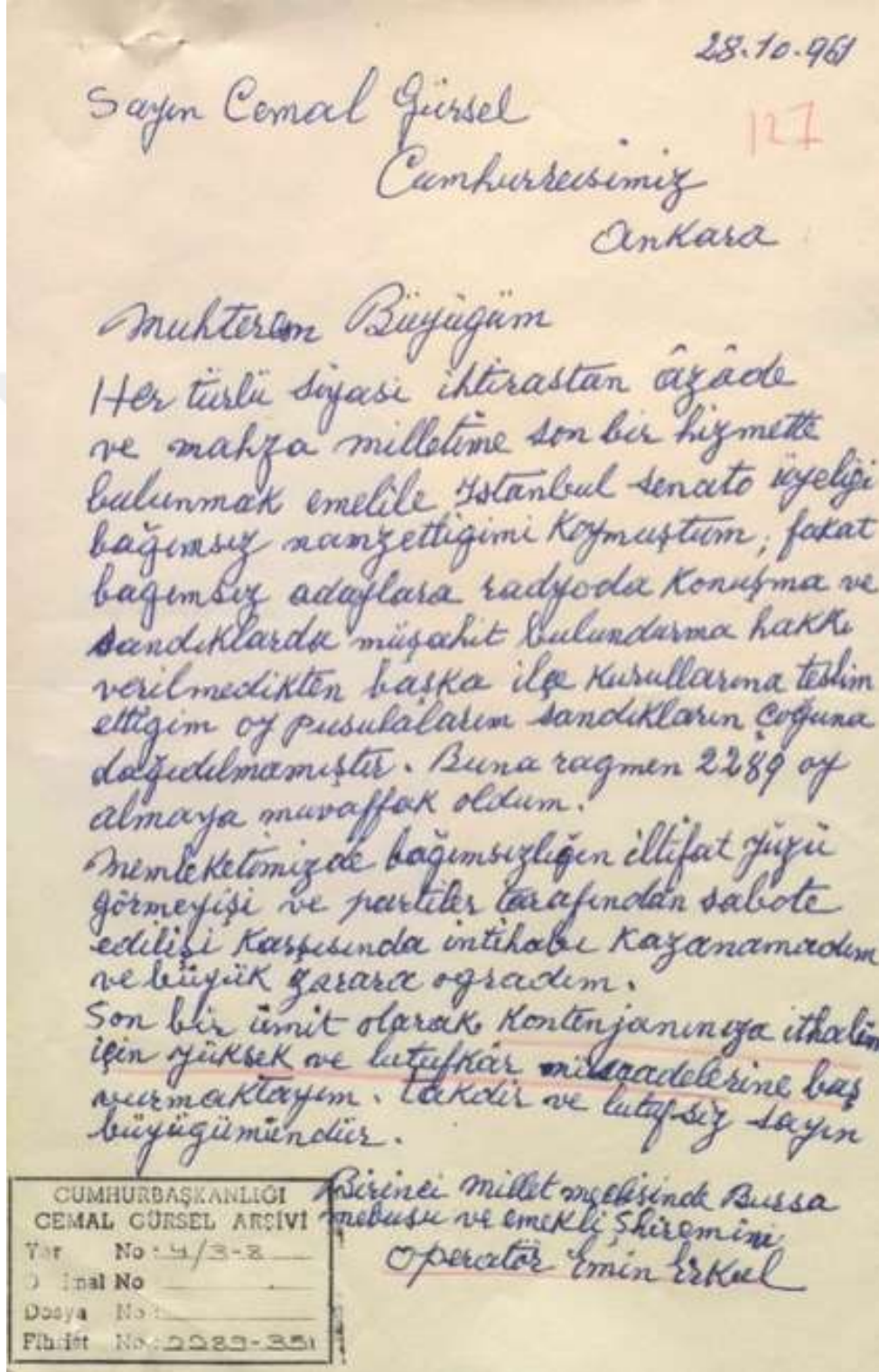
EK: 1

“Operatör Emin Erkul’un Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Madalyası”

(F. Bengi Seyyidoğlu Arşivinden)

EK: 2

(Cumhurbaşkanlığı Cemal Gürsel Arşivi)

EK: 3

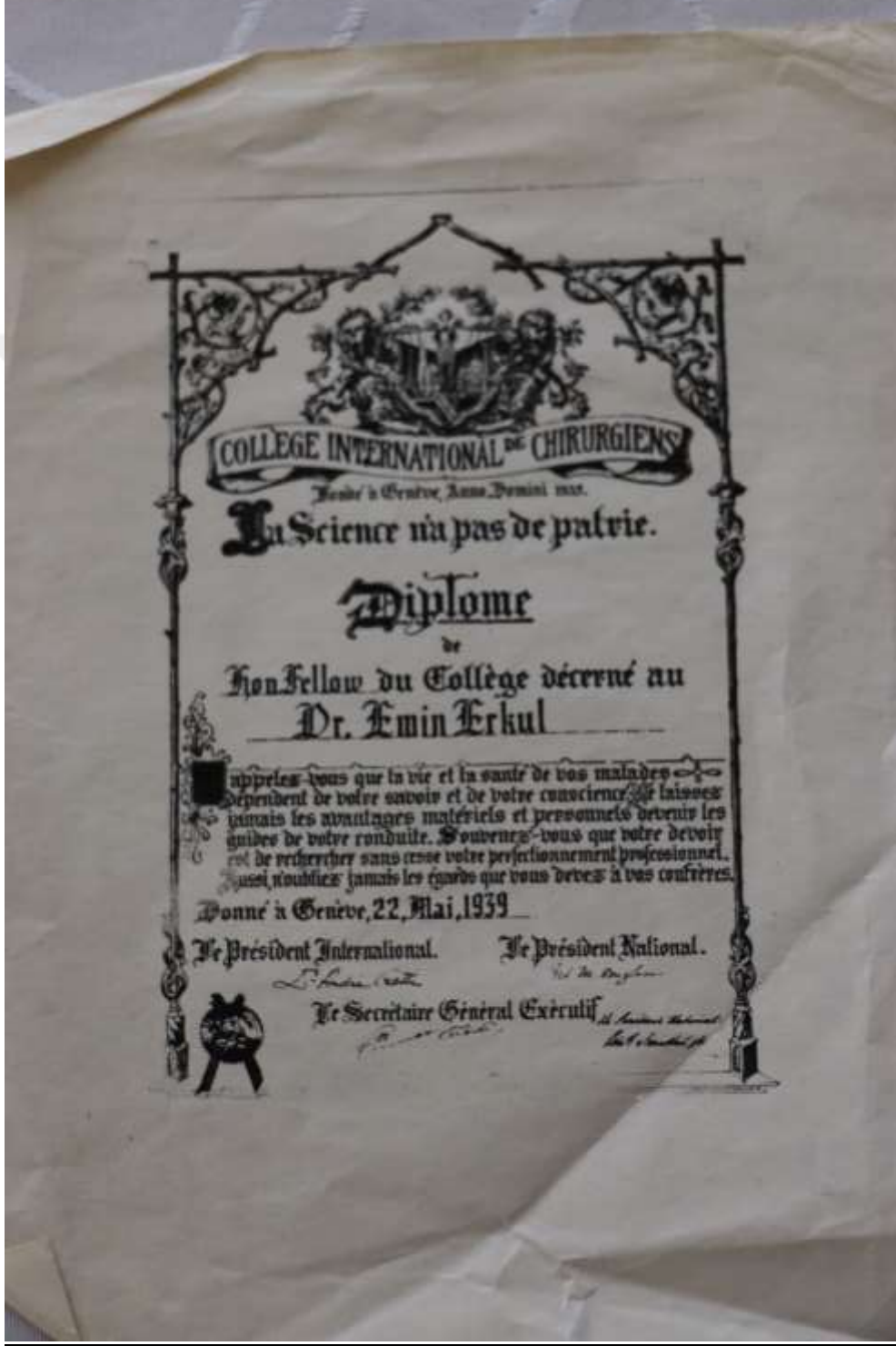

“Otoklav”

Gaz tenekesindendir. Tenekenin içinde iki ayaklı bir ızgara vardır. Kapaklıdır. Kapağın üstünde ve yanlarında kulpları vardır. İstiklal Harbi başından Sakarya Harbi’ne kadar Eskişehir Askeri Hastanesi’nde kullanılmıştır.

(Ankara Üniversitesi Arşivi’nden)

EK: 4

(F. Bengi Seyyidoğlu Arşivi'nden)

EK: 5

“Cebire”

İnce ağaç dallarının birbirine bağlanmasından meydana gelmiştir. Sakarya Harbi’ne kadar birlikleri taşımakta kullanılmıştır.

(Ankara Üniversitesi Arşivi’nden)

Ethem (Millet kahramanı) sayıldı; günlerde Mustafa Kemal Paşa ile yakın arkadaşları arasında (Resim o zaman 1928'de Mustafa Kemal Paşa tarafından imzalanmıştır.)

Çerkes Ethem nasıl isyan etmişti?

SON ANDA: «AGABEYLERİMİN NARINA YANDIM. HERKES BAŞININ ÇARESİNE BAKSIN. ALLAHA ISMARLADIK!» diyen ETHEM AĞLAYA AĞLAYA BINDIĞI ATINI, DÖRT NALA SÜREREK, DÜŞMANA SİĞİNMIŞTI

«Çerkes Ethem hain mi değil mi?» başlıklı yazı sahibi Zeynel Be-
sin Beyin şüphe yok ki, Ethem hak-
kında müsbet veya menfi bir çok
noktalarda isabetli görüşleri var.
Ancak, hadiselerin seyri içinde biz-
zat bulunmayışın tabii neticesi ola-
rak, noksan cihetleri de bulunduğu-
na kanım. Maksat tarihe hizmet ve
yakın tarih olaylarını aydınlatmak
olduğuna göre ben de bildiklerimi
anlatayım:

Birinci Büyük Millet Meclisinde
bulduğum sırada Milletvekilliği
vazifesini yaparken —evvelce de bu
günlerde yazılmış olduğu vecdile—
aynı zamanda Garp Cephesi cerrahi
müfessiri ve operatörü sıfatıyla de-
vârdığımdan Ethemle sık sık te-
maslarım olmuştu. Fakat Ethem'in
isyan ve firarı hadisesinin asıl iç-
yüzünü bilen, firarı önüne kadar ya-
nında bulunmuş olan kardeşim mer-
hum Cevdet'tir ki, ben de ondan din-

Ethem'in isyan ve firarı hadisesini
o esnada yanında bulunan müfrez
kumandanlarından Serifçeli Cevdet
Beyden naklen anlatan şâhik Bur-
sa Mebusu Operatör Emin Erkul,
bu yazı ile göndiye kadar hâtemi-
yen hırsak hakikatleri de aydın-
latmış oluyor.

Yazan: Eski Bursa Mebusu ve
İstanbul Şehremini Operatör

EMİN ERKUL

lemiş olduğum hakikatı halî anla-
cağım...

Mütareke esnasında Gemlik Be-
lediye Meclisi'nde bulunan kardeşim Cev-
det merhum, bu vazifeden istifa ede-
rek, İzmir'in işgalinden yirmi gün
sonra —henüz ne Demirci Efe, ne
Ethem, ne de Parti Pehlivan gibi ta-
nınmış Müclleflerin meydana geldiği
medikleriy bir sırada— Akhisar civa-
rında Saruhanlı cephesini kurmuş ve

bir müddet sonra, Parti Pehlivanla
birleşerek, temin ettikleri Rumelili
güdümlülerle cepheyi genişletip, faa-
liyetlerini arttırmışlardı.

Bilâhâre Kütahya milis alayının
kumandanı muavini olan kardeşim
Cevdet, Birinci İnönü Muharebesin-
den evvel ve Ali Fuat Paşanın Cep-
he Kumandanlığı zamanında, bu ala-
yın lâfzı üzerine, üç yüz elli kişilik
müfrezesiyle birlikte, Ethem kuvvet-
lerinin beşinci müfrezesi kumandanlı-
ğına ilhak edilmiş bulunuyordu.

Bu sıralarda, milis kuvvetleriyle
Gedöse yapılan husûda, müfrezesi-
siyle pîedartlık eden Cevdet, düma-
nın büyük kuvvetlerle mukabil hücu-
ma geçiş üzerine dümdarlık vazife-
sini yaparken vukua gelen çarpışma-
larda üç yerdan ağırca yaralanarak,
Kütahya hastanesine yatırılmıştı.

Ali Fuat Paşanın infikâkiyle
Cephe Kumandanlığına İsmet Beyin

(İnönü) tayini akabinde de, Ethem'in isyanı patlak vermişti.

O gün, bu hâdise duyulmuş ve Meclis: «Çerkes Ethem isyan etmiş.» diye çalkanmaya başlamıştı. Hepimiz üzüntü ve endişe içinde idik. Hele ben, kardeşimin de Ethem kuvvetleri arasında bulunduğundan dolayı, tarif edilemez bir isturap ve merak içinde çırpınıyordum.

İşte bu vaziyette Mecliste oturmakta iken, arkamdaki sıradan birinin omuzuma dokunduğunu hissederek, başımı çevirince, rahmetli Ata, Türkçe yüz yüze geldik.

Meğer, Cevat Abbas'a gelerek, oraya oturmuş ve her halde Cevad Abbas'ın biraderimin Ethem'in yanına da bulunduğunu söylemesiyle olmalı bana: «Kardeşim bize kurgun atacaktır mı?» diye hitap edince, bir anda şaşkına döndüm ve derhal şu cevabı verdim:

— Hayır Paşam!.. İmkânı yok.. Kardeşim hayatı pahasına da olsa, böyle bir isyan hareketine iştirak etmeyi aldından bile geçiremez!

Bunun üzerine —o zaman ki ta, bir ile— Reis Paşamız:

— Öyle ise, hemen Eskişehir'e hareket et, İsmetle görüş, yalnız da olsa, kardeşini Ethem'in yanından ayırmak için lâzım gelen tedbirleri düşünüp kararlaştırınız. Amma siz, kon kendin Kütahya'ya gitmeğe kalkın! Zira, sen de yakalanıp alako, narsan yaralılarımıza kim bakar?, buyurdu.

Emre riayetle derhal kalktım, vedâ ederek Meclisten çıktım. Eskişehir yolunu tuttum.

Eskişehir'e varır varmaz, Kumandan İsmet Bey'e mü'lâki oldum. Yalnız, başbasa idik. «Bak şunların yaptığını!» diye, Ethem'in kardeşi Tevfik'ten gelen küfürlerle dolu bir telgrafı gözleri yaşara yaşara okuduktan sonra bana uzattı. Ben de Mustafa Kemal Paşadan almış oldu, şım emri anlattım ve bu meseleyi görüştük. Neticede, —esasen eskiden Kaymakamlık vekâletlerinde ve Tahriyat Müdürlüklerinde bulunmuş olduğuna dikkat nazarına alarak— kardeşimin Yozgat Tahriyat Müdürü lüğüne tayin edilmiş gösterilmesine ve benim de kendisine (Yaralarının henüz iltiyampezir olmayışından dolayı) hareketi iştirak edebilecek vaziyette bulunmadığı için, Yozgat Tahriyat Müdürlüğüne tayin edilmiş olduğu) meallinde bir telgraf çekilme kararını verdik ve bunu resmî kâğıtlarla da teyit ettirdik.

İlhâharo öğrendiğime göre çekilen telgraf, kardeşimden evvel, Ethem'e verilmiş olduğundan, hemen Cevdet'i yanına çağırarak, sormuş:

— Emin Bey, senin neyin oluyor?

Cevdet de:

— Ağabeyim!.. cevabını verin.

ce, Ethem:

— Şimdiye kadar bunu bana neye söylemedin? diye, yaralı olduğunu da hatırlayarak, hemen kendi karargâhına misafir etmiş ve kendisiyle arkadaşça hasbîhallerde bulunarak, bilhassa şunları söylemiş:

— Hükümet bana ya Kaymakam (Yarbay) rütbesiyle muntazam bir alay kumandanlığı kabul etmemi veyahut elli bin lira nakit para ile bir çiftlik hediye ederek mübâliktan çekilmemi teklif ediyor, ne dersin?

Cevdet de ikinci teklifi tercih etmesi daha muvafık olacağını söylemiş, Ethem de:

— Ben de, bu ciheti tercih etmek isterim amma, ağabeylerim bilir, rakımıyor» demiş.

Bu esnada Ethem, henüz hiçbir şeyden haberleri olmayan, elindeki müfrezeler kumandanlarını:

— Re'fetle halî ihtilâfdayız. Onunla kolumuzu paylaşacağız. Ya o, ya biz!» diye oynayıp, birbirleriyle temaslarını önlemek için de, iki Çerkes müfrezesini mevcut üç Rumeli müfrezesi arasına, yâni her iki Rumeli müfrezesi ortasına bir Çerkes müfrezesi koymak, suretile, Demirel İstikametine doğru ricate başlatmıştı. Re'fet Bey (Paşa) kuvvetlerinin tazyiki karşısında, ufak tefek çarpışmalarla, bu şekilde ricate başlayan Ethem müfrezeleri, gerileye gerileye nihayet hep bir araya gelince, Rumeli müfrezeleri çoğunluğu teşkil ediyor. Çerkesler azınlıkta kalıyorlar. Ethem de müsâkül durumda düşüyor. Zira üç Rumeli müfrezesi kumandanları olan kardeşim Cevdetle, Küçük Halil Efe ve Parti Pehlivan buluşup görüşerek, sürüklendikleri mâceranın mahiyetini seçmiş bulunuyorlar. Hele, Ethem'in mevcut bir batarya toplarını Yunanlılara teslimi kalkışı, hakikî maksadını bütün bütün açığa vurunca, Küçük Halil Efe mevzerini Ethem'e tevcih ederek:

— Ethem Bey... Ne oluyoruz? Toplara döşemane teslimi ne demek, tir?.. Şimdiye kadar bizi oyuladın! Artık yeter. Doğrusunu söyle. Maksadın ne? diye dayatınca, Ethem gözlerinden yaşlar boşanarak:

— Ah bu Çerkeslik an'anesi... bunun narine yandım. Büyüklerimle, zo körü körüne, kayıtsız şartsız itaat mecburiyeti yüzünden ağabeylerimin sözlerinden çıkmadım. Bugüne kadar memlekete yapmış oldu, şım hizmetleri de, kendimi de mahvetmiş oldum. Benim için artık düşmana ilticadan başka çare kalmadı. Herkes başının çaresine baksın. Hak, kimizi helâl edin.. Allaha ısmarladık!.. diye, atına atlayıp, kendisini takip eden Çerkes müfrezelerle birlikte, dört nala uzaklaşıyor.

Rumeli müfrezeleri, bu faciâ kargısında, mütehayyır bir vaziyette,

te, oldukları yerde kalıyorlar. Kardeşim Cevdet hemen atına binerek geri dönüyor ve kendilerini sıkıştırarak müstahza ihata etmekle meşgul bulunan o civardaki Re'fet Bey kuvvetlerine mensup, bir fırka kumandanı Derviş Beyi (Paşa) buluyor. Vaziyeti anlatıyor. Derviş Beyin de: «Müfrezeleri derhal al getir. Teslim et!» emri üzerine, müfrezelerini alıp getiriyor. Arkasından Küçük Halil Efe de, müfrezesizle beraber gelip, teslim oluyor. Parti Pehlivan ise; «Ben için aslını bilmiyorum, yâni yâni kardeşlerime kurgun atmış bulundum. Onların iltikamını almak için, düğman içine alınlar yapacağım» diye, hakikaten düşman içlerine dahiyo, köprüler atıyor, istasyonlar basıyor, çarpışıyor ve ancak hücumi addükten sonra, gelip o da teslim oluyor.

İşte Ethem'in firar hâdisesi böyle cereyan etmiştir. Bundan da anlaşılacağı vechile, Parti Pehlivanın Ethemden müsaade talebi varid değildir.

Cellâd İbrahim'in katli mesele, yine gelinece; Cellâd İbrahim, bir sırada, Giritli Şevki Bey'e iktifa ederken; «Senin için bir düğüm yapmak istiyorum» demişti. Bir müddet sonra, Cellâd İbrahim'in, Eskişehirde, kendi halinde bigünah bir arabacıyı katli ederek hayvanını ve paltosunu ağırdığını duyarak fena hâlde sinirlenen Ethem, bu hunharlığının cezasını vermek için, Giritli Şevkiye; «Haydi! İbrahim'in düğümünü sen dola bakalım!» demiş. Şevki de bu teşvike uyarak, Cellâd'ı öldürmüştür. Yoksa, Giritli Şevkinin şahsî hırsı ile Ethem karşısında çarpışması bahis mevzuu olamazdı.

Bütün bunların neticesi olarak, ilâve etmek isterim ki: Ethem, yarıradığı itibarile çok cesur, atılan ve tahakküslüğe rağmen, bir dereceye kadar mâkul düşünen hak ve hukuk tanıyan vefakâr bir insandı. İstiklâl Harbinin iptidalarındaki yer yer patlak veren isyanları bastırmak hususundaki hizmetleri de inkâr edilemez. İhtisabine gelinece; yukarıda arzettiğim gibi, sebebini kardeşlerinde aramak hakikatin ta kendisi, dir. Nihayet; Zeynel Beşim Beyin «Maksatları çapulculuk mu idi, hilmet mi, bu meçhul...» demesini de doğru bulmuyorum. İlk zamanları millî bir kahraman gibi hareket ettirgi ve şahsen servet peşinde koşup çapulculuk yapmadığını isbat sadatinde, bizzat şahidi olduğum bir vakı'ayı zikredeceğim: Ethem'in isyanından sonra, Yozgata sürülen bütün affesi efradı Ankaradan yola çıkılarak, günün arifesinde, pederi Ali Beyi teselli ederek uğurlamak isteyen Lazistan Mebusu Doktor Abidin Bey merhum, paraları olmadı. (Devamı 27 nci sayfa)

ÇERKES ETHEM NASIL İSYAN ETTİ?

(Baştarafı 24 üncü sayfada)

nı görerek bana da söylemiş ve bir yardımda bulunmamızı teklif etmişti. Bunun üzerine elliser lira vermek suretile yardımda bulunmuştuk. Ethem de çapulculuk bulunsaydı, pek sevip saydığı anasını babasını parasız pulsuz bırakır mı idi?

Filhakika, isyanları bastırılırken, isyan eden halifecilerin irtikâb etmiş oldukları katl ve yağmagerliklere mukabele bilmisil olarak yağmalar da yapılmıştır. Fakat elde edilen kıymetlerin müfreze efradı arasında taksim edildiği de muhakkaktır. Bu maruzatımın, Ethemi müdafaa için değil, fakat hakikate ve tarihe hizmet kasdile yapıldığını, Zeynel Besim Beyle okuyucularım kanaat getirirlerse, kendimi bahtiyar addedeceğim.

Emin Erkul

**Çerkes Ethem
Tarih Karşısına
Nasıl Çıkacak?**

Hain mi, Değil mi?

HUKUKTA bir «Kaatili mazeret» vardır; fakat yatan işlerinde «Hain» mazeret olabilir mi; keşirilemez. Bana soruluydu müsbet cevap veremedim.

İşte size bir hâdise ki içinden ancak siz çıkarabilirsiniz. Zira bu hususta hiçbir ferdin kat'i hükmü vermesini bekleyemezsiniz. Hâdise tek cepheli değildir ve varılacak neticelerde aksi tezin, teziniz kadar kuvvetli delilleri vardır.

Evvvelâ Çerkes Etem Bey kimdir? Veli Rahim Beyin oğlu Arslan Beyi dağa kaldırarak «Fidyeye ne» katı karargâhi serbest bırakan bir adamı. Yani bir gâfil.

Osmanlı İmparatorluğunun darmadağın olduğu bir devirde, bu vurgundan sonra. Bandırmaya geçilip oturan bu adam, henüz yeni başlamış Kuvayı Milliye işbirlikçileri karşısında lâkayit kalmıyor. Kardeşleri Reşit ve Tevfik Beyler de beraberindedir; fakat bunlar meçhul adamlardır; halk arasında Etem Beyin şöhreti doluyor.

Maksatları çapulculuk muydu, memlekete hizmet mi; meçhul! Keyfiyetin muhakkeki olan tarafı, Ankara'nın hayli uzun müddet Çerkes Etem Beyin «Kuvâ-yı Seyyâre» sine dayandığıdır. Çerkes Reşit Bey Mebusdur ve Meclis Çerkes Etem Beyi ayakta istikbal etmiştir.

O zamanlar bin süvari ne demekti; Milli Mücadele günlerini yaşıyanlar bilirler. Çerkes Etem Beyin bin süvarisi vardı ve kuvvetlerinin yekünü dört bini buluyordu. Muharebe ve mücadele bahsinde söz onundu ve Etem Beyin şöhreti yurdun her tarafına yayılmıştı. Etem Bey, her yerde düşman istilâsını karşıyor, nerede menfi bir hareket görür, se o tarafa yetişerek işyanları bastırıyordu.

Kuvâ-yı Seyyârenin kanun dışı hareketleri yok muydu? Bilâhâde; bunlar sayılmıyacak kadar çoktu. Ferdenin önünde Etem Bey, arkasından Tevfik Bey, ne isterse o oluyor. du. Emirlerindeki Celâl İbrahim, enesine kurşun atmak suretiyle her öldürdüğü adam için, belâde ta-

28

Çerkes Etem'in menfaadaki resmi

şadığı bir çamaşır urganına bir düğüm atmakla uğruyordu. Celâl İbrahim bir gün musahabet esnasında, bilâhâre İzmirde meydana çıkarılan Gazi sulcası muhbiri Giritli Şevki Beye, şadta yoluyla:

— Şevki! Canım senin için de şu urgana bir düğüm yapmak istiyor, demiş; bundan kışkırlanan Giritli Şevki de tabancasını çekince Celâl İbrahimi öldürmüştür.

Evet; Çerkes Etem guray. bura; 1 basıyor; halkı hadım bir çok insanları da asıyordu. Fakat her tarafa yetişen de o idi. Öyle bir devrin içinde idik ki meselâ Demirel Efe, maiyetine verilen Miralay Refet Beyi (Refet Paşa):

— Râfet, ulen Râfet!

Diye çağırıyor ve Efenin huzuruna acele yetişen Refet Bey:

— Buyur Efe! cevabını veriyordu.

Büyük Mustafa Kemal, milli bir orduya vücut verinceye kadar, bunları idareye karar vermişti ve Çerkes Etem Bey, bunların başındaydı.

..

ATIK Garp Cephesi tozlaşmış. Miralay İsmet Bey (İsmet İnönü) de kumandan. İğa tayin edilmişti. Dağınık çetelerin toplanması ve askeri harekâtın mazbut bir şekle sokulması lâzımdı. Keyfiyet, sıvrılmış mücadele şahsiyetlerine, o meyanda da Çerkes Etem Beye bildirilmişti. Etem Bey, yumuşak huylu, nazik ve makul bir adamdı. Belki de bu zarurete uyacak ve sahnedan uzaklaşacaktı. Fakat Reşit ve bilhassa Tevfik Beyler buna rızâ göstermiyorlar ve küçük kardeşleri Etem Beyi daimi bir bankı altında tutuyorlardı.

Reşit ve Tevfik Beylere göre bu, Miralay İsmet Beyin bir hiylesiydi ve bu hiyleye düştükleri gün hayatları tehlikedeydi.

İsmet Beyin teklifini reddettiler ve Milli Kuvvetlere karşı tahaffuz tedbirleri aldılar. Etem Beyin, Kütahya'nın bir mahallesini işgal ettiği haberi gelince Ankara altüst olmuş ve Büyük Millet Meclisi endişeye düşmüştü. Derhal Mahmut Celâl Beyin (sayın Celâl Bayarın) başkanlığı altında bir «Heyeti nâsiha» teşkil edildi ve heyet Kütahyaya gitti.

SALT
ARAŞTIRMA

Hava yumuşaktı ve Etem Bey, Celâli Beyin sözleri karşısında zaru reti kabul etmek üzereydi. Fakat Miralay İsmet Bey, belki de haklı sebeplerle, Etem Bey aleyhinde tahrik ettiği iki alayın hareketini durdurmuştu. Bir taraftan müzakereat ce-reyan ederken diğer taraftan askerî hareketlerin devamı. Etem Beyi te-reddüde düşürdü. Artık ağabeyleri Reşit ve Tevfik Beylere hak verme-ğe başlamıştı.

Meclis, bu vahim işin müzakere yoluyla halime taraftardı. Hatta Ankara Hükümeti müthiş bir para sıkıntısı içinde Ben Mebuslardan bantları:

— Etem Beye bir milyon lira verelim; çekilip bir kenarda otursun, diyorlardı.

Etem Beyin hizmetlerini kimse inkâr etmiyordu ve o zaman için bir milyon, astronomik bir rakam teşkil ediyordu.

Miralay İsmet Beyin tahrik et-tiği iki alayın hareketi, şüphe gö-türmeyecek derecede bârız bir hal alınca Etem Bey artık müzakereattan fayda ummadığını açıkladı ve Milli kuvvetlere karşı cephe aldı.

Durum, hazin olduğu kadar va-him, vahim olduğu kadar da hakindi. Etem Beyin Ankara'ya isyanı, dö-şmanların elmeğine yağ sürmüştü. Bu vatan hiyanetinin tâ kendisiydi.

Etem Beyin kuvvetleri Gediz köprüsüne geldikçe zaman meşhur Parti Pehlivanı:

— Bey! Azıcık beni dinle; dedi. ben düşmana iltica edemem. Gidip Milli Kuvvetlere katılacağım. Her şeyden evvel bunu sana söylemek zo-rundayım. Kusura bakma!..

Etem Bey sapsarı kesilmişti. Hiç cevap vermeden ağlamağa baş-ladı ve Parti Pehlivana el işaretleriyle muvafakatını bildirerek Pehlivanın yanından uzaklaştı. Parti Pehlivan da arkadaşlarını yanına alarak Etem den ayrıldı. Merhum Pehlivan, Kur-tuluşta sonra bu olayı her tanıdığı-na anlatmış ve:

— Etem Bey isteseydi benimle vurur ve kendi kuvvetlerine nis-betle çok az olan taraftarlarını yok ederdi.

Demişti.

Etem Beyden ayrılan yalnız Parti Pehlivan da değildir. Gerek İsmet İnönü devrinde ve gerek Çan-kaya'da Sertabib bulunan Dr. Zeki Hakkı Paşa, o zaman Çerkes Etem Beyin hususî hekimiydi. Zeki Hakkı Bey, Etem Beyin bu kararını öğre-nince yanına giderek:

— Bey! Müsaadenizi rica edece-ğim. Ben henüz gencim. okumağa

devam edeceğim. Hükümet beni Al-manya'ya tahsis göndermek istiyor. İşin verirsiniz artık sizinle beraber gelmiyeyim ve Garp Cephesi karar-gâhına döneyim.

Demişti. Etem Bey evvelâ ona da cevap vermedi; sonra yanına biras para getirterek doktora uzattı:

— Doktor Bey; hakkıma! Bu paradan istediğin kadar al. Haydi güle, güle!

Zeki Hakkı Paşa da bunu dost-larına anlatmış ve:

— Etem Bey isteseydi beni de zorla götürülebilirdi, demştir.

BÜTÜN bunlardan sonra kendi müşahedeme geliyorum: Esir edilmiştim. Atina civarındaki Parapigmata hapishanesinde idim. Cafer Tayyar Paşa da orada idi. Hapishanede muvazzaf ve benim gibi ihtiyat; sekiz, on zabıttık.

O gün bayramdı. Sabahleyin gi-yindik; bir arada toplanarak Cafer Tayyar Paşanın odasına girdik ve elini öptük. Cafer Tayyar Paşa hepî-nâiz oturttu; gönüllerimizi alacak, bizi teselli edecek sözlerle dertleri-mizi unutturmağa çalıştı.

Tam o sırada odanın kapısı hızla açıldı; içeriye siyah elbiseli, siyah kalpaklı, zayıf nahif birisi girerek hemen Paşanın ayaklarına kapandı. Cafer Tayyar Paşa çok nazik bir adamdır; derhal, geri, geri çekilerek:

— Estagfurullah, estagfurullah! Yapmayınız rica ederim.

Diye söylemeğe başlamıştı ki

yere kapanan adam, dizlerinin üstün-de doğruldu. O zaman Cafer Tayyar Paşanın:

— Gidiniz, buradan derhal gidi-niz, sizi istemiyorum!

Diye bağırıldığını duyduk. Adam ayağa kalktı; Paşaya tek kelime ile olsun cevap vermeden, maruf tâbiri ile iki gözü iki çeşme, ağıya, ağıya bırakıp gitti.

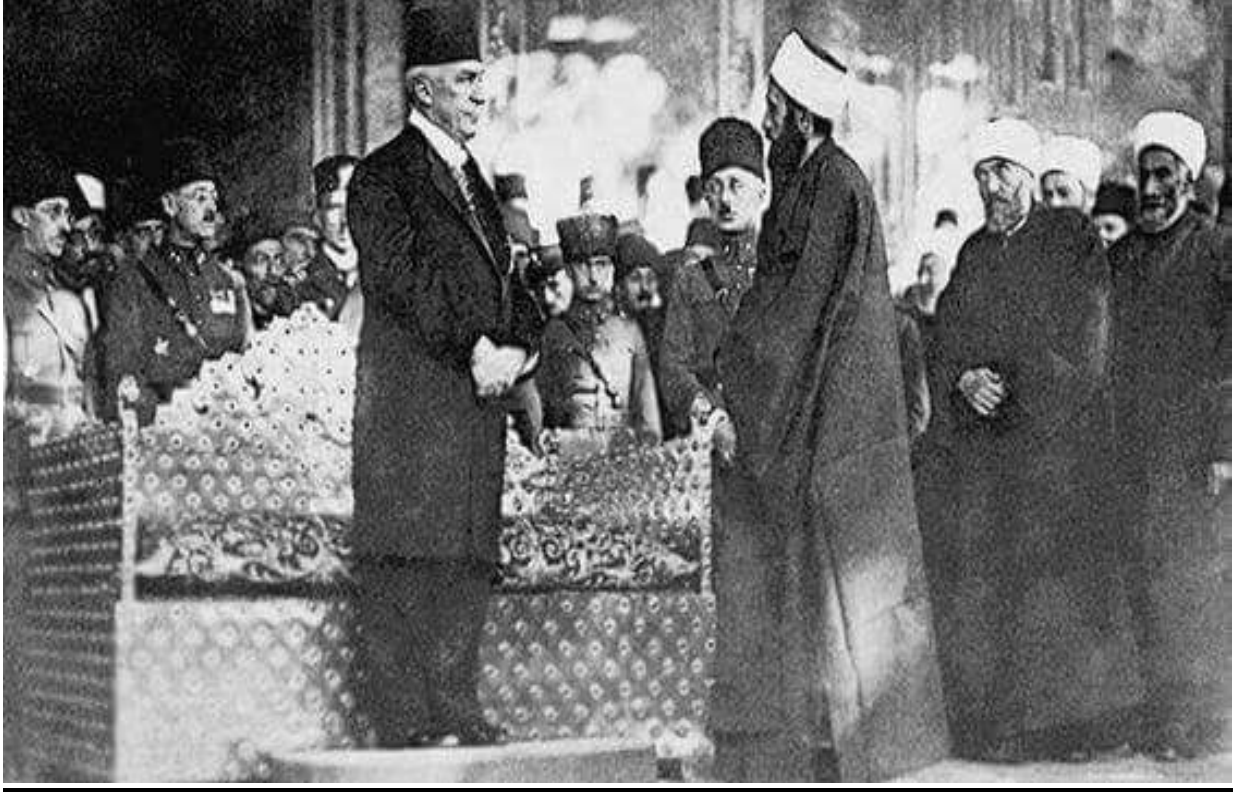
Bu Çerkes Etem Beydi...

Evet; aklı okurlarım, vatan hi-yanetinin hafifletici sebeplerine be-nim aklım ermemekle beraber sora-rım size: Çerkes Etem gâfisi öle, nemex miydi? Diğer Yüceliliklerle beraber Büyük Atatürk tarafından affedildiği halde utancından hâlâ yurda dönmeyerek Halepte oturduğu söylenen Etem Bey acaba bu hale düşmekten menedilemez miydi?

Yazıya başlarken de söylediğim gibi, sakın kesin bir hükme varma-yınız; zira bu işin «evet» tarafıyla «hayır» tarafı arasında zahiren ağır-lık farkı yok gibidir umma meydan-da duran muazzam bir de hakikat vardır: Etem Bey, Milli Kuvvetlere karşı silâh çekmiş ve canını kurtar-mak için nefsinin düşmana teslim gibi bir zillete düşmüştür. Reşit ve Tev-fik Beyler hakkında bir şey söyle-ne-mez; onların tıynetleri buna mü-saitti. Fakat Etem Bey keşki Kütah-yada intihar etseydi de o muazzam hizmetlerini şerefiyle birlikte, bir hamlede afıra düşürerek bednâm ol-masaydı!..

Zeynel Besim SUN

EK: 8

Meclisin, Halife Abdülmecid Efendi'ye Düzenlediği Biat Töreni Esnasında Çekilmiş Bir Fotoğraf

EK: 9

Istanbul 10/9/1940

U.B.Kemal Gedeloğ
Cumhur Baykan Umumî Kâtibi

CUMHURBAŞKANLIĞI
İSMET İNÖNÜ ARŞİVİ
Yer No : 4/12-34
Decimal No :
Fihrist No : 3980- |

23 Ocak 1912, Ankara
Ankara'da ziyareti devletlerine geldiklerinde Şehit
kahraman kargı yapılmış olan büyük biryanlığına arzıtaşıyı unuttuğu
bulunduğum için şu arzuyla bildirmeye cüret ediyorum.
Büyük Millet Meclisi baş kitabehanesi son defa
ettirilen birinci millet meclisi Albümen'den bir tane de bendelerine
hediye edilmiştir. Ben şahidesinde ve isim hizada birinci guroptan is-
tifayilemiş olduğum ve Atatürk muhafazette bulunduğum yakışlı elyaz-
ması gördüğümde Canik mebusu Emin ve asalet Bureau'sı Cıvı Eminona me-
busu olan diğer Emin beylerden galat olarak hata edilmiştir. Meclis
baş kitabehanesi C.H.P. umumî kâtipliğinden mecliste iştirada bulunduğum ve
mataya yakışlı red eyledim. C.H.P. umumî kâtipliğinden almış olduğum ce-
vapta yakında tab ettirilecek olan nushaların hatının tahşih edilece-
ği tebliğ edildi ise de keyfiyetini Velinimet Millî Şefinin ve Cumhur
Bağcılarının arkını sureti mahkumunda rica eder ve bankası memuriyetinin
yeniden meclis baş kitabehanesi iştirakinin neticesini bildirmek lutfunda bu-
lunmalarını saygı ile dileşve muhterem ellerinden geçirin.

John D. Smith

(Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi)

EK: 10

“Belediye Zabıta Memurlarına Giydirilen Viziyerli Kasket”

Siyah kumaştan yapılmıştır. Şemsi siperi vardır kenarına 3,6 cm eninde siyah bir kurdele geçmiştir. Bu kurdelanın üzerinde şapkanın önüne rastlanmak üzere al çuha üstüne konmuş beyaz madenden ay yıldız vardır.

Ay yıldızın altından geçen ve kurdelanın her iki kenarını çerçeveleyen ikişer sıra kırmızı ipek gözükmemektedir.

(Ankara Üniversitesi Arşivi’nden)

EK: 11

Operatör Emin Bey'in Giymiş Olduğu Silindir Şapka

(Ankara Üniversitesi Arşivi'nden)

EK: 12

Viziyerli Kasketleriyle Fotoğraf Çektiren Belediye Zabıta Memurları

(F. Bengi Seyyidoğlu Arşivi'nden)

EK: 13

“Parabellum Tabanca Kabzesi”

Prinçten dökülmüştür üzerinde muhtelif şekilde oymalar vardır. İstiklal Harbi’nde Emin Bey’in de aralarında bulunduğu bazı mebuslar tarafından kurulan Demircilik ve Marangozculuk Türk Anonim Şirketi’nin markasını taşımaktadır.

(Ankara Üniversitesi Arşivi’nden)

EK: 14

“Kantarma”

Pirinçten mamuldür. Birbirlerine bağı iki madeni çubuğun uçlarına ve üzerine geçmiş dört halkadır. Halkalardan birine "Demircilik ve Marangozculuk Türk Anonim Şirketi 1337" diğetine ise "Bursa mebusu Operatör Emin Erkul" ibaresi kazılmıştır. İstiklal Harbi'nde kurulan Demircilik ve Marangozculuk Türk Anonim Şirketi tarafından yapılmıştır.

(Ankara Üniversitesi Arşivi'nden)

EK: 15

**Operatör Emin Erkul'a İstiklal Madalyası Takdim Edildikten Sonra
Çekilmiş Bir Fotoğraf**

(F. Bengi Seyyidoğlu Arşivi'nden)

EK: 16

(F. Bengi Seyyidoğlu Arşivi'nden)

EK: 17

(F. Bengi Seyyidoğlu Arşivi'nden)

EK: 18

Buz Depoları İnşaatı
(F. Bengi Seyyidoğlu Arşivi'nden)

EK: 19

**Karaağaç Mezbahası Pay Mahalli İnşa Halinde
(F. Bengi Seyyidoğlu Arşivi'nden)**

EK: 20

Karaağaç Mezbahası Pay Mahalli Memurlar Dairesi İnşaatı

(F. Bengi Seyyidoğlu Arşivi'nden)

EK: 21

Şehremini Emin Bey, Cemiyet-i Umumiye-i Belediye toplantısında

(F. Bengi Seyyidoğlu Arşivi'nden)

EK: 22

**Emin Bey'in, Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'den mezun olduğunda çekirtmiş
olduğu fotoğraf**

(F. Bengi Seyyidoğlu Arşivi'nden)

EK: 23

Operatör Emin Erkul

(F. Bengi Seyyidoğlu Arşivi'nden)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Bursa Dr. Emin Erkul
Milletvekili in
kısa özlüğüdür.

Adı ve Soyadı [*]	Mehmet emin Erkul	Esneleri	Paris belediye mecl- lesi, T. medeniyet tar- ih-i, iptali-hissi mev- zii, Şehircilik, ve bazı başka meclisler
Babasının ve anasının adı	Yahya Hasbiye	Ünvan rütbesi	Professör
Doğum yeri	Serfice sancağının Ürebene kazası	Seçimden önce- ki mesleki ve işi günü	Ordnat müdiri, Hastane başhekim-i, şehir meclis üy-esi, belediye reisi
Doğum tarihi	1299 Hicri 1297 Rumi	Milletvekilliği zaatında evli olup olmama ve kaç çocuğu bulunduğu	evli ve iki çocuk sa- hibi idim
Öğrenimi	Tababet	Osmanlı Meclisi Mebusanında Milletvekilliği vassa seçimi yerleri	yoktur
Bildiği diller	Türkçe, Rumca, Fransızca, İngilizce, Almanca	Günlük işe giren tarihi	hayatta
Neden uzmanlı- ğı olduğu	Operatör Doktor		

Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler

Askeri tıbbiyeden 1321 senesinde yüzbaşılıkla çıktım. Alsedderecat Gülmant
seririyatında Harp cerrahisi profesörü oldum Askeri Tıbbiyede de Agreje
profesörü idim. 1326 senesi sonunda tahsil masraflarını ödeyerek asker-
likten istifa ederek Afyonkarahisar ve Konyada birer hususi hastane açtım.
1329 da Bursa Sıhhat müdürlüğüne ve 1333 te Bursa Hastane başhekimliği
(1331 senesinde ilavei memuriyet şeklinde altı ay kadar belediye reisliği
de yaptım.) Bursaya tayinimden Esmate gelinceye kadar Kızılay başkanı
olarak çalıştım. 1334 senesinde Batum Sıhhat müdürlüğüne tayin edilmiş
isemde istifa ettim. 1336 senesi Nisan ayının 23 ünden 1339 senesi ağus-
tos ayının 10-nuna kadar Bursa mebusu sıratile birinci Millet Meclisine
iştirakle beraber Birinci Gurupta ve Birinci gurup Zümresinde faal bir
halde çalıştım. 5 haziran 1340 senesinde İstanbul Şehireminliğine tayin
edildim ve 19/Ocak/1946 senesinde istifa ettim.
İstiklal harbinin ilk iki senesinde Meclis misaadesile Harp cephesinde
Cerrahi müşavirliğini ve filen Operatörlüğünü yaptım ve İstiklal madalya-
asının Kırmızı-Yeşil şeritli madalyasıyla taltif edildim. Ayrıca nişan ve
madalyalarım şunlardır: Harp madalyası, Dördüncü Osmanî nişanı, Altın ve
gümüş Liyakat madalyaları, Fâvkalade altın Donanma madalyası, Gümüş hilal
Ahmer madalyası, Avusturya Hükümetinin Gümüş Salibiahmer nişanı ve Alman
Salibiahmerinin Tunç madalyası. Büyük Millet Meclisi ile Dahiliye vekâle-
tinin takdimnamelerim de vardır.

* Bursa Veka-
leti idare-i
lari azan

* namzetli-
kunun meriye-
te ile Ataturk
Tarafından
daha Sıhhat
bakantına
bir defa da
Nafis Batan-
lızma namzet
gösterildi.

[*] Soyadı Kanunundan önce üyelerin ünlülerin aldıkları soyadı konur.

Birinci Cihan harbinde Bursa askeri Nakathane ve Mensil Hastanelerinin
Başhekimliği ile operatörlüğünü de ifa etmişim.
1908 de Budapeşte Cerrahi kongresine ve bilahare Brüksel , Mısır cerra-
hi kongrelerine ve 1939 da Amerikada Askeri Tıbbat ve Eczacılık kon-
gresine ayrıca Cerrahi beynelmilel kongresine ve Beynelmilel Turizm kongre-
lerine iştirak ettim.
Vaşingtonda Sefirimiz merhum Münir beyin de hazır bulunduğu Ordu Evinde
yapılan bir merasimde bana Fahri doktorluk diplomasile bir de nişan verildi.
Elyevm Millî Menesürâ Şirketinin idare meclisi reisi ve Osmanlı Bankası
idare meclisi Üyesiyim.
Fari olarak Turing Kurumu ikinci Başkanı ve Meclisi ve İstanbul sevenler
kurumu Üyesiyim. Şatranç Gazetesinin de imtiyaz sahibi ve Yazı işleri mü-
diriym. Burüksel de Beynelmilel Cerrahi Cemiyeti ile Amerikan Beynelmilel
Cerrahi Kollaji cemiyeti azasıyım. Amerikan Kollajinin Türkiye vekili ve Meclis-
isiyim. Türk Tıp Cemiyetinde de Üyesiyim.
Bursa Belediye Meclisinin 131 numaralı ve 7/2/947 tarihli kararıle Bursa
Fahri Hemşehriliği ile tatif edildim.

Birinci Millet Meclisinde Bursa
Mebusu Operatör Dr. Emin Erkul

Emin Erkul

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

[illegible]

TBMM Hüdavendigar Vilayeti Seçim Mazbatası (1920)
(TBMM Arşivi'nden)

EK: 26

Operatör Emin Erkul'a Türk Tıp Cemiyeti üyeliğine seçildiğine dair verilen diploma

(F. Bengi Seyyidoğlu Arşivi'nden)

EK: 27

Deniz İtfaiyesi

(F. Bengi Seyyidoğlu Arşivi'nden)

EK: 28

[illegible]

EK: 29

BEO 903423.286681.001

Sadaretten, Harbiye Nezareti Celilesi'ne Emin Bey'in askerlikten istifası ile ilgili gönderilen 1 Teşrîn-i Sâni 1326 (14 Kasım 1910) tarihli tezkire

(Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

۴

ایالتی

وزارت عدالت

مجلس شورای ملی

تاریخ ۱۳۴۰

شماره ۷۴/۱۰۶

ردیف	شرح	مبلغ
۱	پایه سالانه خدمت	۵۰۰۰
۲	پایه سالانه خدمت	۴۰۰۰
۳	پایه سالانه خدمت	۳۰۰۰
۴	پایه سالانه خدمت	۲۰۰۰
۵	پایه سالانه خدمت	۱۰۰۰
۶	پایه سالانه خدمت	۵۰۰
۷	پایه سالانه خدمت	۲۵۰
۸	پایه سالانه خدمت	۱۲۵
۹	پایه سالانه خدمت	۶۲
۱۰	پایه سالانه خدمت	۳۱
۱۱	پایه سالانه خدمت	۱۵
۱۲	پایه سالانه خدمت	۷
۱۳	پایه سالانه خدمت	۳
۱۴	پایه سالانه خدمت	۱
۱۵	پایه سالانه خدمت	۰
۱۶	پایه سالانه خدمت	۰
۱۷	پایه سالانه خدمت	۰
۱۸	پایه سالانه خدمت	۰
۱۹	پایه سالانه خدمت	۰
۲۰	پایه سالانه خدمت	۰
۲۱	پایه سالانه خدمت	۰
۲۲	پایه سالانه خدمت	۰
۲۳	پایه سالانه خدمت	۰
۲۴	پایه سالانه خدمت	۰
۲۵	پایه سالانه خدمت	۰
۲۶	پایه سالانه خدمت	۰
۲۷	پایه سالانه خدمت	۰
۲۸	پایه سالانه خدمت	۰
۲۹	پایه سالانه خدمت	۰
۳۰	پایه سالانه خدمت	۰
۳۱	پایه سالانه خدمت	۰
۳۲	پایه سالانه خدمت	۰
۳۳	پایه سالانه خدمت	۰
۳۴	پایه سالانه خدمت	۰
۳۵	پایه سالانه خدمت	۰
۳۶	پایه سالانه خدمت	۰
۳۷	پایه سالانه خدمت	۰
۳۸	پایه سالانه خدمت	۰
۳۹	پایه سالانه خدمت	۰
۴۰	پایه سالانه خدمت	۰
۴۱	پایه سالانه خدمت	۰
۴۲	پایه سالانه خدمت	۰
۴۳	پایه سالانه خدمت	۰
۴۴	پایه سالانه خدمت	۰
۴۵	پایه سالانه خدمت	۰
۴۶	پایه سالانه خدمت	۰
۴۷	پایه سالانه خدمت	۰
۴۸	پایه سالانه خدمت	۰
۴۹	پایه سالانه خدمت	۰
۵۰	پایه سالانه خدمت	۰

مبلغ کل: ۱۳۴۰

تاریخ: ۱۳۴۰

شماره: ۷۴/۱۰۶

۳

İ.DUİT.00074

Operatör Emin Bey'in altın Donanma Madalyası aldığına dair 24 Eylül 1334 (24 Eylül 1918) tarihinde çıkan liste şeklindeki irade

(Başbakanlık Osmanlı Arşivi)